

A Z A D Y A Z A R L A R O C A Ğ I

ALATORAN

№ 17 MART 2012

Ə D Ə B İ - B Ə D İ İ J U R N A L

Editor:

Rasim QARACA

Dizayner:

Yaşar ŞAHLAROĞLU

ƏLAQƏ:

e-mail: rasim.karaca@gmail.com

tel.: (+994 50) 316 30 82

URL: www.alatoran.org

www.enyeniedebiyat.com

Çapa imzalanmışdır: 24.03.2012

Kağız formatı: 60x84 1/8

Fiziki ç/v. ____?

Tirajı: 1000

Rafiqsiz, Yola davam!	3
Rafiq Tağı haqqında bioqrafik bilgiler.....	4
RAFİQ TAĞININ HEKAYƏLƏRİ (MARAL, YANAŞI ULDUZLAR, SƏRİLİ PALTARLARA BAXAN, İKİ QARDAŞ, QIRMIZI KÖRPÜ)	4
RAFİQ TAĞININ MÜSAHİBƏLƏRİ	13
SÜJET TALANT MƏHSULU VƏ ƏLAMƏTİ DEYİL	14
Rafiq Tağıya 13 solaxay sual. "Ədəbiyyat pula konversiya oluna bilməz"	16
Rafiq Tağı: "Mən Azərbaycanda titulu olmayan Yeganə Yazıçıyam"	18
Rafiq Tağı: Mən optimist görünən pessimistəm	20
Rafiq Tağının "Xural" qəzetinə mü sahibəsi	22
RAFİQ HAQQINDA YAZILANLAR	
Rasim Qaraca. 4 şəkilli, bir az romantik hekayət	28
Məhəmməd Salur. Talenin şıltaqlığı, yaxud hələ ki, itgilərlə... ..	30
Qələm yoldaşları Rafiq Tağının öldürülməsinə münasibət bildiriblər	31
Əjdər Ol. Rafiq Tağı ki, Rafiq Tağı	33
İlqar Tağı. İlk şeirim qardaşım Rafiq Tağıya	42
Sevinc Pərvanə. Rafiq Tağı üçün yazılmış şeir	43
Sevda Sultan. Qapağı açılmış ətir şüşəsi	45
Məhəmməd Salur. 3 tənqidlə məqalə (Sarı gəlinin qara gələn günləri, Nicatı olmayan şeirlər, Qış gününün gerçəyi)	46
Rəhim Əliyev. Mətn anlayışı haqqında	49
Seymur Baycan. Qəhrəmanın ölümü	51
Anna Kordzaia (MÜSAHİBƏ). Gürcü ədəbiyyatında nələr var?	55
TƏRCÜMƏLƏR	
R.Qaraca. Eduard Limonov / MAJOR BALALAR :	57
Azad Yaşar. Rut RENDEL (Böyük Britaniya) / LAP İNSANLAR KİMİ	59
A.Yaşar.Çarlz BUKOVSKI (ABŞ) / QATİLLƏR	65
Namiq Şaman. Aleksandr Bard / NETOKRATIYA	68
Namiq Şaman. Anna Yampolskaya / İTALYAN FUTURİZMİ	75
Sima Ənnağı. Çornı Georq / PSIXODELIKA NƏZƏRİYYƏSİNƏ GİRİŞ	77
ŞEİRLƏR.	
(Azad Yaşar, Nərimin Kamal, Aqşin Yenisey, Bəxtiyar Hidayət, Cəvdət Karal, Sima Ənnağı, Ertuğrul Özüaydin, Rasim Qaraca, Türkan Urmulu, Təbrizli Məmməd Rza, Fəyyaz Sağlam)	89
HEKAYƏLƏR	
Hamed Əhmədi. Can verənlər	100
Namiq Şaman. Həzz içində üzmək	103
Rövşən Danyeri. CƏNAB Heç Kim	106
БЫЗОВ. Otvet. Vizov	107
Alpay Azər. Oleçka	108
İbrahim Sel. VİTOŞUN HOBBİSİ	117
R.Qaraca: ALATORANDA YAZILANLAR (Hardasan? Cavab ver, SULIKO!, GƏLƏCƏYƏ İNAMLA addımlamaqdan ötrü, Azərbaycanda nəşriyyat və kitab sektorunun problemləri)	120
İsveçrəli yazıçı Frans Hohlerlə müsahibə. Kitabımın Azərbaycanda çap olunmasına çox sevindim	124
Yumor	125
Azad Yaşar. İntertekstual test	126
Vilayət Quliyev. "Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçıları"	129

Rafiqsiz, yola davam etmək! - bundan da ağır sınaq olmayacaq bizim üçün. Bu, mümkünsüz olanı mümkün etməyə bərabərdir. Sən demə, fərqudə olmamışıq, bizim gücümüz Rafiqdə imiş, bunu yalnız onun ölümündən sonra anlayırıq.

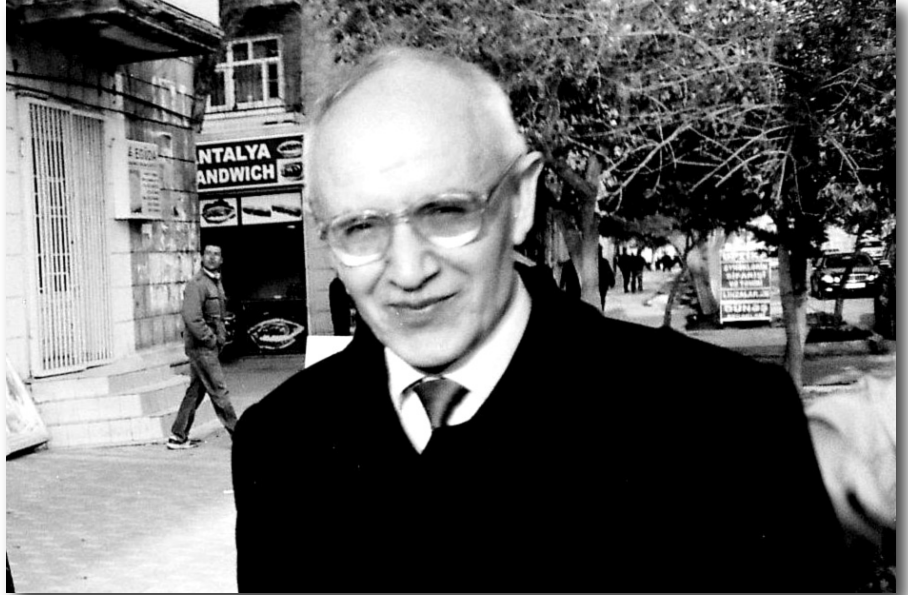
Rafiq özünün əyilməzliyi və dönməzliyi ilə yeni nəsil yazarların istinad nöqtəsi idi, - Rafiq olmayınca əyilmək bu qədər asan olacaqmış. Sən demə, Rafiq elə "əyilməz vicdanın böyük heykəli" imiş.

Gənc yazarların ondan öyrənəcəyi çox şey var: Rafiq özünün siyasi qüvvələr tərəfindən alətə çevrilməsi ilə sona qədər barışmadı, hakimiyyətdə olan və olmayan heç bir siyasi partiyaya nökrəçilik etmədi, dövlətdən təltif almaq naminə həqiqətə göz yummadı, həqiqət təhlükəli olsa belə onu söyləməkdən çəkinmədi. Rafiq bədnam Sovet yazıçısı təcrübəsindən, hakimiyyətə yarınaraq şöhrət zirvələrində ucalmaqdan bilmərrə imtina etmişdi, yazıçı bağımsızlığını və müstəqil iradəsini özünün başlıca həyat prinsipinə çevirmişdi. Həqiqətə sədaqət onun yeganə fəaliyyət meyyarı idi. Rafiq, guya Xeyirin naminə Şərlə əməkdaşlığın mümkün olduğu xülyasına özünü qapdırmamışdı.

Rafiqsiz! Yola davam etmək! Bir an gücü alınmış kimi yerimizdə donuruq. Lakin yolumuza davam etməliyik və edəcəyik, çünki Rafiqin işıqlı xatirəsi bunu bizdən tələb edir.

Azad Yazarlar Ocağının və "Alatoran"ın varlığına Rafiq qədər sevinən, bağımsız yazıçı hərəkatına onun qədər dəyər verən ikinci bir insan yox idi desəm yalan olmayacaq. Mən deyərdim, Rafiq Tağının ölümüylə yeni

RAFİQSİZ, YOLA DAVAM !

Azərbaycan ədəbiyyatının çılğınlıq dövrü sona çatdı. 2001-ci illərdən başlayan həmin çılğınlıq ki, tam 10 il boyunca ədəbiyyat hərəkatına hakim oldu və Rafiq emosionallıqla dolu bu çılğın, dəlisov hərəkətdə öz ölümüylə son nöqtəni qoydu.

Əsl yazıçılar azad fikir daşıyıcılarıdır. Əsl yazıçının həyatı da eksperimentalıdır, onun dünyaya nə vaxt gəldiyi və nə vaxt gedəcəyi öncədən bilinməməlidir. Rafiq Tağı bu yazıçı etalonuna sadıq qaldı. "Yazıçı yataqda ölməməlidir, ya döyüşdə həlak olmalı, ya da alına bir güllə sıxmalıdır" - Ernest Heminqueyin yazıçı həyatına verdiyi bu tərifini Rafiq öz ölümüylə təsdiq etdi. Biz onun döyüşdə həlak olduğunu saya bilərik, çünki Rafiq döyüşürdü.

Belə demək olarsa, Rafiq ədəbiyyatımızın çılğınlıq dövrünün bütün energetikasını özüylə apar-

dı, o, zamanın üzərinə gözüqara gedərək yeni dövrün qəhrəmanlıq çələngini əldə etməyi bacardı. Bundan sonra ədəbi çılğınlıqlar gülünc görünəcək, bundan sonra, hələ uzun zaman, eksperimentlər işə yaramayacaq. Bundan sonra yazıçılar, artıq, ağıllı, sözəbaxan, çoxbilmiş və ikiüzlü olacaqlar. Dolayısıyla öz əvvəlki çuxurlarına axıb ütülü həyatlarına davam edəcəklər.

Rafiqsiz, yola davam etmək çətinidir. Ancaq, bu bizim borcumuzdur. İdeal Azərbaycan yazıçısı adına sədaqətimiz bunu bizdən tələb edir!

Əziz, işıqlı dostumuz Rafiq, sən şərəfli bir ömür yaşadın, hələ də yaşayırsan, yaşamaqda davam edəcəksən! Yeni gələn nəsillər sənə xatirəni əbədi olaraq yaşadaçaq!

R.Qaraca

Rafiq Tağı haqqında bioqrafik bilgiler:

Tağıyev Rafiq Nəzir oğlu 5 avqust 1950-ci ildə Azərbaycanın Masallı rayonunun Xoççobanlı kəndində anadan olub. 1966-cı ildə Masallı rayonu Təklə kənd orta məktəbini, 1972-ci ildə N.Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun müalicə-profilaktika fakültəsini bitirib.

1981-1983-cü illərdə İ.M.Seçenov adına I Moskva Tibb İnstitutunun "daxili xəstəliklər" üzrə klinik ordinatorasında oxuyub. Terapevt-kardioloq, kardioloq-reanimatoloq idi.

1972-1974-cü illərdə Sabirabad rayonu Yolçubəyli kənd ambulatoriyasının baş həkimi, 1974-1979-cu illərdə Masallı rayonu Həsənli kənd xəstəxanasının baş həkimi vəzifələrində çalışıb.

1979-cu ildə Kalinin vilayəti

Konakovo şəhər poliklinikasında sahə terapevti, 1979-1983-cü illərdə Moskva şəhəri "Medsantrud" adına 23 saylı şəhər klinik xəstəxanasında, 1983-1990-cı illərdə Moskva şəhəri Təcili və Təxirəsalınmaz Tibbi Yardım Stansiyasında həkim işləyib. 1990-cı ildən həlak olduğu günə qədər Bakı şəhəri Təcili və Təxirəsalınmaz Tibbi Yardım Stansiyasında həkim işləməkdə idi. Bu illərdə paralel olaraq Bakı şəhəri Mərdəkan qəsəbəsində yerləşən "KM" Müayinə-Müalicə Mərkəzində çalışmışdı.

Rafiq Tağı ilk gənclik illərindən bədii yaradıcılıqla məşğul olub. 1968-ci ildə ilk şeiri Masallının "Çağırış" rayon qəzetində, "Fərqanə" adlı ilk hekayəsi 1977-ci ildə "Ulduz" jurnalında çap olunub. Çoxsaylı şeir, hekayə, es-

se, məqalə, oçerk və portret yazıları ölkə və xarici ölkələrin dövrü ədəbi mətbuatında mütəmadi dərc edilib. Yazıları həmişə ictimai rezonans doğurub, ciddi polemikaya səbəb olub.

2004-cü ildə "Qafqazın qartal Şaumyan belə..." (Səməd Vurğun) adlı esseseinə görə 1988-ci ildən üzvü olduğu Azərbaycan Yazıçılar Birliyindən, özünün iştirak etmədiyi iclasda qərar qəbul edilərək, xaric edilib, 2006-cı ilin 15 noyabrında "Sənət qəzeti"ndə dərc etdirdiyi "Avropa və biz" esseseinə görə 3 il həbs olunub, lakin 29 dekabr 2007-ci il tarixdə əfv fərmanı ilə azadlığa buraxılıb.

Azad Yazarlar Ocağının üzvü və sədri olub.

Çap olunmuş kitabları: "Yanaşı ulduzlar"(1987), "Düşmənin xatirinə"(1991), "Pozitiv. Neqativ"(1996), "Şahzadə Dipendranın məhəbbəti"(2005), "Ucaboy liliput"(2005), "Gənc qraf Kenterberiyanski"(2006).

RAFIQ TAĞININ 5 hekayə HEKAYƏLƏRİ

MARAL

O həyati köndələninə kəsib keçən ipə paltar səirirdi; ipin bir ucu tutun budağına, o biri ucu evin dirəyinə bağlanmışdı. İki-üç addım aralıda paltarların kölgəsi düşmüşdü torpağa. Paltarlardan su damcılayırdı.

Maral tənginəfəsdə, elə bil qaçmışdı. Döşlüyü yaşdı, üst-başından da paltar sabununun iyi gəlirdi.

– Hanı sənin çayın? – məktəbdən təzəcə qayıtmış ərinin hökmlü səsi qalxdı eyvandan.

– Bu saatca gəlirəm!..

– Gərək hər dəfə deyəsən!

– Götür stəkanı, hazır çaydan süz, iç. Xörək də yanındadı. Öz qarnına yemək yeyə bilmirsən? Görmürsən nə gündə, nə rüzgardayam?!

Səfərəli müəllim burda partladı:

– Özüm xörək götürənəm, özüm çay süzərəm, səni neynirdim!

Evdə əlini ağdan qaraya vurmazdı. İşdən gəlib balışın ikisini, üçünü atardı başının altına, ağnayar-dı televizorun qabağında, əmr verərdi çay dəmləsin-lər, özü də saman rəngində olmasın; tez də bişmiş başlasınlar, yavaş-yavaş acmaqdadır.

Televizorda xarici xəbər yoxdursa, uzanmağının axırı xoruldamaqdı Səfərli müəllimin. Oyananda qışqırdı:

– Hanı sizin çay?

Böyründəki stəkana gözü sataşanda, əliylə yoxla-yıb qanıqara-qanıqara dillənirdi:

– Həlimə dönüb...

Uşaqdan boldular, çoxu da dərsə gedəndi. Hələlik üçünün məktəb yaşı çatmırdı. Maral boynuna bi-rinci uşaq düşəndə kolxozçuydu. İş ağırda ağırdı. Gəldi uşaq ölü doğuldu. Mamalar da danlağa basdı-lar onu.

– Pulun dəlisisiniz, – dedilər. – Elə belə də qırıla-caqsınız.

Çox keçmədi Səfərlinin ağzına təzə söz düşdü:

– Yeməyin havayı, içməyin havayı, barı ərinə əməlli bax!

– Baxmaq nəyə deyirsən? Ayaqlarını yuyum, ya yeməyi qaşıqla ağzına verim?

– Keçmişin arvadları bunu da eləyiblər.

– Keçmiş qaldı keçmişdə.

Maral axır vaxtlar işin çoxluğundan az qalırdı ağ-lasın:

– Çatışdırammıram – deyirdi. – Səkkiz uşaq, bir də sən – hamınız üstümdəsiniz. Sən uşaqdan pissən.

– Doğmayaydın, nə ölümdü!

Maral burda ərinə tərs-tərs süzdü.

– "Öz cəzandı, çək Balas!" – Səfərli müəllim hırı-ladı.

– Vallah, bunu çırpamam kəllənə! – Maral taras stəkani süfrədən götürüb, təzədən yerinə qoydu.

O razıydı gecəli-gündüzlü əlləşib tər töksün, tək-i əri tikanlı-tikanlı atmacaları ilə qanını it qanına dön-dərməsin.

Bütün günü çaydan vedrə-vedrə şirin su daşıyırdı. Bu sudan çəlləklərə töküldü durulmağa – özlərinin içməyi üçün. Bu sudan inəyin qarnına daşıyırdı. Ya-man xam öyrənib, çər dəymiş, azacıq şordu deyə, qu-yu suyuna dilini də vurmur. Əl-üz yumağa çay suyu, paltar yumağa çay suyu. Hamam üçün də ki, sözsüz. İki vedrə sudan ötrü on ev o yana, on ev bu yana öl-çürsən. Evin işi ölənəcən qurtarana oxşamırdı. To-yuq-cücəyə bax, göy-göyörtiyə göz ol. Həyəti də sü-pürərsən, beşcə dəqiqədən sonra həmin-həmində kü-ləkdən.

Maralın gəzməyi, istirahəti qonşu arvadla mağa-zaya baş vurmaqdı. Yolda gələcəkdən-gedəcəkdən söhbətləşirdilər; toydan-yasdan, pisdən-yaxşıdan. Ürəklərini boşaldırdılar. Mağazadan əl-üz və paltar sabunları, düyü, qənd alardılar, bir sözlə, əllərinə

düşən vacib şeylərdən. Sonra sənaye malları bölmə-sində gəzib, gözlərinin qurdunu öldürərdilər.

Maralın əl maşını vardı, atası evindən gətirmişdi. Dərzilik elədiyi saatlar onun bayramıydı. Bir də gör-dün maşını qabağına qoydu başladı cıncıldatmağa, bil ki, onda kefi sazdı. Qohuma, qonşuya pal-paltar tikərdi, hamısını da hörmətə, sağola. Öldürərdilər də pul götürməzdi.

– Soruşana de, maşın xarabdı.

– Niyə?

– Məktəbdə uşaq səşindən, öz xarabamda da bu zibilin səşindən beynim şişib!

– Bunun nə səsi var, axı?

– Mən icazə vermirəm itə-qurda hamballıq eləyə-sən, vəssalam!

– Bunu özüm bilərəm.

– Sən özün kimsən axı, soruşmaq ayıb olmasın? Ər mənəm, ya sənsən bu dağılmışda?!

Maral istəyirdi hər şeyi sühlənən qurtarsın, ona görə tezəcə sürüşərdi aradan.

Səhərlər hamını yedirdib-içirdib işə, dərsə səpələ-yəndən sonra günorta tədarükünə girirdi. Görür-sən, qazın üstünə atdı bir qab suyu, sonra cücə kəs-dirib, içini-içalatını təmizləyib saldı suya ki, yavaş-yavaş yumşalsın. Gedib həyətdə vaxt varkən şitillə-rin dibini yumşaldar, sulayardı. Ancaq vaxt güllə ki-mi ötən şeymiş. Göz açıb-yumunca məktəbdən qayı-dırdılar, hamısı da canavar kimi ac. Biri tez gəlirdi, ona bir süfrə, biri gec gəlirdi, ona bir süfrə. Qonşu həyətdə, ya yolda oynayan balacalar da kəsdirirdilər başının üstünü – qarınları boş, üst-başları da tozlu-torpaqlı. İndi, Maral, döz. Bu yandan da görürsən Səfərli peyda oldu. Döşündə dördkunc universitet nişanı, bir əlində qəzet, jurnal, o biri əlilə də buxağı-nı əlləşdirir – öz buxağından xoşu gəlirdi. Onda Ma-ral hər işini tullayıb əri üçün məxsusi süfrə bəzəyirdi – qoy mübarək ağzı açılmasın. Ancaq görürsən zə-hərlənə-zəhərlənə yenə mırıldandı:

– Duzu çoxdu. Axır ki, yemək bişirməyi bilmədin. Kartofun hər tikəsini ağzına qoyanda deyirdi:

– Çiydi.

– Çiydi, yemə!

– Bə yeməyim – ölüm, ay axmağın qızı?

– Axmağın oğlu özünsən! Söyüş söymə!

Səfərli əlinə keçən qabı Maral tərəfə tolazlayar-dı.

Maralın zəhməti qətiyyəni gözdə deyildi.

Hər gün düz səkkiz uşağın nazıyla oynayırdı, üs-təgəl ər. Bunlar bir heçdi Səfərlinin nəzərində.

– Mən olmasam acından gəbərənin biriydin.

– Allah saxlayar.

– Paltar havayı, yemək havayı! Kim olsa qudurar!

– Mən evdə oynamıram. Gecə-gündüz qan-tərin içindəyəm.

– Evdə də işləməyib, nədi fikrin? Bəlkə bəzənib-

düzənib kişilərin arasına çıxasan! Kolxoz işinə beş gün getdin-getmədin bala saldın.

– Vallah, sənin güllən əskikdi, – Maral hönkürə-hönkürə ondan uşaqlaşdı.

Hərdən Səfərli müəllim yeyib-içib qarnını sığallaya-sığallaya eyvanda yoxlama aparardı.

– Bunların yeri haradı? – o, barmağını dirəkdən asılı köynəklərə uzadardı.

– Necə bəyəm?

– Düz bir həftədi görürəm burda!

– Götürüb asa bilmirsən ayrı yerdən? Əlin yoxdu, ya barmağını dişləyəcəklər?!

– Bunlar arvad işidi, kişi yox.

Həyatə düşəndə də donquldayırdı:

– Bu paltarları niyə yığırsan ipdən? Gəzişmək də olmur həyatə.

– Hələ qurumayıblar.

– Bə haçan quruyacaqlar?

– Bax, onu havadan soruş.

Kökəlib-kökəlmədiyini bilmək üçün buxağını ələşdirə-əlləşdirə gedirdi həyatə o başına.

– Sizin gözləriniz kordu? – bağırardı ordan. – Toyuqlar soğanı eşib çıxarıblar üzə!

– Yəqin mən çaya gedəndə...

– Adam çaya nə qədər gedər? Mırt vurmağa yer tapıbsan?!

Maral ərinin çox sözünü udurdu, istəyirdi hər şey sühlənən qurtarsın.

... Bazar günüydü. Hamı evdəydi. Bərkədən şeir əzbərləyən kim, şəkil çəkən kim. Oğlanlardan kimsə maqnitofon qoşmuşdu. Maral hamamı qızdırmışdı, bir-bir çimirdirdi evdəkiləri. Həmişəki kimi birinci Səfərli çimib çıxmışdı, turp kimi də qızarmışdı çıxanda. Ancaq yenə narazıydı. Eyvanda dırnaqlarını tuta-tuta özü haqqında cəm halda mızıldanırdı:

– Gözdən düşmüşük daha. Həmişə iki vedrəylə çimirdik, bu gün vedrə yarım. Buna çimmək yox, şirələnmək deyirlər.

Maral özünü eşitməzliyə vurdu, onun mübahisəyə nə vaxtı vardı, nə həvəsi. Çörək bişirmək də bu yandan haqlamışdı onu; qaranlığa düşməsin deyə təndir qalamışdı. Səfərli müəllim eyvanda yerini dəyişib, günün qabağında əyləşdi. Çay da yanında.

Axır uşaqlar da yuyunub-təmizlənilib qurtardılar. Həyatənin ortasında çirklə paltarlar təpələndi.

Növbə Maralındı. Dəyişək paltarlarını götürüb, evin arxasındakı hamama getdi.

Həyatə arılar vızıladaşırdılar. Ağaclar ağ-yaşıl rəngdəydi. Cavan poçtalyon bir qıçını yerə qoymaqla velosipedini itələyib, təzə qəzetləri həyatə tulladı. Səfərli eyvandan qışqındı:

– Eyy!... "Müəllim" qəzeti yoxdu ha bir həftədir?!

Poçtalyon onun sözlərinə vız da atmayıb sovuşdu.

Radioda xarici xəbərləri verirdilər. Səfərli müəllim qulaq asdığı yerdən birdən xəbərdarlıq elədi:

– Yavaş-yavaş acıram ha!

Maraldan səs gəlmədi. Onda oğlunu səsləyib:

– Get gör, anan hamamda nə ölür! – dedi.

– Adam nə qədər sürtər dərisini! Denən acmışıq. Oğlan atıla-atıla, fit çala-çala qaçdı hamama sarı. Qayıdanda rəngi ağappaqdı.

– Anam yıxılıb soyuq sementin üstünə!..

– Bərəkallah sən anana! Yatmağa yer tapıb?

İşıq yandırsa da, hamamın içi qaranlıqdı. Səfərli ayaqqabısının burnu ilə arvadı dürtmələdi:

– Dur! Dur! Bu nə tülkülükdü?

Maral heç qımıldanmadı da. Lümlüt üz üstə düşmüşdü. Müəllim onu kürəyi üstə çevirəsi oldu və paltarlardan üstünə atdı.

Üzü gömgöydü Maralın. Nəfəsi gedib-gəlmirdi, deyəsən, Səfərli şübhələnib gözlərini qurdaladı onun.

Maral ölmüşdü.

Bunu eşidən qızlar şivən qopardılar. Oğlanlar hələ inanmayıb zırıladaşırdılar. Qonum-qonşu tökülüşüb gəldi.

– Xəstəliyi-zadı vardı? – partkom Həmdulla əllərini belində çarpazlayıb sual verdi; oğlu Bakıda həkimdi deyə, elə bilirdi təbabətdən özünün də başı çıxır.

– Heç gripi də yoxdu.

– Onda bu şoğəribin işidi, – o, şəhadət brmağını üreyinin başın qoydu:

Kəndin hündür evlərindən bir az hündürdə gurultuyla vertolyot uçurdu. Həyatdəki adamların ən balacası olan Vaqif sevincindən atılıb-düşürdü:

– Ona bax, gör nə boydadı!..

1983

YANAŞI ULDUZLAR

Yemək blokuna birmərtəbəli yastıca binanın yanından keçirsən. Düz dörd il ayda iki gün xəstəxana növbətçiliyindən yeməyin keyfiyyətini yoxlamağa getmişəm, heç ağıma gəlməyib soruşam ki, bura nədir. Yağış yağanda qoşa pəncərəsinin yuxarıları bulud təmizliyində damcılarla, aşağılarsa yerdə sıçrantılarla islanar.

Önündən keçəndə, içəridə mütənasib dörd stol

gözümə dəyib. Hər stolun arxasında da bir qadın. Qadın olduqlarını paltarlarından bilirəm.

...Onlardan asılılığım yox, hətta idarələrinin girəcəkləri ayırıdır deyə, kimliklərini soruşmamışam. Bu illərdə köçüb gedəni, ya bəlkə ölənə olub – xəbərim yoxdur.

Nə töhmət, nə mükafat verə bilərəm, nə yüksək maaşlı işə keçirə bilərəm deyə, mən də onlar üçün bu dünyadakı adicə, özü də yalnız pəncərədən görünən kişilərdən biriyəm; onlar da bunu paltarından bilirlər.

Amma ayda iki gün bircə pəncərəlik, qalan günlərdə bircə həyatlik uzaqlığımız olur. Bizim yaxınlığımız, uzaqlığımız göydəki yanaşı ulduzların yaxınlığı-uzaqlığı kimidir.

Yemək blokuna gündüz bir tamamdə gəlirəm. Qapının ağzına elə bil bir dəstə ağ göyərçin qonub – şöbənin aşpaz qızları. Mən ölçülü-biçili bir təbəssümlə salam verirəm. Onlar da hörmət qoyub, mən ötənəcən zarafatlaşmalarına ara verirlər. Ölçüb-biçib gülümsəməyin belə də cavabı olar.

İçəridə məni dietoloq Boris Moiseyeviç qarşılayır; tez də ən lazımlı sözləri deyir:

– Salam! Buyurun! Gözləyirik!

O, qabaqda, mən də arxada əyri, dar, elektrik lampalarının güclə işıqlandırdığı dəhlizlə ərzaq otağına gedirik. Orda mən gözlərimi zilləməliyəm üstü "Tümen" yazılı tərəzinin əqrəbinə. Belə çıxır mən tərəziyə baxmasam (min xəstəyə yağ və ət buraxılır), tərəzinin yanındakı gözəl mənə kələk gələr. Üzü elə zərif, gözləri elə gözəldir, bədəni elə yaraşıqlıdır... – mən onu gecə səhərəcən öpədim. İndilikdə oğru sanmalıyam. Elə Boris Moiseyeviçi də.

Bir tərəfdən də axı, nə ixtiyarım var baxmayım. Onlar heç özləri bundan incimirlər, çünki nazirliyin təsdiqlədiyi işdir. Adam qanunlaşmış təhqirdən inciməz. Bircə buna heyf ki, o gözəli təhqirə vərdiş elətdiriblər, yoxsa mən onu sevərdim.

Boris Moiseyeviç bəlkə də ali-ali məclislərin gülüdür, ancaq işə hər gün elə bil oğru adını üstündən götürməyə gəlir. Etibar eləmədiyimdən, o, dünya dağıla mənimlə dostlaşmaz. Tərəziçi gözələ baxa-baxa qocalıram – dünyada ikimiz qalsaq belə, o da məni sevməz.

Bəli, ayda iki gün onları yoxlamaq zülmünü çəkirəm. Qapının ağzında elə duruş dururam, qoy tərəziçi elə bilsin, həm də elə bilməsin ki, nəzərim ondadır. Bu vaxt xəstələrimin sözləri qulaqlarımda cingildəyir: "Buranın yeməyini yeyə bilmirəm. Məni evə yazın!".

Bu səsləri kəsmək üçün divardakı yazıları bərkədən oxuyuram: "Həzm orqanizmin ən vacib fizioloji funksiyasıdır. İ.P.Pavlov".

Yazı qurtarmamış eşidirəm:

"Məni evə yazın!".

Boris Moiseyeviçlə yemək borusuna bənzəyən dar dəhlizlə keçib düşürük "mədəyə" – yeməklər bişən zala. Bura yay-qış hamam kimi istidir. İri-iri qazanlarda sulu yeməklər dəniz kimi təlatümdədir. Onları adamdan uzun çömçələrlə qarışdırırlar. Aşpazların qalpaqları Nefertitinin tacı kimi hündür və şaxdır.

"Yeyəndə ürəyim ağzıma gəlir. Evə yazın məni!".

Dequstator gəlir, özü də salamsız-kələmsiz. Bəlkə bütün günahlar bu balıq kimi soyuq qadındadır? Muzey işçisi sayağı hər qazanın yanında dayanır, ancaq lal-dinməz. Qasığının ucunda bizim qasıqlarımıza xörəkdən qoyur.

Axırda dietoloqun otağında məxsusi bişirilən təzə, dadlı xörəklərdən aşırıram. Bu əsnada Boris Moiseyeviç məni əyləndirir; yəqin bu da onun vəzifəsinə daxildir. Onun əyləndirməsi bu dörd ildə danışdıqlarını təzədən danışmaqdır. Təzədən mənim hansı şöbədə işlədiyimi soruşur və oradakıların hamısını tərifləyir ki, gedib Boris Moiseyeviçin onları təriflədiyini nəzərinə çatdıram. Mən də öz işçilərimizi tərifləyirəm ki, onlarla rastlaşanda Boris Moiseyeviç mənim onları təriflədiyimi bilsin.

Sonra özünün bura yeməyi yeyə bilmədiyini deyir, çünki nasazdır.

"Əlbəttə, buranın yeməyini xəstə yeməz". O, bu dörd ildə bilmədi ki, mən həkim olmaqdan savayı kiməm. Handa doğulduğumu, orda oxuduğumu təkrar-təkrar soruşdusa, heç vaxt yadında qalmadım. Əvvəllər buna görə ondan inciyərdim, sonra vərdiş elədim. Həm də gördüm belə əlverişlidir. Vaxtı öldürmək üçün hər dəfə təzə söhbət axtarmağa ehtiyac yoxdu.

Kişinin yadında qalmamağım onun qocalığından yox, laqeydliyindən idi. O, sualı verərdi ona görə yox ki, bilmək istəyirdi; sualı verirdi ona görə ki, arada söhbət olsun, baş qarışsın.

Yəqin mənimlə söhbətsiz oturmaq məşəqqətdir.

Axır-axırda Boris Moiseyeviç gah əsnəyirdi, gah əzgin-əzgin alnını ovuşdururdu.

Əsnəyəndə əlini tuturdu ağzına, elə buna görə insafım yol verməz deyəm ki, Boris Moiseyeviç nəzakətsizdir.

Hörmət göstərməsi onu bərk yorur.

Geri qayıdanda yenə yastı binanın qoşa pəncərəsindən gördüm ki, içəridə dörd adam oturub. Paltarlarından qadınlardır. Tanımadığım bu adamlar da tanıdığım adamlar kimi mənə laqeyddilər. Taleyim belə gətirib; məcburam vərdiş eləyəm.

SƏRİLİ PALTARLARA BAXAN

Ümidin üzünü it yalasaydı, doyardı. Milisionerin boynuna sarılıb burnunun suyuyla onun üzündə şəkil çəkirdi.

– Əmi gəldi!.. Əmi gəldi!..

Birdən oyuncaq tapıbmiş kimi paqonlardan yapışdı və dartışdırdı.

– Əmi, bax!.. Əmi, bax!..

Elə bil "əmi" paqon görməmişdi – hirsindən diş bağıracağını kəsirdi. Ümid ha gücəndi, ha hıqqandı, paqonlar qopmadılar; onda tənəffüs halda kişidən əl çəkdi. Ancaq paqonlar yaman əzildilər. Milisionerin nənəsi namaz üstündəymiş ki, paqonlar cırıldılar, yaxud qopmadılar. Yoxsa onları yerinə tikdir, yaxud cırıq yeri çitə. Milisionerin nənəsi namaz üstündəymiş.

Aydın özünü yetirib oğlunun qulaqlarından yapışdı burdu. Ümid də ciyildədi. Qulaqları qıpqırmızı qızardı. Qaçıb uzaqdan onlara dilini göstərdi.

... Həyətdəki ipdən yuyulu mələflər, maykalar, bağıracaq kimi uzun qadın corabları sallanır, axşamüstünün sərin küləyindən yellənirdilər.

Ümid gedib üst-üstə yığılmış yoğun-yoğun kərənlərin (atası saray tikəcəkdə) üstünə çıxdı, çöməlib ordan təmiz, asılı paltarlara baxmağa başladı. Milisioneri də, atasını da unutdu. Tez-tez gülümsəyir və gözlərini qıyırdı.

Xoruz ən sevimli toyuğuyla onun yanından keçirdi. Xoruz Ümiddən yaşlı görünürdü, hərçənd cəmi üç yaşı olardı, ya olmazdı. Ümidin yaşlıları isə gələn il orta məktəbi bitirəcəkdilər. Ancaq gələn il orta məktəbi bitirəsi uşaqlar heç bilmirdilər ki, Ümid onların yaşındadı. Çünki Ümid məktəbə getməmişdi.

Paltarlar sallanır, yellənir, Ümid də onlara baxıb kef çəkirdi.

Ümidgilin kəndində axşamüstülər günəş həmişə narıncıya çalır.

Rəngarəng paltarlı qızlar işdən qayıdırdılar. Yol da elə bil bir dəstə qaz qaqqıldaşırdı. Oğlan onları görəndə ürəyi atlandı – ayaqyalın yola qaçdı. Özünü qaz topasına vurdu.

– Ey xuliqan, çəkil!

– Qudurğan!

– Ədə!.. Elə də bərk sıxır ki!

– Görürəm ürəyinizdəndi qucaqlanmaq, – Ruqiyə qızlara sataşdı. O, bir dəfə ərə gedib qayıtmışdı.

– Səninə acığın gəlir...

Ümidin qayıqsız, mil-mil şalvarı qasıgnacan düşmüşdü. Qarnı açıq qalmışdı. Kimsə onun qasığını

çırtmalayıb qorxutdu. Onda qızlar götürüldülər.

Ümid onların dalınca getmədi. Dönüb evlərinə baxdı, elə bil evlərinə yazığı gəldi. Təzədən dönüb uzaqdakı qızlara baxdı. Evdən heç vaxt aralana bilmirdi; elə bil ev onu buraxmırdı. Anası bundan arxayındı. Qış gecələri oyananda da eyvandaca dayanıb yuxulu-yuxulu üzüasağı şoruldadar və qayıdıb təzədən yerinə girərdi.

– Gəl, su qızıb, gəl çəmdirim, bura gəl!..

– Əmi gəldi!.. – o, atasıyla paxlalıqda gəzişən milisionerə barmağını uzatdı.

Anası onun sözlərini qulaqardına vurdu.

– Maşınatdıraram sabah bu kilikələrini...

Danlananda kədərlənirdi Ümid.

Böyüdükcə də yaman utanırdı soyunmağa anasının yanında. Büzüşüb, arxası anasına tərəf dayandı. Kürəyinin kisələnən yerləri dərhal qızarırdı. Belinin görünən sümükləri hər dəfə anasının ürəyini közəldirdi – uşaq heç kökəlmirdi. Anası nə olsaydı, öz ağzından kəsib onun ağzına təpərdi.

Ümid çimib qəşəngləşdi. Ancaq başı uzunsovdu, ortadan elə bil iki yerə bölünmüşdü. Kirpikləri hələ yaşdı. Əynində indi ayrı köynək vardı. Şalvar həmin şalvardı – mil-mil. Belə şalvarlardan kənd mağazalarında dolu olur, özü də lap havayı, önə gedib asılı paltarların yanında dayandı, onlara baxmağa başladı. Mələflər elə bil televizor ekranlarıydı. Ümid orda nəyə baxırdı, Ümid orda nə görürdü, – bu əmma-dan heç kəs baş açmırdı. Həkim qalmamışdı göstərilməsin. Özü də baxa-baxa gah gülümsəyir, gah qüssə onu bürüyürdü. Paltarlar da nazlı-nazlı yellənirdilər. Onlar yığışdırılarda Ümidin qanı qaralırdı. Bəlkə, Ümidi çəkən onların təmizliyi... Ya köynəklərin qərribə formaları – düymələri olur, qolları olur. Əsl bayramdı təmiz, asılı paltarlara baxmaq.

Anası dama salmaq üçün budaqlara qalxan toyuqları kişləyir, ağacları silkələyirdi, elə bil meyvə salırdı ağaclardan. Toyuqlar da qaqqıldaşır, etirazlarını bildirirdilər ev sahibəsinə.

... Aydınla milis leytenantı cənələşdilər:

– Ə, mən öləndə özümlə nə aparacağam ki, cına-yətkar da olam. Elə adamı tutmağın özü qanunsuzluqdu.

– Uzun danışma, həyətdə xaşxaş bitkisi tapmağımıza etirazın yoxdumu?

– Yox!

– Onda barı dilini qarnına qoy!

– Mən uşaqlar yeməyə, dovğaya əkirəm.

– Off!.. Dişini çıxar təpəsinə vur, beləsinə deyiblər. Ə, o uzun qulaqlarını bir bura gətir...

– Nəyi?

– Qulaqlarını. Onları kəsib qısaltmaq lazımdır.

– Nədi ki?..

– Ə, nə şinimisən, bir-iki addım irəli gəlsənə!

Milisioner əyilib Aydının qulağına nəse pıçıldadı.

Aydın sınaıyıcı nəzərlərdə onu süzdü. Əvvəl bilmədi neyləsin, sonradan özünə gəlib evə üz qoydu. Pillə-kənlərlə milisionerə razılıq işarəsi verdi. Milisioner günəbaxan kimi paxlalığın qırağında boynunu uzadıb ətrafa boylanırdı.

Aradan beş dəqiqə keçdi. Aydın dişləri ağara-ağara gəlib pulu milisionerin cibinə basdı.

– Sən neynirsən, ay səfeh!

– İstəmirsənmi?..

– Belə yox, axı, ay zalım!

– Keçəl Həsən, ya Həsən keçəl.

– Amma təsərrüfatın yaxşıdı, göz dəyməsin, – milisionerin kefi durulmuşdu.

– Balalar üçün əlləşirik.

... Milisioner əli belində asılı paltarların yanından keçəndə, Ümid birdən diksindi, paltarların yanından qaçıb onun qabağını kəsdi. Boyca elə bir olardılar. Ancaq Ümid arıqdı.

Milisioner istədi sovuşub ötsün. Ancaq Ümid onu basmarlayıb, üzünü cırmaqladı.

– Ə, sən bunu dəlixanaya... niyə...

Milisioner daha dayanmayıb çıxdı.

Ümid qaşqırırdı:

– Əmi getdi!.. Əmi getdi!..

Cəmi üç-dörd söz bilirdi Ümid. O gah milisioner tərəfə, gah da ağ mələflərə baxırdı. Aydın gəlib onu qucaqladı və onda Ümid, deyəsən, bir az sakitləşdi. Bir xeyli beləcə lal-dinməz dayandılar.

1981

İKİ QARDAŞ

"İxtiyar da öldü" – bacım axırda yazırdı. Rəhmətə gedənin yaxın-uzaqılığına görə məktubun gah əvvəlinə, gah axırına düşərdi belə xəbərlər.

Uzaqdan-uzağa mənə elə gəlir kəndçilərım öz ölüb-qalmaqlarına biganədirlər. Elə hey eşidirəm ki, səssiz-səmirsiz köçürlər. Ola bilsin, hansı yaşdasa ölüm adama xoş gəlir.

"İxtiyar... İxtiyar..." – bu ad bircə qarışığımdan qulaqlarımdadır. Qardaşı da Mahmud... Özü də ayrılmaq istəməyib, bir damın altında qalırdılar. Evləri də kəndin girəcəyində.

"İxtiyar – qardaşı Mahmud. Mahmud – qardaşı İxtiyar".

Çaşıb qarışdıraram. – İxtiyar qardaşların hansıdır? Üzdən, yerisdən-duruşdan oxşasalar da biri həvə azca pozulanda qalın kürk taxardı əyninə. O biri

qarda da qolları çırmalı köynəkdə gəzişərdi həyat-bacada; özü də hansı uzaqlıqdan desən, adamla dənizə bilərdi, səsi kəndin aşağı başına da çatardı.

Məktubdan üç gün keçdi, beş gün keçdi. Yediyimi-icdiyimi bilmirdim: ölən hansı qardaşdır? "Tfu, elə bil tapmaca tapıram".

... Kənddən çıxalı yer qalmadı adı pasportuma düşməsin. Baş-göz ağaranda indiki yerimdə lövbər saldım. Kaş cavan olmayaydım – cavanlıq hesabına ömrümün yarısı yelə getdi. Hara da düşürdüm, elə bil orta məktəbi təzəcə bitirirdim, – hər şeyi təzədən başlayırdım.

Hər yerdə də yaşayışım eyni; gündüz işə, sonra pivələmək, sonra televizor, arvadla ağızlaşmaq, axırda da bay-bay. Günlərim səhərlər möhür kimi basılırdı – həmişə təxminən eyni yazı alınır.

"Axı, İxtiyar tanıdığım iki qardaşın hansıdır?"

"Sənin üçün fərqi varmı hansıdır?"

Fikirləşib-fikirləşib gördüm yoxdur.

Hərdən kiminsə öldüyünü unuduram və gələnlərdən onun da iş-gücünü soruşuram. Eşidəndə o çoxdan gedib rəhmətə, onda əvvəlki ölümü yadıma düşmədiyindən həmin adam təkrar ölürdü mənim zənimdə. Belə olub ki, yaxın bir adamın ailəsinə üçillik fasiləylə iki dəfə teleqramla başsağlığı vermişəm.

Yox, hökmən bilməliyəm. İxtiyar hansı qardaşdır! Yoxsa gah bunu diri biləcəyəm, gah onu. Məktubla da soruşsam, deyəcəklər, qoçaq kəndi unudub. Anam bunu, da özünə dərd eləyər. Həm də məktub əlinə keçsə, bacıma od vurur. Ona dönə-dönə tapşırıb ki, nəbada ölüb-itəndən mənə yaz. Ölüblər – Allah o dünyalarını versin! Yad eldə uşağımın ürəyi niyə kabab olsun!

Ana övladını yad yerdə də qoruya bilər.

Mən də bacıma pıçıldamışdım ki, yazsın, bu nəroğlana heç nə olmaz (heç nə də olmurdu). Elə-belə istəyirdim kəndin bəzi-bəzi işlərini billəm.

Bir gecə çox qarmaqarışq yuxu gördüm. Gördüm təzə qəbrin başında bir kişi əyləşib. Ay işığında kimliyi seçilmir. Haçandan-haçana qəbirdən biri çıxdı üzə, onda birinci girgi onun yerinə. Sonradan sonraya tanıdım İxtiyarla Mahmudu. İkisinə bir ölüm düşmüşdü, heç biri də istəmirdi qardaşından həmişəlik ayrılısın, ona görə növbəylə ölürdülər.

...Bir gün uzaqlıqdan bəri eşitdiyim, gördüyüm ölümləri özlüyümdə sayırdım. Gördüm, on ölümdən doqquzunda heç kefi poxmamışam. Ölümlərə yanmadığımdan ömrümün birinci yarısını boş sayıram.

... Mən kənddə balaca-balaca qoyub çıxdığım qardaşlarımin, bacılarımin necə böyüdüklərini şəkillərindən görmüşəm. Şəkillərdə qardaşlarımin bıq yeri tərled, şəkillərdə qardaşlarımin əsgər oldular, bacılarımin dizləri üstə körpələr əyləşdilər.

Məktublaşdığım bacım bir gün yazdı: "Dəli qar-

daşlarımdan birinin də cilovunu yığırığ. Bu dəfə gəlməsən toyu saxlayırıq". Bu sözdən gözlərim yaşardı.

Avqustda külfətlə gəldim kəndə. Evdə bizi bir-bir qucaqlayıb ağladılar. Ara sakitləşəndə arvada tərs-tərs baxdım:

– Məhəbbət budur. Gördün?

– Özün də gördün?

Axşam sərinə nataraz bir çöngəni çəkdiilər ən-cirin altına. Səhərin əti gərək indidən hazırlanaydı.

Qonağam deyə, əlimi ağdan-qaraya vurmağa qoymurdular. Ona görə mənə dəyməyə gələn keçmiş sinif yoldaşım ilə dayanıb baxırdıq işin gedişinə. O, hərdən dözməyib hoppanır, yetişmiş əncirlərdən qoparıb atırdı ağzına.

– Dərim sənə də? – utanmamaq üçün məndən soruşurdu.

– Yox.

– Hələlik yox, ya heç istəmirsən?

– Bə hanı sizin qəssab? Qaranlıq düşür axı! – köməyə gələnlərdən biri həyəət tərəfə boylanıb qışqırdı.

– Gəlir, qardaş, gəlir!

Dörd-beş adam cöngənin başını qanırıb böyükdə böyükdə yıxdılar yerə, ayaqlarını bir-birinə bağladılar. Ağır bir kişi çökdü heyvanın üstünə ki, tərpenməsin. Su dolu vedrələr yan-yana düzülmüşdü.

Qəssab axır ki, gəlib çıxdı. Köynəyinin yaxası açıqdı, qolları da çırmalı.

– Salaməleyküm – kimi görməmişəm?

Məni elə bir diksindirib yuxudan oyatdılar. Bu ki, Mahmuddur, – İxtiyarın qardaşı. Demək, İxtiyar hava çaşanda kürk geyəndi...

– Allah, Məhəmməd, ya Əli! – Mahmud heyvanın boğazına çöküb, bıçağın küt üzünü dəriyə sürtləşdirdi.

– Əsrəf, kəsmir.

– Niyə, əşi?

– Nə bilim niyə, ağsaqqal sənsən...

Qulağına nə pıçıldadırsa, Əsrəf əvvəl əlini öz cibinə saldı, sonra gəlib Mahmudun cibinə saldı.

– Kəsdi! Kəsdi! – cöngənin qanı ətrafa fəvvarə vuranda, balaca oğlan uşağı sevincək atılıb-düşdü.

– Allah mübarək eləsin!

– Çox mübarək, ay Əsrəf! Çox mübarək!!

– Oğlanlarınız-qızlarınız üçün olsun! Çox sağ olur!

Heyvan da çırpınıb canını bu müsibətdən qurtarmaq istəyirdi.

Demək, Mahmud növbəylə ölməyi tərgitmişdi... Nədənsə, istəmədim o məni görsün. Ona görə yavaşca aradan sürüşdüm.

QIRMIZI KÖRPÜ

Qırmızı körpü qatarların ölüsüdür. Üç-dörd kürklü dəmiryolçunun mindiyi adicə əl və nonetləri də üstündən ötəndə guruldayırdı, gumbuldayırdı sevincindən.

Adamlardan Rasimlə Aqili gözü tutmuşdu. Balaca oğlanlardı Rasimlə Aqil, gül kimi də təmizdi ürəkləri. Hər gün gəlib onun üstündə üç-dörd saat oynayırdılar – uşaqları fitləyirdilər, balıqları qaçırdırdılar. Hərdən də gah Rasim Aqilgilə, gah Aqil Rasimgilə gedərdi dərindən sonra, biri deyərdi, gedək bizə göyəm yeməyə, üzüm yeməyə. O biri deyərdi, gedək bizə xartut yeməyə, bal arılarına baxmağa.

Körpüdən baxanda ağ rəngli məktəbləri ağacların arasından görünürdü. Əslində qırmızı körpüdən dünyanın hər yeri görünürdü. Üzü Bakı səmtinə duranda Rasimgilin kəndi solda qalırdı, Aqilgilinki sağda.

Onda adını eşitmişdilər, üzünü görməmişdilər Bakının. Böyüdükcə kəndçilərini çəkib aparandı Bakı. Aqil deyərdi, bu relslərdə adamları çəkən maqnit gücü var. Rasim deyərdi, yox, maqnit gücü Bakıdadı, relslərdə yox.

– Bə, onda Bakı niyə adamların çoxunu özündən o yana buraxır? – Aqil söz altında qalmazdı. Həqiqətən də köçüb gedən kəndçilərinin çoxu Bakıdan sovuşub Türkmənistanın Marı vilayətində bənd almışdılar. Hətta Marı şəhərinin bir yerinə öz kəndlərinin adını da vermişdilər. Rasimgilin kəndçilərisə Udmurtiyanı, Çuvaşiyanı bəyənmişdilər. Guya orda tikinti çoxdu, guya orda yaxşı pul çıxır.

Onları bir gün görməyəndə darıxardı qırmızı körpü. Gecə düşəndə rəngi də tutulardı. Təsədüfən yük qatarlarından gəlib keçəndə, bir az özünə gələrdi – kəsik-kəsik işıqlanardı. Gündüzlər kefi durulurdu, al-qırmızı yanırdı körpü. Əvvəl-əvvəl səhər qatarını Bakıdan stansiyaya ötürərdi. Sonra da adamların ucu açılardı, dəmir yolunun bu tayından o tayına, o tayından bu tayına aşırırdılar iş-güc dalınca. Bəzən stansiyaya da burulurdular. Çox adam səhər qatarı gələncə özünü çatdırmaq istəyir stansiyaya. Ayaqlarını da şpalların üstündə elə atırlar, guya körpü baldırlarının dişləyəcək. Bəlkə də qorxurdular şpalların arasından sürüşüb çaya düşərlər. Çünki aşağı baxanda ağımtıl-bozumtul çay görünür, dərinliyi-dayazlığı da bilinmir. Ancaq indiyəcən eşitməmişdilər körpü kimisə namərdcəsinə suya aşırda.

Rasimlə Aqilinsə əvəzləri yoxdu! Dərsləri qurtaranda körpü qıpqırmızı alışıb yanardı ki, uşaqlar görsünlər; bir növ onları çağırırdı. Uşaqlar da yüyürə-yüyürə gəlib şpalların üstündə oturur, ayaqlarını çaya sallayırdılar. Hərdən də yarışardılar – görək kim uzağa atar, görək kim suyun üzüylə süzdürər yastı-yastı daşları. Onda çay az qalırdı bəd it kimi onları qapsın – daşın düşdüyü yerdə sularını sıçradardı ətrafa.

Bu çay çox özündən deyəndi. Yaz girər-girməz lovğalıqından şişib dağılır. Bəzən sularını köpürdüüb körpünün altına toxunur, buna deyərlər adama sataşmaq. Ancaq qırmızı körpü də hər belə şeydən qorxub-ürkən deyil ha. Heç onu saymır, heç qımıldanmır da yerindən. Düzdü, indiyəcən altının, boyrünün rəngini bir xeyli apara bilmişdi çay. Körpü müharibənin oğlan çağlarında üstündən əsgər dolu, silah dolu ağır-ağır qatarlar ötürüb, çox-çox çətinliklər görüb. Bu çay da özünə güclü-qüvvətli deyir. Onun bircə kənd evlərinə dişi batır. Daşib evlərin birinci mərtəbələrinə soxulur, itələyib uçurdur divarları. Pisliyə nə var! Körpünün indiki kimi yadındadı – bir gün qarayanız bir oğlan atılıb suda çəmmişdi, çay onu sətəlcəmə tutuzdurub öldürdü. Özü də ona qalsa heç kəsi nə bu taya, nə o taya qoymaz keçməyə. Bu sarıdan körpü onun arzusunu ürəyində qoyub. Buna görə çayın onu görməyə gözü yoxdu.

Rasimlə Aqilin bir oyunu da odur ki, görürsən, biri gedib körpünün bir ucunda dizi üstə çöküb, qulağını relsə dirədi və o biri ucdakına qışqırdı:

– Vur! Vur!

O biri ucdakı da balaca daşlarla relsi cingildədir:

– Səs gəlir?

– Gəlir! Gəlir! Adamın qulağını batırır lap.

Onda bu biri sevinir, başlayır şpalların üstündə akrobatlığa. Bəzən üç-dörd şpalın üstündən birdən tullanmaq istəyir.

Körpü onda silkələnib narazılığını bildirir ki, ayaqları birdən boşluğa düşər, sındırır qol-qabırğasını – dinc otursun.

... Körpünün canını dərd almışdı ki, bu gün-sabah oğlanları çəkib aparasıldı Bakı. Onlar byümüşdülər deyə, tez-tez təzə sözlər işlədirdilər danışanda; attestat, institut, konkurs. Ondan olsaydı, ortadan sınırdı, val-lah, qoy stansiya tərəfdən Bakıya heç bir qatar keçməsin, Rasimlə Aqili aparmasınlar! Ancaq indi at-eşşək zamanəsi deyil axı. Qatarlar işləməz – nə çox maşın: artobusla cəmi beşcə saatlıq yoldu Bakıya. Qırmızı körpü ayrılığın qabağında gücsüzdü.

Bir axşamqabağı Rasimlə Aqil axırıncı dəfə onun sürəhisindən yapışib uşaqlara baxırdılar. Uzaqlarda evlər görünürdü, hərəsinin də bir uzun kölgəsi. Sap kimi uzanan yollarda "Jiquli"lər, "Moskviç"lər sürüşürdülər seyrək muncuqsayağı.

– Əcəb, altında belə bir ceyranın ola, – Aqil dedi. – Babıldada-babıldada süzəsən dünyanı eninə-uzununa.

Rasim gözlərini də qırpmadan harasa baxmaqdaydı.

Aqilin indidən maşın eşqinə düşməsi körpünün kefinə batmadı.

* * *

Tətil vaxtlarında tələbələr qatarla üstündən stansi-yaya ötəndə, körpü sevincindən bilməzdi, neyləsin.

Gün uzununu gah o kəndin, gah bu kəndin yollarına göz gəzdirərdi Rasimlə Aqildən ötrü. Ancaq, deyəsən, tələsən yoxdu onun yanına.

Üç gün belə, beş gün belə. Yalnız bir-birlərinin evinə qonaq çağırılanda körpüyə burulardılar, onu da Rasimin təkliflə. Rasim əvvəlcə onun üstünü, altını yoxlayırdı. Ətrafdakı iri kağız qırıqlarını, qatarlardan tullanmış yemiş, qarpız dilimlərini, boş konserv qutularını bir yerə yığardı ki, gedəndə aparıb uzaqda tulla-sın.

– Qızdırman var, deyəsən! – Aqil heyərlə ona baxdı.

– Bizdən inciyəcək...

– Ə, ay səfeh, kim inciyəcək, niyə inciyəcək?

– Nəçə gündü kənddəyik... gəlib dəyməmişik...

– Ə, bumu küsəcək bizdən? – Aqil körpüyə yağlı bir təpik ilişirdi. O başdan hönkürtüyə bənzəyən əks-səda eşidildi.

– Ə, bu, poladdı, betonu, bunun nəyi inciyərmiş adamdan!

Rasim əyləşərdi relsin üstündə, ya əvvəlki kimi şpalın üstündə oturub ayaqlarını aşağı sallayardı. Aqilsə oturmazdı ki, əynindəki ütül paltar əzilər! Tez-tez də:

– Dur gedək! – deyərdi. Rasim özünü tənəblliyə vuranda, Aqil qolundan yapışib darta-darta, itələyə-itələyə aparardı.

İllər durnalar sayağı bir qatarda uçuşub keçirdilər. Körpü məktublaşa bilmirdisə də, ucundan-qulağından öyrənirdi, kim hardadı, kim necədi. Rasim institutu qurtarandan qəsəbədəki cümə fabrikində mühəsibdi. Aqilsə özünü Moskvaya yıxmışdı. Orda arvad evinə girmişdi. Onun elə əvvəldən ev tikməklə arası yoxdu. "Evi tikməzlər" deyərdi, "tikilisini alarlar". Özü də cərrahdı, üz, boyun, omba çibanları yarmaqda mahirdi. Appendisitlərin də qatı düşməniydi.

Körpü indi-indi anlayırdı ki, Aqilin məktəbdəki əlaçılığı da xudbinlikdəniymiş. Guya "beş" almaq mümkünsə, niyə almayasan. Qoy müəllimlər yaxşı-yaxşı sözlərini ona desinlər. Tərifnamələri, medalı ona versinlər. Qızıl medal almaq üçün bir gecə onun yanında adlayıb, atasıyla qonşu kənddə yaşayan məktəb direktoruna vəzndə yüngül, qiymətdə ağır hədiyyə aparmışdılar. Aqil bunu heç Rasimə də bildirməmişdi.

"Evi tikməzlər, tikilisini alarlar".

Aqil Moskvanın klinikalarında, xəstəxanalarında yaxşı-yaxşı tanışlar tapmışdı. Özü də o qədər çoxdu, dəftərçəsinə baxmasaydı, qarışıq salırdı bu adamları. İşə ona-buna "hörmət" eləməkdə. İndi zamanə pul zamanəsidi, deyərdi, Moskvanın quru adı qalıb, a kişilər.

Körpünü onun dərdi qocaldırdı. Təsəllisi-gümanı bircə Rasimdi. Tez-tez görürdü onu. Gəlib körpünün üstündə təkə dayanar, siqaret tüstülərdədi. Özü də gün-gündən geriləyirdi. Yaşı otuza çatmasa da, qoca kişiyyə bənzəyirdi yerişindən-duruşundan. Öz gücünə ev tikdirmişdi; dörd uşaq böyüdüdü.

Böyrəkləri, deyəsən, vəfasız çıxırdı ona. Körpüyə

səda çatırdı ki, Rasim böyrəklərinin ağrısından qışqırır da bəzən. Bax, bu da çayın işidi; bulanıq-bulanıq sularından içirdir adamlara, içlərini çürüdür. Onda kövşəndə yızılanacan futbol vurub, tərlitərlitə bu sudan loqquldadırdılar. Axırı da ki, belə, – oğlanın böyrəkləri daş bağladı. Üstəlik də əsəb. Dəfələrlə Bakıya işini qurtarmağa getmişdi. Onu ilişdiribmişlər cücə fabrikində. Direktor başını bişirib, yediyi dövlət əmlakının sənədlərinə qol atdırıbmış ona.

Çox inanandı Rasim.

Böyrəyinin tutmaları çoxalanda, Aqilə zəng çaldı ki, bəs işlər şuluqdu, gedirəm əldən. Dostu xəttin o başında qışqırdı ki, gəlsin, tez gəlsin.

– Cibi dolu gəl! Əlavə də bir az balıq kürüsü gətir. Gücün çatdığı qədər konyak götür. Buranın həkimləri yeyəndilər. Vurandılar. Bunsuz adam ölə ha, heç gözələrinin ucuyla da baxmazlar...

Onu qatar Bakıya aparanda, körpü bilmədi, neyləsin. Kaş sağalıb qayıdaydı balalarının üstünə. Kaş Aqil onu tez düzəldəydi xəstəxanaya.

Rasim Moskvada yaman tez kasıbladı. Aqil dedi, guya həkimlərə verəcək ki, gözləri örtülsün və onu burnundan vurub qaytarmasınlar gəldiyi yerə. Özün bilirsən, dedi, Bakının həkimləri malbaşdılar, onlara can etibar eləmək olmaz.

Səhərişi gün Rasim mehmanxanadan klinikayacan yolu bükülə-bükülə avtobusların, metronun basabasında gəldi. Taksilik pulu qalmamışdı. "Təki sağalım, əşi, pul-mul əl çirkidi, dünyanın malı dünyada qalacaq".

Dəhlizdə Aqil uşaqlıq dostunun qoluna girib palataya ötürəndə, Rasim zəif-zəif dilləndi:

– Gətirdiklərimdən sənə çatmadı, ay Aqil, xəcalətli qaldım yanında.

– Mən neynirəm, ay dəli, – Aqil Rasimin kürəyini şappıldatdı. – Ay səfeh, biz qardaş, dost da yox.

– Elə gərək qardaş qardaşa, dost dostla hədiyyə gətirə. Sənin də ailən var...

– Heç nəyini istəmirəm, sənin sağlığından başqa.

Körpü Rasimin sədasını dəmir yoluna paralel uzanan teleqraf xətlərindən alırdı. Tellər uğuldaya-uğuldaya Rasimin xəbərini ata-qardaşına çatdırırdı. Üstündən poçt vaqonu keçəndə də Rasimdən gələn məktubların məzmunu dərhal çatırdı ona.

Qırmızı körpü bir gün oyanıb yenə səhər qatarını gözləyirdi. Axşamkı yağış onu isladıb qaraltmışdı. Adamlar qatarı qabaqlamaq üçün ayaqqabılarının palçığını üstünə yaxa-yaxa stansiya keçirdilər. Artıq stansiyanın zəngi də vurulmuşdu, deməli, qatar çatırdı, axırıncı stansiyanı çoxdan keçib. Körpü işıqfor gözünü yola dikmişdi.

Yaşıl qatar viyılıyla belinə mindi. Axırıncı vaqonlardan birində belə söhbət gedirdi.

– Adı Rasimdi, Əsəd oğlu. Bax, ya bu kənddəndi, ya da bu kənddən, – Bakı ləhcəsilə danışan kişi bir sağa, bir də sola boylandı pəncərədən.

– Tanıyıram. Xeyir ola? – rayonlu kişi Bakı ləhcəsilə danışanın ağzına baxdı.

– Dünən onu təyyarədən düşürdüblər, indi yasına gedirəm.

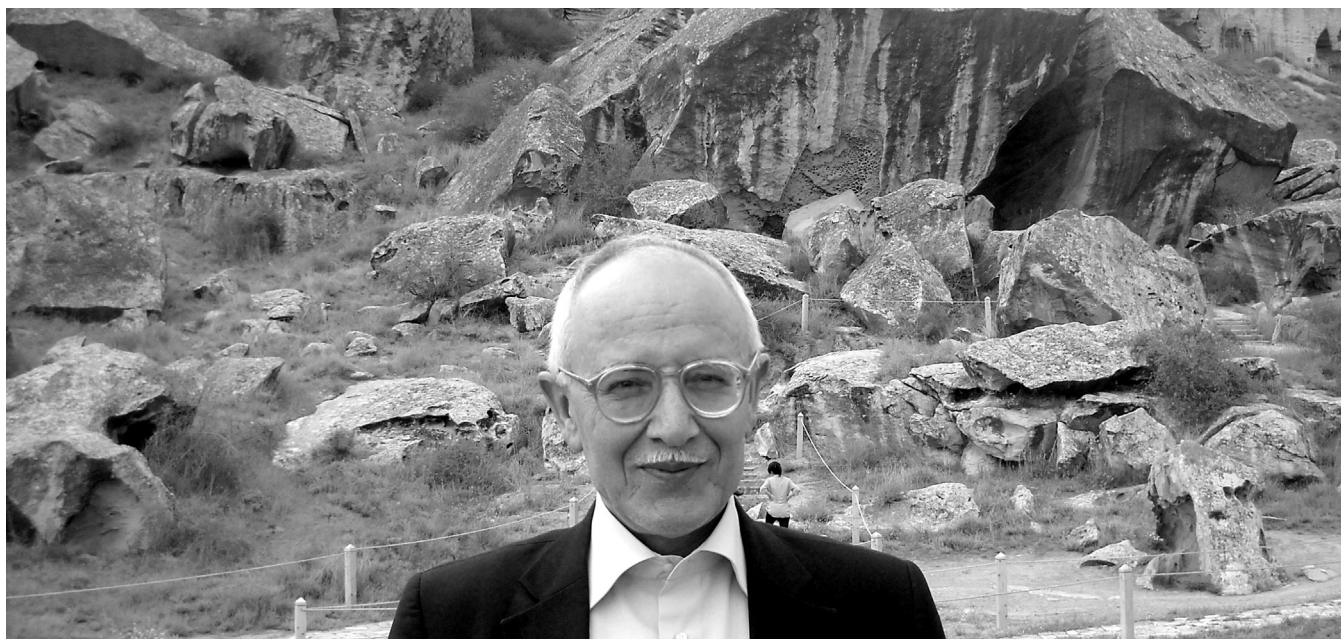
Bax-x, indicə axırıncı vaqon ötüb keçəcəkdi. Qırmızı körpü birdən elə istədi ki, söhbət gedən bu vaqondan yapışıb kərtənkələyə bənzəyən qatarı geri tullasın – Bakı tərəfə, Moskva tərəfə, bəd xəbər gəldiyi tərəfə. Qatarsa viyılıyla sovuşdu – dördbucaq şəklində arxası və nazik təkərləri göründü.

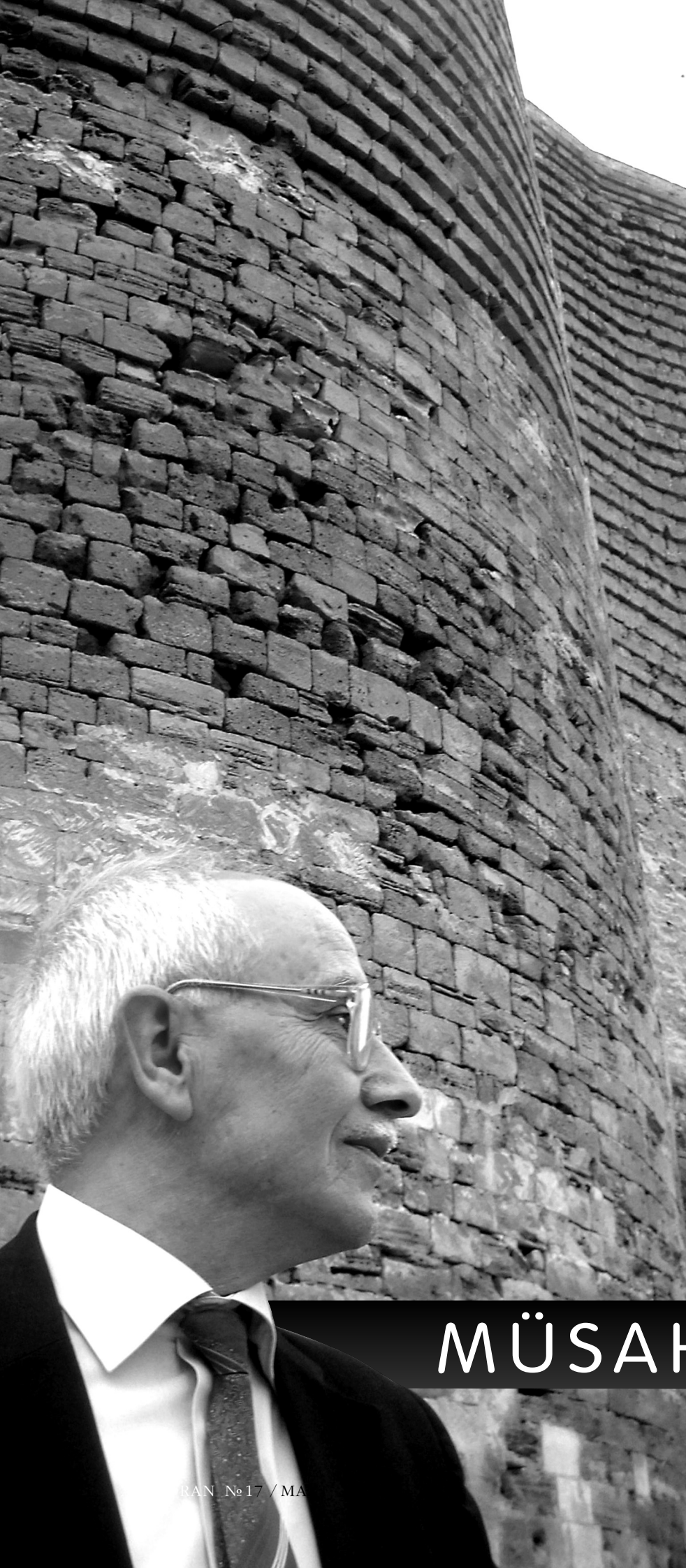
Bəd xəbər qırmızı körpünün belini sınırdırdı. Orta-dan bölündü qırmızı körpü. Şpallar çaya tökülüb, ölü balıqlar sayağı axdılar. Rəlslər çayın qıraqlarına batıb qaldılar. İşıqfor dibdən boşalıb əyildi.

Çay öz axmağındaydı, elə bil heç nə olmamışdı. Ona istisi-soyuğu yoxdu bu işlərin.

Körpünün əhvalatını eşidən stansiyalarda, idarələrdə zəngləşmə qopdu.

1983

RAFİQ TAĞI_{NIN}

MÜSAHİBƏLƏRİ

SÜJET

TALANT MƏHSULU VƏ ƏLAMƏTİ DEYİL

– **Günün hansı vaxtı yazırsınız?**
– Yazmağım planlı deyil. Mən də yazı qəfil alınır. Gözləmədiyim bir aləmə günün istənilən vaxtı düşə bilərəm. Hekayəni iki-üç saata yazıb qurtarıram. Əlbəttə, sonradan onun üzərində işləmək başqa söhbətdir; səhərlər – açıq başla, bu daha effektiv alınır. Bir iş də var ki, həkimlik məni yormasa, iş qabiliyyətim hər zaman yüksək olar. Açıq, həkimlikdən yoruluram, ədəbiyyatdan yox. İnsafən, 16 yaşdan taleyimi bağladığım həkimlikdən də yorulmazdım, yaradıcılıqdan uzaq bürokrat səhiyyə rəhbərləri işə lüzumsuz-küt əlavə və tələblər qoymasalar.

– **Ardıcıl neçə saat yaza bilərsiniz?**

– Bayaq dedim, ilhamla gələn yazı qəfil səni çulğayır, sözlər bir-birini qovur. Spontan cümlələrdən uzun növbə yaranır və mən onu tənzimləyəsi oluram. Bu, bir-iki, ya üç-dörd saat çəkə bilər. Sonda bu yaradıcı ildırımdan doğan ozon içində xoşbəxtlik kimi dolur.

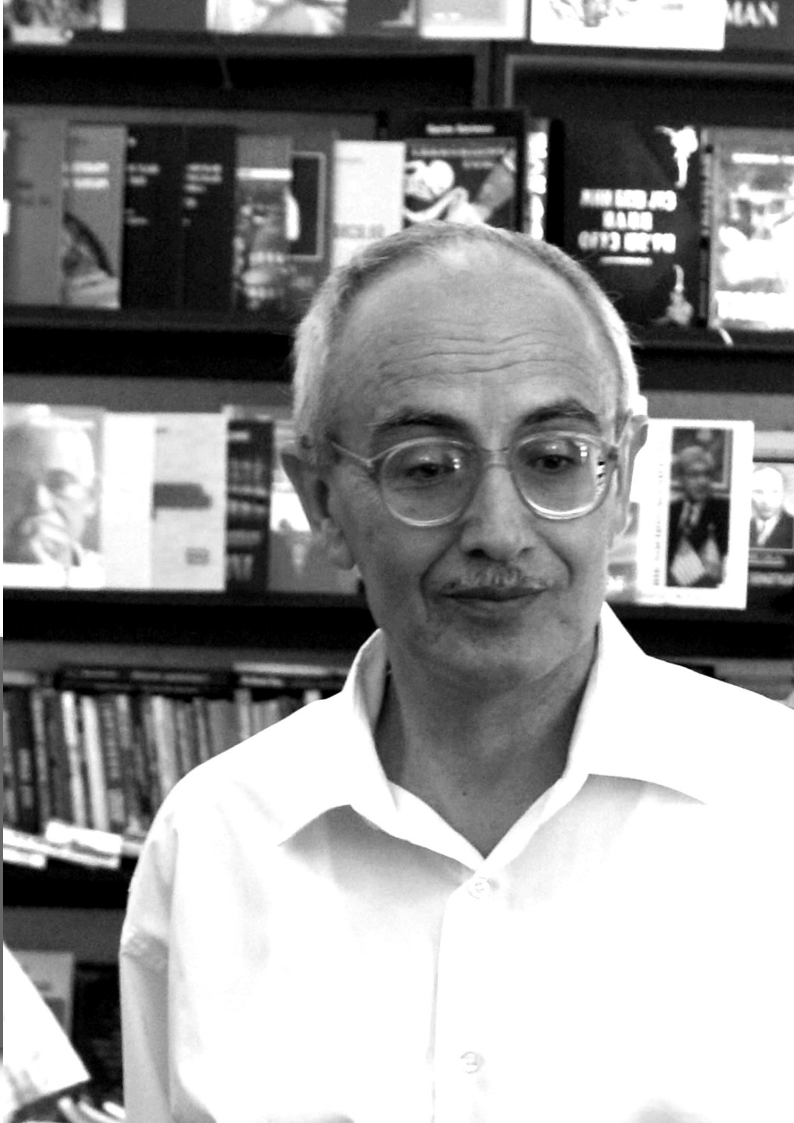
– **Yazı ilə bağlı xüsusi bir vərdişiniz varmı? Misal üçün, bəzi yazıçılar kofe içə-içə yazır, bəziləri isə hayküydə.**

– Mənim üçün ideal vəziyyət təklikdir. Amma ətrafda sakit oturmuş insanların da heç bir ziyanı yoxdur. Məsələn, kitabxanada. Əksinə, bu adamlar sənə o qədər doğma, hətta mifoloji-ideal görsənir ki, hərdən durub onları bir-bir qucaqlamaq istəyirsən. Yazı prosesində hay-küy mənim ölümümdür. Təkliyi xoşlayıramsa da, tənhalığı xoşlamıram. Yazıdan kənar vaxtlardasa, əksinə, gur yerlərə can atıram. Kütlə mənə həmişə təzə və maraqlı görsənir. Həm də axı, əlindən acılar çəkdiyim kütlə tədqiqat obyektlərimdəndir.

– **Əllə yazırsınız, yoxsa bilgisayarla?**

– Yeri gəlmişkən, "bilgisayar" – bu süni söz "kompüter"in zorla türkləşdirilməsindən alınıb və mənə "kompüter"ə heç də adekvat deyil. Bu texniki bulmaca bilginə sayır ki? İcazə versəniz, daim "kompüter"

“Həyatdan fakt toplayıb bloknota doldurmaq yazıçıya yaraşmaz.”

sözü işlədərdim. ...Bəli, 2006-dan ancaq kompüterdə yazıram. Özü də başıma gələn bir vəqəni artıq hamı bilir: ömrümdə ilk dəfə kompüterdə yazı yığdım, ilk dəfə o yazını İnternetlə redaksiyaya göndərdim və tutub basdılar. Söhbət "Avropa və biz"dən gedir. Hər hansı xurafatçı bundan sonra bir də bu "şeytan əmələ"sinə (Firuz Həşimov) yaxın durmazdı.

– **Yazmamışdan qabaq qeydlər edirsinizmi?**

– Qətiyyə. Divin canı şüşədə olduğu kimi, yazılarımın da canı bir-iki cümləlik qeydlərdədir. Qeydlərdən yazı ölür. İlk gənclikdəki bir-iki sınaq bunu dərk etmək üçün mənə kifayət edib.

– **Özünüzlə bloknot gəzdirsinizmi?**

– Ömrümdə ola bilməz. Həyatdan fakt toplayıb bloknota doldurmaq yazıçıya yaraşmaz. Bu, məğmunluqdur. Belə yazmaq bir həyat faciəsidir. Onsuz həyat faktları mənim təcrübəmdə ötəri rola malikdir. Faktı oxşar məlumatlar yazıçıya onun içindən – Allahın qoyduğu kodlardan gəlməlidir. Kodlar qoyulmayıbsa, heç nə alınmayacaq, tonlarla məlumatı-məmulatı yan-yana düzsən də. Mənim fantaziyam sonsuzluğacan uça bilər.

– **Sevmədiyiniz sözlər varmı?**

– "Öldür!"

– **İmtina etdiyiniz yazılar varmı?**

– Cəmi 2 ədəd. İkisi də jurnalist yazısı: 1971-ci ildə "Azərbaycan Gəncləri" qəzetində dərc olunublar –

"Müasir nağıl" və "Adamlar, ay adamlar!" Yadımdadır, bu ikincinin "Molodyoj Azerbaydjana" qəzetində belə anonsu getmişdi – "O, lyudi!" O dövrdə şeirlərimi redaksiyalarda "rüşvət deyildi deyə, almırdılar", məcbur idim belə yazılar yazam. Görünmək, bir növ, imtahana çəkilmək istəyirdim. Hər bir gənc üçün xarakterik olan cəhət məndə çox qabarıqdı: cəmiyyətdə tezliklə təsdiqimi tapmaq arzusundaydım.

Bu yazılarda saxtakarlıq yoxdusa da, uydurmalar bol idi. "Adamlar, ay adamlar!" adlı məqaləmdə Bakı Kamvol Kombinatının qabaqcıl işçisi olan subay bir xanım haqqında yazmışdım ki, guya biz kombinatdan çıxıb şəhərdə də söhbət edirik. Onu sosialist şəhərinə çıxarmaqla xarakterini guya bir qədər də geniş açmaq niyyəti güdmüşdüm. Bayaq süjet dedik; bax, elə həmin süjetlərdən birincisi quraşdırmışdım. Bütün süjetlər əslində bu cür uydurma və lüzumsuzdur. Oxucunu süjetlə yox, mətnlə heyran etmək lazımdır. Hə, yazı çıxdı, ancaq üstündən neçə gün keçib, görürəm qız üzümə də baxmır, "sağol" cəhənnəm, məni görüb yan keçir. Onda mən institutda oxuya-oxuya həmin kombinatın tibb məntəqəsində "tibb qardaşı" işləyirdim. Axır dözməyib soruşuram: bağışlayın, oxudunuzmu? Qız mənə boz üz göstərsi: ədə, o nədir yazıbsan? Evdə-işdə biabır olmuşam. Qardaşım məni öldürür ki, niyə yad oğlanla şəhərə çıxıbsan. Deyirəm, çıxmamışam, inanmır. Burda mən ona deyirəm: axı, həqiqətən, çıxmamışam... Onda qız soruşur: çıxmamışam, həə? "Hə", deyirəm. "Bə onda niyə gop yazıbsan: şəhərə çıxdıq! Sən kimsən ki. Üzün də tey sızanaq, mən səninlə şəhərə çıxaram? Gəzəyənəm mən? Yoxsa şortuyam? Haqlı sualdır. Ancaq burdan başqa bir sual doğur: xanım şəhərə çıxıb təmiz bir oğlanla romantik söhbətlər edəndə şortu olurmu? "Gəzəyənəm?"-"şortuyam?" suallarını mənə elə verdi ki, gördüm bu sosialist əməyi qabaqcılı həm gəzəyəndir, həm də şortu.

Jurnalistlərin xətrinə dəyməsin, odu-budu, jurnalistikadan iyrendim. Bəlkə sonra həmin yazıya görə "yazıq qız" ailə də qura bilməyib. Yad oğlanla şəhərdə gəzən bir qızı kim alardı? Mağıl gizlində gəzir və qız olaraq da "qalırdı". Lakin elə bil Allahdandı, artıq "gəzdiyi" "dokumentalni-sübutalni" qəzetdə tərixe həkk olunmuşdu.

"Müasir nağıl" da, bu dəfə əməkdar inşaatçı Məhəmməd Hüseynov haqqında, uydurma şeylərlə dolu idi. "Azərbaycan Gəncləri" qəzeti, Heydər Əliyev bir çıxışında yoldaş M.Hüseynovun adını çəkdiyinə görə, ona önəm vermişdi. Belə çıxır, mən o yazımda istər-istəməz kompartiya siyasətinin təbliğatçısı olmuşdum. Bu yazıyla da jurnalistikadan tamam sidqim sıyrıldı və həyatımın aldanış mərhələsinə nöqtə qoydum.

İctimai əxlaqsızlığın bu kiçik təcrübələri mənə böyük dərs oldu. Uydurma və saxtalıqlardan ömürlük

ayrıldım.

– **Yazının süjeti haqda əvvəlcədən fikirləşirsiniz, yoxsa süjet yazı prosesində yaranır?**

– Məndə süjet qısa və qırıq-qırıq olur, önəm kəsb etmir, yazı prosesində öz-özünə yaranır. Süjet talant məhsulu və əlaməti deyil. Mənim yazılarımda süjet azad bir varlıqdır; istəsə, əsərimdən çıxıb gedə də bilər. Ən ilhamsız vaxtlarımda belə yüzlərlə süjet quraşıra bilərəm, amma axı, bunlar nəyə lazımdır. Çıx küçəyə, hər şey süjetdir, süjetlidir. Məqsəd oxucunu aldatmaq, tələyə salmaq, əsərlərini ona sıırımaqdısa, mən bu fırıladaqlara yoxam. İstəmirəm, bacarmıram!

– **Obrazlarınızı şəxsən tanıyırsınız mı, ya da onlara rast gəlmisiniz mi?**

– Elə də olur, belə də. Tanıdıqlarım əsərdə olduğu kimi üzə çıxmır və elə tanımadıqlarıma bənzəyirlər. Həyatdakı adam əsərə realistcə daxil oldusa, öləcək. Ədəbiyyat insanı həyatdakı kimi sevmir. İnsan bədii əsərdə yazıçı fantaziyası gücünə yaşayır. Yazıçı fantaziyası yoxdursa, insan ədəbiyyatda bədəndəki yad cisim kimi görsənəcək.

Bəzən həyatdan bir adam özündə gəzdirdiyi təbii ideya hesabına da yazıya daxil ola bilər. Bir misal çəkim. Mənim ədəbiyyatçı-tərcüməçi bir dostum var: "rusdilli" Nadir Ağasıyev. Onu yazarların çoxu tanıyır. Tərtibəli-qabiliyyətli bir insandır. Qabaqlar "Literaturniy Azerbaydjan" jurnalında redaktor idi. Mənim də bir neçə hekayəmi ruscaya çevirib. Bir neçə ay əvvəl ona zəng edirəm: Nadir bəy, hekayələrimdən yəni bir neçəsini tərcümə edərsiniz mi? O: "Olar, ancaq içində müharibə olmasın". Mən: "Necə yəni? Müharibəsiz həyat olar? Birdən oldu?" O: "Nəinki müharibə, heç bu söz özü də işlənməsin". Bax, Nadir artıq sanki avtomatik surətdə hekayə obrazına çevrildi. Yazmışam bu hekayəni; bu yaxınlarda üzə çıxaracağam.

– **Birinci və sonuncu cümlə sindromunuz varmı?**

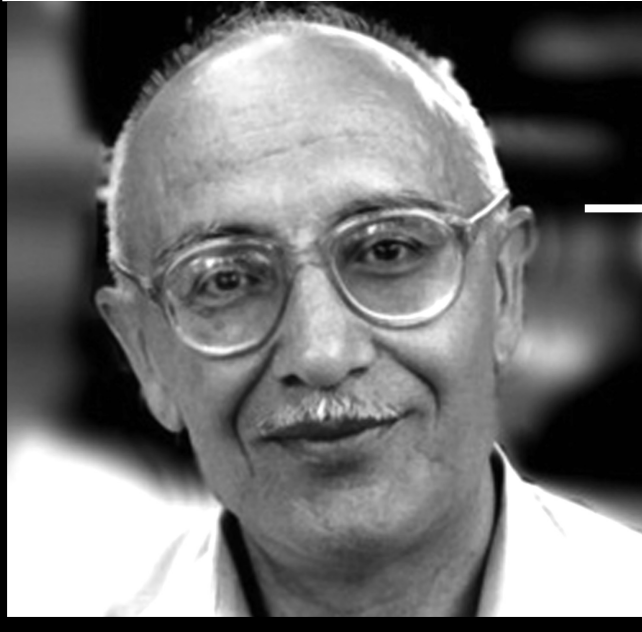
– Sonuncu cümlələr məndə çox asan alınır; hekayəni bir neçə variantda bitirə bilərəm. Bir variantı saxlayandasa, o birilərə hayıfım gəlir. Onları yadıqar saxlamaq istərdim. Ancaq kompüterdə yazdığım, silirəm gedir. Kompüterə qədərki "əlyazma erası"nda bütün digər variantlar qaralamalarda qalır. İdeya gəlibsə, ilk cümləni də çox axtarmıram: yubanmamaq üçün başlanğıcda istənilən sözləri yaza bilərəm, tək "motor" işə düşsün. Onsuz sonra dəyişəcəyəm.

Etiraf etməliyəm: hər halda, ilk cümlənin yazılması son cümlədən uzun çəkir.

– **Yazı prosesində ilişəndə neynirsiniz?**

– İlişik yerləri cəld adlayıram. Orda qaldınsa, batdın, qarşında açılmış təsadüfi gözəlliklər birdən uçub gedə bilər. Yazı prosesindəki ilişikliklərə vaxt ayırmaq yazıçı cinayətlərindəndir.

✍ *Qan Turalı*

Rafiq Tağıya

13 solaxay sual

"Ədəbiyyat pula KONVERSIYA oluna bilməz"

– Rafiq bəy, necəsiniz? Çoxdandır səsiniz gəlmiş. Bu nəylə bağlıdır?

– Deyim, eşidin. Ondan başlayaq ki, institut illərində mənim "Tibb kadrları uğrunda" qəzetində "Hörmətli sentyabr" adında kiçik bir yazım dərc olunmuşdu. Sentyabra müəllim atamın xatirinə "hörmətli" deyirdim. Rəhmətlik atamın dərslərinə coşğuyla başladığı sentyabr ayı mənə doğma idi. Ömrüm boyu da hər il sentyabrı həsrətlə gözləmişəm. Əsasən polemik yazılarımı, elə hekayələrimi də, bu ayda dərc etdirməyi xoşlayıram. Lakin bu 2009-n sentyabrı mənə düşmədi: oğlumun "formatlama" əməliyyatı nəticəsində, təsadüf üzündən, beş tamamlanmış, 3-4 dənə də yarımçıq hekayəm və bir essem kompüterdən, beləliklə də yer üzündən silinib getdi. Psixoloji şokdaydım. Deyirlər, xüsusi reanimasiya proqramları mövcuddur. Kim gəlib mənim kompüterimdə axtarıb tapa bilsə, tapılan hekayələrimin hamısını ona ithaf edəcəyəm. Mükafat da öz yerində. Məncə, sualınıza cavab verdim.

– Deyəsən, artıq qəti şəkildə sübut olundu, bu ölkədə müstəqil yazıçı olmaq mümkün deyil. Ədəbiyyat siyasi hakimiyyətin təkcərciyi və vintciyi rolunu Azərbaycanda hələ də oynayır...

– Niyə ki. Repressiv tədbirlərdən qorxmasan, müstəqillik mümkündür. Yazıçılıq riskli sənətdir. Cəmiyyət tərəfindən uğradığım növbəti obskurasionaların birində Əsəd Cahangirin mənim haqqımda yazdığı kimi, yazıçılıq "insanların əsəbi üzərində gəzişmək və ordan yıxılmaq" sənətidir. Ədəbiyyatda rahatlıq axtardınsa, batdın. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatla rahat həyata çatmaq istəyi absurddur. Sevginin izharından qonorar güdməzlər. Ədəbiyyat pula konversiya oluna bilməz.

– Bu yaxınlarda Azad Yazarlar Ocağının yeni sədri, gənc yazıçı Seymur Baycan xeyriyyə marafonuna

start verdi. Neft və milyonlar səltənətində Azad Yazarların öz almanaxlarını buraxmağa pulu yoxdur. Bunu necə qiymətləndirirsiniz?

– Seymur Baycanın məramı gözəldir. Dövlətdən pul ummaqdan, insanlardan kömək istəmək daha yaxşıdır. Bu, demokratiya prinsiplərinə də uyğundur. AYO-çular dilənçi deyil, sadəcə, insanlardan, onlara çatdırılacaq ərməğan üçün, qapı açmalarını istəyirik.

– Bəs Rafiq Tağının, ədəbiyyatın canlı klassikinə, öz kitabını buraxmaq imkanı varmı?

– Ağlamıram. Qarşıda 3-4 kitab buraxmağı planlaşdırıram.

– 3-4 kitab buraxmaq imkanınız var demək. Bu imkanlar sizə hardandır, Rafiq bəy, lütfən söyləyin. Axı, Seymur Baycanın ulusa səslənişindən bildiyimiz kimi, AYO-çular bir almanax buraxmağa pul tapmır?

– Biz dörd qardaş, üç bacıyıq. Bu özlüyündə kiçik bir ulusdur və mən bu ulusa səslənmişəm. Məncə, hər bir azərbaycanlının belə bir "ulus"u var. Şübhə sizi basmasın, mənim 3-4 arıq kitabımın qiyməti bir kök camışın qiymətindən bəla olmayacaq.

– Azərbaycan müstəqil respublika olanda, siz Rusiyadakı işinizdən ayrıldınız, Moskvadakı evinizi Bakıya dəyişib, Vətənə qayıtdınız. Görünür, gələcək haqqında ülvə xeyallarınız olub. Nə idi o xeyallar?

– Mən Vətənə şəxsi mənafeyə görə yanaşmıram. Bakıya 1990-da köçdüm. Ülvə xəyalım qərblilikdən qurtulmaq idi. İnan, Moskvada, hələ uzaqdan, tar dinqiltisi eşidən kimi göz yaşlarım ovcumda olurdu. Elə bilirdim, Vətən ayaqlarım altından qaçıb, havadayam. Güman etməzdim də geri dönmə biləm. Vətənin qədrini qərblilikdə bilirsən. Çoxumuz Vətənin necə böyük nemət olduğunu dərk etmir.

Yazılarımla bağlı hər dəfə başıma iş gələndə, ağız-ağıza verib yazanlar olurdu: Rafiq Tağı artıq

xaricə qaçıb, ya qaçaacaq. Barı indisə onlara bəlli oldumu ki, proqnozları səhv imiş. Mən həbsdə olanda, özü vətənindən qaçıb görməmiş kimi Almaniyadan bərk-bərk yapışan Orxan Aras adlı nə yazdığı bilinməyən birisi mənə şər atmışdı ki, guya mən "Avropa və biz" yazımı Avropa ölkələrinin birində sığınacaq almaq üçün yazmışam. Neyləmək olar, ruslarda belə bir məsələ var: hər kəs öz korlanmış əxlaqı çərçivəsində düşünə bilir.

Gəlsənə, sizə Moskvada yazılmış bir-iki şeirimi oxuyum...

YAXIN QƏBİR HƏSRƏTİ

*Uzaq yerin rahatlığı qüssəli –
yaxın dostu demirəm,
dəyməyə heç
yaxın qəbir tapılmaz.*

*...Vətəndə başkəsən də
insaflıdır –
həm sevimli,
həm inadkar.
Koroğlu xasiyyətlidir
Vətəndəki cinayətkar.*

– Səməd Vurğun haqqında yazdığınız bir məqaləyə görə Yazıçılar Birliyindən xaric edildiniz. Başqa bir məqaləniz 13 ay yarım həbsdə yatmağınıza səbəb oldu. Hələ də bu vətəni sevirsiniz?

– "Vətəni sevməyən insan olmaz, Olsa, ol şəxs də vicdan olmaz". Bəyəm Vətən, mənə öz siyahısından silməklə tarixi səhv buraxmış, Yazıçılar Birliyinin Ağsaqqallar və Gənclər Şurasından ibarətdir? Bəyəm Vətən absurd qərarlar çıxaran, mənə 3 il haqsız iş kəmiş qazi xislətli hakimlərdən ibarətdir? ...Sevdiyin insanın da yaralarından üz-gözünə qan sıçraya bilər.

– Sizcə, Azərbaycan dövlətinin yaradıcı insanlarla və qurumlarla işləmək mexanizmləri demokratikdirmi?

– Yalnız bəbələr qayğıyla əhatə olunar. Yoxsa yaradıcı insanları dibçək gülləri sanırsınız? Dövlətin dövlət işi var. Yaradıcı birliklər özü-özünü idarə etməlidir. İnciməyin, liberal demokratiyanın nə olduğunu yaxşı başa düşsək, belə danışırıq. O gün Vaqif Bayatlı Odər yaxşı bir söz dedi: dövlət yaradıcı insanlara, ya birliklərə yalnız kredit ayıra bilər, müəyyən müddətə. Dövləti istismar etmək lazım deyil. Dövlət Qarabağ problemi ilə məşğul olsun, ya kiminsə kitabını buraxdırmaqla?

– Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəz Qarayev bu vəzifəyə təyin olunduğu ilk günlərdə bütün təbəqələrdən olan yaradıcı insanlara diqqət göstərəcəyini söyləmişdi. Sizcə, onun bu vədini yerinə yetirməməsinə nə səbəb oldu?

– Vədin absurdluğu. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ianə idarəsi deyil. Yeri gəlmişkən, hələ nazir olmamışdan da, nədənsə, mənim Əbülfəz Qarayevə simpatiyam var.

– Sizcə, ölkə başçısının mədəniyyət sahəsində hökm sürən bu ayrı-seçkilikdən xəbəri varmı?

– Hüquqi dövlətdə mədəniyyət işçisi yalnız maaş və qonorarla dolanmalıdır. Güman ki, dövlət başçısı pul verməsən, mədəniyyət yaratmaq istəməyən parazitlərdən tezliklə qurtulmaq arzusundadır.

– Nə üçün xarici ölkələrdən sığınacaq istəmirsiniz?

– Mən bir dəfə yazdığım sözü burda da deməyə məcburam: dünyada ən gözəl sığınacaq yenə elə Vətəndir. Xarici ölkədən ötrü gözümlə atmır. Öz xalqım nəcibdir. İnsanlarımız gözəldirlər. Burda bir misal çəkəyəm. "Avropa və biz" yazıma görə həbs olunduğum ilk günlərdə-həftələrdə "Bayıl"da yeganə nigarçılığım ailə-uşaqlarım barədə idi. Denən, bir insan, hətta mənə ölüm hökmü kəmiş nardaranlılar belə, evə zəng edib hədə-qorxu gəldimi, yox. Onların davası bir tək mənə idi. Ya hələ mən çöldəyəm, denən, zəng edib söyüş söyən oldumu? Yox. Bəli, coşğun emosiyalar vardı, bu, təbii idi. Çünki insanlarımızda heysiyyət güclüdür. Onlar güclü emosiyalar caynağında belə özlərini saxlaya bilib, söyüşə-zada keçmədilər.

– Deputat olmaq istərdinizmi?

– Açıq, mənə ədəbiyyatdan ayıran heç bir işlə məşğul olmaq istəməzdim. Nəinki deputat, hətta prezident kürsüsü də mənim üçün darıxdırıcı olardı. Biləsiniz, həkimliyim də vaxtımı alır. Gör həkimlik işinə ömrümdən nə qədər vaxt itirmişəm. Ancaq özümü nümunə göstərmədən, demək istərdim də, hər bir yazar iqtisadi müstəqillik naminə müəyyən bir işin qulpundan yapışmalıdır.

– Sizcə, Azərbaycan özünün dünya yazıçısını yetirəcəkmi?

– Azərbaycan öz dünya yazıçılarını artıq yetirib. Sadəcə, özümüzü görmürük. Ya özümüdə inanmırıq, ona görə də hərdən bu cür suallar ortaya çıxır. Həm də biz hələ intellektual potensialı milli sərvət saya bilmirik.

– Yazıçının siyasətlə məşğul olmağına necə baxırsınız?

– Başqasıyla işim yox, mən öz şəxsimdə bunu təcrübə eləmişəm, alınmayb. Analizlərim nəyi göstərdi: yazıçı həqiqəti sevir və deyir, siyasətçi – yalanı. Kütlə həqiqəti deyən yazıçıdan da vaz keçmir, yalan söyləyən siyasətçidən də. Kütlə yalanı ümüdlərini tənzimləmək üçün sevir. ...Bəlkə qurtaraq, vaxtınızı aldım.

✍ *Söhbətləşdi: Arzu A.*

Rafiq Tağı:

“Mən Azərbaycanda titulu olmayan Yeganə Yazıçıyam”

– Sizin haqqınızda belə oxumuşam: lakonik və tutumluluğu ilə seçilən mahir hekayə ustası, 3 kitab müəllifi, şair, həkim. Əlavəniz varmı bu təqdimata?

– Kiçik bir düzəliş: 6 kitab... Ancaq mən kitablarımın sayı ilə öyünmək qüdrətində deyiləm. Ümumiyyətlə, əsərlərinin statistikası yaradıcı insanı xarakterizə edə bilməz. Qaldı ki... nə yaxşı, siz mənim ancaq yaradıcılıq areallarımı sadaladınız. Əlavəm budur: mən Azərbaycanda titulları olmayan yeganə yazıçıyam.

– Yazılarınız sizə daha çox qazanc verib, yoxsa itki?

– Qazancım Azərbaycanda Rafiq Tağı obrazının yaranmasıdır. Məncə, bu obraz şou xarakterli deyil və bəlkə haqansa millətə gərək oldu. Millətə gərəklikdən böyük səadət ola bilməz. Yox, itkim olmayıb. Həbsə atılmağımı da itki saymıram. Ədəbiyyatda maddi itki mümkün deyil. Bircə mən tutularkən məktəbli qızımın qəlbinə düşmüş zədə məni ağrıdır. Bu olmasaydı, nə vardı ki.

– Bir qrup yazıçı Rafiq Tağının həbsdən azad olunması xahişi ilə Prezidentə müraciət etmişdi. O "bir qrup"un içərisində çox gözlədiyiniz və gözləmədiyiniz, yəni sizi təəccübləndirən imzalar oldumu?

– Həmin "bir qrup" bunlar idi: Elçin Hüseynbəyli, İlqar Fəhmi, Elxan Zal, Ədalət Əsgəroğlu, Əyyub

Qiyas. Onlara bir daha təşəkkürümü bildirirəm. Gözlədiyim bir tək Elçin Hüseynbəyli idi. Onunla yaxın dostuq. Özü də dostluğumuza görə demirəm, iraq olsun, düşmən olsaydıq belə, deyərdim ki, talantlı nasirdir. AYO-çuları bir-bir sadalamayacağam: onların məni müdafiəmdə rolu əvəzsizdir. Xüsusən Rasim Qaracanın. Bu yaxınlarda Taleh Şahsuvarlının müsahibəsində bir fikir xoşuma gəldi: həmin prosesdə Rafiq Tağı ona görə sağ qaldı ki, Azərbaycanda demokratik ziyalılar yaşayır. Doğrudan da, Azərbaycan hələ bütün qüsurları ilə dünyəvi dövlət istiqamətində dönməz inkişafdadır. Demokratik dəyərlərin daşıyıcısı olan insanlar Azərbaycanın dayəğıdır. Yeri gəlmişkən, bir vaxt dost bildiyim yazıçı Elçin, Orxan Fikrətoğlu və sizin tanımadığınız bir çox insanın mən azadlığa çıxandan sonra quru təbriklərini də eşitmədim. Öldümlə gecdi, barı qaldımla maraqlanalar. Bəlkə onların mənimlə maraqlanması üçün yüksək vəzifəyə keçim? Ya maraqlanmayacaqdırlarsa, niyə mənə dost demişdilər? Neynək, hələ sağam, onsuz onların qəlbimdə yerini başqaları çoxdan tutub. Barı onlar da Nəriman Əbdülrəhmanlı kimi mobilimə çağrı ataydılar ki, mən özüm onlara zəng çalım, onlar da mənə "həmişə azadlıqda" desin. Di neynək, təbrik etmiş kimi vardılar – birdən adlarına söz gələr.

– Rafiq Tağının AYO və AYB qarşısındakı fikri? Sizcə, bu qarşıdurmadan ədəbiyyatımız nə qazanır, nə itirir?

– Ədəbiyyatımız heç nə itirmir, əksinə, çox şey qazanır. Hərdən keçmişdə dediyim fikirlər karıma gəlir, indi yenə biri yadıma düşdü: qoy ədəbi müharibələr olsun, təki vətəndaş müharibəsi olmasın. Yəni əslində ədəbi müharibələr total vətəndaş qarşıdurmasının qarşısını alır. Biz özümüz də bilmədən ölkə içində sülhə xidmət edirik. AYO-AYB qarşıdurmasına fəlakət kimi baxmaq düzgün deyil. Bircə yaradıcı insanlarımız hər sözü kinə çevirib öz təhtəşüurlarını zibilləməyələr. Mən bəzi AYO-çularımızın da kimisə infarkta çatdırmaq istəyini, kiməsə ölüm arzulamasını heç cür başa düşmür və qəti xoşlamıram. Ümumiyyətlə, kiməsə ölüm arzulamaq naqislikdir. Şəxsən mən bütün opponentlərimə Allahdan can sağlığı diləyirəm. Onlar olmasa, tək qalaram, ağzım yumular, depressiyaya düşərəm. Dialektik əksliklər və onların vəhdəti olmasa, ölkə tərəqqidən qalar.

– Müasir gənclik "köhnə kişilər"dən fərqlidir: davranışı, dünyagörüşü və mədəniyyətinə görə. Modernist yazıçı kimi, yuxarıda sadaladığım keyfiyyətlərə görə, müasir gənclik sizi qane edirmi?

– Deyim ki, gənclərlə oturub-durmağı sevirəm. Onların fikirləri həmişə spontan və yeni olur. Əfsus, gənclərdəki yenilik təkcə təbiətdəndir. Onlarda təhsillə-əlmə bağlı az yenilik görürsən. Təhsilimiz gəncləri kor qoymaqdadır. Mən belə deyərdim: bu saat Azərbaycanı təhsil sistemi xalqın canında qara yara. İmtahanlarda 600-dən çox bal toplamış əksər abituriyenti mən heç orta məktəbi qurtarmağa layiq görməzdim. Dörd fəndən 600-dən çox bal toplamış elə gənclər görmüşəm ki, suyun kimyəvi formulunu yaza bilmir. İndi universitetlərimizdə belə tendensiya yaranıb: müəllim tələbəyə deyir – sən özün üçün oxuyursan, bunun mənə nə dəxli (get pul gətir). Stalin bu cür adamları "xalq düşməni" adlandırırdı. Bəzən diktatorların sözüylə razılaşmamaq olmur.

– Sizcə, Azərbaycan ədəbiyyatı irəli getmək üçün klassiklərimizə söykənə bilərmə?

– XIX əsrdən üzü bəri Avropa tipli maarifçi klassiklərimiz özlü Şərq palçıqlarında ədəbiyyatımızı daim qabağa itələyib. Təkcə ədəbiyyat deyil ki. Üstəlik, məqsəd heç də bir tək bu deyil. Maarifçi klassik ədəbiyyatımız Azərbaycan insanında iyerarxik və qəddar Şərq rejimlərinə, dini xurafata immunitet formalaşdırmışdır. Bu ədəbiyyat çağdaş həyatımızda işlək rejimlədir. Bunu bıkıdırıcı hikmətlərlə dolu "xəmsə"lərimiz haqqında deyə bilmərəm. Düzdü, Nizami də bizimdir, Füzuli də. Ancaq onların bütün söz oyunbazlıqları artıq tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Açıq, klassik poeziyamızdan mən həmişə cəhalət qoxusu duymuşam.

– Son zamanlar mətbuatda bir-birinin ardınca sizin əleyhinizə müsahibələr, yazılar dərc olunur. Bunu əv-

vəlcədən Rafiq Tağıya qarşı hazırlanmış kampaniya hesab etmək olarmı?

– Mənə qarşı belə kampaniyalar haçan olmayıb ki. Axır Rafiq Tağını vurub öldürəcəklər – onda o adamlar boşluğa düşmüş kimi olacaq. Sevimli əleyhdarlarımla düşəcəkləri bədbəxtlik məndən sonraya qalıb.

– Uzun müddət AYB üzvü olmuş Rafiq Tağı üçün birdən-birə AZAD olmaq çətin gəlmədi ki?

– Təki problemlərimiz AYB üzvü olub-olmamaqla məhdudlaşsın. Günəşin altında AYB üzvü olmağa da xoşbəxt yaşamaq mümkündür.

– AYO-nun başqanı olmaq çətindi, yoxsa həkim olmaq?

– Bu saat AYO-nun başqanı Seymur Baycandır. Həm də müqayisə bir qədər anlaşılmazdır. Əlbəttə, yumoru başa düşürəm. Çox talantlı AYO-çularla administrativ dillə danışmaq müşkül məsələdir. AYO içində hamının başa düşdüyü fərqli tənzimləyici mexanizmlər işləyir. Məsələn, bizdə nifrət heç vaxt əbədi olmur və tez də neytrallaşır.

– Ən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı seriyasından nəşr olunan kitablar sırasında ən çox bəyəndiyiniz hansıdır?

– Yalnız birini soruşursunuzsa: Aqşın Yeniseyin "Cənnətdə terror aksiyası" kitabı. Amma çıxan bütün kitablar gözəldir. Bu yaxınlarda Kəramət Böyükçölün "Çöl" romanını oxuyub heyran qalmışam – dost məsləhətimlə "Ən yeni ədəbiyyat" seriyasından çapı üçün Şahbaz Xuduoğluna təqdim etdim. Pəlvurmasalar, tezliklə oxuyarsınız. Görək.

– Bildiyimizə görə, "Alma"-nın daimi oxucularından sizsiniz. Sizcə, qəzetimizin digərlərindən fərqi nədir?

– "Alma" dar ayaqda mənə dayaq olub. Mən bunu unutmaram. Amma böyük mənada söhbət məndən getmir, ölkədəki demokratik proseslərdən gedir. "Alma" Avropa kimi bir yerdir. Burda azad sözə köndələn baxmırlar. İnsanın fundamental hüquqlarına geniş yer ayrılır. Qeybətçilikdən uzaqdır. Bu qəzetdə hər yazının ictimai əhəmiyyəti var. Qəzetin ətrafına fikir adamları özü toplaşır. Nəhayət, "Alma"-da baş redaktorla korrektor, ya xadimə bir süfrədə oturub çörək yeyə bilir. Hamı bir-biriylə qışqıra-qışqıra danışsın da, bundan heç kəsin xəncərinin qaşı yerə düşmür. Baş redaktor bəzi qəzetlərdəki kimi cəngüdənlər tərəfindən namus kimi qorunmur.

– Oxuculara son sözünüz?

– "Son söz" – axır vaxtlar hamı məndən bunu soruşur. Allah axırını xeyir eləsin. Oxucularıma deyərdim: sivilizasiyanı azad insanlar yaradıb və yalnız azad insan əxlaqlıdır. Qoy nəticəni özləri çıxarsın.

*✍ Söhbətləşdi:
Nərmən HÜSEYNZADƏ*

RAFIQ TAĞI:

Mən OPTİMİST görünən PESSİMİSTƏM

Ramin Dekonun online sorğusu

– Rafiq bəy özünü ədəbiyyat aləminin şahı hesab edirmi? Gerçəkdən edirsə, hansı ədəbiyyat aləminin (Azərbaycan, dünya, müasir, klassik, modern)? (Selcan)

– "Şah", "padşah" – bunlar məndə nifrət, hətta ikrah hissi oyadan sözlərdir. Çünki dərhal azadlığın əldən alınması, insanın dar ağacından asılması, ya onun camaatın gözü qabağında şaqqalanması assosiasiyalarını doğurur. Şah – demokratik seçimin olmaması deməkdir. Nağıllarımızdakı ədalətsiz şahlar real şahlara adekvatdır. Əlbəttə, bunlar heç. Gəlin, özümüzü antibəşəri varlıqlarla müqayisə etməyə. Sualınızı unutmamışam, birbaşa deyirəm: özümü çağdaş dünya ədəbiyyatının böyük yazarlarından biri hesab edirəm. Niyə? Bulaq kimi çağlayan ideyalardan hansısa biri məni qəflətən çulğayır və görürsən, budur, 2-3 saata bir hekayə hazır oldu. Bu təzə hekayədəki fikirlərə, sözlərə özüm də təəccüb qalırım. Bəli, özü öz yazdığına təəccüb və sevinclə baxan hər hansı yazıçı böyükdür. Bu həm də Allahın böyüklüyünün sübutudur.

– Rafiq bəy, özünüzdən sonra ədəbiyyat aləmində kimin şah olacağını proqnozlaşdırı bilərsiniz? (Ölengi)

– Bayaq dediklərimə əlavələr

edirəm: mən heç kəsin heç bir sahədə şah olmasını istəməzdim. Şah olmaq heç də yaxşı hal deyil; insanlar arasında lovğa ördək kimi gəzmək biabırçılıqdır. Açıq cəmiyyətlər epoxasında şahlar artıq gülməli görünür. İnformasiya texnologiyalarının fantastik sürətlə inkişaf edəcəyi XXI yüzildə diktaturalar, dini yalanlar tam mənasızlaşacaq.

Göy qübbəsi altında hamıya yer var. Kaş hamı böyük sənətkar olaydı. Kaş ədəbiyyatı fırıldaqlar alətinə çevirməyədilər. Heç kəs deyə bilməz ki, Lev Tolstoy şahdır, məsələn, Dostoyevski – vəzir, ya əksinə. Belə proqnozlara vaxt itirməmək daha yaxşı olardı.

– Rafiq bəy, Pərviz deyir ki, özündən yaxşı yazıçı tanımıram. Bəs siz necə düşünürsünüz? (Cenifer LOPEZ)

– Pərvizin elə düşünməyində həm yaxşı, həm də pis cəhətlər sezişməkdədir. Yaxşı cəhət odur ki, bu yazar özünə inanır. Bu böyük inam onu itməyə qoymayacaq. Ancaq xoşagəlməz cəhətlər daha çoxdur. Təvazökarlıqdan uzaq bu fikir qulağı dərhal didir. Bu saat hər birimiz yüzlərcə yazıçı sadalayır və dostumuz Pərvizdən soruşarıq: bəs onlar necə olsun? Bəyəm Pərviz "Qarqantüa və Pantaqrüel"dən, "Don Kixot"dən, "Hərb və sülh"dən yaxşı əsər ortaya qo-

yubmu? Pərviz yaxşı yazıçılardan biri ola bilər, amma hamıdan yaxşısı yox. Hamıdan yaxşı olmaq iddiası absurddur. Mən Pərvizin yaradıcılığına ehtiramla yanaşıramsa da, onun bu fikrinə təəccübləndim. Bu, az oxumaqlıqdan doğan sadəlövhlükdür. Qəzet işi ona çox mane olur.

– Rafiq bəy ədəbiyyata xəyanət edibmi? (Vüsal)

– Heç vaxt. Ədəbiyyata bircə dəfə xəyanət etsəm, həyatımın mənası itər, düşkün bir varlığa çevrilərəm. Sifarişlə yazsam, ədəbiyyatı pul-para mənbəyinə döndərsəm, özümdən iyrənərəm.

– Mən ömrümü bütünlüklə ədəbiyyata vermişəm; təbəbətə ayırdığım saatları çıxmaqla.

– Pərvizin "Ölengi" romanına siz ön söz yazmışınız. "Klassiklərdən sonra, Pərvizdən əvvəldə" – bununla nə demək istəyirsiniz? (Bayram)

– Mətn diqqətlə oxunsa, hər şey anlaşılır. Yəqin klassiklərdən sonra, Pərvizdən əvvəldə – ən azı yaşca, mənim durduğum yerdir. Bir də dost-tanış yaxşı bilir, sizə də deyirəm ki, universitetlərdə məni öz yazdıqlarımdan imtahana çək-sələr, "iki" alaram. Deyərlər, get hazırlaş, sən Rafiq Tağını oxumamısan.

– Rafiq bəy, niyə roman yazmırsınız? (Milka)

– Bu barədə bir neçə dəfə açıqlama vermişəm. Neynək, xəncərimin qaşı düşməz bir də söyləsəm. Roman – həyatımın ritminə uyğun gəlmədiyindən, mənlilik deyil. Roman didiklənməyən vaxt, ailədə sabit iqtisadi durum tələb edir. Bizsə daim ora qaçıyıq, bura qaçıyıq. Mən roman yazmalı olsam, uşaqlarım acından ölər. Roman – yazıcının məişətiylə ən çox bağlı olan ədəbiyyat janrıdır.

– **Azərbaycan ədəbiyyatı hansı dövrünü yaşayır? (Günay)**

– Mən belə deyirdim: Azərbaycan ədəbiyyatı qalxınıs dövrünü yaşayır. Bu saat Azərbaycanda çox böyük talantlar var və onlar ac-yalvac, ən yaxşı halda bir qarnı ac, bir qarnı tox ömür sürür. "Neft və milyonlar səltənəti"ndə ədəbiyyat yalnız ləng özünü-tənziqləmə ümidinə qalib.

– **Rafiq bəy kimdir: Çexov kimi həkim, Çexov kimi yazıçı? (Sevinc)**

– Həm Çexov kimi həkim, həm də Çexov kimi yazıçı. Moskvada mənə "Azərbaycanın Çexovu" deyirdilər. Mən utanmıram, əksinə, bununla fəxr edirdim. Anton Pavloviçlə həyat sxemimiz birdir. Çexovla fərqimiz bir ondadır ki, o, az yaşayıb. İndilikdə mən ondan 13 il artıq ömür sürmüşəm; hələ bir Allah bilir də öləcəyim il, ya gün haqəddir.

– **"Qatilə didaktika dərsləri" hekayəsində belə fikirləriniz var: "Oğulları nadir qətlər törədən millət ölməzdir" və ya "Mahir qatillərin olması millətə başıucalıq gətirir, ondakı qabiliyyəti ortaya qoyar". Mümkünsə, geniş açıqlama verərdiniz. (Elçin)**

– Bu, mənim tərəfimdən ələcsiz bir gedişdir. Bu, balası qəflətən ölmüş ananın tabut önündə qol qaldıraraq oynaması kimi bir anlaşılmazlıqdır. Millətdə yüksək bir şey görmək arzusudur bu. Acı-acı, acıqdan deyilmiş ironik sözdür bu. Hər şeyi müstəqim qavramaq düzgün olmazdı. Biz adicə dişqurdlayanı da idxal edirik, mən bunu görüb də

– **Mən optimist görünən pessimistəm. Yaxud nikbin görünən bədbin. Biolojiliyimiz məndə pessimizm törədir. Nə olardı, bu dünyaya elə RUH kimi gələydik.**

bir vətəndaş kimi məyus olmaya bilmərəm. Hipotetik olaraq, deyirəm qoy lap şər bir iş görək, ancaq onu da qayda-qanunla, müəyyən bir tənziqlə. Şər əməlin də estetikası var. Maksim

Qorki onu məharətlə aldadan fırıldaqçının hünərinə sevinirdi. Demək, "adı məğrur səslənən insan"da bir qabiliyyət var – alqış ona. Bax, belə. Amma sual haqlıydı. Sağ olsun Elçin.

– **Sizi hekayənin ALLAHı adlandırırlar. Bu fikri qəbul edirsinizmi? (Milka)**

– Desəm, qəbul edirəm, təvazö-süzlükdə suçlanacağam. Desəm, yox, qəbul etmirəm, bunu söyləyənlərin hüququnu pozmuş olaram. Hər halda, obrazlı bir fikir kimi maraqlıdır. Xoş sözün qıtlığı dövründə bu, məmnunluq doğurur.

– **Siz optimistsiniz, yoxsa pessimist? (Aydın)**

– Mən optimist görünən pessimistəm. Yaxud nikbin görünən bədbin. Biolojiliyimiz məndə pessimizm törədir. Nə olardı, bu dünyaya elə ruh kimi gələydik. Övladlarım xəstələnəndə, gedib o dünyanı görüb qayıdıram. Tez-tez baş çəkməli olduğumuz qəbiristanlıqlar real pessimizm faktlarıdır.

– **Rafiq Tağısız Azərbaycan ədəbiyyatıyla Rafiq Tağılı Azərbaycan ədəbiyyatı arasında nə kimi fərq var? (Gülərə)**

– "Mənsiz rus ədəbiyyatı tam deyil" – rus klassiklərindən biri belə deyib. Sizə kiçik bir tapşırıq: dırnaqçıqlar arasındakı "rus" sözünün yerinə "Azərbaycan" sözü yazın, mənanı özünüz tutun. Tapşırığın icrasına görə qabaqcadan təşəkkürlər!

– **Türmə həyatı yaradıcılığımıza necə təsir göstərdi? (Xalid)**

– Mən türmədən yeni tərzdə çıxdım. Yaradıcılığımıza bahar gəlib.

– **Yazıçı alkaş olmalıdır fikrinə münasibətiniz? (Vüsalə)**

– Yazıçı "alkaş" olmamalıdır. Qətiyyətlə. "Alkaş"lıq, sadəcə, xroniki alkoqolizm deyilən bir xəstəlikdir. Bu xəstəlikdə şəxsiyyət deqradasiyaya uğrayır. İnsanda maraqlı dairəsi kiçilir. Həmin xəstələrdə yersiz "dar ağacından asılmış adam" yumoru olur. Xroniki alkoqolizmin polinevrit, abstinensiya, konfabulyasiya, Korsakov sindromu, "ağ isitmə", habelə alkoqol miokardiodistrofiyası, qara ciyər sirrozu kimi fəsadları var. Yenə sadalayım? Alkoqolizmdə heç bir originallıq yoxdur. Alkoqolizm dünyada saysız-hesabsız dahini məhvə uğradıb. Mən deyirəm: alkoqolizm dahiliyyə əks-göstəricidir. Bunları səhiyyə maarifçisi tonunda, ərkyana söylədim ki, bəlkə bizimkilər içməyi yerə qoya. Mənim onlara ürəyim yanır.

– **Rafiq bəy həyatda nəyə görə yaşayır? Yeyib-icməyə, yoxsa yazıb-yaratmağa? (Zülfüyyə)**

– Ay balam, bəlkə mən artıq yeyib-icmək üçün yaşayanlara oxşayıram? Onda ölüm yeydi mənə. Yox, inanmaram, mənim haqqımda elə düşünməzlər, sadəcə, söz soruşurlar. Elə də cavab budur: yeyib-icmək ölməmək üçün, yazıb-yaratmaq üçün bir vasitədir. Mənim bütün canatımlarım yaradıcılıqdır. Yaradıcılıq ən böyük həyat stimuludur. Sizə bir sirr açım: yaradıcı insan həm də gec qocalır.

– **Anar, yoxsa Rasim Qaracay? Rafiq bəy seçim qarşısında qalsaydı, bunlardan kimi seçərdi və nəyə görə? (Avtos)**

– Düşməncilik, ədavət törədəsi suallar verməyi sizə məsləhət görməzdim. Mən yeri düşdükcə ona da, buna da qarşı tənqidi fikirlər söyləmişəm. Bunu şərin dezaktivasiyası üçün vacib bilmişəm. Ədəbiyyat savaqları vətəndaş sülhü zəminində baş verməlidir.

– **Rafiq Tağı ədəbiyyat aləminə də lazımı qiymətini alıbmı? (Vaqif)**

– Rafiq Tağı əşya deyil ki, ona qiymət də versinlər. Cavabımdan inciməyin.

Rafiq Tağının "Xural" qəzetinə müsahibəsi

Pozitiv enerjisi ilə insanı yormayan Rafiq Tağı ilə musiqimizdən, onun musiqi zövqündən düz dörd saata yaxın danışdıq. Məlum oldu ki, Rafiq Tağı musiqimizi sevən, formalaşmış zövqə malik kifayət qədər diqqətli dinləyicidir.

– Rafiq müəllim, necə mahnılara qulaq asırsınız, əgər qulaq asırsınızsa?

– Kim mahnıya qulaq asmaz... Bunsuz yaşamaq olmaz ki. Özü də bu iş məndə az qala planlı tərzdədir. Mahnı insan həyatındakı parlaq rənglərdən biridir. Qaldı... hansını dinləmək – bax, bu, ovqatdan aslıdır. Minordan majoracan, lirik və kədərlişindən tutmuş, şən və oynaqınacan. Oynayanda ayaqları görünməyən insanlara ürəyimi verərəm. Kənd yerlərində bu cür oynayan adamları görəndə, qələbələrə inanmış kimi olursan. Moskvada yaşadığım dövrdə, Azərbaycanın, indi səfirlik adlanan, Daimi Nümayəndəliyində, bayramlarda, xüsusən də novruzlar vaxtı, Vətəndən gələn konsert briqadaları məni daim yetim kimi ağladardı. Tar səsi eşidən kimi gözlərimdən su şoruldardı. Təkcə psixi xəstələr eyni tonda musiqilərə uyur. Onların içində İlahi harmoniya pozulmuş olur, ona görə. Yaxud İlahi har-

moniyanın pozulması psixi xəstəlikdir.

– Maraqlıdır, daha çox klassik estradaya qulaq asırsınız, yoxsa müasir estradaya? Məsələn, Şövkət Ələkbərova, Rəşid Behbudov səviyyəsində, yoxsa Aygün, Rəyha səviyyəsində?

– Adını çəkdiyiniz klassik estrada müğənniləri hər bir azərbaycanlı qəlbinin qızıl fondudur. Ancaq mən digər müğənniləri də, məsələn, Lütfiyar İmanovu, çox xoşlayıram. Onun nadir səs tembri var. Mahnılarını daim İnternetdən arayıb tapıram. Xoşlayıramsa da, nədənsə, Bülbülün heyranı deyiləm. Onda bir az saxtalıq və quramalıq görürəm. Müasirlərə gəldikdə isə, artıq seçim eləməli olursan. İnsanın melodik qəlb strukturu oldusa, qalan hər şey su asanıdır. Hər bir mahnı hansı həyat məqamı, ya hadisələrinə bağlı olur. Mahnılar həyatı səhifələmək vasitəsidir. Hətta qulduru da mahnı vasitəsi ilə

uşaqlığına qaytarıb, onu cinayətdən xilas etmək olar. Bizdə musiqinin ictimai mənasını ya anlamır, ya da anlasalar belə, qulaqardına vururlar. Mahnılar ictimai terapeutik əhəmiyyətlidir. Musiqi ilə insanı dəyişdirməyə ictimai qurumlarda həvəs yoxdur. Ordularda bunu az-çox anlaşırlar. Rusların müharibə mövzusunda mahnıları insanları qələbəyə gətirib çıxardı. Klavdiya Şuljenko və Mark Bernes sovet adamlarının içindəki optimizmi formadan düşməyə qoymurdu. Hələ Lidiya Ruslanovanın oxuduğu "Valenki" və "Katyuşa" mahnıları. Şuljenkonun "Siniy platoçek", "Davay zakurim" və "Druzya – odnopolçane" mahnılarını kim sevməzdi ki. Mark Bernesin oxuduqları az qala sonsuz sayda idi, hamısı da yarandığı gündən klassik nümunələr – "Xotyat li russkiye voy-nı", "Vraqi sojqli rodnuyu xatu", "S çeço naçinayetsya Rodina", "Juravli". Bizdə müasir estradaya

bəzən ironik yanaşırlar. Düzgün iş deyil bu. Müasir estrada hələ inkişafdadır, tam formalaşmayıb. Müğənnilərdə yaradıcılıq bütövləşməyib. Yeni-yeni gözəlliklərin təqdimi hələ qabaqdadır. Səbirsizlik göstəririk. Səhv və alçaldıcı qiymətlər veririk. Zaman bu səhvləri redaktə etməli olacaq. Mən gənclikdə Elmira Rəhimovanın heyranı idim. Bir dəfə Baba Vəziroğlu ilə Beşmərtəbədə onu gördük. Artıq yaşlı arvad şəklinə düşmüşdü. "Sevgilin" budur, Baba mənə dedi. Az qaldı onu elə ordaca oğurlayıb, bir talisman kimi özümə götürəm. "Sən yadıma düşəndə" – onun bu mahnısından doymaq olmur.

– Bəs, muğamlar? Muğamlara qulaq asmırsınız?

– Elxan bəy, ehtiyatlı olun, burda mən sizin suallara yalan cavablar da verə bilərəm. Belə suallarla millətə özünü asanca sevdirmək olur. Bəxtiniz onda gətirib ki, mən işlərimi sevmək üçün qurmuram. Yalançı sevgi doğrucu nifrətdən pisdır. ...Muğama sevgilərim bəzi anlamazlara məni mühafizəkar göstərir.

– Hansı muğamları bəyənirsiniz? Kimlərin ifası xoşunuza gəlir?

– Muğamlara sevgi həyatımın ən xoş tarixçəsidir. Rəhmətlik atam hər bazar, günorta saat 2-dən 3-dək, Azərbaycan Radiosunda gədən "Muğam saati"na qulaq asardı. Əlində də – "Azərbaycan müəllimi" qəzeti; onsuz muğamlar onu qəzet oxumağa qoymazdı. Ola bilsin, muğam rəngləri onun üçün qəzet fasiləsi idi. Çay da qabağında; bir saatlığa heç kəs onu dindirə bilməzdi. İndi başa düşürəm ki, bax, bu muğam saatları bizim uşaq qəlbi-mizə ötürülən sevgi kodları imiş. Sevgiyə dair mənəvi irsiyyət mövcuddur. Yeri gəlmişkən, bəzən muğamlar barəsində, dostlarımız olan bəstəkar Firudin Allahverdi, Seymur Baycan və Əli Əkbərlə mübahisələrimiz qopur. Muğama – öz milli tanıtım nişanımıza, gülürlər.

Bizim işdə də "rusdilli" bir azərbaycanlı xanım vardı, oğlu muğamı "ulartı" kimi qavrayırdı. Onun bu qavrayışı, ola bilsin də, eşşəyin muğam qavrayışına yaxın olub.

Bunlara deyirəm: bə sizə nə olub? Dostlarımla evini eybəcər ədəbiyyatlar yıxdı. Asif Atanın gözəl bir sözü var – Ədəbiyyatla tərbiyələnməmiş nəsil tərbiyəsiz olar". Bəyən siz, onlardan soruşuram, Üzeyir Hacıbəyovdan artıq yenilikçisiniz? Üzeyir bəy Şərqdə ilk operanı muğamlar üzərində yaratmışdı. Bu sözümü dostlar özünə götürməsin, hər kəsin muğamı sevməməyə ixtiyarı var, heyvanın da buna ixtiyarı olduğu kimi. Muğamı dəyərləndirmək insandan qabiliyyət tələb edir. Muğamsızlıq Azərbaycanın geriliyi olardı.

Muğam əslində əbədi modern sənətdir. Axtarsan, posmodern musiqi zənginliyi var tərkibində. Bütün yeniliklər muğamlar içrə əbədi çağlayandır. Muğamlar daim yenilənir və həmişə parlaqdır. Bir tək forma cəhətcə dünyanı tənzimə sala bilər.

Hırlənib də Firudin Allahverdiyə dedim: burda günahkar sən yox, təxminən yüz kiloluq müəllimin Xəyyam Mirzəzadədir ki, sənə muğam sevgisi aşılamayıb. Firudin Allahverdinin Konservatoriya təhsili boşuna gedib. Rektor erməni budaq cümləsi ilə danışan, yəni Fərhad Bədəlbəyli olan bir musiqi idarəsinin məzunu milli sevgilərsiz yaşar. Konservatoriya öz tarixi boyu qohum-əqrəba protejesi yeri olub. Kosmopolitizm onun məğzindədir. Amma kakofoniyani dahi musiqi nümunəsi kimi təqdim etməyi bacarırlar. Deməyim nədir: muğam insanın içində dərinliklərə, xəyalında ucalıqlara səbəb olur. Diapazon genişlənir, qəlb strukturlaşır. "Çahargah"a qulaq as, həyatını qur. Asif Ata muğamı "Kamil Yaşamaq" sənəti adlandıırırdı. Burda mən ondan iqtibaslar gətirməsəm olmayacaq – "Muğam ruhani mövcudluq haqqında dahiyənə musiqi hekayətidir", "İnsan özündən bö-

yükdür, İnsan özündən kənara çıxanda özünə çatır". "Yalnız əxlaqi olan – Həqiqətdir, deyir Muğam", deyirdi Asif Ata. Milli simfonik sənətimizi də muğam formalaşdırıb. Niyazinin "Rast" simfonik muğamını yalnız ölümlər dinləmək istəməz. Firudin Allahverdinin anladığında Niyazi aciz-avaranın, geri qalmış, gerizəkəlinin birisiymiş. Bizdə "Kürd Ovşarı", "Bayatı–Şiraz", "Füzuli Kantatası", "Karvan" simfonik qravürləri də muğam kökənlidir. Muğamlarımız millətimizin gələcəyini təmin edir.

– Aşıq musiqisinə münasibətiniz necədir?

– Sizcə, yaxşıdan özgə bir şey ola bilermi? Rəhmətlik dostum, həkim-onkoloq Məhərrəm Əliyev mənə "progressiv retroqrad" adı qoymuşdu. Nədənsə, bunu dostumdan mənə qalan söz yadıqarı, xoş bir şey kimi xatırlayıram.

Ancaq atmacalı sözlər də qulağıma çatır: millisən, demək, gerisən. Sözə bax: milli və geri. Soruşuram: bəyən millilik ayıbdır? Axı, millilik ayıblıq növü ola bilməz. Alman, ya ingilis olsam, irəli sıçramış sayılamam?

Bir dəfə də mən özüm birini dolayısı oldum: "Afərin, sən həddən artıq hollandsan!" (gülür) O məşhur sözü mən Heydər Əliyevdən 15-20 il əvvəl demişəm: mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam, hələ əlavə də edirdim – fransız deyiləm. Əslində Vətəni sevən hər kəsin sözüdür bu. Vətəni sevməyən insan boş dağarcıq kimi bir şeydir. Bəlkə də həşəratdır. Başqa insanların Azərbaycan haqqında xoş xatirələri ola bilər, ancaq heç kəs onu bizim kimi ağlamaqlıq şəklində sevmə bilməz. Moskvada yaşadığım dövrdə, Azərbaycanın, indi səfirlik adlanan, Daimi Nümayəndəliyində, bayramlarda, xüsusən də novruzlar vaxtı, Vətəndən gələn konsert briqadaları məni daim yetim kimi ağladardı. Tar səsi eşidən kimi gözlə-

Bizdə musiqinin ictimai mənasını ya anlamır, ya da anlasalar belə, qulaqardına vururlar. Mahnılar ictimai terapevtik əhəmiyyətəldir. Musiqi ilə insanı dəyişdirməyə ictimai qurumlarda həvəs yoxdur.

rimdən su şoruldayardı. Əhlikəf dostlarım mənə lağ edərtilər. Hə, Azərbaycan musiqisini eşidəndə, elə bilirdim ki, yer ayağımın altından qaçıb, havadayam. Vətənə bir daha dönməyəcəyini düşünməkdən böyük faciə ola bilməz. Və qayıdıb gəldim. Həbsdən çıxandan sonra burnundan uzağı görə bilməyən adamlar mənə dürtmələməyə başladılar: çıx get Avropaya, şansdır. Mənə belə şans lazım deyil, onlara dedim. Dedilər, məşhur olacaqsan, dedim yox, şöhrət Vətən sevgisini üstələyə bilməz. Mən Vətəni özümə sevgili seçmişəm. Mən perspektivi coğrafi yerdəyişmədə görmürəm. Coğrafi yerdəyişmədə xoşbəxtlik axtarırları gənclik səhvləri sırasındadır. Perspektiv, məsələn, Berlində yaşamaqda yox, yaradıcılıqdadır. Moskvada 11 il yaşamağımın xeyri bu oldu: dərk etdim ki, bir daha Vətəni tərk etməyim. Bu dünyada boyun ucalmağından savayı ucalmaq yoxdur. Elə bu təcrübə əsasında da həbsdən çıxandan sonra ölkədən getmədim. Getməməyim qəlbiqaralara da ibrət oldu. Özü nə

yollasa vətəni Türkiyədən qaçıb Avropada məskunlaşmış, yumşaq döşəkçələr üstündə "525-ci qəzet"ə köşələr yazan Orxan Aras adlı birisi həbsimin ilk həftələrində haqqımda namərdcəsinə böhtan yazası ki, "Rafiq Tağı "Avropa və biz"i Avropada sığınacaq almaq üçün yazıb". "Bayıl" siçovullarının ciyiltisi altında bu söz mənə çox ağır gəldi. Doğrudan da, əxlaqın hüdudu olmadığı kimi, əxlaqsızlığın da hüdudu olmur. Mən burada qalmaqla bir çox insanlara ədəb-əxlaq dərsi vermiş oldum. Bax, divarları qopuq bu çayxanada oturub dərdləşmək mənə Londonda – parlaq bir guşədə oturmaqdan daha xoşdur. Dünyanın parlaq interyerləri Azərbaycan evinin həsir döşənəkli, üstü maral şəkilli palazlar asılmış divarlarının yerini verməz. Bülbül də qızıl qəfəsləri sevməz.

Söhbət uzandı; bayaq siz aşiq musiqisi barədə soruşdunuz... Aşiq musiqisini də, saz havalarını da çox xoşlayıram. Yəqin təəccüb edirsiniz: buna noolub, nəyi soruşsan, sevir. Elə uşaq da ona ağrı verməyən hər şeyi sevir. Sevgiləri uşaqlardan öyrənməyimiz gərək. Hə, aşiq musiqisinə uşaqlıqdan aşiqəm. Kəndə aşiq ancaq toya gəlirdi. Aşiq musiqisi məndə toy-bayram, el şənliyi, gümrahlıq və xoşbəxtlik assosiasiyaları doğurur. Bir də aşiq musiqisini mənə Azərbaycan Radiosu sevdirdi. Bəzən Azərbaycan Radiosunu pisləyirlər, amma radiolar içində rəngarənglik baxımından elə ən üstün olanıdır. Orada poeziya da olur, aşiq musiqisi də,

estrada və muğam da. Axşamacan amerikan-ingilis estradasına qulaq asmaqda deyil ki... Bayaqdan türməni-zadı xatırlamaqdayam. Qoy bir detallı deyim. "Bayıl" Təcridxanasında bir müddət əslən Qazaxdan olan bir kişi ilə kamera yoldaşı olduq. Özü narkodiler, ancaq süfrəsində bir tikə çörək kəsməyən adamdan tez küsən, "qulaq", həmçinin aşiq havalarının ölüsü. Canilərin də qəlbində gözəl insani axınlar olur. Cani, sadəcə, defektləri olan insandır. Ruslar dustaqlara bizdən daha çox mehr-məhəbbətlə yanaşırlar. Bu onlarda yüksək əxlaqi keyfiyyətdir və xristianlıqdan qaynaqlanır. Xristian olsaydıq, bəlkə biz də daha çox əxlaqlı, daha çox insafli olardıq. Əxlaqımızda nə gözəl şeylər varsa, hamısı milli olandır. İslamdan bizə yaxşı heç nə keçməyib. Ruslara görə, bəli, cina-

yət mütləq cəzasını almalıdır. Ancaq dustağa sevgini də unutmurlar. Onlarda dustağa sevgi cinayətə yox, insana sevgidir. Hərdən bizdə də sanki xristiancasına hadisələr baş verir: bəzi hakimlər canını "açburax" edirlər. Əlbəttə, bu, humanizm deyil. Bunun adı adi rüşvətdir. Cinayət cinayətlə silinir. Amma cəmiyyət cinayətə cəza və dustağa məhəbbət olanda gözəl olur. Cinayət var, cəza yoxdur, cəza var, cinayət yoxdur, belə cəmiyyət tezliklə dağılar. Bunlar əslində məlum həqiqətlərdir. Yeri gəlib, təzədən danışırıq. Hə, cinayətim olmaya-olmaya mənə 3 il iş kəsildə, humanizmdən danışan islam qruplaşmaları vaveyla qışqırdılar: azdır bu 3 il! "3" nədir ki. Ölüm, ya heç olmasa 10-15 il! Ancaq yenə Allah onlara hidayət etsin, xristianlardan insansevərlik öyrənsinlər. Bu insanlar başa düşmürdülər də ki, bizdə ölüm hökmü çoxdan ləğv olunub. Respublika Purokurorluğu, DİN və MTN islamçılara sübut edə bilmədi ki, Rafiq Tağı qatı, heç "duru" da, cani deyil. İslamçılarımız qanunla

yox, daha çox təəvvürlərlə yaşayır və işləyirlər. Onlar üçün VII əsrdən bəri dünya dəyişməyib. Neynək, yenə Allahdan arzum budur ki, işləri avand olsun, qəlbləri qəzəbdən təmizlənsin, ailə səadəti içində yaşasın və bir də onu başa düşsünlər ki, onların düşməni Rafiq Tağı yox, Azərbaycanın qərbində bizə dişlərini qıcayan və həm qarınlarındakı qurda görə gecə-gündüz dişlərini xırçıldadanlardır... Bayaqqı söhbətə qayıdaq. Həmin qazaxlı hər axşam Azərbaycan Radiosunda saat 8-dən 9-dək verilən aşiq musiqisinə hökmən qulaq asardı. Narkotikdən uyanlar kimi də həzdən gözlərini yumardı. Əvvəl kamerada sakitlik yaradardı. Aşiq musiqisini sevdiiyimdən, bu sakitlik mənə havayı nəsim olurdur. Deməyim nədir: bizdə aşiq musiqisini belə sevnələr var. Aşiq sənəti millətin

xarakteri və həm yüksək istedadının göstəricisi kimidir. Biz fəxr etməliyik ki, YUNESKO aşiq musiqisini də muğamımız kimi bəşəriyyətin qeyri-maddi sərvətləri siyahısına salıb. Yoxsa fəxr etməyə? Necə bilərsiniz? Bəzən ağız büzənlər olur: Azərbaycan dili naqis dildir. Düzdür, əcnəbi sözlərlə dolu texniki-tibbi-hərbi dilimiz heç cür "milliləşə" bilmir. Terminlər – həmin, yenisi – türkcəsi tapılmaz. Lakin xalqın öz danışiq dili hədsiz zərif olmaqla, incəliklərlə, frazeoloji söz birləşmələri ilə zəngindir. Xüsusən də Cənubi Azərbaycanda dilimiz korlanmayıb. Kompakt yaşayış yerlərinə fars dili gəlib çıxmayıb da; nəticədə dil energetikanı öz içindən almaqla daim təzələlib. Dilin estetikası özündən törənib. İddiam absurd olardı ki, məsələn, həkim, ya hərbcı folklor dilində danışsın. Həkimlər öz aralarında tibbi terminlərlə danışmalıdır, belə ki, razıyam, kənar adam lap heç nə başa düşməsin. Yaxşı həkimlərin dili quş dili kimi bir şeydir. Gəlin, belə bir şey təsəvvür edək: həkim ölüm ayağında olan infarktlı bir xəstənin yanında Allaha and içir – bu xəstəni hökmən sağaldacam, yox, sağaldamamasam, belə-belə olum, atam itnən yatsın. Sizi gülmək tutmazmı? Yadıңызdadırsa, Rəhim Qaziyev müdafiə naziri olan vaxtlarda hərbi müşavirlərə çıxıb, kişilik rəmzi olan köndələn papağı da başında, ana-bacılarımızın namusuna and içərdi ki, bağ belə, bostan belə, ay kərəni elə kürə eləyəcək, ay Şuşanı belə geri alacaq. Yüksək çinli bir hərbcinin dilindən öz eşitdiyimi deyirəm: rəhmətlik Əbülfəz Elçibəy hərbi işində – "taxta", müşavirlərdə mat-mat onu dinləyirmiş. Rəhim Qaziyev tapançasını, indi yadından çıxıb – sağmı, ya sol, gicgahına sıxacağını söyləyirmiş. Amma can baldan şirindir, müdafiə naziri yaşamağı, öz canının müdafiəsini üstün tutdu. İnsafən, nazirin kişi-kişi, boş-boş danışmağı həm də bizdə milli hərbi dilin yoxluğuna dəlalət edirdi. Lakin axı, ölkədə Akademiya var, Dilçilik İnstitutu var. Dilçilik İnstitutu sovet dönəmində də

olub. Oturub-durub daşlar üzərindəki ölü yazıları araşdırmaqla məşğul olmuşuq. Bugünümüz yoxmuş kimi yalnız keçmişimiz içində eşələnmişik. Dilçilərimiz türk sözlərinin etimologiyasına çox uyurdular. Bəs onda tibb və baytarlıq dili, aqrar, hərbi, texniki terminologiyalar necə olsun! İnkişafımız naminə bu cür məsələlərdə dövlət zor göstərməli, tələbkar və təkidli olmalıdır. Bunun üçün də milləti düşünən işıqlı məmur başları gərək. Əfsus, bizdə bütün məmurlar korrupsiyona tiplidir. Millətə dair işlər barmaqarası görülür. Oligarxın milli marağı olmaz. Başdakılarda yalnız şəxsi maraqlar başdadır. Ziyalı məmurlarımız azdır. Dövləti işlərdə yaradıcılıq onlara xas deyil. Atatürk böyük dil islahatı keçirdi. Bu sayaq işlərdə məcburi aktlar faydalıdır. Di gəl, məcburi aktları da yalnız xarizmatik liderlər həyata keçirməyə qadir olur. Bir sözlə, ilişmişik. Gör hardan gəlib, hara çıxdıq. Bir iş var ki, mən pessimist deyiləm. Böyük səylər göstərsək, düzələcəyik, inancındayam. Yetər ki, ziyalılarımız nihilist, xalq da öz taleyindən bədgüman olmasın. Sapsağlam gənclər əsgərlikdən yayınmaq üçün "invalid" kağızı düzəltməsin. Sevgilər sahəsində çalışaq. Bu barədə Vəqif Bayatlı Odərin həyatı və yaradıcılığı nümunədir: hamını birbirinə sevdirmək planı qurub, bu amalla da yaşayır. Mən Vəqifin həтта mücərrədliyində də ictimai fayda görürəm. İnsanlarda çatmaq istədiyi bir ideal olmalıdır. Məsələn, günəbaxanın ideali Günəşdir. Bax, belə.

– **Heç, sevdiniz müğənni var?**

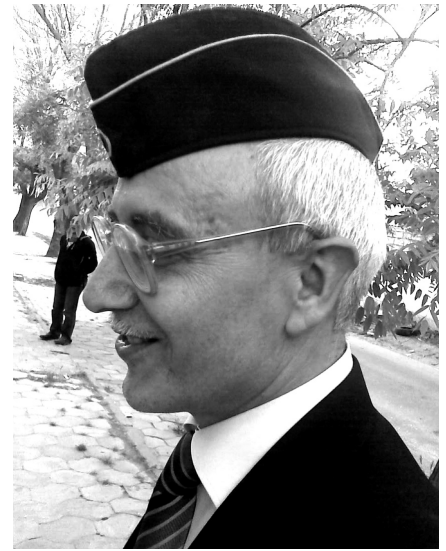
– Əlbəttə, var.

– **Kimdi?**

– İndi onları sizə deyərəm. ...Bəzən mahnı müğənnini sevdilir. Həmin mahnı olmasa, müğənni bir heç kimi olar.

– **Deməli, mahnıya görə müğənniyə qulaq asırsınız?**

– Yox, həmişə elə deyil. Bəzən də mahnı onu oxuyan müğənni sayəsində sevilir. Hə, sevimli mahnılarından biri – onu Ayaz adlı gənc bir müğənni oxuyur.

– **Ayaz Qasimov?**

– Dəqiq. Həbsdə mahnı seçmək üçün vaxt çox olur. Hansı radiodasa hər gecə saat 11-dən 12-yə qədər lirik mahnılar verildirdi. Gərək ki, Bürç FM idi. Verilişin də adı – "Gecəyə doğru". Ayaz Qasimovu orda kəşf etdim.

– **Düzdü, deyəsən, Bürç FM-də elə bir veriliş vardı...**

– Orda gecələr ancaq lirik mahnılar gedir...

– **"Damar" mahnıları?**

– Döy başına, ağla. Ayazın o mahnısı "Peşmanam" adlanır.

– **Sözləri Qənirə Paşayevanın, musiqisi Aygün Səmədzadənin...**

– Bilirəm. O mahnını bu yaxında "Facebook"-da dostlarla paylaşdım. Bəzi bəstəkarlar Ayazı öz vulqar mahnıları ilə korlamasalar, perspektivi böyükdür.

– **Qənirə Paşayevanın şeir yaradıcılığı xoşunuza gəlir?**

– İzləməmişəm. Məncə, o, şairliyə iddialı deyil. Mahnı mətni ayrı şeydir. Ola bilsin də ki, mahnı sözlərinin müəllifi, məsələn, Baba Vəziroğludan fərqli olaraq, şair deyil. Bəzən həтта bəstəkarlar, ya müğənni özü, mətn yazır. Poetik baxış hər bir insan üçün xasdır. Açıq, Könül Kərimovanın mahnıları da məni kövrəldir. Teymur Əmrəhin oxuduğu mahnılar artıq klassikadır. Hərdən bədxahları ona ilişir: evi yoxdur. Ev nədir bəyəm, içində ölmək üçündür də – bunu da ona çox görürsünüz?..

– **Teymur Əmrəhin hansı mahnı-**

si xoşuna gəlir? Hansısa bir sözünü deyir, heç olmasa...

– Hamısı. "Gecələr bulaq başı", "Təki sən səslə məni", "Gəl barışaq". Yenə deyim? "Sənsizləmişəm". Əsas da – "Əlvida". Onun lirik mahnıları daim yada düşür. İnsanlar 40-50 ildən sonra da onu arayacaq. Sonra bax, Mübariz Tağıyev də çox gözəl estrada müğənnisidir. Nadir səsi var. Lakin mənə, onun yaradıcılığı üçün xas olan təzə mahnılar yox dərəcəsinədir. Müğənniləri çox sadalaya bilərəm.

– Onda belə çıxır ki, Röyaya, Aygün və Brilyanta, Tünzaləyə qu-laq asmırsınız?

– Niyə ki. Tünzalə Ağayevanı daim axtarışda olan müğənni kimi tanıyıram. Səməd Vurğunun sözlərinə silsilə mahnılar yazıb. Onun özünəməxsus yaradıcılıq üslubu var. Aygün Kazımovada yüksək talantı dəyərləndirirəm. Di gəl, yaradıcılıq axtarışları sıfır həddindədir. Meyxana onu yıxdı.

– Röya Ayxan Hüseyn Abdullayevin bir mahnısını oxuyur – "Sənə görə". Eşitmisiniz? Orda bəstəkar özü də oxuyur.

– Mən Röyanı çox sevirəm. Həm yaradıcılığında ciddi olduğunu görə, həm də bir insan kimi. Bir dəfə belə bir söz demişdi: "Mən oyunbazlıq edəndə də ciddi iş görmüş oluram". Hərdən onu da dolamaq fikrinə düşürlər – açıq-saçıqlılığına görə. Əslində estradanın öz atributları var. Estrada müğənnisi xanəndə kimi dayanıb, ya oturub oxumamalıdır. Kiminsə yalançı namusuna görə estrada inkişaf etməməlidir? Estrada müğənnisində geyim ekstravaqant olmalıdır. Estrada dünyəvi bir sənətdir və bu dünyəvi sənətin öz prinsipləri var. İndi mən bir həkim kimi durub deyim ki, Amerika təbabətini xoşlamıram, çünki şanlı Azərbaycan oğluyam, yalnız Azərbaycan alimlərinin kəşflərini kəşf sayıram, bu, düz olmaz. Ya Türkmənbaşı "Oksford"-u bitirən həkimlərin diplomlarını tanımırdı. Gərək həkim Aşqabad Tibb İnstitutunu bitirmiş olaydı. Elm milli yox, dünyəvidir. Elə estrada da elm kimidir. Bu, dünyəvi

bir sənətdir. Röya öz sənətini qoçaqcasına cəmiyyətə tətbiq edə bildi. Mən sizə Röyanın başqa cəhətlərindən də danışmaq istərdim. Mən həbsdə olanda Röya bizə "peredaç" yollamışdı. Demək belə. "Bayıl"dayam. 2007-ci il – Novruz bayramı günüdür. Bir də gördük qapı şaqqıltıyla açıldı – hər dustağa iki dolu çanta, birində konfetlər, şəkərbura, paxlava və sair, digərində dəftərlər, qələmlər, corab, sabun, nə bilim nələr. Təcridxanadakı 2200 dustağın hər birinə ayrılaraq bu cür hədiyyə dolu çantalar paylandı. Kim göndərmiş bunları – sən demə, Röya Ayxan. Hamı bir ağızdan "Röya, sağ ol!" qışqırırdı. Dustaqlar onu çox sevirdi. Çox mərd və ürəyiaçıqdır Röya. Deyirlər, Aygün Bəylər də elədir – kasıb-kusub anası. Murdar adamların oxumağından nə çıxar...

– Bizdə qıvcıq törədən müğənni varmı?

– Hərdən yekəbaşlıq edirlər. Ancaq inandırım, o yekəbaş da başı daşdan-daşa dəyəndən sonra dəyişədir. Çalışmalıyıq ki, heç kəsin oxumaq həvəsini öldürməyək.

– Maraqlıdır, Röya etdiyi yaxşılıqları heç harda demir. Eləsi var ki, cəmi bir dəfə qocalar evinə gedir, onu da çəkdirib televiziya verir.

– Etdiklərini car çəkib aləmə yaysaydı, Röya Röya olmazdı ki. Onda xarakter var. Baş-gözünü örtüb özünü əxlaqlı göstərənlərdən də tam fərqlənir. Əxlaq hicabda bürünməkdə yox, tamam başqa cəhətlərdədir.

– Müğənnilərin bir-biri ilə münaqişəsinə, onların maqazın verilişlərində bir-biri ilə atışmasına necə baxırsınız? Bu lazımlıdır, yoxsa biabırçılıqdır?

– Yox, biabırçılıq-zad deyil. Şou aləminin öz qanunauyğunluqları var. Əksinə, belə olmasaydı, təəccüblü olardı. Bu olmalıdır. Həm də kütlənin mənfi enerjisi belə şeylərlə heçə endirilir. Müəyyən təbəqələr şou aləmi ilə yaşayır, onların bu hüququnu niyə əldən alasan. Bizdə belə şeylərə xor baxanlar əsasən lüzumsuz komplekslərdən qopa bilməyənlərdir. Bir yazı-

çı kimi zaman-zaman mənim də üstümə çox düşüblər. Hətta kölgəmi də qılınclayıblar. Ancaq yaradıcılıq yeganə şeydir ki, onu heç kəs əlimdən ala bilməz. Bir dəfə biri qəzəblə yazmışdı: bu necə işdir, Azərbaycanda bir kişi tapılmaz ki, Rafiq Tağıni dirəsin divara, təkəsinə bir güllə. Sonradan o adam mənimlə dost oldu. Hansısa bir hekayəmi oxuyandan sonra ağlayıb və özünə qəti söz verib ki, bir də mənim əleyhimə heç nə yazmasın. Doğrudan da, daha heç nə yazmadı, məni darıxa-darıxa qoydu.

– İlhamə Quliyeva, yoxsa Flora Kərimova? Bu saat iki disk göstərsən, hansını seçərdiniz? Hökmən birini seçməlisiz.

– Birini seçsəm, insafı itirmiş olaram. Hər ikisi sevimli müğənnimizdir. Ayrıca birini deməyəcəyəm. İlhamə xanımın da yaxşı mahnıları var, Flora Kərimovanın da. Ancaq Flora xanımın oxuduğu "Bakının gecəsi" yaman ürəyimcədir. Çox işıqlı mahnıdır. Elə bilir-sən də par-par yanır. Mən yeganə olaraq, bu iki yaradıcı xanımın dişmələrini xoşlamıram.

– Bəlkə o da şoudur?

– Təəssüf ki, şou deyil, kin-küdurətli bir şeydir. Əsl şouda kin olmur. Şou savaş deyil, dinamizmdir. Bəzən Flora Kərimova xırdalıqlara enir, bircə zarafatla ötüşəsi şeyləri məhkəməyə çıxarır. Məhkəməbazlıqdır bu və heç cür Flora xanıma yaraşdırmıram. Mən bir dinləyici olaraq, onda belə hərəkətləri görmək istəmirəm. Ancaq yenə özü bilər. İnsanın gözəlliyi həm də güzəştə getməyi və bağışlamağı bacarmağıdır. II İohan Pavel ona güllə atmış Əli Ağcanı türmədə qucaqlayaraq ağlamışdı. Sən yaradıcı insan kimi tənqiddən, yəni müəyyən səviyyədən aşağı olan sözlərə cavab verməməlisən. Sonda onu deməliyəm ki, ən çox sevdiyim müğənnilərdən biri Sevdə Ələkbərzadədir. Niyə onu soruşmadınız? Gəlin, onun bir mahnısını yada salaq – "Əlimi bıçaq kəsibdi..."

 Elxan Xanəlizadə,
"Xural" qəzeti

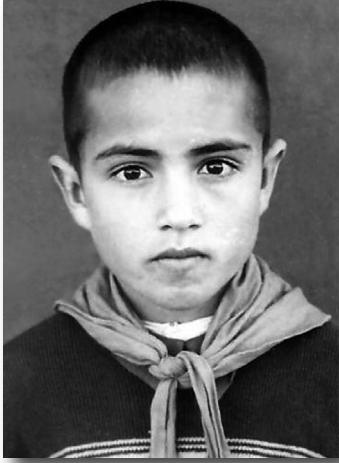
A black and white photograph of an elderly man with glasses, wearing a dark coat over a suit and tie. He is standing outdoors on a sidewalk. In the background, there is a building with a sign that reads "ITALYA SANDWICH" and a person walking. Trees and a car are also visible in the distance.

RAFIQ

HAQQINDA YAZILANLAR

Rasim Qaraca

4 şəkilli, bir az romantik hekayət

1-ci şəkil

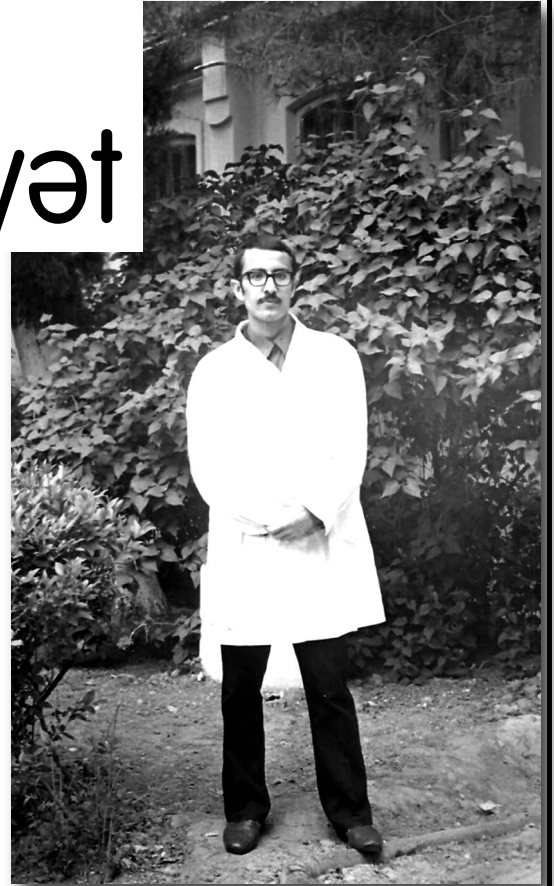
Ədəbi ictimaiyyət arasında özünün üsyankarlığı ilə tanınan Rafiq Tağı, kimin ağına gələr ki, ilk üsyanını 4-cü sinifdə oxuyarkən atasına qarşı edib. Atası Nəzir kişi köhnə kişilərdəndi. Masallı rayonunun Təklə kənd orta məktəbində müəllim işləyib. Oğlu Rafiqin kitab oxumasına-filana qarşı bir etirazı yox idi, ancaq kənd yerində yaşadıklarına görə, ondan iş-gücə yaramasını da tələb edərdi. Haqqına qalanda, Rafiq elə tənbel uşaq da olmayıb. Lakin dünyada nifrət elədiyi bir şey varsa, o da inək otarmağa getmək olub. Üstəlik, əgər əlində "Çelkaş" adlı bir əsər varsa, onu atıb örüşə getmək əsl işgəncə idi. Bu hadisə olub 1961-ci il noyabr ayının 27-də. Şəkildə gördüyünüz boynu qırmızı qalstuklu, gözlərindən inadkarlıq yağan məktəbli, hələ ağızının saz nədir, söz nədir kəsmədiyi vaxtlarda həyatda özünün ilk seçimini edib: mal dalınca getməməkdən ötrü, Stalin zəhmli atası ilə dirəşib. Ey çərxi-kəcrəftar! Nəzir kişi nə biləydi,

evdəki uşaqların ən çəlimsiz ürəyində nə tutub. Özü öz əliylə alıb gətirdiyi "Hitopatişa", "Qabusnamə", "Gələcək gün" kitabları boyu bir qarış, saqqalı iki qarış tifil üçün ata sözündən qiymətli olacaq.

Təklə məktəbində Masallının uzaq Musakuçə kəndindən olan Novruz Xoşbəxt adında bir ədəbiyyat müəllimi vardı; biləcəyinə də söz yox. Ədəbiyyat aləmində, necə deyirlər, yerin altını da bilirdi, üstünü də. Guya həmişə də şeir yazıb. Lakin çox qərribəydi ki, poeziyanın cikinə də, bikiyə də bilən bir adamın şeirlərinin mövzusu partiya-sovet həyatından olurdu. Əsasən "1 may", "oktyabr", "kolxoz-sovxoz", "Lenin" mövzularında yazardı. Hər nə isə, Novruz Xoşbəxtlə Rafiqin, yəni müəllimlə şagirdin söhbəti yaxşı tuturdu. Həmin o Novruz Xoşbəxt məlum "Xruşşov qızdırması" dövrünün, elə bil, Masallının Təklə kəndindəki bir əsintisi idi. Adamın cüb-bəsində nə qədər söz olar!

Novruz Xoşbəxt Rafiqin ədəbiyyata olan marağını bir arzuya, məqsədə çevirdi.

Yaxşı yazıçı, ən azından Rafiq Tağı kimi bir yazıçı olmaqdan ötrü nə lazımdır: sərt ata, həlim ana, ağır külfət, yaxşı ədəbiyyat müəllimi - hamısı Rafiqdə var idi. Qalırdı tək-cə bir şey - sarsıdıcı eşq-məhəbbət macərası. Onu da Allah-təala Rafiqdən əsirgəməmişdi.

2-ci şəkil

Orta məktəbi bitirəndən sonra, bu olub 1966-cı ildə, sənədlərini Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə vermək istəyib. Ancaq yenə atasının təkidi ilə qarşılaşıb. Kişi Tibb İnstitutu deyib durub, sözü də bu olub: "Sən həkim ol, ondan sonra nə qədər yazırsan yaz, qələmi əlindən alan yoxdur ki". Nə isə, bu söz Rafiqin ağına batıb, sənədlərini Tibb İnstitutuna verib və elə həmin il yüksək qiymətlərlə müalicə-profilaktika fakültəsinə qəbul olunub. Birinci kursun axırında - semestr imtahanları zamanı sanitariya-gigiyena fakültəsində, onunla paralel oxuyan Töhfə adlı nərmə-nazik, qarayanız bir qızla rastlaşır. Rafiq bir könüldən min könülə ona aşiq olur. Əvvəl Rafiq heç bilməyib də nə baş verir. Sadəcə, Töhfədən aldığı, onun yazıb dol-

durduğu dəftər rayonda bütün yay tətili boyu oğlana çox doğma görünür. Oxumaq üçün yox, eləcə dəftəri gündə beş-on dəfə götürüb baxırmış. Hər gün də Töhfədən eşitdiyi, qazaxlı ləhcəsində, sanki onu seviricəsinə deyilmiş "qadan alem", "ağrın alem" kimi şirin-şəkər sözləri xatırlayırmış. Şəkildə gördüyünüz həmin romantik-idealist oğlanın qəlbindəki bütün boşluqları doldurmaq üçün bu sözlər yetərli olur.

1967-ci ilin yay tətili Rafiqin həyatında ən işıqlı dövr olub: Töhfəyə hələ aydınlanmamış sevgilər, Nazim Hikmət və Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasına vurğunluq.

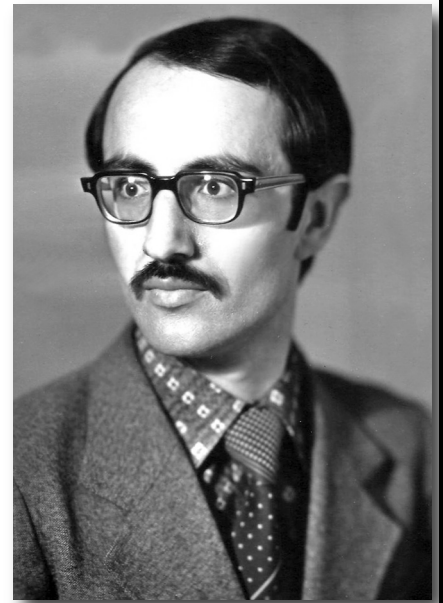
Budur, dərslər yenə başlanıb. Sentyabrın 4-ü. İnstitutun həyatında təsadüfən Töhfəni görür. O günün təəssüratı sarsıdıcı idi. Elə həmin axşam, əlbəttə, 2-ci şəkildə gördüyümüz Rafiq bir illik fasilədən sonra təzədən şeir yazdı. "Mənim yaradıcılığım ilk böyük təkanı Töhfəyə sevgilərim verib", deyir Rafiq.

Hərdən Töhfəni görmək nə böyük bayram idi! Ancaq bu görüş həftədə yalnız bir dəfə qismət olurdu - institutun "Semaşko" yaxınlığındakı korpusunda, "müalicə" və "sanfak" qruplarının dərsləri yan-yana düşəndə. Əbləh gəncliyin işdəkləri - həqiqətən, sevəndə dil lal olurmuş. Nə qıza "səni sevirəm" deməklə ürək açmağa bildi, nə də ona bir "çıxaq gəzişək", ya "kinoya gedək" dedi. Yalnız dəhlizdə dərsləri üz-üzə gəldilər, "Töhfə, necəsən?", "Sağ ol, Rafiq, sən necəsən?" kəlmələri ilə öz sevgilərini bir-birinə izhar etdilər. Dildən daha çox gözlər danışdı.

Sonrakı hadisələr əsl dəhşətdir. Elə həmin ilin dekabr ayı. İnstitutun rektorluğu yerləşən bina. Bax, indicə rus dili dərsi başlayacaq. Birdən Etiqad adlı

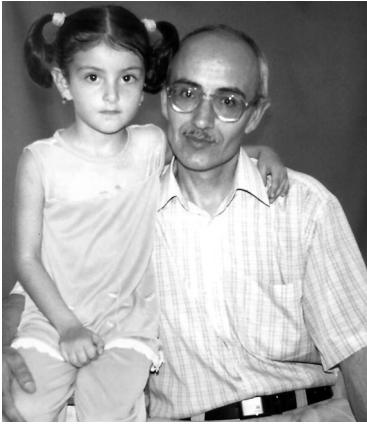
tələbə yoldaşı həyəcanlı bir xəbərlə içəri girir: "Səməd Vurğun küçəsi ilə "Bakıxanov"un kəsişdiyi yerdə, deyəsən, bizim institutdan olan bir qız düşdü trolleybusun altına". Rafiqin dalağı sancdı, ürəyinə damdı ki, bu odur. Dərstdən qaçıb Semaşko adına xəstəxanaya gəlir. Taleyin bir oyunu - qəzaya düşən qız Töhfə idi. İki ayağı da sınımış, ağır bədən xəsarətləri almışdı. 2 aydan çox xəstəxanada yatdığı müddətdə Rafiq hər gün ona baş çəkirdi, çarpayısı yanında oturur. "Sən demə, bu, təsəlli adlanırmış", Rafiq deyir. Əsla, sevgidən-filandan söz açmadılar. Gah ordan-burdan danışır, gah da saatlarca səssizcə oturub heç bir kəlmə kəsmirdilər. Bu səssizlik indi bütün eşq ifadələrindən çox, çox mənalı idi. Töhfənin atası, qardaşları da qızlarını ziyarət edən bu qaraca kənd uşağına "sən kimsən, nəçisən?" deyə sormadılar. Nə sorucaqdılar, hər şey onsuz da bəlli idi. Nəhayət, Töhfə sağalıb ayağa durdu, rayona getdi. Götürdüyü bir il möhlətdən sonra isə yenidən instituta qayıtdı. Yenə beşdə-üçdə rastlaşmalar. "Rafiq, necəsən", "Sağ ol, sən necəsən"lər tam 3 il daha sürdü. O qıza qarşı qəlbindəki ülviliyyət heç azalmadı. Sanki elə belə də olmalı idi. Başqa yol bilmirdilər.

İnstitutu bitirdikdən həmin sonra Töhfə özündən 10-12 yaş böyük, Rafiqin təbircə desək, sir-sifəti turp kimi qırmızı, zırpı bir oğlana ərə getdi. Daha doğrusu, "getdi" yox, "qızı istədilər, ver getsin" prinsipi ilə onu ərə verdilər. Töhfə elə birisini heç vaxt sevməzdi. Üstündən bir il keçmiş Töhfənin uşaq üstə ölməsi xəbəri Rafiqin həyat romantikasına əbədi bir nöqtə qoydu.

3-cü şəkil

İnstitutu bitirdikdən sonra Rafiq Sabirabad və Masallı rayonlarında düz 7 il həkimlik etdi. Yenə "despot" ata ilə ziddiyyətlər meydana çıxdı. Axı, o, xalxın həkimləri kimi pul qazana bilmirdi. Heç həlləm-qəlləm yolla pul qazanmaq istəmirdi də. Atası dolaşmaq lazımdı deyə, havayı-kəlam xəstələrə qulluq etməsinə görə onu qınayırdı. Lakin Rafiqin öz həyatını pula deyil, ideallara həsr etmişdi. Elə həmin ideallar Rafiqin Rusiya məkanına köçməsinə səbəb oldu. Ömrünün tam 11 ilini Moskva şəhərində qoydu. Orda bir rus qızıyla ailə qurdu. "Medsantrud" adına 23 sayılı Klinik xəstəxanada işlədi, I Moskva Tibb İnstitutunda klinik ordinatorada oxudu, Moskva "Təcili Yardım"ında çalışdı. Çətinliklərdən şikayəti olmadan. Heç cür inək otarmağa getmək istəməyən, əsl sevginin nə olduğunu yalnız onu itirəndən sonra başa düşən bu kənd qarabalasının növbəti həyat macərası 1990-cı ildə saçları samansarısı rus qızından ayrılıb Azərbaycana qayıtması ilə tamamlandı. Bu tarix, əslində, Rafiqin həyatından romantikanın büsbütün silinib yox olması ilidir.

4-cü şəkil

Bundan sonraya artıq nə qalırdı? 1992-ci ildə atasını da itirdi. Stalin kimi dəmir iradəli Nəzir kişi sanki Sovet hökumətinin dağılması ilə yaşması üçün münbit zəmindən ayrıldı,

buna dözə bilməyib canını tapşırırdı. İndi Rafiqin kiminsə acığına "başqa cür" yaşamaq şüuraltı təkanları sıfır həddinə dirənmişdi. Heç olmasa, atası sağkən "filan şeyi etmə" və ya "et" dediyi zaman onun tərsinə getmək kimi bir seçimi var idi. İndisə yaş 40-ın üstündə, həyatın acıbağır-saq həqiqətləri ilə baş-başa, hər şeyi yenidən başlanmanın yolsuzluğu.

Su kimi zaman da, görünür, bulanmasa, durulmaz. Rafiq Allahın ona yol xərci kimi vermiş olduğu sentimentallığı, xəyalpərəstliyi, romantikanı hələ yolun yarısına çatmadan havaya sovurmuşdu. Bundan sonrası necə olacaqdı? Qaxaca dönmüş realizmlə, qaltaq məntiqə nə edəcəkdə, haraya gedəcəkdə?

Lakin istər Allah deyin, istər Kosmik Təfəkkür, istərsə də Absolyut Düşüncə - onun varlığına olan təhtəşüur inamı bizim umduğumuzdan daha artıq qiymətləndirir. Zira, möcüzəyə çatmaq üçün ona layiq olmalısən. Və ya kim nə miqdar olsa, ol miqdar möcüzəyə çatar. Məsələn, nur topası bir uşaqla mükafatlandırılır. Üstəlik, bu qız uşağının adı Qəməmər ola, yəni Ay. Sara Nəzirova ona "Ay-qız" adı verib. Bir yazıçının yaza biləcəyi bütün əsərlərdən daha mənalı, daha mükəmməl, sənə ilk gəncliyinin bütün romantikasını qaytaracaq ilahi bir əsər.

Fevral, 2002

Məhəmməd Salur

Talenin şıltaqlığı, yaxud hələ ki, itgilərlə...

...Onunla qiyabi tanışlığım Əjdər Olun "Rafiq Tağı ki, Rafiq Tağı"-sını oxumağımla başlayıb və bu bədii portret vaxtında o qədər xoşuma gəlmişdi ki, başlığını qəhrəmanımız barədə sonralar qələmə aldığım ilk iki mətbu yazıma sərlövhə seçmişdim: ikincisinin əvvəlinə sadəcə olaraq "Bir daha..." əlavəsi etmək şərtlə...

Rafiqin "Bəxtiyar Vahabzadəni mənim qədər nəhəng görən olmayıb" məqaləsinə cavab olaraq dərc etdirdiyim birinci yazımda onu sadələşlülkdə günahlandıraraq, eninə-uzununa tənqid etmişdim. Bizdə tənqiddə dözümsüzlüyün az qala norma olduğunu nəzərə alıqda, onun mənimlə ən azı sərin-soyuq olacağını gözləyərkən tam əksinə şahid olmuşdum: birinci və, sən demə, axırıncı üzbəsurət görüşümüzdə bəndənizə xüsusi mehribanlıq və iltifat göstərmişdi...

Növbəti dəfə, onun Mirzə Fətəli, Mirzə Cəlil, Mirzə Ələkbər və başqa böyük Mirzələrimizin üzəri-nə getdiyini görəndə dözməyib "Bir

səltənətin dörd mirzəsi (Rafiq Tağı və onun kompaniyasına)"adlı tənqid yazıb özlüyümdə Rafiqin daşını daş üstündə qoymamışdım. Onun bu yazıya münasibətini gözləyirdim ki, vurulması xəbərini oxudum. Bu xəbər mənimçün o dərəcədə inanılmaz və, ən əsası, dərkolunmaz idi ki, bunu şüuraltı olaraq onun tale, yaxud talenin onunla zara-fatı, yaxud şıltaqlığı bildim və içimdən lağlağıya bənzər gizli bir fikir keçdi: Çasıb onun vurulmasında məndən şübhələnlər ha!.. Sonra isə Rafiqin sağalacağına elə inanırdım ki, ölüm xəbəri əvvəlkindən də anlaşılmaz oldu və onu indiyə qədər də anlaya bilmirəm...

Alim Ziyanın, yaxud qəzetçi Elmarın böyük ölçüdə kimlərin istəyiylə məhv edildiyi əksəriyyət kimi mənə də gün kimi aydındır, di gəl Rafiq Tağının qətli məndən ötrü hələ də müəmma kələfidir. Bircə onu bilirəm ki, Bünyadovla elmimiz, Hüseynovla mətbuatımız necə itirdisə, Tağı ilə də ədəbiyyatımız eləcə uduzdu. Həm də onun qatillə-

rinin kimliyi deyilsə, nəkarəliyi şübhə doğurmur və onlar bu qəbil kəlmələrlə "şərəf"ləndirilə bilirlər: nakəslər, nacinslər, nanəciblər və ən ümdəsi, nadanlar...

Sırası ədəbiyyat adamı olaraq bəndənizin, Rafiq Tağının yaradıcılığına ən ümumi münasibət isə belədir: o, ağıldan daha çox fəhmlə yazırdı, ictimai gerçəkliyə sadələşlülh yanaşmasına baxmayaraq, bədii istedadı bütün çatışmayan cəhətlərini artıqlaması ilə üstələyirdi. Əksəriyyətimizin görmədiklərini daxili zərrəbini vasitəsilə qeydə alaraq, yalnız özünə məxsus üslubu ilə təsvir edirdi. Zəhiri istehza və ironiyasının arxasında təəssübkeşliyi və digər təməl göstəriciləri də yox deyildi. Bədiiyyatda nə qədər güclüydü, publisistikada bir o qədər piyadaydı, amma bunu dərk etməyəcək dərəcədə səmimi idi. Böyük ehtimalla, dolayısı ilə də olsa, elə həmin qəbahətinin güdazına getdi...

...Ölkəmizin və xalqımızın axırıncı 25 ilinin mahiyyətini kifayət qədər yaxşı bildiyim iddiasındayam və hər cür şişirtmədən uzaq nəticəm belədir: Rafiq Tağının könülsüz gedişi bütövlükdə Azərbaycanı geri atan dərəcədə böyük itkidir və, nə yazıq ki, ən böyük faciəmiz də belə itkilərin fərqiində olmamağımızdır...

Əli Əkbər

RAFIQ TAĞIYA vurulan bıçaq zərbələri, hər birimizin ürəyinə saplanmışdır. Rafiq Tağını susdurmaq cəhdi, hər birimizi susdurmaq cəhdidir. Bu sui-qəsdin arxasında kim dayanırsa dayansın məqsədi bizləri qorxutmaqdır – bu aydındır.

Müxtəlif versiyalar səslənəcək – kimi hakimiyyəti ünvan göstərəcək, kimisi İran deyəcək, kimisi də hətta Rusiyanın adını çəkəcək. Məncə, cəninin kimliyi bizim üçün üçüncü dərəcəli məsələ olmalıdır. Fərziyyələr qurmaq vaxt itkisidir – hərəkətə keçmək lazımdır.

Rafiq Tağı ilə nə siyasi dünyagörüşümüzdə, nə də ədəbi zövqlərimizdə zərrəcən oxşarlıq yoxdur. Antipoduq. Onunla dünənə qədər polemika aparan; qəzet səhifələrindən, saytlar üzərindən söz dalaşına girən həmkarlarımız da var. Amma bu gün, birlik günüdür, həmrəylik günüdür.

Dünən gecə, təmsil olunduğu düşərgəsindən asılı olmayaraq, xəstəxananın qabağına kimlər toplaşmışdysa, daha artıq sayda bir araya gələrək çözüm yolları axtarmaq, ortağ bəyanatla çıxış etmək, lazım bilinərsə aksiyalar təşkil etmək zərurəti yaranıb.

Axundovun, Mirzə Cəlilin, Haqverdiyevin, Cəmənzəminlinin və onlarla aydının, maarifçinin irsi bu gün ayaqlar altına alınıb, ölkə orta çağ zülmətinə sürüklənir, qaragüruh qapıdadır. Bunları görmək üçün kor olmaq lazımdır. Nəyi və kimi gözləyirik?

Şübhə yox ki, susduqca növbə bizlərə də gələcək. Hər birimiz təhlükədəyik. Azərbaycan – qara qüvvələrin meydan suladığı, jurnalistlərin qətlə yetirildiyi, həbsxanalarda çürüdüldüyü, yazıçıların bıçaqlandığı ölkəyə çevrilib. Kimin bundan şübhəsi var?

Elə isə bütün şəxsi incikliklər, ixtilafıların unudulmalı, qələm əhli vahid cəbhədən etiraz səsinə ucaltmalıdır.

Yoxsa tarix və gələcək nəsillər bizi bağışlamaz. Əsla bağışlamaz!

Qələm yoldaşları Rafiq Tağının öldürülməsinə münasibət bildiriblər

Günəl Mövlud: "Yazıcının yazıçıdan başqa kimi var? Rafiq Tağı kim ola bilirdi ki, mənim üçün? Bioloji bağlarımız olan insan. Bizi onlara çox az şey bağlayır. Yazıçı idi. Ondan müqəddəs adam varmı dünyada? O insanlardan biri idi Rafiq Tağı...".

Qan Turalı: "100 il bundan qabaq Tiflis polisi bir azərbaycanlıni həbs edir. Üstündən tapança tapırlar. Məlum olur ki, onu Bakıdan Cəlil Məmmədquluzadəni öldürmək üçün göndərirlər. Amma Tiflis polisinin səyi nəticəsində həmin qatil öz missiyasını yerinə yetirə bilmədi. 100 ildən sonra həmin o qatil oyandı. Həmin o qaragüruh qüvvənin sifarişini yerinə yetirdi. Bunu başqa cür adlandırmaq mümkün deyil. Hesab edirəm

ki, bu gün ölən də Azərbaycan realist nəsridir, o 7 bıçaq da Azərbaycan ədəbiyyatına dəyib. Biz hamımız o bıçağın istisini, ağrısını hiss edirik. O qan hamımızın yaralarından axır...".

Pərviz Cəbrayıl: "Bıçaqlanmadan daha dəhşətli hadisədir Rafiq Tağının vəfat etməsi. Bu, daha böyük qəttir. Bu vətəndaşa, insana diqqətsizliyin nəticəsidir. Sözüni deyən adamlar heç vaxt geri çəkilmirlər. Biz bu yolun yolçularıyıq və axıra qədər də gedəcəyik. İndi hansımızı öldürəcəklər, növbə kimindir, bunu deyə bilmərəm...".

Elmir Mirzəyev: "Rafiq Tağı müstəsna mədəniyyətə malik bir insan idi. Sırf estetik dünya görüşü baxımından çox fərqlə

nirdik onunla. Bizim fikirlərimiz üst-üstə düşmürdü. Amma bunun insani mənada münasibətlərə heç vaxt təsiri olmayıb. Bu, böyük bir itkidir. Bu, tək yazar itkisi deyil. Mədəni insan münasibətlərini sərgiləmək mənasında Rafiq Tağı örnək idi hamı üçün..."

Zahir Əzəmət: "Bu, çox böyük itkidir hamımız üçün. Hesab edirəm ki, bu, Rafiq Tağı təmsalında Azərbaycanın sağlam düşüncəsinə yönələn hadisədir. Onun ölümünün baş verməsi ilə bağlı çoxlu suallar var. Bu suallara mənə aydınlıq gətirilməlidir..."

Əli Əkbər: "Bunun arxasında dayanan kimdirsə, məqsədinə qismən nail olub. Çünki insanlar bədbinliyə qapılıb. Elə bil ölkədə hökumət deyilən şey də yoxdur. Boşluqdur. Bizə kim bir söz deyəcək? Kim bizi rahatladacaq? Əslində deyiləcək sözləri də yoxdur. Nə deyə bilirlər ki?.."

Nigar Köçərli: "Bizim cəmiyyət üçün böyük bir zərbədir. Gözlənilməz oldu. Gözəl bir insan idi, çox mülayim xasiyyəti var idi. Həm mənə, həm digər insanlara sevgi ilə yanaşırdı. Önemli bir insan idi ədəbiyyatımız üçün..."

Seyran Səxavət: "Çox məlhəm, çox səmimi münasibətlərimiz olub həmişə. Son dərəcə istiqanlı, son

dərəcə talantlı, son dərəcə özü olan bir adam idi. Elə bilirəm Azərbaycanda heç kəs Rafiq Tağı haqqında soyuq danışa bilməz. O, istilik qoyub getdi bizim canımızda. Onun haqqında danışanda nə qədər soyuqqanlı danışmaq istəsən də, o istilik imkan verməz ki, o sözlər soyuq olsun. Elə bil ki, Rafiq Tağının sözü boyda bir imarət uçub, onun altında qalmışam. Uçqunun altında qalmış adam vəziyyətindəyəm..."

Elçin Şıxlı: "Bir qələm adamını itirdik. Qeyri-adekvat düşüncə sahibini itirdik. Bu adamın ümumi çərçivəyə sığmayan baxışları var idi. Rafiq Tağı qeyri-standart düşüncə tərzinin, yazılarının qurbanı oldu. Elmar Hüseynovun qətli ilə bir halda paralel aparmayacağam ki, onun qatilləri tapılsın. Yox, tapılmasa, bu, uzun çəksə, düşünürəm ki, çox rahat şəkildə paralellər aparmaq olar..."

Sevinc Çılğın: "Kaş ki, Rafiq Tağı belə yazmaydı. Düzdür, o, yazanda biz sevinirdik. Amma kaş ki, yazmayaydı. "Allah rəhmət etsin!" deyə bilmirəm. Elə bilirəm başqa paralelə, başqa bir dalğa-ya gedib. İnana bilmirəm ki, bir daha onu görməyəcəyəm, danışmayacağam. Doğrudanmı davam edir 37? Belə adama necə qıymaq olardı?.."

Əjdər OL

Rafiq Tağı ki, Rafiq Tağı...

Necə deyə bilərəm ki, Rafiq Tağı ilə mənimki tutmur?! Zarafat deyil, ya-lançılar sözü olmasın, bu günəcən onunla bir ton çörək kəsmişik, xeyirdə-şərdə yanaşı oturmuşuq, yol yoldaşı olmuşuq, ərklə bir-birimizin yazdıqlarını eninə-uzununa isladib çırpmışıq, kalan mübahisələr eləmişik... Bəzən bir-iki saatlıq, bəzən bir-iki günlük aramız sərniyib, bir-birimizə yanpörtü baxmışıq. Sonra təzədən isinişmişik, necə deyərlər, çəkişib bərkişmişik. Amma, bütün bunlar o demək deyil ki, onun qələmindən tam sığırtalanmışam. Rafiq bəydir, bir də gördün beyni qızdı, siyasətçidən tutmuş ədəbiyyat adamlarına qədər neçələri kimi mənim də pişiyimi ağaca dırmaşdırdı.

Rafiq Tağıdan qoruna bilməkdən ötrü gərək işi yaş olan hər bir kəs onu yaxşı tanıсын və bu "naüzi-billah" adamdan min ağac uzaq olmağın fənnini öyrənsin. Mənim canıma cəfa basıb bu sicilləməni yazmaqda bir məqsədim də gələcək "zərərdidə"ləri bəzi incə mətləblərdən duyuyq salmaqdır.

Rafiq Tağının bağladığı vedrələrin (adam dolamaqda, yetənə yetib, yetmədiyinə vedrə, özü də əməlli səs çıxartсын deyə, kauçuk yox ha, alüminium vedrə bağlamaqda dəf mütəxəssis olan güləş Murad Köhnəqala yada düşür) danqılıtısını çox eşitmişik. O, yaxasından yapışdığının leşini sürüməmiş əl çəkən deyil. Əndrəbadi bən-zətmə olsa da, necə ki, killer aradan götürmək istədiyinin cəmdəyinə üç-dörd güllə boşaltdıqdan sonra onun gicgahına bir "kontrolnu" sıxır, Rafiq bəy də qəzetdə-məzətdə

qabağına qatıb qovduğunun nəfəsini qaraltmayınca köpü yatmaz. O, axıracan gedənlərdəndir.

Yetmişinci-səksənci illərdə ədəbi mühitdə çoxları həcvə şair Şamxal Rüstəmin biədab qələmindən tük salardı. Şamxal balaca dərə-bara eləyən qələm dostlarından girinə keçənin məzələ-nə-məzələ-nə abırını ətəyinə büküb, xoruzunu qoltuğuna verərdi. Amma, indi Şamxal Rüstəm koroğluluğunu yerə qoyub, dişləri tökülmüş qoca yalquzağa oxşayır, daha heç kəs ondan qorxmur.

Bir an Şamxal Rüstəmi xatırlatsa da, Rafiq Tağı şəbədə qoşmaq sənətində bambaşqa qələm sahibidir.

Baş aparıb Rafiq Tağıdan yazıramsa, gərək lap başdan başlayam. Yəni, onun özünə görə olmayan arıq-uruq canının təsvirindən. Bu da halva deyil. Əvvəla, ona görə ki, Rafiq Tağının orda-burda (qəzetdə, jurnalda, kitabda) şəklini görənlər həyatda onunla min dəfə üzü-üzə gəlsələr, nişan verən olmasa, qətiyyənlər bu əzəvay yazıçını tanımazlar. Rafiq bəy böyüklü-küçüklü ədib bacı-qardaşlarından çox-çox fərqli olaraq, məsələn, Nizami, Məhsəti, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, Saib Təbrizi (bunların portretini rəssam təəyyəylü yaratsa da), canım sizə desin, Axundov, Bakıxanov, Üzeyir bəy, Mirzə Cəlil, Sabir, Hadi kimi bircə şəkllilə tanınır. Sanki, onun ayrı şəklilə-zadı yoxdur. O, qismət olsa, ədəbiyyat müntəxatlarında yer tutacaq "qəşəng şəkil" məsələsini həll eləyib. Rafiq (qızısdım, "bəy" əlavəsi yaddan çıxdı) bu məşhur şəklində cılız, ordu-batıq olsa da, xeyli cavandır, hətta bazburutdu görünür. Dəstgaha baxın: qara kostyum, ağ koynək, cid-

di qalstuk, münasib sağanaqlı ey-nək, ədibanə fors, geniş alın, hələ yerində möhkəm qərar tutmuş gur şəvə saçlar, nikbinliyə meyilli dodaqlar, sanballı bığ və bütün bunları özündə cəmləşdirən onun "ilham vəziyyəti"ndəki anı.

Rafiq bəy bu şəklilə redaksiyalara, nəşriyyatlara, mətbəələrə verib almaqdan yorulmur. Bu şəkil artıq ona qanı qaynayan və onu burunlayan bütün qəzet redaksiyalarının kompüterlərində həkk olunub. Onun heç bir oxşarı olmayan yek şəklilə bütün çap olunan yazılarının parovozudur. (Təzəlikcə Rafiq Tağı ilə oturan yerdə, köhnələrin dililə desək, "şiklimi atdırmışam". Gələcəkdə onun tutmacası tutub mənə ilişib-eləsə, həmin "şikli" uzun şəkilaltı sözlə qəzetlərin birində yapıdırıb, onu təkşəkilli klassiklərin cərgəsindən aşırıdacağam, bunu bilsin.)

Bu tək şəkil Rafiq bəyin pozitiv şəklidir. O, indiki görünüşünü yəqin özünün neqativi sayır. Necə ki, "Pozitiv. Neqativ" kitabının üz qabığında bu şəkillə yanaşı, indisinə işarə ilə həmənlərin neqativini də verib. Hətta, eyni adlı bir hekayə də yazıb.

Çoxbilmişlərdən biri mənə dir-sək göstərib deyə bilər: "Rafiq Tağının "Düşmənimin xatirinə" kitabındakı şəklilə başqadır". Mən də onun sözünü ağzında qoyub deyərəm: "Həmənlərin şəkli Rafiq bəyin məşhur şəklindən çox-çox qabaq çəkilib, onda dostum hardan bilərdi, vaxt gələcək gözəl-göyçək bir şəklilə meydana çıxacaq, əlinin içini iyləməmişdi ki..."

İndi də Rafiq bəyin mənim onunla tanışlığımın yaşadı, bəlkə də böyüyü olan qara, köhnə vaxtların kiçik çamadanına oxşayan yumşaq

dərili "diplomat" çantası haqda bir neçə kəlmə. Bu qara "diplomat"-dan nələr çıxmır?! Əlyazması, kitablar, qələm, uşaqlara "snikers", tonometr, yanında fonendoskop, birdəfəlik şprislər, cürbəcür "medikament"lər (axı, o, həkimdir), buzlu toyuq, mandarin torbası, bir cüt banan və sair və ilaxır. Son on-on beş ildə iri bir qarışıq mallar mağazasının malı girib-çıxıb bu "diplomat"a. Bu "diplomat" Rafiq bəyin yük yeridir, yəni heç vaxt maşını olmadığından "baqajnik"idir. Mistik duyğular oyadan, ilin dörd fəslində aramızda dolaşan bu dördkünc maddi kölgəni (qara sevdalı mistika aşiqi Adil Mirseyidin Rafiq bəyin "diplomat"ına bir düzüm şər həsr etməməsi məni təəccübləndirir) bir neçə dəfə əlimə alıb, gözə-yarı çəkisini yoxlamışam, dolu vaxtı 5-7 kilo ağırlığında olur. Adı çəkilən çantanın uzaqbaşı 8 kiloqram yük tutumu var.

Bu "baqajnik"lə bağlı bizim...

Paho... Qapımızın zəngi çalındı. Qələmi vərəqə çırpıb yerimdən dik qalxıram və dodaqaltı deyinə-deyinə cəndərdi qapıya sarı gedirəm. Görəsən, hansı mərdümazardır əlimin üstünə gələn?

...Hə, gəldim. "On üçüncü qabırğa"nı, qohumbalanı birtəhər (41 dəqiqəyə) başdan elədim.

İlan-qurbağa yazıma baxıram: "Bu "baqajnik"lə bizim... (kələfin ucunu tapdım) ailənin də xüsusi bir xatirəsi var.

Səhv etmərsə, ötən əsrin doxsan dördüncü ilinin axırına yaxın aylardan biri idi. Bakıda ərzaq qıtlığı hökm sürürdü. Xalqı xoşbəxt eləməyə girişən "Vahidbank" əmanətçilərə verdiyi aylıq bank faizini otuza qaldırmışdı. Tüğyan edən inflyasiyadan yaxşı pul qıran "Vahidbank" mağazalar şəbəkəsində aylıq faizlər əvəzinə əmanətçilərə talonla verdiyi ərzağı od qiymətinə fırladırdı.

Rafiq Tağı da "Vahidbank"a pul qoyubmuş. Nə qədər? Bunu bilmirəm. Hər halda Rafiq bəy kimi lütün birinin bankda sanballı əmanəti ola bilməzdi. Qərək, günlə-

rin bir günü o, axşamüstü bizə zəng çaldı və bildirdi ki, yarım saata sizdə olacağam. Düz yarım saatdan sonra Rafiq bəy özünü yetirdi və bizə qardaş köməyi gətirdiyini deyib bayaqdan haqqında naqqallıq elədiyim qara "diplomat"ını şəstlə açdı. "Diplomat"a səliph ilə yerləşdirdiyi makaron, pesok (şəkər tozu), qreçka (qarabaşaq yarması) torbalarını, sıx-sıx kağıza bükülmüş yarımkiloluq (çox olmazdı) kərə yağı, "squşonka"nı (qatılaşdırılmış süd), xırda doğranmış "rafinad" qənd qutusunu, buzlu "Doux" toyuğunu ərklə stolun üstünə düzdü.

Həmin anda Rafiq bəyin işıqlı üzü proyektor kimi göz qamaşırdı. O, böyük bir işi başa çatdırmış adam kimi rahat və xoşbəxt görünürdü.

Rafiq bəyin qara dərili (Rədd olsun irqçilik!) "diplomat"ı milli iqtisadiyyatımız, səhiyyəimiz və ədəbiyyatımız qarşısında özünə görə xidmətləri olan hörmətə layiq bir zaddır. (Sitatin sonu.)

İlin dörd fəslində Rafiq Tağını "diplomat"sız görməzsən.

Yayın cırhacı... Qısaqol ağ köynəkdə Rafiq bəy küçəni keçir. Əlindəki də əlində. Yəqin, iki işin (O, iki yerdə həkimlik edir.) birindən qayıdır.

İkinci görünüş: Payızın mısımrığını sallayan vaxtı... Əyninə yaxası düyməli bozarmış qara jaket geymiş qələmə (yəni içi içindən keçən) və qələm dostum dayanacağıda 10 nömrəli trolleybusu gözləyir.

"Trolleybus" dedim, yadıma bir əhvalat düşdü. Rafiq bəy ("bəy" sözü sizi qıcıqlandırmasın, o, bu sözü bütün tanış-bilişinə yaraşdıra bilir) ekstremal yazıları ilə iqtidarla çiling-ağac oynayan vaxtlarda şair Əlisəmid Kür onun qarşısını kəsib həm əllə, həm də dillə deyir:

– Rafiq, (soruşacaqsınız, bəs Əlisəmidin "bəy"i harda qaldı? Mən də sizə deyəcəyəm, Əlisəmidə olar), yığışdır o cəncəl yazıları, trolleybusla-tramvayla gedib-gələn adamsan, cəngüdənin zadın da yox, sənin qanını şoruldutmağa nə

var...

Rafiq bəyin cavabına fikir verin:

– Yamyamlar (adamyeyənlər) ölkəsində yaşayırdıq?!

"Yamyamlar" sözündən qaşınma tutub üz-gözü əyilən Əlisəmid Kür siqaretinə od vurub sarı Tula samovarı kimi pıqqıldaya-pıqqıldaya ondan aralanır.

Doğrudan da, trolleybus-tramvay Rafiq Tağının sevimli və əlverişli nəqliyyat vasitələridir. Bakımızın meri Abutalıbovun Rafiq bəy-gilin evinin yanından keçən tramvay xəttini sökdürdüyünü görəndə tramvaycıl dostumu düşünə-düşünə ürəyimdən qara qanlar axırdı.

Qapıları şaraq-şaraq açılıb-örtülən, trolleybusdan fərqli buynuzlarının tokdan çıxması ilə mənzil başına çatmaqda adamı dəngüldüngül "podvadit" eləyən, özü demişkən, "içi azadlıq havalı", babuşkalarla zəngin Bakı tramvayları Rafiq bəyə illərlə çaşqa-loşqa olduğu moskvalı dost-tanışlarını xatırlamaqda araçılıq eləyirdi. Eh... Dalağım sancıb, deyəsən, Bakıda tramvay xətlərinin bir ucdan sökülməsinə məhz Rafiq Tağı baisedir. Axı, Bakıda ondan çox tramvaydan istifadə edən yoxdur. (Elə yaxşı eləyirlər, iqtidara az sataşsın.) Hayıf o xətlərdən! Necə də bir bəşipozuq sərnəşinin diliuzunluğunun güdazına getdi...

Üçüncü mənzərə: Başında qara kepka, əynində təzəcə aldığı qəhvəyi gödəkçə (keçən qış nimdəş paltosunun dalından dəyib) Axundov kitabxanasının pilləkənləri ilə yuxarı qalxır, ağır "baqajnik"i də özü ilə. Rafiq Tağının bütün əlyazmaları "diplomat"ında dəm alıb çıxıb, ən azı Axundov kitabxanasından evlərinə qədər olan məsafə boyu. Çünki, o, Moskvadan Bakıya köçəndən sonra iş otağı kimi məhz bu kitabxananın iri oxu zallarını seçib və yazdıqlarının hamısını burda yazıb. (Moskvada yazdıqları "Leninka"nın (V.İ.Lenin adına mərkəzi kitabxana) yadigarıdır.) Elə buna görə də bu möhtəşəm bilik sarayına ən çox ayaq döyən oxucu və

yazıçı kimi gələcəkdə heykəli olmasa da, Axundov kitabxanasının harasındasa onun balaca, ucuzvari büstünün qoyulmasına indidən razıyam.

Dördüncü qarşılaşma: Xeyrəşərə və qalan bütün tədbirlərə ütü-lü-mütülü geyib getdiyi qara kostyumunu əynində olan Rafiq bəy, tutalım, Bakı İncəsənət Mərkəzinin sərgi salonundan çıxır. Mərkəzdə rəssam Yusif Mirzənin norveçli səyyah Tur Heyerdalın xatirəsinə həsr etdiyi sərgisi açılib. Deməli, Rafiq bəy dostumuz Yusifin ona bağışladığı bahalı kağızda çap olunmuş "buklet"-i indicə "diplomat"-ına qoyub, işlənməkdən köhnələn və yaxşı bağlanmayan qapağını yerinə oturtduqdan sonra onun yeyilmiş cəftəsini güclə yerinə dürtüb.

Bir gün eşitsəniz ki, qələm dostumun "diplomat"-ından odlu silah, məsələn, pistolet, Kalashnikov avtomatı (Sökülməsə, çətin yerləşər), qumbara çıxıb, matınız-qutunuz qurumasın. Özümdən heç nə uydurmuram, Rafiq bəy bu barədə ağzından "utka" buraxıb.

Onun "İki Tağıyev İlqar" hekayəsi çap olunandan sonra mətbuatda və "klassik" AXCP-çilərin yığıncaqlarında böyük səs-küy, vur-çatdasın başladı. (Rəhmətlik Əbülfəz Elçibəy barədə yazılan nataraz cümlələrə görə.) "Klassiklər"lə möhkəm dartışan vaxtlarda bir gecə Rafiq bəygilə zəng edən gənc səsinin cır və qəzəbli yerinə salıb ev yiyəsinə bəyanat verir: "AXCP "klassiklər" qanadının gənclər təşkilatı səni ("sizi" yox ha) qətlə yetirmək barədə yekdil qərar qəbul edib".

Rafiq bəy cin atına minmir?! Və dərhal əks hücumla keçir: "Get, öz qanaddaşlarına de ki, çox o yan-bu yan eləməsinlər, tüpürərəm hər şeyə, evimi satıb verərəm partladıcı maddələrə (Vurhavurda bunun danışığının səlqəsinə baxın!), gətirib sizin bütün cəbhəçilərinizi binaqarışıq partladıb yerlə-yeksan edərim!"

Mən Rafiq bəyin tünd xasiyyə-

tinə bələdəm, eləyər, eləyər.

Xırdalasaq, görün bu bircə cümlədə onun kimliyini göstərən nə qədər incə məqamlar gizləlib.

"Evimi sataram" – yəni, silah-sursata pulum yoxdur, yəni, bərk ayaqda borc pula, onun-bunun hesabına iş görüb özümü abırdan salmamam, yəni, öz külüm də AXCP əhlilə göyə sovrulandan sonra oğul-uşaq miras borclarımın xəcalətini çəkməz və nəhayət, yenə də yəni, mən də mənəm.

Hə, yeri düşmüşkən, onu da deyim ki, Rafiq bəy haqq-hesabda düzlüyə son dərəcə qail adamdır. Borc pul alıb dalına keçən qələm sahiblərindən və başqalarından deyil.

Rafiq Tağı, doğrudan da, haçansa şərəf naminə terrorçuluğa əl atmaq üçün evini satsa, aldığı "limonka"-ları mütləq "diplomat"-ına yığacaq. Onun "baqajnik"-inə üç sıra, beş-beş düzsək, düz on beş "limonka" yerləşər.

Yaxşı ki, cəbhəçilərin "klassik" qanadı çox dirənmədi. Yoxsa, Rafiq bəyin əlindən xata çıxacaqdı.

Düzdür, uzun çək-çevirdən sonra "ANS"-də onun dilindən "Üzr istəyirəm!" qopartdılar. Ancaq, gözüne döndüyüm günahkar, "klassiklər"dən deyil, üzrü Elçibəyin ruhundan dilədiyini bildirdi.

Onun vur-tut ikicə yolu vardı: ya qarşı tərəfdən üzr istəmək, ya da terrorist olmaq. (ABŞ-ın qulağına qurğuşun!) Yaxşı ki, o, terrorist olmadı, elə bircə bin Laden yazıçımız çatışmırdı.

Yazıçı Anarın bu mövzuda Rafiq bəyə atmacasını da yada salaq. Qulağımla eşitdim, Anar müəllim Yazıçılar Birliyinin "Natəvan" klubundakı yığıncağında Birliyin bu ərköyün üzvünə üz tutub dedi: "Elçibəyin şərəfini qoruyan təşkilat vardı, ona görə mərhumun ruhundan üzr istədin, amma Mirzə Cəlilin arxasında duran dılığır bir qurum olmadığı üçün onun incik ruhundan (Rafiq Tağı bir yazısında xərifləyib Mirzə Cəlili "ədəbi kollaborasionist" adlandırmışdı) üzr istəmək yadına düşmədi".

Aradan xeyli müddət keçib, hələ də Rafiq bəy Anarın bu sərrast ittihamına yönü və yaxud yönsüz bir cavab verməyib.

Qələmi yerə qoyuram, köhnə vaxtlarda dediyimiz kimi, burda bir "perekur".

Əşşi, postmodernizm yançısı Həmid Herişçilə hardan bizə ürcah oldu? Modernizmi keçdik ki?! Hayıf deyildi, fikirlərimizi qələmimizin iynəyə bənzəyən ucu ilə sapa muncuq kimi düzə-düzə gedirdik. İndi dəbdə olmaq üçün gərək oxucuya xəbərdarlıq-zad eləmədən qəfil gedişlər edəsən, gözbağlayıcısı-fokslar göstərsən.

Daha iş işdən keçib. Həmid də özümüzünküdür, onun postmodernist qıdıqlamaları Rafiq Tağının "ilham atlarının mehtəri" adlandırdığı (Nə qansız adamdır bu R.Tağı?) Vəqif Yusifli haqqında yazdıqlarının yanında toya-bayrama getməlidir.

Qərər, postmodernizm kirvənin də könlünü aldıq.

Valı çevirib, havanı dəyişək.

Deyəsən, Allah Rafiq Tağını yaxşısını-pisini saf-çürük eləyənlərindən biri kimi yaradıb. Rafiq bəy gücsüz, yazıq, imkansız, bədbəxt, mağmın və bu seriyadan olan adamların həm dostu, həm də sözcüsüdür. Onun üçün, məsələn, il boyu səhərdən axşamacan "Azərbaycan" nəşriyyatının yan-yörəsində gicəllənən İlyas Ərnəfəs hər hansı ətli-canlı kişi, incə-mincə, xanım-xatın qadın millət vəkili-dən çox, çox maraqlı tip və bədii obyektidir. O, bir ayağı o dünyada olan, huşu getmiş, haqqı tapdanan qocaya görə istənilən yekə adamı güdazə verməyə hazırdır. Onun demokratiyasında zərrəcə güzəşt yoxdur. Cəmiyyətdə problemlər yaradan obyektiv səbəbləri sadalayanda Rafiq bəy döyükə-döyükə sənə baxsa da, danışdıqlarının axırda beş qəpiklik qiyməti olmur.

Ay nə bilim, təzəcə qazandığımız dövlət müstəqilliyi, keçid dövrünün əngəlləri, Qarabağ müharibəsi, qaçqınlar, superdövlətlərin siyasi mənəgənəsində sıxılmağımız,

iqtisadi gerilik – Rafiq bəyin demokratiya şüuru bunları nəzərə almır. Onun nəzərində demokratiya demokratiyadır, vəssalam!

Bayaq təxminən belə dedim ki, Rafiq Tağının tənqidi yırtıcı tənqiddir. Tənqidçi Vaqif Yusifliden sitat gətirək: "Yazıcılar, özünüzü Rafiq Tağıdan qoruyun!" Zırlı kələmdir. Bu sözü elə-belə adam desəydi, fikir verməzdik, ancaq, avtoritetin sözündən sonra, indi Rafiq Tağını görəndə şəkə düşürsən. Hətta, hərdən onun kamikadze kimi şübhəli davranışından ürəyin düşür. Allah, özün saxla!

Bilirsiniz ki, dozasına görə tənqidlər müxtəlif cür olur. Rafiq bəy bu məsələdə zəhər tuluğudur və onun saçmaları tənqidin sonuncu, öldürücü stadiyasıdır. Qabaqlar elektrik dirəklərində xəbərdarlıq lövhəsi asılardı və onun ruscadan tərcüməsi beləydi: "Əl vurma, öldürür!" Bax, Rafiq bəy də hərdən həmin elektrik dirəklərindən birinə dönür.

Onun yaşıdları gözlərini açıb ədəbiyyatda (elə siyasətdə də) öləri, miyana, elə-belə, "xala xətrin qalması" tənqidlər görüblər. Uzun-uzadı tərifdən sonra cüzi, nəsihətvari iradlar eşidiblər. Məsələn, rəhmətlik Mirzə İbrahimov tanınmış dövlət adamını bacardığı qədər geninə-boluna öyəndən sonra deyir: Əziz yoldaş... icazə verin, bir az da sizi tənqid edirəm... Pauza. Rəyasət Heyətinin tən ortasında oturmuş həməən əziz yoldaş arif olduğu üçün ona məlum, lakin başqalarına naməlum üslubda tərifin qabağında xeyli təmkinli və toxdaq görünür. İclas iştirakçılarının isə gözləri bəzəlir. Necə? Tənqid? Baho, deyəsən, hörmətli Mirzə müəllim çasıb.

Bu dəm Mirzə müəllimin yastı səsi yenidən eşidilir:

– Əziz yoldaş... Siz çox işləyirsiniz, özünüzü yorursunuz, səhhətinizlə lazımı qədər məşğul olmur-sunuz. Xahiş edirəm, hərdən istirahət edin, sağlamlığınızın qeydinə qalın, siz xalqa çox lazımsınız.

Və salondakılar, elə Mirzə müəllimin özü də zəif, seçmə bütün

doldurulmuş qəlyanın saçaq-saçaq tüstüsünə oxşayan rahathülqum bir nəfəs alır... Əla! Fantan! Neynədi əə Mirzə müəllim!

İndi adamlar qazdan ayıqdır, belə tənqidlər yerimir. Obyektiv, bütöv tənqidlər olmasa da, fısıqırıq öcəşmələr, "Dartma, yaxam cırıldı!" notları üstə boğuşmalar baş alıb gedir. Ancaq, motivindən və keyfiyyətindən asılı olmayaraq, finiş çatan tənqid lap azdır.

Niyə ədəbi, ictimai-siyasi tənqidlərdə müəyyən hədd gözlənilir?! Hə, bax, indi sarı simə toxunmalı olacağam.

Deyək ki, bir məşhur müxalifət nümayəndəsi başqa bir tanınmış iqtidar yetkilisini, əski və sürtük ifadə ilə desək, tənqid atəsinə tutur. Deyir, deyir, deyir... gəlib bir sərhəd ki var, ora çatanda dayanıb dəvə kimi xıxır. Yaxşı bilir ki, daha həddi aşmaq olmaz. Axı bundan o yana ikisi də eyni cür qələt qarışdırırlar. Bir az da aydınlaşdırıram; yığıb altını doldurmaq ehtirası, aracı, işdüzəldən kimi gecələr səlahiyyətli adamların qəbul otaqlarında üz-üzə gəlmələri, dəbdəbəli yaşam tərzini qazanmaqdan ötrü nəyə desən razı olmaları, kef, bəzlik məsələləri onları bir-birinin yanında boğaz eləyir. Belə məqamda onlar, dəlillər kimi razılaşma yolu ilə susurlar.

Rafiq bəyin yeyib-içdiyini zəhərə döndərən, şəkildən-şəklə düşən belələridir.

Son on ildə Rafiq Tağıdan çoxlarının ağzı yanıb.

Vaxt vardı o, bütün müxalifət qəzetlərinin ən dəbdə olan yazarı-yazıçısı idi. "Rafiq bəy, orda oturma, burda otur!" Bir oyun durğuzurdular, gəl görəsən. Ambisiyalılar hamısı rəqibinin əleyhinə ondan bəhrələnmək istəyirdi. Ancaq, qoltuğuna qarpız verdiklərini sonradan peşman eləmək Rafiq Tağının köhnə ibnəsidir. Rafiq bəy "Qırmızı dastan" kimi yazıları yazanda müxalifət camaatının əziz-bircəsinə çevrilmişdi. Onu "bəh-bəh"lə, xahiş-minnətlə partiyaya qəbul eləmişdilər, hətta əlüstü, sorğu-sualsız

Siyasi Şuranın üzvü seçmişdilər. Elə ki, "Göy dastan" ortaya çıxdı, ondan soyudular, o, öz həmfikirələrini tənqid edəndə isə "əqidə" dostlarının əlləri yanlarına düşdü. Daha sonra yazdıqlarının bəhrəsi bu oldu ki, bütün müxalifətdə duran partiyalı qəzetlər ona əyri-əyri baxmağa başladılar və müxalifət Rafiq bəyin pisini vurdu. Axırda Rafiq bəyin gözündə müxalifət, müxalifətin gözündə Rafiq Tağı çürük çıxdı.

Artıq Rafiq Tağı müxalifətçilər üçün arzuolunmaz şəxsdir. Daha hər hansı bir müxalifət rəhbərinin nəyinə lazımdır "boşboğaz"ın birisini özünə yaxın buraxıb, olsun pis kişi. İndi həmin adamların onun haqda fikri məlumdur: "Rafiq Tağı vızqırdacaq!"

Daha Rafiq Tağı bütün siyasi təşkilatlardan gen gəzir, bitərəfdir. Ancaq o, bitərəf kimi yenə də şərəşür, ipə-sapa yatmazdır.

Bu yazıçı siyasətçilərin başına gətirdiyi oyunu indi də yazıçıların başına gətirir. O heç vaxt oxu atıb, yayını gizlətmir. Ümumi giley-güzar edib "Ad çəkmək istəmirəm" ifadəsini qətiyyənlə işlətmir, düznə-quludur.

Bayaq başqa cür demişdim, indi də bəkililər demişkən, alayı cür deyirəm: dili şirin, qələmi acı olan Rafiq Tağıdan çoxlarının xoşu gəlmir, nəinki xoşu gəlmir, hətta zəndeyi-zəhləsi gedir. Bunlar adi adamlar olsaydı, dərd yarı idi. İllət burasındadır ki, həməən adamların əksəri bərkgedən tanınmışlar, Telman Orucovun sözü olmasın (lap olsun!), "qolialf"lardır. Amma, insaf da yaxşı şeydir, gərək onu da deyək ki, meydangirliyiindən və "lotuluğ"undan qalmayan bu "yaramaz"ın Zəlimxan Yaqub kimi bir məzhəbə qulluq eləyənlərdən heç vaxt solaxay yazısı olmayıb, olmayacaq da. Onun işi nala-muxa vuranlarladır.

Rafiq bəy qayğıkeş və "kəllə" həkimliyinə, adam içində ipək xasiyyətinə (dostumuz Paşa Qəlbinur kimi), yumşaq, lirik-psixoloji hekayələrinə görə böyük hörmət sahibi ola bilərdi, amma...

Amma, hayf ki, onun buynuzu da var. Bir də gördün qəfildən kimisə götürdü buynuzuna.

Bir neçə müddət bundan əvvəl yenə onun beyninin qurdu tərpendi.

Hər il uzunmüddətli Əylis səfərinə çıxıb oradan "dərs gətirməyə" (Əbdürrəhim bəyi də yad edək!) gədən şirin-şəkər Əkrəm Əylisli bu il də döz oğlan kimi Bakıya qayıdanda Rafiq bəy onu burunlayıb qəzetdə haylı-haraylı qələm dostuna papaq atdı: "Əkrəm Əylisli ictimai rəylə gizlənpaç oynayır". Yəni o, nahaq yerə Əylisə gedib-gəlməyini dilə-dişə salıb fors eləyir. Kiminsə öz kəndində lövbər salmağı nə matəh şeymiş?

Əkrəm Əylisli Rafiq Tağının bu atmacasını eyninə almadı. Çünki Rafiq bəy haqqında mötəbər sözünü o, bildir, ya inişil deyib: "...Dostum Rafiq Tağı da orijinal görünməyin köhnə bazıdır, ixtisaslı həvəskarıdır". (Yəni Rafiqin dediklərinə bir qoz).

Rafiq Tağının çoxlarında olmayan bir yaxşı xüsusiyyəti var. O, haqlı oldu-olmadı, qaraladığı adamdan vur-tut bircə dəfə, amma karlı yazır. Məsələn, mən inanmıram ki, bu zəqqumçu "kişünas" (rəvayətə görə, elmi işi "ki" bağlayıcısından olduğu üçün mərhum dostu Vidadi Məmmədov bir zaman Kamil Vəliyevə zarafatla "kişünas" deyirmiş. Bu xəbər Rafiq bəyə indi çatıbmiş kimi o, "kişünas"ı mənfur mənada ortaya ataraq, Kamil Vəli Nərimanoğlunu "Dədə Qorqud" kannibalı (dudəmə sözləri hardan tapır ey bu?! adlandırır və əlbəttə, kişinin xətrinə dəyib) Kamil Vəli Nərimanoğludan haçansa dübarə nəse yazacaq. Hətta gələcəkdə Kamil müəllim yazılarında və teleçıxışlarında onu sancsa da... necə ki, indi belə eləyir.

(Bir-biri haqda yorulmadan, usanmadan "çevir tatı-vur tatı" döyənək, horra yazılar yazan qələm düşmənlərini heç cür anlaya bilmirəm. Deyək ki, cavanların beyni qandır, anlamırlar, bəs, bu ağsaq-qallara nə xəbərdir?!)

Rafiq Tağı ilə mübahisələrim barədə...

Onun Qərblə Şərqi müqayisə edən və ikincini ayağa verən yarımşəfi, yarımşəkər yazısını (Qərəz janr deyil!) qəzetdə oxuyaraq dostumun xeyli subyektiv fikirlərindən incik düşüb ona zəng edirəm və iradlarını bildirərək moizə oxuyuram:

– Ay Rafiq bəy, Şərq barədə belə qəzəbli, ümumi yazılar yazma, axı, Şərq geniş anlayışdır, sən deyir kimi, "şər mənbəyi" deyil. Uzaq Şərqdən tutmuş Orta, Yaxın Şərqlə qədər bir məsafə birləşir bu adda. Sən bütöv Şərqi incəliklərini harda və nə zaman öyrənmisən? Bu mövzuda konkret faktların yoxdur, axı?! Elə Qərbi də qavramaq, onun nədə üstün olduğunu fəhm etmək hələm-hələm asan deyil.

Yaxud ona deyirəm: Ay qardaş, sən nə işin var Mirzə Cəlilə?! M.F.Axundov Füzuliyə "zəif şair" deyib nə qazandı, sən o boyda kişiyə atmaca atıb nə irəli düşəsən? Niyə həlləm-qəlləm işlərimizin, korafəhm əməllərimizin acığını o rəhmətliklərdən çıxırsan? Onlar yazdıqlarını geri götürəsi deyil ki...

Kimə deyirsən?! Rafiq Tağı nəinki bircə cümləsindən, heç nöqtə-vergüldən keçməz. Heç kəs bilmir, mən bilirəm, yaddan çıxıb mətnə düşməmiş bir nöqtəli vergülə görə qəzetin məsul katibinə evindən zəng vurub düzəliş olunmasını xahiş edən bu vasvası qələm adamı sonradan ürəyi durmayıb iki marşrut dəyişərək, "Rezonans" qəzetinin redaksiyasına gəlib və nöqtəli vergülü mətnə yerinə qoyaraq rahat nəfəs alıb.

Bir tərəfdən baxanda düz eləyib. Yaddan çıxan nöqtəli vergül məsul katibin çox vecinədir? Bir də bizdə belə xırda-mırda şeyləri qıdan kimdir?

Rafiq bəydən başqa kimdir səhər qəzetdə şeirini oxuyarkən "uzaq yerin prozektorlarından qorxuram" misrasında çoxbilmiş kimi prozektor (patoloq-anatom, çölləmə desək-meyityaran) sözünü guya düzəldib "projektor" şəklinə salan korrektorla çənə-boğaz edən? Yenə Rafiq bəy!

Başqa bir telefon söhbətimiz:

Mən: Rafiq bəy, sən dünənki qəzetdə olan yazında nahaq yerə "Tanrı türkü qorusun!" deyiminə qulp qoyursan.

Onun köndələn cavabı: Bəs Tanrı başqa xalqların başına daşsalsın?

Mən: Əvvəla, türkün Tanrısının səlahiyyətlərini ərəblər doqquzuncu əsrdə alıb veriblər Allaha. Biz indi Allahın "yurisdiksiya"sındayıq. Noolar, Tanrı qeyri-qanuni şəkildə türkü qoruya bilir, qorusun. Qoy Allah bizqarışıq cəmi müsəlmanları hifz etsin, Boq özünü-küləri oxranyat (qorusun) eləsin, büt bütperəstlərə yiyə dursun, Krişna hinduların "Rama, Rama..." dualarını əlindən almasın, ingiliscə qart-qurt danışanlardan tutmuş köklü-köməclilərə ingilislərə qədər hamısı bir-birinə "God bless you!" (Allah səni qorusun!) desin və sair.

O: Sən məsələni ora-bura yozma, "Tanrı türkü qorusun!" şovnist ifadədədir.

Mən: Nə şovinizm, bu, bir türk alqışdır.

O: Biz belə şüarla cılızlaşırıq!

Mən: Sən bu ifadəyə etirazınla ağzıgöyçəklərə dil verirsən, öz milli mənsubiyyətinə şübhə yaradırsan.

O: Onlar Azərbaycanın xəritəsini və kimin harada məskunlaşmasını bilməyən yelbeyinlərdir.

Mən: Sən qaşınmayan yerdən qan çıxardansan.

O, doğulduğu Masallıdakı Xoççobanlı kəndinin ləhcəsilə son akkordu vurur:

– Sən düz demərsən!

Dediyindən ürəyi soyumur, öz üslubunda kürəyimdən zol çıxardır: "Bizim iqtidar nümayəndəsindən bundan artıq nə gözləyəsən?!" Hə, aldım payımı... Nə yaxşı ki, şifahi... Şifahi xəbərdarlıqla yazılı töhmət arasında nə fərq olduğunu yaxşı bilirsiniz. Rafiq Tağının qələm kəsəri şifahi danışığının kəsərindən xeyli artıqdır. Ümumiyyətlə, o, adi vaxtlarda dinləməyə daha artıq üstünlük verir. Düz də eləyir, deyəcəkləri onsuz da ona bəllidir, amma, eşidəcəklərini isə bilməyə bilər.

Bir dəfə də o, kiminsə barəsin-

də xoş sözlər deyəndə dilim dinc durmadı, söz atdım:

– Rafiq bəy, sənin şifahi nitqinə etibar yoxdur, sən adam haqda sözünün "məmmədqulu"sunu qələmkəğızla deyirsən.

Dostum qımışdı:

– Bu fikri Baba Vəziroğlu da mənə deyib.

Rafiq bəy naqolay yazısı ilə hər hansı qəzetin bağlanması, fəaliyyətinin dayandırılmasının, çapının zəbt olunmasının və yaxud redaktorunun istefasının səbəbkarı ola bilər.

Uzağa niyə gedirəm, 1994-cü ilin yayında baş redaktoru olduğum "Quruluş" qəzetinin ilk sayında Rafiq Tağının hekayəsini çap etdiyim üçün təsisçinin məndən üzü döndü. Onunla düz gəlməməyimə başqa səbəblər olsa da, təsisçi "gic-gici" hekayəni əlində bayraq (soyuq silah mənasında) eləyib üstümə düşdü və mən ixtiyar sahibinə "əleykim" deyib, həmin qəzetdən o gedən getdim.

"Vətəndaş həmrəyliyi" qəzetinin işinin xeyli dayanması Rafiq Tağının hekayəsinin ucbatından olmayıbmi?!

Axır zamanlarda qəzet redaktorları onun çapa gedəcək yazılarını bittə-bittə oxuyurlar. Başqa əlac yoxdur, bu xatalı adamdan gərək özünü gözləyəsən.

"Ədalət"ın baş yazarı Aqil Abbas kompüterin qabağında kəmalidəblə oturub sabahkı nömrədə çap olunması hekayəsinin korrektura səhvlərini düzəldən Rafiq Tağıya deyir:

– Rafiq bəy, işim çoxdur, bu yazını diqqətlə oxuya bilməmişəm, sənə etibar edib (kimə, kimə, Rafiq Tağıya?!) çapa verirəm, bax, mənimçün "əmma" çıxartma ha.

Rafiq Tağı dillənir:

– Aqil bəy, narahat olmayın, (o, hamı ilə "siz"lə danışır, hətta hərdən qəsdən "sən"ə keçsə də, tez özünü düzəldib "siz"i bərpa edir. O, bir dəfə ikimizin də dostu, telejurnalist Qorxmaz Şıxalıoğlu deyirmiş: Əjdərlə söhbətə əvvəlcə "siz"lə başlayıram. Elə ki, ara qızışır, "sən"ləri yağdırıram onun cəmdəyinə və "sən" deyə bilmədiyim bütün rəsmi

adamların acığını çıxıram ondan.) bu, hekayədir, o biri (yəni vayqanlı) yazılardan deyil.

Yazıçılar arasında ən söyüşcül, ağzının qaytanı olmayan Aqil Abbas coşur:

– Sən elə hekayədə də adamın anasını sssss...

Bəlkə də ömrü boyu dilinə söyüş gətirməyən Rafiq bəyin bu anda Mahatma Qandinin sifətinə oxşayan, çöhrəsini və hədəqədən çıxmış gözlərini görən Aqil Abbasın dili paravoz kimi tormoz verib sürütdənir və o, biədəb söz əvəzinə başqa kəlmə işlətməyə məcbur olur:

– ... ağladırсан!

Vaxt olub ki, Rafiq bəyin bəzi hərəkətlərindən baş açmamışam.

Bir neçə il bundan qabaq Aşura günü Rafiq bəy iş yerimə gəlib dedi: "Bu gün niyyətlərin qəbul olan günüdür, gəl Təzəpir məscidinə gedib nəzir paylayaq!". Onun qaranıyyət adam olmadığını bildiyimə görə, qoşalaşib məscidə getdik. Dilənçilərə bir qədər nəzir paylayandan sonra rəfiqim Rafiqin təkidilə basırıqda İmam Hüseyn müsibəti çəkə-çəkə məscidin həyətinə təpildik. Bir neçə yerdə halaylanmış saqqallı cavanlar haray-həşirlə zəncir vururdular. Bir dövrəyə girdik. Mən həm saqqallı cavanların yeknəsəq hərəkətlərindən tez usandığımdan, həm də işə tələsdiyimdən Rafiq bəyin qulağına pıçıldadım ki, bəsdir, gedək.

O, sıxıla-sıxıla dedi:

– Sən işdəsən, get, mən hələ bir az burada qalmağ istəyirəm.

Mən ondan ayrılıb yenə də tünlüyü yara-yara məscidin həyət darvazasına doğru hərəkət etdim. Darvazaya çatanda geri qanrılıb Rafiq bəy tərəfə boylandım və gözlərimə inanmadım: Rafiq bəy bayaq durduğu yerdə "Şah Hüseyn! Vay Hüseyn!" deyənlərə dəm tutub şıdırğı sinəzənlik edirdi.

Mən yerimdə quruyub onun nə qədər novruzəlcəsinə və ürəkdən sinə vurduğuna heyərlə baxırdım. Bu görkəzmə adamın səmimi müsəlmanlığı da varmış. Birdən onun gözü mənə sataşdı, dərhal çaşdı və enib-qalxan əli sinəsində quruyub

asta-asta aşağı düşdü.

Mən bir andaca qeybə çəkilmək istədim və ildırım sürətilə dönüb məscidin həyətinə çıxan axına qoşuldum. Daha geri baxmadım və onun "oğurluğu"nu tutduğuma görə it kimi peşman oldum.

Rafiq Tağının "oğurluğu"nu heç vaxt üzünə vurmasam da, indi onun xarakter cizgilərini zənginləşdirmək istəyim mənə güc gəldi. Həmişə sivilizasiya haqda alabəzək ibarələr fırladan, Kirxada Amerika saksafonçusu Con Ferkussonun konsertini ötürməyən, ancaq plovu hələ də beş barmağının beşilə də yeyən qələm dostumu hərtərəfli tanımağa çalışmam kimləri yorursa, zəhmət çəkib bu yazının gerisini oxumasın, incimərəm.

Rafiq bəyin məşhur şəklinə baxıram, yenə yadıma onunla bağlı başqa bir əhvalat düşür.

Yanılmıramsa, 2000-ci ilin 20 Yanvar günü Rafiq bəylə Şəhidlər Xiyabanını ziyarət edib çıxanda o, dedi: "Bəxtiyar Vahabzadə (B. Vahabzadə onun haqqında hansısa qəzetdə təzəcə isti sözlər yazmışdı.) "Kaspar"da yatır, gedək ona baş çəkək!".

Biz xəstəxanaya getdik, şairin yatdığı palatayı asanlıqla tapıb qapını döydük. İçəridən səs gəldi:

– Buyurun!

Qapını açıb içəri keçdik, "Buyurun!" deyən şairin köhnə dostu həkim Nurəddin Rzayev imiş.

Bizi görən Bəxtiyar Vahabzadə çarpayından dikəlib oturdu. Onların təkidilə Rafiq bəy tək boş stulda əyləşdi. Mən də yanıma çarpayının qırağına qoydum. Şairlə yüngülcə hal-əhval tutduq. O, zorla "Yaxşıyam!" desə də, canını dişinə tutub oturmuşdu, danışmağa heyi qalmamışdı.

İki həkim (Nurəddin doxturla Rafiq doxtur) Bəxtiyar müəllimin prostat vəzində olan xəstəliklə bağlı pıçılmağa başladılar. Köhnə kişilərə məxsus böyük-küçük yanında ədəb göstərmək ustası şair ağrıdan qıvrılsa da, özünü saxlayıb çarpayına uzanmırdı. Rafiq bəyin başı söhbətə bərk qarışdığından onu görmürdü.

Bu dəqiqə Bəxtiyar müəllimə ən böyük hörmətin onu rahat buraxmaq olduğunu duydum və gözlənilmədən yerimdən qalxıb dedim:

– Bəxtiyar müəllim, yastığınız yüngül olsun! Biz gedək!

Rafiq bəy üzə düşüb ayağa qalxdı. Şair bizə ürəkdən "Çox sağ olun, zəhmət çəkmişiniz!" dedi.

Nədənsə, mənə elə gəldi ki, o, bizim gəlişimizdən çox gedişimizə sevindi. Neynəsin, can ağrığında heç kim adamın gözündə olmur.

Rafiq bəy yanıma düşüb mənimlə qapıdan çıxdı. Ona görə belə deyirəm ki, qapıdan çıxanda dostumun qırımı xoşuma gəlmədi. Bina-dan on-on beş addım aralanan kimi Rafiq bəy qoparağını götürdü:

– Sən çox sərtsən. Sözümlə ağzımda qoydun. Nurəddin Rzayevə bir-iki söz deyəcəkdin.

O, gülümsədiyimi görüb susdu. Yəqin düşündü ki, bu gülümsəməkdə bir hikmət var. Həm də, deyərsən, verəcəyim cavabdan çəkinib, dərinə getmədi.

Rafiq bəyin hər il bir günü iluzunu yerdə qalan bütün günlərindən, özü demişkən, səmərəli və mənalı olur. O gün dostum inzivaya çəkilib daha çox düşünməyə, daha çox yazmağa və oxumağa çalışır. Heç bir dəvət onun saqqızını oğurlaya bilməz. İlin mənalı və səmərəli gününə çevrilən həmin gün Rafiq bəyin ad günüdür – 5 avqust.

Yeniyyətə çağlarında gələcəyin bu "şipitilni" yazıcısı özünə söz verib ki, ömrünün axırına qədər ad günlərini bütün başqa günlərindən daha səmərəli və mənalı keçirəcək. Deməli, o, hələ də sözünün ağasıdır.

Rafiq Tağının 1991-ci ildə çap olunmuş "Düşmənimin xatirinə" kitabına ön söz yazan yazıçı Elçin təxminən belə deyib ki, on beş ildir Rafiqlə dostluq edirəm, onun dostluğunda konyunktura görməmişəm. Elçin müəllimin 91-dən bəri Rafiq bəydən yana fikrinin dəyişib-dəyişmədiyini bilmirəm. Ancaq işin üst-üstə düşməyinə baxın, mən də həmin 91-ci ildən Rafiq bəylə tez-tez oturub-dururam, bu günəcən onun dostluğunda konyunktura əlamətlərinin görünmədiyini barədə

bütün konyunkturşıklərə arayış verə bilərəm.

Qabaqlar yazdıqlarına görə hərdən Rafiq bəyə acığım tutardı. İndisə, onun yazılı saçmalarını görəndə başımı bulayıb, qımışa-qımışa onun heç vaxt düzəlməyəcəyini gözümlün altına alıb, öz-özümə deyirəm:

– Rafiq Tağı ki, Rafiq Tağı...

2004

P.S.

"Rafiq Tağı ki, Rafiq Tağı" yazıma əlavəm var. Aradan yeddi il keçib. Yeddi ildə Rafiq bəy ola, bir hoqqa çıxartmaya?! Ötən müddətdə dostum xasiyyətini üzübəri çevirmədi, əksinə yazıda (Hekayələrindən danışmıram, hekayələrinə söz yox.) obyektə kəskin yanaşma tərzini dərinləşdirdi, genişləndirdi, tündləşdirdi və cəmiyyəti qıcıqlandırmaqda ustalaşdı. Artıq o, qaşınmayan yerdən qan çıxartmağın min bir üsulunu bilir.

Bir neçə il bundan qabaq yazdığım "Avropa və biz" məqaləsi beynəlxalq qalmaqala səbəb oldu. İranın dini rəhbərləri ona ölüm fitvası verdilər. Hətta hansısa Ayətullah onu öldürənə öz mülklərindən birini bağışlayacağını bildirdi. Düzdür, ev nə ev olduğunu açıb-ağartmadı, amma din yolunda fədakarlığını nümayiş etdirdi. Dostum elə bilirmiş Məhəmməd peyğəmbərə sataşmaq halvadır. Şeyximiz Hacı Allahşükür Paşazadənin şikayəti ilə Rafiq bəyi qol-qıç ələyib atdılar içəri. Ara yerdə "Avropa və biz"-i çap edən "Sənət" qəzetinin baş redaktoru Samir Sədaqətoğlu zibilə düşdü. Özünü həbs etdilər, qəzetini başsız qoydular. Birinə üç, o birinə dörd il iş kəsildilər. Ancaq ayrılığımız uzun çəkmədi, Rafiq bəy və Samir bir il iki ay həbsxanada yatandan sonra ölkə prezidenti hər ikisini əfv etdi.

İstəyirəm beş-üç kəlmə də islah olunmaq üçün dörd divar arasına salınmış dostumun qapalı həyatından danışım.

Qələm dostlarımla Rafiq bəyə baş çəkməyə getmişdik. Balam, bu kişinin orada əməlli-başlı hörməti

var imiş ki... Həbsxananın rəhbərliyindən tutmuş içəridəki yoldaşlarına qədər hamı onun xətrini istəyirmiş. Yazılmamış qanunlara görə orada yalnız yaramaz işlər üstündə məhkum olunmuşlara xor baxırlar. Namus üstə tutulanlara, qələm ucbatından işənlərə "Gözün üstə qaşın var" deyən olmur.

Zarafat deyil, Rafiq bəyin görüşünə on altı ölkənin insan hüquqlarını qoruyan təşkilatından böyük bir dəstə gəlibmiş. Əksəriyyəti də sanballı adam. Dostumun məhkum həyatı da gurultulu keçirdi.

Biz həbsxana rəisinin kabinetində qələm dostumuzla söhbət edəndə fikir yarandı ki, yaxın vaxtlarda dustaqlarla yazıçıların görüşünü keçirək.

Bir neçə gün sonra baş tutan görüşdə Rafiq bəy səhnəyə çıxmadı, salonda əyləşib qıçını qıçının üstə aşıraraq həbsxana yoldaşlarının arasından maraqla yazıçıları dinlədi, elə bil on beş il bir böyrü üstə yatmış avtoritet idi, heç bizi tanıyıb-ələmirdi.

Görünür içəridə onun yeri rahat idi, bir kəlmə də giley-güzaranını eşitmədim. Amma ondan acıqlı Samir Sədaqətoğlunun "Rafiq Tağı türməyə sevinə-sevinə getdi. Yəqin tərcümeyi – halına bu faktı saldırmaqdan ötrü vurnuxurmuş", yaxud ağzıgöyçəklərin "Rafiq Tağı dissidentlik donuna girir ki, xaricə qaçsın" sözləri heç ağılıma batmadı.

Kim bilmir, azadlığın dadı başqadır.

Onda məni incidən təkəvə Rafiq bəyin azadlığının əlindən alınması deyil, həm də dostumun balaca məktəbli qızının atası üçün darıxması idi.

Həbsxanadan çıxan gün ona söz atdım: – "Sən bizdən irəlisən, bizim uşaqlıq, gənclik, tələbə, iş, qələm, səfər yoldaşlarımız varsa, sənün bunlarla yanaşı türmə yoldaşların da var."

O, bığaltı qımışdı.

Rafiq bəy azadlığa buraxıldıktan sonra iki aydan artıq işsiz qaldı. Onun xəstəxanada köhnə işinə bərpa olunması məsələsi acı bağır-saq kimi uzanırdı. Hər dəfə ondan

işini barədə soruşanda "Gələn həftəyə qalib" cavabını verirdi.

Axırda ona hirsli-hirsli dedim:

– Sən gedib baş həkimə deyə bilmirsən ki, ölkə prezidenti məni bağışlayıb, sən niyə bağışlamırsan?

O, sakitcə dilləndi:

– Sabah gedib deyərəm.

Ertəsi gün telefonda onun sevincək səsi gəldi:

– Əmrimi verdilər, sabahdan işə çıxıram! Sən də az aşın duzu deyilsən ha...

Yazanda şirə döənən Rafiq Tağı həyatda necə də acizdir. Utanar adama nədən ötrüsə bir xahiş etsin. Qurubəyliyindən qalmaz.

Təəvvür edin, a kişilər, bu adamın mənzilinin mərtəbəsinə açılan liftin qabağını aşağı mərtəbədə yaşıyan qonşu bağlayıb, özü üçün anbara çevirib. Beşinci mərtəbədə yaşıyan dostum və onun ailəsi neçə illərdir ki, mənzillərinə yeddinci mərtəbədə düşüb qalxır. Rafiq Tağı olan bəndə ağzına su alıb susur, qonşunun xətrinə dəymək istəmir.

Rafiq Tağı Mirzə Ələkbər Sabir haqqında "Uğursuz sabun alış-verişindən sonra acığını xalqdan çıxmağa başlayıb satirik şeirlər yazdı" deyəndə bir müddət ondan sığım sıyrıldı. Amma qəzəbim çox sürmədi. Onun istedadlı olması və mədəni davranışı həmişə məni yumşaldıb. Axı, özumdən niyə çıxım? Cinqur-saqlıq nəyə lazım? Onsuz da həmkarlarının atmacaları nə Məhəmməd peyğəmbərin, nə Füzulinin, nə Mirzə Cəlilin, nə də Sabirin yanından yel olub ötə bilməzdi.

2011-ci ilin 19 noyabrında gecə saat 22-23 arası Rafiq Tağını evinin yanında namərdcəsinə bıçaqladılar. Dostumla bağlı son illərin xatirələrini qatlayıb bir tərəfə qoydum və çaparaq bugünə gəldim.

Son on ildə törədiləcəyindən qorxduğum hadisə baş vermişdi. Sağdan-soldan ona çoxlu bıçaq zərbəsi endirmişdilər. Üç zərbənin önünü mənim vəsf etdiyim qara "diplomət" çanta kəsib sıradan çıxmışdı. Bıçağın tiyəsi yeddi dəfə Rafiq bəyin cılız bədənində işləmişdi. Amma xoşbəxtlikdən qatil qələm dostumun "Qatilmə didaktika dərslərim" əsərini oxumamışdı.

Oxusaydı da, yaxşı mənimsəməmişdi. Həmin əsərində Rafiq bəy gələcək qatilinə öz sevər yerini nişan vermişdi və qətlə necə həyata keçirməyin üsulunu bütün incəliklərinə qədər açıb tökmüşdü. Azərbaycanda az kitab oxumağın nəhayət ki, bir xeyrini görürdük. Daha İtalyan yazıçısı Mazalini kimi onu öz ssenarisi əsasında qanına qəltan eləməmişdilər.

Bıçaqlanmış yarımcan yaralı mənzili yerləşən blokun beşinci mərtəbəsində liftin qarşısı tutulub hörüldüyündən və ora boş bankalar, yeşik-meşik, daha hansı artıq-urtuq yığıldığından pilləkənlərə qanı damcılaya-damcılaya mənzilinə qalxır. Dindarlarına çox da inanmadığı Allah üzünə baxır. Həmişə həkim kimi onu xəstələrin çağırışına aparan ambulanslardan biri bu dəfə onun köməyinə gəlir.

Həmin gecə müsibətdən xəbər tutan bütün qələm yoldaşları Təcili yardım xəstəxanasının həyətinə axışdı. Həkimlər onu ölümdən xilas etmək üçün əlləşirdilər. Təəssüf və həyəcan içində əməliyyatın sonunu gözləyirdik. Altı saat yarım çəkən üzüntü səhərzü başa çatdı.

Dostumuz əməliyyatdan yaxşı çıxmışdı. Xoş xəbəre, şirin sözə adi adamlardan daha tez inanan biz qələm dostları biri-birimizə gözyaşlıqlı verdik və evimizə dağılışdıq. Yəqin mənim kimi hər kəs fikrində tutmuşdu ki, Rafiq bəy reanmasiya şöbəindən palataya köçürülən kimi ona baş çəkməyə getsin.

İki gün sonra onu palataya yerləşdirdilər. Axşam "ANS"-in xəstəxanadan çəkdiyi süjetdə Rafiq bəyin nurlu siması göründü. O, qaralıqda oğruya oxşadığı, tövşəyə tövşəyə yaxınlaşıb arxadan ona bıçaq zərbələri endirən və qaçıb aradan çıxan qatili barədə ilk ifadəni verdi. Sifarişçinin İran dövləti ola biləcəyini ehtimal etdiyini dilinə gətirdi və bizə – dostlara salam göndərdi.

Bıçaqlandığı üçün yanib qovrulmaqda, ölmədiyi üçün sevinməkdə idik...

20 noyabr, 2011

P.P.S.

Ayın 23-ü axşam ona baş çəkməyə gedəcəkdim.

Axşamüstü saat 4-də Qorxmazdan mobil telefonuma zəng gəldi. "Yes" düyməsini basan kimi, Qorxmazın "Rafiq bəy" deyib hönkür-hönkür ağladığını eşitdim. Əlim-ayağım yerdən üzüldü.

O, yalnız ağlayırdı, heç bir söz demirdi. Telefonu qapayıb çarəsiz bir halda yan-yörəmə baxdım. Artıq Rafiq Tağı nəyinki mənim yanımda, heç bu dünyada da yox idi.

Onun dəfn günündə Bakıda tufan qopdu, qar püskürdü, yollar buz bağladı. "Qurd qapısı"ndan yuxarı qalxmaq zor bir işə çevrildi. Maşınla addım-addım irəliləyirdik. Basabas yolda maşınlar sürüşür, hərdən bir-birinə sürtünür, təngnəfəs olurdu. Karvanımız pozulmuşdu. O qədər sazaq var idi ki, göylərin göz yaşı havada donub qar şəklində yerə düşürdü. Tabutdakı Rafiq bəydən başqa hamı üşüyürdü.

Dörd gözlə maşını sürə-sürə düşünürdüm ki, Rafiq bəyi həyatda bircə dəfə də olsun ruhdan düşən görməmişəm. Ölümdən danışmazdı, sanki onun ölüm qorxusu yox idi. Həmişə başı qarışıq olardı. İş, oxumaq, yazmaq, görüşlər, tədbirlər, telefon gəpləri... Beynimdən bir fikir keçdi: "Kaş o, sağ olaydı, ölməyeydi, biləydim ki, düşmənləri bıçaqla onun gözünü qorxutdumu? Yoxsa, dostum daha da qızışıb total hücumla keçəcəkdə? Hayıf, bilmədim. Amma, mənə o, geri çəkilməyəcəkdi. Qorxan bu vaxtaca qorxardı!"

Rafiq Tağını kim öldürmək və yaxud öldürmək istəyib? Bilmirəm. Ola bilsin din fanatlarından biri? Bəlkə bir manyak? Bəlkə onun şəxsi düşməni varmış? Başqa versiyalar da irəli sürmək olar.

Amma tam əminəm ki, onu Füzulinin, Mirzə Cəlilin, Mirzə Ələkbər Sabirin ruhunu incitdiyi üçün deşik-deşik eləmədilər. Bizdə Füzuliyə, Mirzə Cəlilə, Sabirə görə adam bıçaqlamazlar.

24 noyabr, 2011

İlqar Tağı

İlk şeirim

qardaşım Rafiq Tağıya

(Rafiq Tağının vəfatını ailə üzvləri onun yaşlı anasından gizlədirlər, ananın bu faciəli xəbərə dözə bilməyəcəyini bilirlər. Ona Rafiqin, əsərlərinin tərcüməsiylə bağlı xaricə, Londona getdiyini söyləyirlər.)

Xoşun gəlməzdi sən
yalançı adamlardan,
mənsə yalançı xislətimi açdım qoydum ortaya
sən gedəli "Londona"...

Çeşidli yalanlar uydururam
gitarada improvizələr etdiyim kimi,
Bilirəm, "Sən necə adamsan?!" - deyə
söyəcəksən məni
yalanlarıma görə...
Utanıb-qısılacam,
xəcalətimdən öləcəm "Londonda".

Çox danlayacaqsan məni...
axırı dözməyib danışacam,
qəzəbini boğub dinləyəcəksən,
...anamın səni necə sevdini
yadına salacağam,
elə biz də onu sevərəkdən
səni "öldürmədik, mühacirətə göndərdik" - deyəcəyəm.

Axı mən sənə demişdim
xəstəxanadan çıxıb bu ölkədən getməliydin.
Buna razı deyildin,
amma bu dəfə susub-gülümsəmişdin...
Ölümündən sonra,
gülümsəməyini razılıq kimi başa düşdüm.

Amma nədənsə "Londonla" telefon əlaqəsi yarıda bilmirik,
"başı qarışıb yaman yeni kitabının nəşrinə" - deyirik anama,
əslində biz hamımız sənə görüşə tələsdiyimiz halda
anama imkan vermədik gələ sənə görüşünə - "Londona",
dörd əllə yapışıb qoymadıq,
yalanlar uydurduq...

biləndə ki, anamı yasatmaqçün uydurmuşuq yalanları
bağırına basacaqsan məni,
kövrələcəksən,
sonra isə hönkürüb ağlayacaqsan
"Londonda".

08.01.2012

Sevinc Pərvanə

Rafiq Tağı üçün yazılmış şeir

mən elə öldüm
ölümə hazırlıqsızdım
qışın ortasında
sobamda odun yox ikən
taxçamda çörək
ardımdakı yetimlərə buraxmağa

əyinləri çıpaqdı
ayaqları yalın
başları açıq
ölümə hazırlıqsızdım

bankda pulum yoxdu
kəfən pulu belə yığmamışdım
kommunal xərcləri ödəməmişdim

oğlum evlənmemişdi
qızım köçmemişdi
ölümə hazırlıqsızdım

qəfil yağan qar kimi
yaxaladı məni kəfən
iləyimədek işlədi
bu qışın soyuqluğu

bircə müsbətim var
tək təsəllim yenə
hər zaman ürəyimin içindəydi
sənə olan sevgim
öldüyüm gün də
üstümdəydi ürəyim
gətirmişəm,
burdadı, Tanrım.

Babi BaAvalov

MY LAYE PENOPT

in PARIS

11.11.2010

16.01.2011

tranzitdisplay

opening hours

Tue-Sun

12:00 noon - 6:00 p.m

Dittrichova

9/337

Prague 2. CZ

www.tranzitdisplay.cz

info@tranzitdisplay.cz

ERSTE stiftung

Ministry of Culture
Czech Republic

ČESKÁ Š
SPORITELNA

MĚSTSKÁ ČÁST PRAHA 2

Sevdə Sultan

QAPAĞI AÇILMIŞ ƏTİR ŞÜŞƏSİ

Təsadüfdən, ya hansısa səbəbdəndi, bilmirəm, "Quqark"-ı yollarda oxudum: avtobusda, metroda, taksidə, təyyarədə. Hərçənd, Seymur kimi yolları, səyahəti sevmirəm. Ev pişiyi kimi ev mühitinə qapanmaq daha çox ürəyim-cədir. Seymurun isə yol həvəsinə həsəd aparıram.

Müxtəlif vəziyyətlərin iştirakçısı olmaq, insanları fərqli situasiyalarda müşahidə etmək, onlarla həmsöhbət olmaq. Bu, həyat təcrübəsidir, ədəbiyyat üçün xammaldır, həyatı daha yaxından tanımaq və özünü tanımaqdır.

"Quqark"-da olub-keçənlər yolda, səfərlərdə xatırlanır. Bu mənada "Quqark" tək-cə memuar, sənədli ədəbiyyat deyil, həm də bir yol kitabıdır. Kinematoqrafiyada belə filmləri "roud movie"-yə aid edirlər. "Quqark" intim kitabdır. Hərçənd, romanın intim atmosferi adamı rahatsız edəcək, sanki başqasının həyatına vuayerist qismində daxil olmaq kimi bir hissi vermir. Quqark" individualist yanaşmadır. Fəqət, bu indiviidualizmdə mən subyektiv baxış görmürəm. Çünki Seymur mənə və bir çoxlarına doğma olan şeylərdən yazıb. Biz eyni nəslin nümayəndəsiyik.

Sovet imperiyasının dağılmasını, o dövrün böhranını həyatımızda yaşamaşlıq. "Quqark" heç şübhəsiz ki, səmimi romandır. Mənə həmişə elə gəlib ki insan hədsiz səmimi olanda bayağılaşır, şitləşir, müvazinətini itirir.

"Quqark" səmimiliyinə rəğmən bayağı deyil. Çünki müəllifin səmimiyyəti amansızdır, hər cür pafosdan uzaqdır. Romanda müəllifin realıq hissini itirdiyi an yoxdur, çünki o soyuqqanlı yazılıb, onun ağrısı "qışqırmır", ağrı, emosionalıq mətnin dərinliyində gizlənib və belə səssizlikdə onun təsiri daha güclüdür. Romandakı yumordan, xüsusən də çox uğurlu metaforalardan ("Və paslanmış qapı açılmış kimi zorla gülümsəyirdim", "O qadın çirklə və qaranlıq otaqda yaddan çıxıb qalmış və öz-özünə qapağı açılmış bir ətir şüşəsinə bənzəyirdi" və. s), fərqli situasiyaların, obrazların aydın, dolğun təsvirlərindən, dilin sadəliyindən və ahəngindən zövq aldım.

"Quqark" tərəfsiz roman deyil. Müəllifin romanda bəlli mövqeyi var. Söhbət onun antimilitarist mövqeyindən gedir. Seymur ittiham etmir ("torpağı ermənilərə verib arzunuzu çatdınız" deyən kişini də). O əsl yazıçı mövqeyindən anladır, analiz edir. Burda hadisələrin interpretasiyasına ehtiyac yoxdur. Çünki romanda hər bir hadisənin nəqli artıq özlüyündə bir interpretasiyadır. Dünya ədəbiyyatında, sözsüz ki, həm də bizim ədəbiyyatda geniş yayılmış mövzulardan biri-iki düşmən xalqın nümayəndəsinin bir-birini sevməsi romanda da əksini tapır.

Amma bu sevgi əhvalatı ənənəviçilikdən uzaqdır. Onların birgə ola bilməməsinin səbəbi nə ictimai qınaq qorxusu, nə ənənələr, nə də yaxınlarının əngəlidir. Üstəlik, indi hər hansı bir üçüncü dövlətdə yaşamaq problem də deyil.

Sevgi əhvalatında iki insan tipi üzvləşir: biri həyatdan gözləntiləri çox olan, ümidli, mübariz, digəri pessimist, artıq heç nə gözləməyən, yorğun. İkincinin səbəbi sosialdan çox ekzistensialdır.

"Quqark" publisistikadır, ədəbi əsər deyil, jurnal prozasıdır" – arqumentində həqiqət var. Amma bu heç bir halda romanın bədii gücünü, əhəmiyyətini azaltmır. "Quqark"-ı keçən əsrin 60-70-ci illərində Amerikada meydana gəlmiş "Yeni jurnalistika" – "jurnalistika romanı" istiqamətinə aid etmək olar. Buna bəzən "uydurulmamış roman janrı" da deyilir.

Bu termin ilk dəfə 1973-cü ildə cərəyanın pionerlərindən biri Tomas Vulf tərəfindən işlənilib. Onun görkəmli nümayəndələri Trumen Kapote, Norman Meyler, Hanter Tompson, Coan Didon və başqalarıdır. Vulfə görə, yeni jurnalistikada ədəbiyyat üçün tipik sayılan vasitələrdən istifadə olunur: qəhrəmanların canlı danışq dili əsasında qurulan dialoqu, səhnələri təsvir etmək, müəllifin açıq söylənilmiş nəzər nöqtəsi, "mən" əvəzliyinin istifadəsi, təsvir edilən hadisələrin konkret personajların nəzər nöqtəsindən interpretasiyası və s.

Cərəyanın ən görkəmli nümayəndələrindən biri amerikalı jurnalist-yazıçı Trumen Kapotedir. Bu hə-

min Kapotedir ki, məşhur "Tiffaniylə səhər yeməyi" əsərini yazıb. Cərəyanın mahiyyətini daha aydın anlamaq üçün sizi Bennett Millerin ekranladığı, Seymour Hoffmanın baş rol aldığı "Kapote" filmi izləməyə dəvət edirəm. Filmdə Kapotenin gerçək bir qətl hadisəsini araşdırıb onun əsasında roman yazması təsvir edilir. Və bu roman Amerikada bestsellərə çevrilir.

"Quqark"-ın bəzi məziyyətlərini eyni zamanda yeni jurnalistikanın bir qolu sayılan "Gonzo journalism" da aid etmək olar. İngiliscədən gonzo "sərsəm", "dəli" anlamına gəlir. Bu janr özündə birinci şəxs tərəfindən aparılan təhkiyənin dərin subyektivliyini ehtiva edir, burda reportyor təsvir edilən hadisələrin bilavasitə iştirakçısıdır, şəxsi təcrübəsindən və emosiyalarından istifadə edərək hadisələrin əsas məqsədini anladır. Sitatlardan, sarkazmdan, yumoradan, mübaliğədən istifadə və hətta normativ sayılmayan leksika bu üslubun əsas xüsusiyyətləridir. Onun əsasını amerikalı Hanter Topmpson qoyub.

"Quqark" kinematoqrafik romandır.

1. "Quqark" Biləcridən o yana çıxma biləcək "Qarabağ haqda ədəbiyyatın" ən gözəl nümunəsidir və hazır modeldir. Bu əsər milli fərqlərin fəvqündə duran dəyərlərin ədəbiyyatıdır və pafossuzluğu, təbliğat funksiyasından distansiyası ilə "Kamança" və "Bahadır və Sona"-dan (təbii ki, bütün aspektlərdə

yox) üstündür.

2. Romanın strukturu assosiativ və mozaikdir, sanki bir caz kompozisiyasıdır. Bu da Azərbaycan ədəbiyyatı üçün çox yenidir.

3. Nəmin Kamalın sözüə qüvvət olaraq demək istəyirəm ki, "Ermənistanda olarkən öz kəndinin işğalını xatırlayan Azərbaycan ziyalısının hekayəsi" dövlətin maraqlarını ifadə edən bir mövqedir və hökumətin "Dolu"-nu yox, məhz bu romanını dəstəkləməsi daha uzaqgörən addım olardı.

4. Bu romanda postmodern elementlər var. Amma Seymour burda Həmid Həriscinin "Postmodern öldü" elanına sanki ironiya olaraq, sinizmsiz sadə və sentimental hissləri vəsf etməkdən çəkinmir. Xüsusi ilə oğlu şəhid olmuş poçtalyonun hekayəsində emosionallıq çox güclüdür. Bu cəhətdən mənim "müasir Azərbaycan nəsrini "əkrəmləşməyə meyllidir" kimi subyektiv, Əkrəm Əylisli nəsrinə sevgidən doğan tezisim var və "Quqark"-da çox ehtiyatla bu "əkrəmləşmə" tendensiyasını görürəm.

"Quqark"-da Seymour bir nasir olaraq Əkrəmin üzduyü okeanlarda üzür. Yeri gəlmişkən, Ermənistan-Azərbaycan savaşına "etnik üstü" baxışın müasir Azərbaycan ədəbiyyatında pioneri də məhz Əkrəm Əylislidir".

Məhəmməd Salur

3 TƏNQİDİ MƏQALƏ

Sarı gəlinin qara gələn günləri

Əli Əkbərin "Artuş və Zaur"-u kimi "Sarı gəlin"-inin də daha çox "Bütləri sındırmalı, tabuları dağıtmalı!" şüarına uyğun olaraq, çeynənməkdən çürüyü çıxarılmış məşhur mahnımızla bağlı olacağını gözləsəm də, təxminimdə yarılmış oldum...

Adı şəkilən hər iki əsərin ən

əhəmiyyətli məziyyəti ən yeni tariximiz sayıla biləcək son dördüdə bir əsri (1985-2010) təsvir etməsidir. Zahirən inandırıcı görünməsə də, bu bir həqiqətdir: tariximizin göstərilən hissəsi istər ictimai elmlərimiz, o cümlədən tariximiz, istərsə də incəsənətimiz, o sırada ədəbiyyatımız tərəfindən, hələ ki, bərbad səviyyədə öyrənilib. Bu baxımdan, göstərilən əsərləri Seymour Baycanın "Quqark"-ı ilə müqayisə etmək olar: o birilərinin

hərb, "Sarı gəlin"-in isə sülh mövzunu əks etdirməsini qeyd etmək şərtilə...

Yeri gəlmişkən, bu iki qələm adamının yaradıcılığında daxili yaxınlıq var: üslub sarıdan Seymour daha çox qəzetçi, Əli Əkbər isə ədəbiyyatçı olsa da. Təhlil etməyə çalışdığımız bu əsərin sonunda həmin iki "tarixi-ədəbi" şəxsin qoşalaşdırılması və eyni aqibətə düçar edilməsi də göstərilən yaxınlığa dəlalət edir.

Bir qədər dəbdəbəli görünsə də yazacağam: bu gedişlə getsə, vaxtilə K.Marks Fransa tarixinin müəyyən hissəsini alimlərdən daha artıq Balzakdan öyrəndiyi kimi, bizim gələcək həqiqi tarixçilərimiz də yaxın keçmişimizin Qara(bağ) zolağını Seymur və Əli Əkbər kimi bədii söz ustalarından mənimsəyəcəklər.

Əli Əkbərin fərdi və toplum surətlərinin çoxu kifayət qədər həqiqətə uyğundur: istər "yeniazərbaycanlı"ların ("atropatenalı"ların) nümayəndəsi olan Nüsrət; istər "ən qədim sənət" in daşıyıcısı kimi xalqa pullu xidmətə qədər enib, sonra millətin vəkilliyinədək yüksələn Təranə ("Təriş"); istər cızmaqaralarıyla mətbuatın üz qarasına çevrilən muzdlu mirzələrin sıra nəfəri Ramal; istərsə də sollu-sağlı tələbə-gənclər. Bununla bərabər, həmin diqqətəlayiq surətlərin ictimai hadisələrin məhsulu olmaqdan daha artıq, hansısa irsi, yaxud cismani səbəblərlə əlaqələndirilməsi, məncə, düzgün yanaşma deyil. Yəni Nüsrətin əzəzil ata-anasının, Ramalın işverən ata-babasının, Laləzarın superklitorunun onların inkişafına təsir göstərməsi mümkündür, amma bunlar həlledici səbəb ola bilməz.

Əsərin qəhrəmanlarından biri olan Səidənin faciəsini "modern romantikanın çılpaq realizmə çirpilərək çilik-çilik olmaqlığı" kimi dəyərləndirmək olar.

Onu da xüsusi olaraq əlavə edim ki, "Artuş və Zaur" dan fərqli olaraq, buradakı açıq-saçıqlıq yerli-yerində olduğundan oxucuda qıcıq yaratmır. Üstəlik, Seymur Baycanda çoxdan qiymətləndirdiyim oxucunu ürəkdən, həm də sağlam gülüşlə uğundurmaq qabiliyyəti, hətta istedadı Əli Əkbərin bu əsərində də üzə çıxır. Ümumilikdə, "Artuş və Zaur" la müqayisədə "Sarı gəlin" i irəli atılmış iri bir addım adlandırmaq

olar.

Əsərin bəzi surət və səhnələri dünya ədəbiyyatından gəlmə xatirələri yada salır-Təranənin millətçi olmayanları yaxına buraxmaması S.Svayqın "Gonbul"unu, Laləzara "atalıq qayğısı göstərən" Dayandur müəllim Volterin "Kandid"indəki rahibi, toy səhnəsi isə M.Bulqakovun "Ustad və Marqarita"sını xatırladır.

Yeri gəlmişkən, bəndəniz bir neçə ay əvvəl "kulis.az"da Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin eyni adlı məqaləsinin təsiri altında "Bizim yabılığımız" sərlövhəli yazı dərc etdirmişdi və orada ictimai yabılığımızın bütün çılpalıqlığı ilə üzə çıxdığı toylarımızdan bəhs etmişdi. "Sarı gəlin" in "Toy" bölümü həmin yanaşmanı daha geniş planda yüzə-yüz təsdiq etmiş olur.

Əsərin bədii surətlərinin adları ilə yanaşı Həmid Hərışçı, Məmməd Süleyman, Rafael Hüseynov, Rəhman Bədəlov və xüsusən də Əli Əkbər və Seymur Baycan kimi "tarixi" adların çəkilməsi kitabı xüsusi sanbal qatır.

Adlar demişkən, ölkəmizin Atropatena, paytaxtımızın Baku, Qarabağın Qarabulaq, Milli Məclisin Qurultay, "İrəli"nin QABAQ adlandırılması da təqdirə layiq yenilikdir. "Lazım gələrsə", Zahid Namaz tipli adlar da müvəffəqiyyətli hesab olunmalıdır.

Əsərdəki həm tam gerçək, həm də bir qədər irreal olanların bilərəkdən qarışdırılaraq "futuristik fantastika", "xəstə təxəyyülün məhsulu" adlandırılmasına baxmayaraq, oxucu kitabda bu günümüzün və belə davam edərsə, yaxın gələcəyimizin təsvir olunduğunu yaxşı başa düşür.

Bu gün Elmarı, Rafiq Tağını və daha neçələrini məhv edənlər sabah cəzasızlıqdan şirnikib "Vətən naminə" kimi milli gestapo da qura bilərlər. Müəllifin əsl məqsədi də diqqəti həmin acı gerçəkliyə yönəltməkdir...

Kitabın ən güclü yeri onun finalında Nüsrətin iblisə, onun dörd "həvari"sinin isə şər mələklərinə çevrilərək müəllifin tərəqqinin rəmzi kimi təqdim etdiyi iki yazarı məhv etməsi səhnəsidir. Göy-yer qara buludlarla zülmətə qərq olur və açılan səhərin sarı-qızılı günəşinə zərurət yaranır. Bəlkə "Sarı gəlin" adı həm də xeyirin, nurun nişanəsi olan azadlıq, ədalət günəşinə işarədir!

P.S. Ən axırda onu da qeyd edim ki, 2010-cu ildə oxuduğum ilk kitab "Artuş və Zaur" olduğu kimi, növbəti ilin son saatlarını da "Sarı gəlin" in mütaliəsi ilə bitirdim...

Nicatı olmayan şeirlər

10 ildən artıqdır ki, həm nala, həm də mıxa vurmağı səbəbindən yerli-dibli hörmətim olmayan "525-ci qəzet" in, bununla belə vaxtaşırı mənə mövzu verdiyi barədə bir neçə dəfə yazmışam. Həm də bu mövzular adətən qəzetin göstərilən mövqesizliyi ilə bağlı olub.

Özlüyümdə "525 xırdavat" adlandırdığım bu qəzetin xüsusilə şənbə nömrələrini gözdən keçirib, bəzi məqalə və müsahibələrinə münasibət bildirsəm də, bədii yazılarını, demək olar ki, heç oxumuram. Amma 20 yanvar tarixli nömrədə getmiş və Nicat Qafaroğluna məxsus olan şeirləri oxumağıma peşiman olmadım...

Ümumi mahiyyətini böyük şəhərin-meqapolisin əleyhinə yönəlmiş (yeri gəlmişkən, şəhərdən bezənləri kəndə səsləmək də olmur, çünki şəhərdə dəli olan müasir Məcnunlar kənddə divanə olub çöllərə düşməkdən başqa yol tapmırlar), dostluğa inanma-

yan gəncin bədbin lirikası adlandırıla biləcəyimiz bu şeirlərin ən əhəmiyyətli cəhəti onların ictimai qayəsilə bağlıdır, amma ictimai-dən siyasiyə keçid zəif olduğundan, bələlərin kökü aşkara çıxarılmır...

"Villadakı şeirlər" şeirində borc dəftərinin, resept vərəqinin arxasında romantik şeirlər yazılmasının çətinliyindən bəhs edən şair, zahiri məntiq və istehza ilə belə ədəbiyyatın varlı villalarında yaranmalı olduğu nəticəsinə gəlir. Şeirin maraqlı sətirləri:

"Hətta darıxmağıma inanım deyə, siqaret də yandırdım."

Ac, gic və bic adamların yanında - mərmərli fontanların yaxınlığında görüşüb sevimlərin əleyhinə olan müəllif tərəfindən dostların xəyanət etdiyi zamanədə şeirlərin yazılmamalı, yazılıbsa pozulmalı olduğu iddia olunur. ("Şeirləri pozuram") Buradakı ən müvəffəqiyyətli misralar:

*"Dodaqların ağrılar,
Gülümsəmə üzümə"
ola bilər.*

"Özümə zəng"şeiri isə fərdin özündən ayrılması və sonra heç cür özünə qovuşa bilməməsi barədədir:

*Kiməsə yalanı satammayanda,
özümə satıram.*

"Yaşamağa yığılıram"-da bu cür zahirən dik vəziyyətdə mövcud olmaqdan, yığılıb çirkli paytaxtdan, boz Xəzərdən uzaq Aran çöllərində yaşamaq istəyi var.

Mahnılarda, dastanlarda ideallaşdırılan qızların oxşarını axtarıb tapmayan müəllif göylərdən yerə enir ("Haradasan sən"):

"İt qızı it, hardasan sən?"

"Qoca subayın şərqi"ndə keçmiş romantik sevginin indiki realist yaxınlığa qədər endirilməsinə münasibət bildirilir:

"Sevgi -doğuşçün,

Sevgi -ər olmaqçün qısa bir sınaq..."

* * *

Şair Nicatın Yazıçılar Birliyinin üzvü olub-olmadığını bilmirəm, amma məndən olsa, adı çəkilən ünvan onluq deyil (necə ki, heç bu şeirlər də "525"-lik deyil) və üzünü azad yazarların ocağına sari yönəltmə, daha düzgün olar.

Baxmayaraq ki, könül sevən göyçək olar və yaxşısını Nicat özü bilir...

Qış gününün gerçəyi

Anarın "Yay gecəsinin rəyası" yazısının qələmə alınmasından iki il yarım, dərcindən ("525-ci qəzet,"09.10.10) isə bir ildən çox vaxt keçib. Bu o vaxtlar idi ki, Yazıçılar Birliyinin qurultayı və sədri məsələsi ən bərkgedən mövzulardan idi və yetən də, yetməyən də həmin məsələyə baş aparmağı özünə borc bilirdi. Bu mövzu göydəndüşmə olduğundan sonradan sanki quyuya düşdü: ümumiyyətlə, bizdə birdən hamının yadına düşən məsələlərin birdən də, hamının yadından çıxması kimi milli xüsusiyyət var...

O vaxt bu yazıya başqalarının münasibət bildirib-bildirmədiyini bilə bilmədim, amma bəndəniz onu oxuyub qeydlərini eləsə də, bu barədə geniş yazmağı sonraya saxlamışdı və, gec də olsa, bunu indi edir; çünki, mövzunun əhəmiyyəti dəyişməyib...

"Yay gecəsinin rəyası"nı Anar yox, bir başqası, illah da onun ədəbi əleyhdarlarından biri yazmış olsaydı, yenə də dərd yarı idi. Dərdin qalan yarısı isə ondan ibarətdir ki, ən ciddi mövzunu az ciddi, verilən halda cizgi filmi ssenarisi janrında işləməyin özü ən böyük dərdlərimizdən biridir. Müəl-

lifə bələd olmayanlar bu yazını özünü tənqid, hətta özünü inkar da hesab edə bilirlər, amma həqiqətdə bu yazının ən düzgün janrı absurd sayılmalıdır...

Beləliklə, bu yazı YB-nin qurultayı və sədri məsələsi dəbdə olduğu vaxtlarda yazılıb və əslində müəllifin həmin mövzuya bədii münasibətidir.

Gəncliyində qələmə aldığı "Molla Nəsrəddin-66" ruhunda yazılmış bu "yumor" əslində satira, hətta sarkazm adlandırılmalıdır və həm "tərəfdar"lara, həm də əleyhdarlara ünvanlanıb.

Sədrlikdən getmək təhlükəsi müəllifin bütün batinini zahirə çıxarır və o, keçmişlə indini, yaxınlı uzağı, qocayla cavanı eyni nifrət və qəzəblə söyüb- yamanlayır.

Onillər boyu əvvəlcə ata-anasının, sonra isə özünün aparıcı mövqedə olduğu Yazıçılar İttifaqını-Birliyini lağla "Az.Yaz.Poz" adlandıran Anar müəllim özünə Ezop dili ilə Çinar, xələfinə isə Canbala adı qoyub.

Ona qədərki və özünün dövründəki "bədiyyat"a "saray ədəbiyyatı" deyən müəllif bundan sonrakına "tövlə ədəbiyyatı" ayaqması qoyur.

Bu yazı Anarın öz rəqib və tənqidçilərinə münasibətdə nə qədər dözümsüz olduğunu göstərir: Şamə Arif ("Məmo"), postmodernistlər ("ostmodernistlər") - Əli Əkbər və onun "Artuş və Zaur"u ("Ayrəpet və Aydəmir"), Qanturalı ("Qantəpər"), Murad Köhnəqala ("Mı Köhnəhamam") və daha neçə-neçəsi (sürətlərin çoxunun adının sətirləltisini oxuya bilmədim) onun əsas düşmənləridir...

Göstərilən bədii əsərlə ona qarşı çıxanları lağa qoymaq istəyən Çinar müəllim əslində özünü və ətrafını (indiki və keçmiş) biabır etmiş olub.

Bu "əsər"in ən böyük ibrəti də elə burasındadır.

Rəhim Əliyev

MƏTN ANLAYIŞI HAQQINDA

Yazı ilə mətn anlayışlarının fərqi. Yazılı dil həm də fasiləsiz proses kimi bir-birinə ən müxtəlif bağlarla bağlı olan mətnlərin məcmusudur. Yazı mədəniyyətinin xronoloji tarixi mətn mədəniyyətinin tarixindən qat-qat qədimdir. Lakin mətn mədəniyyəti tarixi şəkildə artan həcmə görə yazı materialından qat-qat, bəlkə müqayisə edilməz dərəcədə böyükdür. Mətn həm də informasiyanı fasiləsiz və itirmədən saxlamağa imkan verən yazı mədəniyyətinin utilitar hissəsidir. Mətn mədəni sosial dövriyyədə və yaddaşda az-çox statusu olan, sosial dəyərli informasiya xəzinəsidir.

Hər bir yazı mətn sayıla bilməz. Yazının tarixinin 80-90 min illik uzun bir dövrü öz oxunuş qaydaları ilə birgə mətn mədəniyyəti yaratmadan itib-gətirmişdir. Mətn yazı mədəniyyətinin elə bir formasıdır ki, o tarixi prosesi fasiləsiz hərəkət kimi əks etdirir, özü də fasiləsiz yaşayır. Onun təşəkkülü üçün bir sıra sosial şərtlər vardır:

1. Böyük imperiya dövlət və onun törəməsi olan fonetik yazı.

2. Təşəkkül tapmış kilsə ierarxiyası və onun dövlət və cəmiyyət tərəfindən himayə olunması, Allaha aid edilən müqəddəs mətnlər.

3. Müqəddəs mətnlərin oxunması və qorunması, cəmiyyətin ehtiyacları üçün yaradılan maarif sistemi.

Müasir təfəkkürün əsas funksiyası - insanın yazılı mətndən və şifahi danışqdan istifadə qabiliyyətini təmin etməsidir. Ona görə mətndən əvvəl heç bir mükəmməl təfəkkürdən söhbət gedə bilməzdi, bunlar paralel təkamül etmişlər. Təfəkkür – fərdi insan yaddaşının söz işarələri vasitəsi ilə idarə olunması qaydaları və şərti refleksləridir. Beləliklə, məhz yazı təfəkkürə söz işarələrini tanımaq, fərqləndirmək, bu işarələri bir-birinə qoşaraq, mürəkkəb işarələr yaratmağı öyrətdi. Dildən istifadənin fərdi aləti olan təfəkkür də yazının nəticəsi kimi dil işarələrindən və işarə birləşmələrindən istifadə alətinə çevrildi.

Lakin dilin nəzəriyyəsi baxımından mətn anlayışının aşağıdakı əlamətlərini göstərmək olar:

1. Mətn cəmiyyətin nəzərində gərəklik, düzgünlük və doğruluq statusu olan yazıdır. Bu statusun

əlamətlərindən biri mətnin variantlı və nüsxəli olmasıdır. O, cümlədən kitabacan həcmdə ola bilər.

2. Mətn özündən əvvəlki variant və ya redaksiya ilə birbaşa bağlı olan, onun əsasında yazılan, çox halda özündən əvvəlki mətnin variantı olan yazı parçasıdır. Bu isə həm mətn mədəniyyətinin vahidliyini və fasiləsizliyini, həm də kompilyativ təbiətini yaradır.

3. Mətn mədəniyyətinin dəyərini təyin edən sosial baza olur. Bu baza mətnə məxsus dildə fasiləsiz təhsil sisternidir. Təhsil sistemi dağılanda müvafiq mətn mədəniyyətinin inkişafı və dövriyyəsi dayanır. Məxsusi təhsil sistemi yaratmamış qədim yazı nümunələri mətn mədəniyyətinə aid edilə bilməz.

4. Nisbi eyniyyətlə çap olunub çoxaldılan mətn formaları (kitab, məqalə və s.) nüsxə hesab edilir. Yalnız ciddi nüsxə fərqləri onların müstəqil mətn kimi qəbulu üçün əsas olur.

5. Hər bir mətn müəllifi olan əlyazmanın nüsxəsidir, lakin müəllifin naməlum olmağı çoxvariantlı yazı parçasının mətn sayılmasına maneə deyil.

6. Mətn adamların yaddaşında şifahi variantda yaşaya bilər. Lakin bu həqiqi mətn deyil, çünki əzbər mətn yazı mədəniyyətinə yox, şifahi nitq mədəniyyətinə aiddir, fərqli funksiya daşıyır. Ona görə şifahi mətnin dastan, mif, nağıl kimi formaları fərdi yaddaş əsasında yazıya alınanda müstəqil yazılı mətnə çevrilir. Folklor mətnləri belədir.

7. Yazılı və şifahi mətn müxtəlif funksiyalar daşıyır. Yazılı mətn sosial yaddaş formasıdır, şifahi mətn sosial fəaliyyət alətidir.

Mətn və ədəbi dil. Bir dildə mətnlər nə qədər çoxdursa, ədəbi dil də o qədər zəngin hesab olunur. Bu mənada semiotiklərin dilçiliyə gətirdikləri "vahid və sərhədsiz mətn" termini dilin təbiətini anlamaq baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Əslində ədəbi dil normaları mətnləri yaratmaq qaydalarının məcmusudur. Bu qaydalar mətnləri yadda saxlamağı, onlardan istifadə etməyi və təzələrini yaratmağı asanlaşdırır. İnsanlar həm mətnlərdən istifadə edəndə, həm də şifahi danışanda fonetik işarə materialına qənaət etməyə ça-

lışırlar: bu mətnə işarə materialını azaldır, hər işarəyə düşən informasiya yükünü artırır. Bədii dil nəzəriyyə-sində buna lakonizm deyilir. Lakonizm fərdi üslub əlaməti olmaqla mətnyaratmada, ədəbi dil normaları-nın təkmilləşməsində və standartlaşmasında, mətno-xumanın asanlaşmasında mühüm rol oynayır.

Semiotika bütün mətn mədəniyyətinin vahidliyi nəzəriyyəsini ortaya atmışdır. Qədimlərdə dilçilik elmi cümləni dilin əsas məna daşıyıcı vahidi sayırdı. Lakin əslində cümlə fərdin dildən istifadə edərək yaratdığı söz sırasıdır və sərhəd baxımından çox şərti bir anlayışdır. Məhz cümlə nəzəriyyəsi dilçiliyi mətn nəzəriyyəsinə çıxmağa mane olmuşdur. Çünki cümlə anlayışından çıxış edərək dili səciyyələndirmək olmaz: əslində cümlə uzun ya qısa söz birləşməsidir, yazını oxumağı rahatlaşdırmaq və mətnin qavrayışını asanlaşdırmaq üçün istifadə olunan vahid intonasiyalı dil vahididir. Yalnız mətn anlayışı sayəsində şifahi nitq haqqında əsas həqiqət ortaya çıxır: şifahi nitq yazı dilinin əzbərlənmiş formasıdır. Uşaq nə üçün doğulan kimi dildən istifadə edə bilmir? Ona görə ki, dildən istifadə üçün mətnləri və danışq şablonlarını əzbərləmək lazımdır. Uşaqlar dilaçma prosesində məhz bunu edirlər. Başqa dilləri öyrənənlər də uşağın körpəlikdən keçdiyi yolu keçirlər və digər dili əzbərləyirlər.

Mətn və yazı prosesi. Ədəbi dilin normativliyi yazı ilə bağlıdır, insanların mətnlərdən istifadə verdiyi ilə yaranan söz yaddaşı kimi mövcud olmasıdır. Adətən yazılı mətnlərdə işlənən qrammatik və sintaktik normalar ədəbi dil norması sayılır. Bu mənada ədəbi dilin normativliyi şərti bir anlayışdır, sabit dərsləklərdən, ədəbi mətnlərdən, bütün nəsillərin istifadə etdiyi kitablardan ümumi istifadədən doğur. Yazı zamanı əvvəllər oxunmuş (və ya dəfələrlə eşidilmiş) mətn və kitabların əzbərlənmiş, yaddaşda həkk olunmuş sintaktik və morfoloji söz sıralarından, konstruksiyalardan fəhmlə istifadə olunur, yazan şəxs isə bunu özü çox zaman hiss etmir. Normativlik iki əsasdan: təhsil prosesində öyrənilib oxunmuş mətn yaddaşından və bu yaddaşdan yazı zamanı, yazı praktikasında istifadə verdikindən doğur. Fərdi yazı vərdisləri və şakərləri ədəbi dil normalarını zənginləşdirən əsas mənbədir.

İki müxtəlif şəxs eyni fikri heç zaman eyni söz və ifadələrlə deyə bilmir. Bu isə ədəbi dildəki üslub əlvanlığını yaradır. Hesab olunur ki, dili ən çox zənginləşdirən uşaqlar və şairlərdir. Uşaqlar dili pis bildiklərindən öz fikir və emosiyalarını orijinal sintaksisdə ifadə edirlər. Şairlər isə həyəcan içində yazdığından ədəbi dil normalarını "dağıdırlar", dilçilər isə bunu dil yaradıcılığı kimi qəbul edirlər. Ədəbi dil nəzəriyyəsinə buna fərdi üslub deyilir. Qələm sahibləri ədəbi dil normalarına pedantcasına əməl etdikdə belə onların yazdıqları mətnlər lüğət tərkibi, sintaksis fərdiliyi, dialekt xüsusiyyətləri ilə seçilir

Yazının hədəfi və predmeti dünya haqqında mə-

lumat və təsəvvürləri çoxlu adamlara ötürməkdir. Yazının ünvanı çoxluq və cəmiyyətdir. Müəllif yazı prosesində öz yaddaşında əzbər olan söz sıraları əsasında yeni variantlar – yeni söz və birləşmə sıraları yaradır. Digər dili təzə öyrənənlər, zəif bilənlər həmin dildə yazı bilmirlər. Hətta insanlar dil açmadığı dildə yazı bilmirlər. Xüsusilə bədii əsər yazmağı bacarmırlar. Yazanda isə onların üslubu süni olur.

Yazıda mətn (kitab) dilini bilmə əsas rol oynayır. Yazılı mətnlər və kitablarla daimi işləmə (oxuma) sayəsində mətnləri və onların söz sırasını əzbər bilmək qabiliyyəti yüksək səviyyəyə çatır (Söhbət formal dəqiqliklə əzbərbilmədən yox, prinsipə əzbərdən gedir). Folklor üslubunu bilib şeir yazanlar lazım gəldikdə bir ərizə yazı bilmirlər. Çünki onlar kitab dilini bilmirlər.

Yazı prosesi – söz və söz birləşmələrinin dünyanı göstərmək, onun ifadəsi və işarəsi olmaq xassəsinə əsaslanaraq yeni variantda söz birləşmələri sırası yaratmaqdır. Yazıya alınan sözlərin, birləşmələrin sayının artması onlardakı ümumi informativliyin də, dünyanın daha böyük obrazına işarə etmə potensialının da böyüməsi ilə nəticələnir. Daha çox söz dünyanın daha böyük obrazı olur.

Fonetik kitab yazısı yeni sözlər və xüsusilə anlayışlar yaratmaqda inqilab yaratdı. Bu inqilabın formulu sadə idi: yazı prosesində bir sözü dəqiqləşdirmək, konkretləşdirmək üçün digər sözdən istifadə qaçılmaz oldu. Söz birləşməsində sözlərini sayının artması birləşmədə dünya haqqında informasiyanın həcmi artırır: kəşf bu idi. Sözləri yanaşı yazıb yeni anlayışlar yaratmağa başlandı.

Sadələşdirərək demək olar ki, mətnyaratma sözləri bir birinə qoşmaqla dünyanı təsvir, izah etmək, işarə etməkdir. Belədirsə, yazı – bir birini aydınlaşdıran söz və söz birləşmələri sırasıdır. Yazıda bu sıra müəyyən informasiyanı ifadə edir, danışqda əsə bu informasiyanı konkret həyat vəziyyətinə aid edib ikinci şəxsə ötürür.

Yazılı mətnə doğruluq, obyektivlik iddiası var. Yazının obyektivlik iddiası şifahi nitqin subyektivliyi ilə əks qütbə durur. Ona görə subyekt və subyektivlik yazı prosesində ikinci planda olur və təhtəlsüz şəkildə iştirak edir. Yazı və oxu prosesinin məqsədi və predmeti bilginin ötürmə və alma ilə bağlıdır. Yazı zamanı bilginin maddi variantı (aləti) yaradılır və bu yaratma vahid əlifba, vahid orfoqrafiya, ədəbi dil normaları kimi sosial qayda və alətlər vasitəsi ilə icra edilir. Onu icra edən adam dünya haqqında nəyi isə bildirmək və bu bilginin maddiləşdirmək istəyir. Bu maddiləşdirmənin əsas səbəbi bildirilənin, mətnin bir fərd üçün yox, çoxluq üçün, sosial qurum üçün nəzərdə tutulmasıdır.

■

Seymur Baycan

QƏHRƏMANIN ÖLÜMÜ

Həmid Herişçiyə "Vətəndaş Həmrəyliyi" qəzetinin redaksiyasında, daha dəqiqi baş redaktor Əvəz Zeynallının otağında qarşılaşdıq. Sözümlər düz gəlmədi. Mübahisə etdik. Həmidlə mübahisə etmək çətin məsələdir. Həmid bir dalğadan başqa dalğaya, bir mövzudan tamam başqa mövzuya asanlıqla keçən adamdır. Əlimdə kitab vardı. "Əlvida, silah" əsəri. Həmid kitabı görüb, qəfildən dedi:

- Sən Oldinqtonun "Qəhrəmanın ölümü" əsərini oxumusan?

- Yox.

- Get "Qəhrəmanın ölümü" əsərini oxu, sonra söhbət edərik...

Əlbəttə, bu, çox cığal yanaşma idi. Həmid çox asanlıqla məni susdurdu. O zaman mən çox gənc idim. Mütaliənin birinci mərhələsində çabalayırdım. Əlimə keçəni oxuyurdum. Öz həqiqətlərimə hədsiz inanırdım. Daha çox "sığallı" əsərləri oxuyurdum. Elə bilirdim ki, "Qulliverin səyahəti" doğrudan da uşaq ədəbiyyatıdır. Bilmirdim ki, "Qulliverin səyahəti" dünya ədəbiyyatının ən şedevr nümunələrindən biridir.

Beləliklə, Həmid Herişçinin tövsiyəsi ilə mən "Qəhrəmanın ölümü" əsərini oxudum. Qərribə bir hadisə baş verdi. "Nizami" kinoteatrının yaxınlığında kitab mağazası vardı. Orda əsasən köhnə kitablar satılırdı. Mağazada kitab axtarırdım. Satıcı sifətdən məni tanıyırdı. Bir kitabı götürüb, mənə sual verdi: "Bunu oxumusan?" Baxdım və gördüm ki, satıcı əlində Oldinqtonun "Qəhrəmanın ölümü" əsərini tutub...

"Qəhrəmanın ölümü" əsərini oxudum, amma müəllifin nə demək istədiyini anlaya bilmədim. Mən belə ağır səhnələrə, belə sərt reallığa hazır deyildim. Adını çəkmək istəmədiyim bir alman filosofu deyib: "İnsanlar həqiqətdən qorxub incəsənəti yaratdılar". Filosofun adını qəsdən yazma-

dım. Çünki o filosofun adını yeri gəldi-gəlmədi o qədər hallandırılar ki, mən onun adını çəkməkdən artıq utanıram...

Oldinqton həqiqəti yazmaqdan qorxmayan yazıçıdır. O, yorulmadan ifşa edir. İngilis cəmiyyətini, hərbi ritorikanı, qərargah siçovullarını, ədəbi jurnalları, jurnal redaktorlarını, sənətdə hoqqabazlıq edənləri... Oldinqtonun dili çox acıdır. Oldinqton daha çox ifadə etməyə üstünlük verir. Formaya, texnikaya uyub, ifadə etməyi arxa plana keçirən yazıçı deyil. Bununla belə "Qəhrəmanın ölümü" əsərini berrəngli əsər saymaq olmaz. Oldinqton oxucusunu haldan-hala salmağı bacırır. O, inandırmağı bacırır. Mən o vaxtlar bütün bu söhbətləri heç cür başa düşə bilməzdim. Daha çox statistika naminə oxuyurdum. Maksimum "Əlvida, silah" əsərini başa düşə bilərdim. "Əlvida, silah" o vaxtkı zövqümə daha çox uyğun gəlirdi.

"Qəhrəmanın ölümü" əsərini ikinci dəfə oxudum. "Quqark"ı yazmazdan əvvəl müharibə mövzusunda yazılmış əsərləri oxuyurdum. Oxuduğum əsərlərin arasında "Qəhrəmanın ölümü" əsəri də var idi. Bu dəfə əsəri nəse oğurlamaq, nəse çırpışdırmaq məqsədilə oxuyurdum. Bütün səhnələrə oxucu gözü ilə baxırdım. Vaxt qazanmaq mənə mane olurdu. Elə bil zəngin bir evə girmişdim. Çox az vaxtam vardı. Çəşdim. Çox az şeylər oğurlaya bildim...

"Qəhrəmanın ölümü" əsərini üçüncü dəfə bu yaxınlarda oxudum. Bu dəfə oxucu kimi. Tələsmədən. Rahat. Qələmlə. Oğru kimi, xəyallarla yaşayan, həqiqətlərdən qorxan bir gənc kimi yox,

bir oxucu kimi oxudum.

Oldinqton ədəbiyyata kitabdan gəlməyib. Oldinqton ədəbiyyata həyatdan gəlib. Oldinqton səkkiz saat işləməklə ağıllı əsər yazan deyil. Oldinqtonun hər cümləsinin altında ağır həyat təcrübəsi yatır. Oldinqton amansız, qəddar yazıçıdır.

Elə əsərlər var ki, hadisə, mövzu əsərin əvvəlində oxucuya məlum olur. Məsələn, Markesin "Gözlənilən bir qətl tarixçəsi" əsəri. Belə əsərləri yazmaq daha çətindir. Hadisə bəllidir, səbəblər, hadisəni şərtləndirən məqamlar gedişatda məlum olur. "Qəhrəmanın ölümü" əsəri də belə əsərlərdəndir. Oldinqton əsərin lap əvvəlində oxucuya öz qəhrəmanın ölüm xəbərini çatdırır. Əslində isə Oldinqtonun qəhrəmanı ölmür, intihar edir. Mühəribəyə getmək intiharın bir formasıdır. Məsələn, Stefan Sveyq "Dünənin dünyası" əsərində yazır ki, o vaxtlar kişilərin, gənclərin çoxu zöhrəvi, cinsi yolla keçən xəstəliklərdən olmazın əziyyət çəkirdilər. Həkimə getməkdən utanırdılar. Öz yaxınlarına belə xəstəliklər haqda danışmaqdan qorxurdular. Biabır olacaqdılar. Ona görə mühəribə belə kişilər, gənclər üçün ələ düşmüş bir fürsət idi. Xəstəliklərdən əziyyət çəkən gənclər, kişilər mühəribəyə həvəslə gedirdilər. Onlar öz təsadüfi faciələrinə tarixi məzmun qatmaq istəyirdilər. Bu, bir növ intihar idi...

Eləcə də Tolstoyun "Anna Karenina" əsərində də biz mühəribəyə getməyin intiharın bir forması olduğunu görürük. Qraf Vronski hər şeyə son qoymaq üçün Balkan mühəribəsinə gedir...

Oldinqtonun qəhrəmanı isə ikiqat intihar edir. Birinci dəfə mühəribəyə getməklə, ikinci dəfə isə sinəsini alman pulemyotunun yağış kimi yağdırdığı güllələrin qabağına verməklə. Bu vətənpərvər, sadəlvəh, qarşısına igidlik etməyi məqsəd qoymuş bir əsgərin hərəkəti deyildi. Oldinqtonun qəhrəmanı, sadəcə, hər şeydən şiddətli dərəcədə yorulmuşdu. Rəssamlardan, sənətdən, ədəbiyyatdan, jurnal redaktorlarından, saxta vətənpərvərlərdən, hərbi ritorikadan... Hər şeydən. Oldinqtonun qəhrəmanı hər gün gördüyü meyitlərdən birinə çevrilmək istəyirdi. Yorulmuşdu. Darıxırdı. İyrənirdi. Danışa bilmirdi. Oldinqtonun qəhrəmanı hər şeyə nöqtə qoymaq üçün gözlərini yummaq və döyüş meydanında yan-yana düzülmüş meyitlərdən birinə çevrilmək istəyirdi. Burda deyirdi: "Həyat əbədi iztirabdır". Nə qədər ki, ruh bədəndən çıxmayıb, düşünməyi bacaran, öz zəkasını müşahidə edə bilən insanlar iztirablar çəkəcəklər. Oldinqtonun qəhrəmanı bilirdi ki, lap mühəribə bitmə belə mülki həyatda da rahatlıq tapmayacaq. Bəli, cəbhədə

çox çətindir, amma arxada da çətindir. Bir növ Y.Nikulinin baş roda çəkildiyi "İyirmi gün müharibəsiz" filmində olduğu kimi.

Oldinqton mühəribənin iyrəncliyini çox amansızlıqla, qəddarcasına göstərir. Bu baxımdan "Əli-vida, silah" əsəri "Qəhrəmanın ölümü" əsərinin yanında xatirə dəftəri kimi görünür. Oldinqtonun "Qəhrəmanın ölümü" əsərini ağırlıq baxımından yalnız Anri Barbüsün "Atəş" əsəri ilə müqayisə etmək olar. Təəssüf ki, "Qəhrəmanın ölümü" əsəri Azərbaycan oxucusuna çox da tanış deyil. Dəqiq bilmirəm, əsər deyəsən, Azərbaycan dilinə tərcümə olunmayıb. Rus dilinə tərcümə olunub. İngilis dilini bilənlər əsəri orijinaldan oxuya bilərlər. Mən bu yazıyla belə bir əsərin olduğunu bu yazını oxuyanlara çatdırmaq istəyirdim. Əlbəttə, əsəri oxuyan xeyli adamlar var. "Qəhrəmanın ölümü" əsəri sovet dövründə bir milyon tirajla nəşr olunub.

Oldinqton nədənsə Azərbaycan oxucusuna çox az tanışdı. Mən, sadəcə, ciddi əsər axtaran gənclərin nəzərinə belə bir əsərin olduğunu çatdırmaq istəyirdim. Ona görə də, süjet haqqında geniş yazmadım. Zətən "Qəhrəmanın ölümü" əsərinin necə ağır əsər olduğunu bir yazıyla çatdırmaq əsla mümkün deyil. Bu yazı isə mənəvi borcum idi. Borcumu ödəməyə cəhd etdim.

Ürəyi vətən eşqiylə döyünən cəvriyin hekayəti

Əli Əkbərin ötən ay nəşr olunmuş "Sarı gəlin" adlı romanında çox hadisələr baş verir. Müəllif xeyli obraz yaradıb. Bir budaqda oturub, min budağa daş atıb. Müğənnilər, televiziya aparıcıları, solçular, liberallar, mollalar, şairlər və şairələr, hakimiyyətəyönlü qəzetlərdə, saytlarda çalışan jurnalistlər...

Əsərin əsas qəhrəmanı Təranə adlı qadındır. Müəllif Təranəni əsərdə yer alan bəzi dialoqlarda "Təriş" adlandırır. Əzizləmə mənasında. Təranə Bakını tərk edərək, Türkiyəyə gedir. Turan ellərini gəzib-dolaşır. Geyimini, dolanışığını dəyişir. Qəzet oxuyur. Osmanlı türkcəsində danışır. Onun Osmanlı türkcəsində danışması, Tağı Əhmədovun təbircə desək, çox gülməli alınır.

Təranənin Türkiyə həyatı çox ustacasına, real, səmimi yazılıb. "Sarı gəlin" romanının müəllifi Əli Əkbərin uzun illər Türkiyədə yaşaması, Türkiyədə

təhsil alması, yaxşı mənada öz təsirini göstərib. Mən romanın həmin hissəsini oxuyarkən 90-cı illərin ab-havasını, söz-söhbətlərini bir daha canlı-xatırladım. O vaxtlar ki, bir çoxlarımız Türkiyəni Əmrəhlə, İbrahim Tatlısəslə, Türkan Şorayla tanıyırdıq. Əfsanələrə inanırdıq. Bakıya gələn türklər isə bizim sadələşlülüyümüzəndən sui-istifadə edirdilər. Hər biri Əmrəhlə, İbrahim Tatlısəslə şəxsən tanış olduqlarını deyirdilər. Biz də ağzımızı ayıraraq onlara qulaq asırdıq. Türk seriallarından, filmlərindən qaynaqlanan kədər epidemiyasına yoluxmuşduq...

Təranənin Türkiyədə keçirdiyi günlər çox rəngarəngdir. Təranə adı qadın deyil. Onun ürəyi vətən eşqiylə döyünür. O, vətəni hədsiz dərəcədə sevir. Təranə fürsətdən istifadə edərək, hər bir müştərisinə Atropatena həqiqətlərini çatdırmağı özünə borc bilir. Yeri gəlmişkən, hadisələr Atropatena adlı ölkədə baş verir. Biz romanda "dişi atropat", "atropat türkləri", "atropat həqiqətləri", "qarabulaq həqiqətləri" kimi çoxmənalı sözlərə rast gəlirik. Romanın niyə "Sarı gəlin" adlanması da Təranənin Türkiyədə keçirdiyi günlərdən bəhs edən hissədə məlum olur. Təranə saçını sarı rəngə boyayır. Beləliklə, "Sarı gəlin" adı qazanır. Bununla paralel olaraq, Təranə həm də "Sarı gəlin" mahnısının ermənilərə deyil, atropatlara məxsus olması istiqamətində gərgin mübarizə aparır. O, hər bir müştərisinə sübut edir ki, "Sarı gəlin" mahnısı atropatlara məxsusdur, ermənilər bu gözəl mahnını atropatlardan xaincəsinə oğurlayıblar...

Təranə çox vətənpərvər qadındır. Bəzi türklərin "Sarı gəlin" mahnısını erməni mahnısı kimi tanımasına dözə bilmir. Vətənə xeyli pulla qayıdan Təranə bir oliqarxla tanış olur. Əcaib hadisələr baş verir. Və nəhayət, oliqarx Təranənin ad günündə ona deputat mandatı "hədiyyə" edir.

Əlbəttə, romanın süjetini tam yazmaq mümkün deyil. Bu, sadəcə bir tanıtım yazısıdır. Kitab artıq satışdadır. Şəhərin kitab mağazalarından cəmi beş manata ala bilərsiniz.

Romandakı ən maraqlı obrazlardan biri Laləzardır. Laləzar şeir yazır. Televiziya da aparıcılıq edir. Ürəyi vətən eşqiylə döyünür. Şeirlərində vətənin təbiətini, xalq qəhrəmanlarının rəşadətini, adət-ənənələrimizin gözəlliyini, ağsaqqal sözünün, ağbırçək öyüdünün müqəddəsliyini tərənnüm edir. Laləzar həm də mitinqdə həbs olunan müxalifətçilərə ekzotik cəzalar verməklə məşhur-

laşır. Bu, əsla şəxsiyyətin ikiləşməsi anlamına gəlmir. Bu, sadəcə artistlikdir. Ölkəmizdə şeir yazan xeyli polis rəisi, prokuror var. Onlar həm poeziyanı sevirlər, həm də adamlara işgəncə verməkdən zövq alırlar. Bu, sadəcə onların həyat tərzidir. Adamlara işgəncə verib, sonra "Səfillər" əsərindən, poeziyadan, müqəddəs hislərdən danışmağı bacaran xeyli adam var ölkəmizdə.

Əsər toy hissəsiylə bitir. Məncə, bu təsadüf deyil. Azərbaycanda təxminən 600 şadlıq evi var. Toy Azərbaycanda çox ciddi ritualdır. Məhz toy olmayan günlərdə Azərbaycanda həyat ölür. Taksilər sürücüləri, musiqiçilər, böyük ofsiant ordusu, gözəllik salonlarında çalışan ustalar boş-bekar qalırlar. Çünki bizdə bir çox qadınlar toydan-toya gözəllik salonlarına gedirlər. Toydan-toya kəbab yeyirlər. Toy azərbaycanlılar üçün hər şeydir. Restoran, diskoteka, paltar göstərmək üçün yer, özünü göstərmək üçün şans, dava salmaq üçün məkan... Toy Azərbaycanın mini modelidir. Bir sözlə, körpü yolun bir hissəsi olduğu kimi, toy da bizim həyatımızın ayrılmaz hissəsidir.

"Sarı gəlin" romanında bizim toy adlı ritualımız çox şiddətlə ifşa olunub. Məsələn, toyda qiyməti 20 dollar olan kəpənəklər göyə buraxılır. Gəlin paltarının ətəyindən tutan balaca mələkləri toy əhli tutub yeyir. On dörd il Türkiyədə yaşamış və yaratmış Təranə bəyə sürpriz edərək, toy günü müasir tibb elminin yaratdığı şəraitdən yararlanaraq, bəkarətini bərpa etdirir...

Əsər şiddətli səhnələrlə zəngindir. Müəllif oxucuları əvvəlcədən xəbərdar etməyi unutmayıb. Müəllifin xəbərdarlığını tirajlamaq vacib əməldir. Bununla mən həm də özümü sığortalamış oluram: "On altı yaşına çatmamış yeniyetmələrin, ürəyi zəif adamların, hipertoniqlərin, milli-mənəvi dəyərlərə aludə olanların, "Kurtlar vadisi" serialına heyranlıqla tamaşa edib, özünü Mematiyə, Polad Alemdara bənzətmək istəyənlərin, masonların uşaq qanı içməsinə inananların, Harun Yəhyanın kitablarındakı "fikirləri" elm kimi qəbul edənlərin, toy kasetinə baxıb özünə arvad axtaranların, il boyu işçisini təhqir və istismar edib, Qurban bayramında hərəyə bir kiloqram ət paylayıb, cənnətə ucuz bilet almaq istəyənlərin, Avropanın pis dəyərlərindən imtina edib, yaxşı dəyərlərini götürməyi özünün həyat fəlsəfəsinə çevirmiş adamların "Sarı gəlin" romanını oxuması tövsiyyə olunmur".

■

Gürcü ədəbiyyatında nələr var?

Bu günkü gürcü ədəbiyyatının mənzərəsi necədir, yeni nəsil yazarları nələr düşündürür? - Tiflisə səfərim sırasında fürsət tapıb bu məsələlərlə maraqlanıram. Həmsöhbətim yeni nəsil gürcü ədəbiyyatının tanınmış adlarından biri, yazıçı Anna Kordzaia. Annanın 2 hekayələr toplusu, "Şuşanik" adlı bir romanı dərc olunub. 1968-ci ildə Tiflisdə ziyalı ailəsində anadan olub; anası Nanuri hüquqşünas olub, universitetdə dərs deyib, Atası Arseniy Kordzaia məşhur folklorşünas olub, ömrünün 35 ilini təqribən 300 min nəfər daşıyıcısı olan svan ləhcəsinin ata sözlərini toplamağa həsr edib, svanlara aid 5 mindən artıq paremioloji vahid toplayıb. Anna uşaq yaşlarından bu ata sözlərinin sistəmləşdirilməsində atasına kömək edib. Ondan, bizdə təsəvvür olsun deyə, bir svan ata sözünü söyləməsini xahiş edirəm: "Əgər arvad yaxşı olsaydı Allah da evlənərdi" – deyir Anna. Söhbətimiz üçün ürəkaçan bir başlanğıcdır. Annaya ilk sualım belədir:

– Azərbaycan oxucusunun Gürcüstanda cərəyən edən bu günün ədəbi prosesi haqqında bilgi azdır. Ümumi şəkildə çağdaş Gürcü ədəbiyyatı haqqında nələri deyə bilərsiniz?

– Bu suala cavab verməkdən ötrü ilk növbədə 90-cı illərdə yaranan əsərlərə nəzər salmaq lazımdır. Mən bu yaşımda 4 müharibə görmüşəm, hesab edirəm ki, bizim yaradıcılıq istiqamətlərimizə müharibələr çox güclü təsir göstərib. Əvvələ, bu illərdən başlayaraq əsərlərdəki qəhrəmanlar kökündən dəyişilməyə başlayıb. Artıq o gürcü

ədəbiyyatının bu günə qədər təbliğ etdiyi namuslu, sədaqətli qəhrəman deyil. Əvvəllər kişilər mərd, əyilməz, məğlubedilməz idi, indi isə aydın oldu ki, o məğlubediləndir, əyiləndir, sınıandır və ya sındırılındır.

Anna Kordzaia: "Bizdə yeni nəsildən olan ən azı 10 müəllif var ki, oxucular onların nə yazacağını səbirsizliklə gözləyir"

Biz hər zaman qalib deyilik, uduza da bilərik, yeri gələndə qaranlıqdan və ya siçovuldan da qorxa bilərik. İkincisi, 90-cı illərdə yaranan əsərlərdəki qadın tipləri dəyişilməyə başladı. Artıq qadın, gürcü şairlərinin bu günə qədər öydüyü kimi, zərif, gözəl, ilahi varlıq deyildi... Ən yeni gürcü ədəbiyyatının başlanğıc əsəri mənim fikrimizə Aka Murçuladzenin "Qarabağa səyahət" romanıdır. Bu romanda tiryək tapmaq məqsədilə qonşu respublikanın sərhədlərini keçən və gözlənilmədən müharibənin içində düşən və əsirlik həyatı yaşayan iki gürcü gəncinin başına gələn hadisələrdən söhbət gedir. Bu əsər gürcü ədəbiyyatının bütün mükafatlarını alıb. Aka Murçuladze hal-ahazırda London-

da yaşayır. Akanın "Qarabağa səyahət" romanından sonra gürcü ədəbiyyatında hər şey dəyişdi. Artıq biz öz reallığımızı yazmağa başladırıq. Birdən birə sanki gözü-müz açıldı və biz gerçəkləri görməyə başladırıq. Bu təkcə mənim fikrim deyil, ədəbiyyatla məşğul olan hər kəs təsdiq edə bilər, həmin bu ən yeni ədəbiyyat prosesinin başlanması

Aka Murçuladzenin adıyla bağlıdır. Aka bizə öz ağrılarından yazmağı öyrətdi, orta əsrlərdən qalma ədəbiyyat anlayışı birdən-birə öz yürürlüyünü itirdi. Bizdə, pərakəndə yaradıcılıq cəhdləri deyil, öz məqsədləri olan, dəqiq bir ədəbi prosesin yaranmasında böyük rol oynayan, 90-cı illərin sonu və 2000-ci illərin əvvəllərində çox sayda həftəlik və aylıq ədəbiyyat jurnallarının meydana çıxmasını da yəqin ki qeyd etmək lazımdır. Eyni zamanda çoxlu ədəbiyyat mükafatları yarandı (bu mükafatların ən böyüyü "Saba" bu gün də verilir, bu mükafat TBC bankı tərəfindən təsis edilib, habelə "Qala" dövlət mükafatı və İ.Çavçavadze adına universitetin təsis etdiyi mükafatlar da prestijli sayılır) və bütün bunlar prosesin sürətlənməsinə səbəb oldu. Bu mükafatlar yazıçıların şöhrət qazanmasıyla bərabər onların yaşaması üçün çox faydalı oldu.

– Siz bu günkü ədəbi prosesi necə qiymətləndirirsiniz, o yüksəlişdədir yoxsa tənəzzüldə?

– Mən ədəbi prosesin yüksəlişdə olduğunu görürəm. Çox sayda

romanlar yazılmağa başlayıb. Gürcü oxucular yenidən kitaba qayıdıb. Ümumiyyətlə isə roman sülh dövrünün janrıdır. İndi müharibələr arxada qalıb, bu gün biz ard-arda yeni romanların yazıldığını görürük. Məsələn gənc yazıçı Dato Turaşvilinin "Cins nəsil" romanı 10 min tirajla dərc olunub, 5 dilə, o cümlədən Türk dilinə tərcümə olunub. Belə nümunələr çoxdur. Prosesin canlanmasında ən önəmli işi tərcüməçilər yerinə yetirib. İndi bizdə çox yaxşı tərcüməçilər yetişib, onlar çox gözəl tərcümə edirlər, ən maraqlı əsərləri gürcü dilinə qazandırırılar... İndi mən qürurla deyə bilərəm ki, bizdə yeni nəsiləndən olan ən azı 10 müəllif var ki, oxucular onların nə yazacağını səbirsizliklə gözləyir.

– **Ədəbi tənqid bu templə ayaqlaşsa bilirmi sizcə?**

– Məsələ burasındadır ki, nə ədəbi tənqid nə də akademik ədəbiyyatşünaslıq bu templə ayaqlaşsa bilir. Ədəbi tənqid, belə demək olarsa, cıra-cıra (so skripom) inkişaf edir, ədəbi proseslə heç cür ayaqlaşsa bilmir. Ən uzağı 5 tənqidçinin adını çəkmək olar ki, onlar professional şəkildə öz vəzifələrini yerinə yetirirlər. Ölkə ədəbiyyatında hansı prosesin getdiyi haqqında onların rəyinə əsaslanmaq olar. Təəssüf ki, ədəbi tənqid məktəbi bizdə sönməyə başlayıb. Yəqin ki, zaman göstərəcək, bu janr yaşamağa qabildir yoxsa yox.

– **Gürcü ədəbiyyatını Avropa ədəbiyyatı hesab etmək olarmı?**

– Maraqlıdır ki müasir gürcü nəsrini tamamilə avropasayağıdır və onun Avropaya inteqrasiyası sayəsində biz böyük məsafələr qət etmişik. Təsəffüf deyil, lap bu yaxınlarda gənc gürcü yazıçılarından biri (35 yaş) Laşa Baqadze Avropanın önəmli bir ədəbiyyat yarışmasının qalibi olub (BBC radiosunun hekayə yarışmasında Laşanın "Naviqatorla söhbət" hekayəsi qalib olub. Bu hekayədə bir kişinin arabasında olan qadın səslə naviqatora aşiq olmasından bəhs olunur. Laşa Baqadzenin

ლიტერატურის
Literature Museum

მუზეუმი

mükafat almasına isə arvadı səbəb olub. Yunan əsilli gənc xanım ərinə bu hekayəni yazmağa həvəsləndirib, "sən mütləq bu yarışmaya qatılmalısən deyib". Sofiya universitetdə müasir yunan dilindən dərs deyir. Ancaq, qərribədir ki, gürcü poeziyası haqqında bunu demək olmaz. O tamamilən şərq ruhunda və üslubundadır. Hətta şəhərdə yaşayan şairlər belə şərq üslubunda yazırlar. Çağdaş gürcü şeirindən tamamilə Şərq qoxusu gəlir... Ancaq ən qərribəsi budur ki, bu günün gürcü ədəbiyyatını yaradan gənə nasirlər və şairlər, nə qədər qərblə və ya şərqli olsalar da ən yaxın qonşuları olan Azərbaycan və erməni yazıçıları haqqında çox az məlumata sahibdirlər. Bu ölkələrdə yaşayan yaşlı olduqları 2 yazıçının belə adını çəkə bilməzlər. Bu çox pis haldır.

– **Anna, siz müasir rus ədəbiyyatını izləyirsinizmi?**

– Əlimdən gələn qədər bunu etməyə açılsıram. Məsələ burasındadır ki, əvvəllər mən tez-tez Moskvaya gedərdim və qayıdanda özümə gücüm çatdığı ağırlıqda kitab gətirərdim. İndi isə belə imkanlar yoxdur. Əslində indi internet üzərindən bunu etmək mümkündür. Ancaq açıq söyləmək lazımdır ki, biz indi rus ədə-

biyyatından qidalanmırıq. Mən Baltikyanı ölkələrin ədəbiyyatından bir çox nümunələri alman dilində oxumuşam və yaxınlarda bir macar qadın yazarın romanını oxudum. Hesab edirəm ki, postsovet ölkələrin ədəbiyyatı bizə görə çox qiymətli və doğmadır... Əsərlər çoxdur, bu bir az da bəxtinin gətirməsinə bağlıdır, əlinə düşəndə oxuyursan, düşməyəndə oxumursan. Bu məsələdə yol göstərənlərdən, tənqidçilərdən və ədəbiyyat mütəxəssislərindən çox şey asılıdır, nəyi oxumaq lazım olduğunu onlar bizə göstərməlidir.

– **Necə bilirsiniz, siyasətçilər yazıçılara qulaq asmalıdırlarmı?**

– Məncə yox. Kim deyib ki, çox kitab oxumaq və ya yazmaq ağıllı olmaq deməkdir. Yazıçı onu ağırdan şeylərdən yazmalıdır və bu ağırlar siyasət sferasına aid olmaya da bilər və ya milli ağırlar olmaya da bilər. Yazıçının boynuna belə bir öhdəlik qoymaq düzgün deyil.

– **Sizcə yazıçı ədəbiyyatətrafi məsələlərlə məşğul olmalıdırmı?**

– Həm hə, həm də yox. Məncə ədəbiyyatətrafi məsələlərlə başqaları məşğul olmalıdır.

Söhbətləşdi: Rsm Q.

Eduard LIMONOV

MAJOR BALALAR

Mənim fikrimcə Rusiyanın mütləq bədbəxtliyi ondan ibarətdir ki, Borovikov və ya Malaxov kimi ailələr və s. kübarzadələr onun qan damarlarını sorur, əmir. Hətta ən kiçik şəhərlərin də öz Mixalkovları vardır. Minlərlə bu cür ailə göbələk kimi artıb törəyərək özlərinin geniş şəbəkələrini yaradırlar. Onlar elə özlərinə bab insanlarla evlənir, qız verib, qız alırlar. Məsələn, Mixalkovlar, iki qardaşın ikisi də sovetlər vaxtında dədələri Stepanın sayəsində iş başında idilər, demokratiya vaxtında da suda batmadılar, əlbəttə ki, onlar dahi deyillər, ancaq özlərinə məxsus ustalıqları vardır. Ata Mixalkov o vaxtlar rəssam Konçalovskinin qızı ilə evlənmişdi, onların uşaqları, istər Mixalkovlar, istər Konçalovski-lər vampircəsinə bu Vətənin qanını içirlər. Sovet İttifaqı Sülhü Müdafiə komitəsinin sədri Henrix Borovikin iki övladı var idi. Artyom və Marina. Qızı KQB generalının oğlu Duma Yakuşkinə ərə getmişdi. Duma Yakuşkin elə KQB generalının oğluna yaraşan bir biçimdə Parisdə jurnalist işləyirdi. Bu deyilənlərə onu da əlavə edim ki, Artyom Borovikin arvadı Veronika Xueçevskaya da yerin dəşiyindən çıxmamışdı. Onun atası BMT-də SSRİ-ni təmsil edirdi, birinci əri də major-bala-siyasi icmalçı Tomas Kolesniçkonun oğlu idi.

Rusiya mətbuatındakı ilk müsahibələrimdən birini məndən 1983-cü ildə "Moskovskiyə novosti" qəzetinin müxbiri Dmitriy Yakuşkin götürmüşdü. Sonralar mən onu gözədən itirdim, ancaq günlərin bir günü o, prezident Yeltsinin mətbuat katibi timsalında peyda oldu. 1998-ci ildə Ədliyyə Nazirliyi Millətçi-bolşevik Partiyasının qeydiyyat məsələsini süründürəndə mən onun ev telefonunu tapdım və zəng etdim. Telefona Marina – Borovikin qızı cavab verdi və mənimlə kifayət qədər nəzakətlə danışdı. "Mən Dimadan heç bir şey istəmirəm, mənə yalnız onun məsləhəti lazımdır" – dedim. – "Mən indi evdən çıxıram, elə Dima ilə görüşməliyəm – Yakuşkinin arvadı bunları dedi, – biz banketə gedəcəyik. Saat 11:30-da zəng edin, biz evdə olacağıq, o sizinlə danışar. Yeri gəlmişkən, biz sizin qəzetin redaksiyasının yaxınlığında yaşayırıq, tez-tez sizin

uşaqların yanından keçirik". Mən saat 11:30-da telefon açanda telefonları avtomata bağlanmışdı. Mən öz telefonumu qoydum. Bu günə qədər də onun zəngini gözləyirəm. Artıq Yeltsinin mətbuat katibi də deyil.

Major balalar.. 1990-cı ilin noyabrında "Kamerton" verlişindən sonra elə studiyadaca Borovik məni teleaparıcı Lyubimovla tanış etmişdi. Daha bir major-bala. Atası böyük sovet kəşfiyyatçısı. Onlar hamısı belə iri bədənli olur bu uşaqlar, ətli-canlı. Yadıma gəlir bir dəfə öz bossum Piter Spreqdən soruşmuşdum: "Nə məsələdir, Piter – mətbəxdə oturub söhbət edirik – nə üçün amerikalılar hamısı belə yekəpərdirlər?" – "Bunun bir resepti var Edvard – o, qəzeti stolun üstünə fırladıb ayağa qaxmışdı – hər gün birfşteks yemək, özü də üç nəsil dalbadal. Sizin Rusiyada az ət yeyirlər". Lakin bizim Rusiyada Borovikir, Mixalkovlar və yaxud Lyubimovlar ailəsində həmin bu şındır əti üç nəsilədən də artıq özü də hər gün yeyiblər! Buna görə də uşaqları yekəpər, ətli-canlıdırlar. Piter doğru söyləyirdi, Rusiyada hamıya ət çatmır, çünki kimlərsə onu hər gün yeyir, sözün birbaşa mənasında onu başqalarının ağzından qaparaq.

Əsla, mənim bu uşaqlara şəxsi nifrətim-zadım yoxdur, mənim onlara qarşı nifrətim sinfidir. Əvvəl-axır bir nəfər tapılıb bu iyrənc nöqtəyi-nəzəri də bildirməlidir ya yox? Mən adi, kasıb bir ailədən çıxmışam, nəyim varsa, şöhrətimi, kitablarımı öz gücüm, öz istedadım sayəsində əldə etmişəm. Ancaq onları: Borovikləri, Mixalkovları, Yakuşkinləri rels üzərinə çıxaran, arxadan itələyən ataları, ailələri, fəmiliaları olub. Nə isə, cəhənnəm olsunlar...

1990-cı ildə məni Gertsen küçəsində yerləşdirmişdilər (indi Böyük Nikitski adlanır). İndi "holding" adlanan "Sovershenno sekretno" imperiyasının qonaqları üçün burada yerli bir sahibkar ev tuturdu. Yadımdadır, ayrılarkən Borovik məni Lesno küçəsindəki bir "kooperativ" restoranda axşam yeməyinə qonaq etdi. O vaxt həmin axşam yeməyi mənə qeyri-adi görünmüşdü. Ancaq indi, orada iştirak edənlərin yarısından çoxu o dünyada ikən həmin axşam yeməyi başqa rəng-

də görünür. Ölülərin həmin o axşam yeməyi indi solğun meyit rəngində görünür. Borovik və arvadı öz maşınları ilə mənim dalmıca gəlmişdilər və restorana aparmışdılar. Restoran salonu yarımsizirzəmi otaqda yerləşirdi. Ət yeməkləri aşib daşırdı, göyərti, təzə pomidor, xiyar, və s. bol idi. Borovik izah edirdi ki, əlbəttə, bura Paris restoranı deyil, ancaq burada təzə tərəvəz və ət var, banditlər isə yoxdur. Mən öz növbəmdə, Parisdə restoranlara nadir hallarda, əgər naşirlər və ya kimlərsə dəvət edərlərsə, getdiyimi söylədim. O zaman mənim rus personaliyası haqqında məlumatım yox idi, ona görə də kimin kim olduğunu, hansı kompaniyaya düşdüyümü anısdıra bilmirdim. Onlarla çox otura bilmədim, səhər erkən reysi ilə Parisə uçaçaqdım. Yadımdadır ki, bizi ötürənlər arasında uzuncaşlı, gözlüklü, nədənsə mənə ala-bula görünən bir adam var idi. O, mənə and içərək vəd edirdi ki, məni özünün televiziya şousuna dəvət edəcək. Və mənə özünün vizit kartını verdi, mən isə nəzakətlə öz telefonumu elə oradaca, restoranın girişində ona verdim. Gertsen küçəsindəki evdə mən vizit kartına baxdım: "Listev Vladislav" yazılmışdı. Sonralar o öldüyü zaman mən onun ölümünün səbəbləri haqqında düşündüm və başa düşdüm ki, onun ölümünün mənasını mən dərk edə bilmərəm. Hesab edirəm ki, o qeyri-orijinal və temperamentsiz telejurnalist idi. Məsələn, Nevzorov bir vaxtlar daha maraqlı telejurnalist olub. Onun bir reportajında mikrofonu ölməkdə olan qarnından yaralanmış kalmık fizionomiyalı gənc banditin qarnına soxması, yadımdadır ki, fransız kolleqalarında paxıllıq hissi doğurmuşdu. Nevzorov mikrofonu az qala yaralının qarnına dirəyib soruşur: "Ağrıdır?" Yaralı isə birdən keçinir. Son xırıltı, əsməcə. Belə bir reportajla müqayisədə Listev sabun köpüyü idi.

Dəbdəbəli yekə qarınları ilə major-balalar sözün əsl mənasında əldəqayıрма qəhrəmanlardır. Onlar qəlpdir, məhlulları seyrəkdir. Şişman bala Borovik – Yulian Semyonovun sıyıq məhluludur. Sözün əsl mənasında "Sovershenno sekretno" İmperiyası zor-bəla 10 il ayaq üstə qala bilsə də, bir may günü Yulianın avtomobildə yanında oturmuş Borovikə tərəf əyilməsi ilə çökməyə başlamışdı. İmperiya dilənçilik edir və hamıdan pul qoparmağa cəhd edirdi: Lunskovdan, Qusinskidən, Korjakovdan. Budur, 9 may 2000-ci ildə Şeremeteyevo – 1 aeroportunda, içərisində Artyom Borovik olan təyyarə qəzaya uğrayıb partlayır. Təyyarəyə oturub Ziya Bajayevin yanına pul istəməyə gedirdi. Təyyarə 50 metr yüksəklikdən düşmükdü. Müəmmalı ölüm hadisəsi ilə başlayan "Sovershennoe sekretno" İmperiyası müəmmalı ölümə də sona çatdı. Kim kimi öldürmüşdü? Bu barədə istədiyiniz qədər fal açmaq olar. Kapitalizmin ilkin mərhələsi cinayətlər üçün əlverişli ortam yaradır. Ata Borovikin yanına, – bu gün o çox şey danışa bilər, – yaqın ki,

KQB-də işləyən qonaqlar öz evlərinə gəlmiş kimi gəlirdilər. Artyomun hələ uşaqlıqdan tanışları var idi. KQB-çilərin isə laboratoriyaları var idi, bu laboratoriyalarda yaqın ki, "ani təsirə malik müasir zəhərlər" saxlanılırdı. Maraqlıdır ki, Parisdəki son tədqiqatlarını düz bir ildən sonra göndərmişdi, qanuna görə də məhkəmə-tibbi institutu xəsarətli toxumaları elə bu qədər mühafizə etməlidir. Bir ildən sonra onları məhv edirlər. Səfirlik nə üçün özünü belə qəribə aparıb? Pleşkovun arvadı Qalya həтта umidsizlikdən ekstrasensə belə müraciət etmişdi. Və ekstrasens Pleşkovun otağında başqa insanları görmüşdü. Daha doğrusu o, Pleşkovun ruhsal sahəsinə baxmış və onun otağında yad adamları görmüşdü. Rusları, rus dilində danışanları. Moskvahıllarmı? Nə üçün də olmasın. O Parisdə yaşayırdı. Bəs 20, 21 aprelə Artyom Borovik harda olub? Bəlkə elə Parisdə? Major-balalar hər yerdə olurlar. Bir dəfə mən Parisin qaranlıq küçələrinin biri ilə gedirəm, əlimdəki paketin içərisində "Ginnes" pivəsi. Mən demək olar ki, öz yaşadığım küçəyə Ryü de Türenə, iki kiçik küçənin Ryü de Belley və Ryü Türinin kəsişdiyi nöqtəyə yaqınlaşmışam.

Yolun kənarında qara avtomobil dayanıb, içərisinin işıqları yanılı idi. Maşına nəzər salan kimi mən major-balanı... Kostya Ernsti tanıdım, mən onu 1992-ci il 23 fevraldan, məndən "Matador" verilişi üçün müsahibə aldığı vaxtdan tanıyırdım. Və verilişdən sonra mən onunla naşir Aleksandr Şatalovun yanında bir neçə dəfə görüşmüşdüm. Biz salamlaşdıq. O, guya dostları ilə birlikdə azmış olduqlarını söylədi. "Mən isə bax burada yaşayıram" – dedim və öz evimi və çardağımı göstərdim. O fashion-shows çəkməyə gəlmişdi. Payız idi və o öz dostları ilə birlikdə azmışdı, dostlarının da hamısı rus. Mən o zaman tam çaşqınlıq içərisində ayrılıb getdim. O, Parisdə ola bilərdi, bunda şübhəli heç nə yox idi, o aza da bilərdi, bu da heyvətə deyildi, ancaq, gicdəmə, nə üçün mənim pəncərəmin altında azırdı? Ryü de Türen turistlərin baş çəkdiyi küçələrdən deyil. Bu, major-balaların ən gözlənilməz yerlərdə peyda olmalarına aid bir misaldır. Peyda olmağı bacarırlar.

Yenə də filmi geriyə, 1989-cu ilə, jurnalistlər Evinəki banketə fırlatmaq istəyirəm. Artyom arvadı ilə birlikdə hamıdan gec gəlmişdi: onun total tox fizionomiyası məni heyvətə salmışdı, sanki, bax bu saat onun içindəki piy gərginlikdən partlayacaqdı. Onunla söhbət etmək maraqlı idi. O, Qərbin kod anlayışlarından xəbərdar idi, o şey ki, Yulian Semyonovun özündə belə yox idi. Daha doğrusu demək istədiyim odur ki, dilin arxasında da bir dil var. Tərcümə olunmayan, ancaq anlaşılan. Mənim itiburunlu ayaqqabılarıma, "Sirs and Brubek" markalı stil pəncəyimə qibtə ilə dolu baxışlar. Mən bu etikətlərə tüpürmək belə istəməzdim, sadəcə geyinməyə başqa bir şeyim

yox idi, o isə belə şeylərin bilicisi idi. Artyom bu tip ayaqqabıları haradan alına biləcəyini soruşurdu. Lakin o axşamı yada salarkən məni daha çox maraqlandıran Artyomun bu sualları deyil, onun Moskvichə yaxınlaşması idi. Bax görürəm, yaxınlaşdı, Moskvichin sarı gövdəsi, pəl dodaqlar, vulqar söyüş, tüstü, ancaq söhbəti eşitmək olmur. On bir il keçib... Bu qədər məsafədən – yox, heç bir şey eşidilmir...

Listev restoranın qapısı ağzında. Orada da pul var idi, orada İmperiyanın ("Soverşenno sekretno" İmperiyası – red.) kimə ötürüləcəyi haqda söhbət getmirdi, ancaq pul... Rusiyada qadın üstündə ancaq qurumsaqlar adam öldürür, siyasət üstündə isə ümumiyyətlə adam öldürümlər. Pul üstündə, pul, para, mokey, gold üstündə öldürürlər. Starovoytovanın çantasında 900 min dollar pul var idi, belə

puldan ömrü Rusiyada 900 ailəni kəsərlər. Həmin reysin sənişinlərinin ifadələrinə görə, təyyarədə o, salonun içərisində pul dolu portfeli özünə sıxıb oturubmuş, meyidi tapılanda isə yanında bir qadın çantası var imiş.

Aydın məsələdir, yaxın qohumlarına görə – faciə baş verib... Pleşkov Semyonov, Borovik taxta qutuların içərisində yatırlar... Tarixi nöqtəyi-nəzərdən isə bunun adı başqadır: mülkiyyətin ilkin toplanması və paylaşdırılması. Həmin bu tarixi proses özünün mədəni təcəssümünü XIX əsr romanlarında, Dikensin və hansısa Drayzerin əsərlərində tapıb.

✍ Dilimizə çevirdi: R.Qaraca

RUT RENDEL
(Böyük Britaniya)

LAP İNSANLAR KİMİ

(h e k a y ə)

Yarıyuxulu Rəis çarpayıda gərnəşdi. Qarşı tərəfdəki stulda oturan Monti elə bil arşın udmuşdu. Qədəhinə cin süzüb, onu su ilə qarışdıran sahibləri Dikə göz qoyanda itlərin heç birisinin tükü də tərpmədi. Bir it kimi Monti tünd içkilərə biganə idi, Rəisin spirtli içkilərdən zəndi-zəhləsi getsə də, bunu sahibinə bürüzə verməməyə çalışdı. "Georqun tavernası"nda pivə içəndə Dik bəzən Montini də qonaq edərdi. Bu köpəyin isə tütün qoxusundan zəhləsi gedirdi. İndi də havada dolaşan bu qoxunu yaxalayan kimi asqırmışdı.

– Sağlam ol! – deyən Dik düşündü ki, siqaretini mətbəxdə, şam yeməyi hazırlayarkən də tüstülə də bilər. Yoxsa bir o qalib ki, bu ahıl yaşında Monti bronxitə yoluxsun və öskürməkdən boğulsun. Montinin könlünü oxşamaqdan ötrü Dik hər şeyə hazır idi. Soyuducudan hazır bifşteksi çıxartdı, stəkanını götürmək üçün təkrar qonaq otağına dönəndə o, nədənsə Rəislə danışmağa gərək duydu. Monti ilə dost sayılırdılar və ondan sadıq dos-

tu, dünyanı dolaşsa, tapa bilməzdi Dik. Rəisin isə bir az fərqli tipi vardı: hər necə olsa, ona adına uyğun, yəni xətir-hörmətlə yanaşmaq, məsafəli davranmaq lazım idi. Dik maraqlandı:

– Hə, Rəis, acmamısan ki?

Çarpayıdan düşən Rəis ağır-ağır mətbəxə tərəf yönəldi. Dik də onun ardınca. Bayırda hava qaralıqlaşdı, amma hələlik nələrisə seçmək mümkün idi. Bu vaxt Dikin baxışları Montinin zivədən asılan xanəli canlığına sataşdı. Onu ipdən götürmək lazım idi, çünki gecə yağış yağa bilərdi. Bayıra çıxan Dik qonşusu, ağsaqqal Tomun onun mətbəx pəncərəsindən süzülən işığı seziş, tez özünü dışarı salmayacağını umurdu. Amma, heyhat, onun bu təxminləri heç vaxt doğrulmazdı. Dik canlığa taxılan ilk sancağı açmağa macal tapmamış qonşusunun qapısı aralandı və Tomun xırıltılı və zəhlətökən səsi eşidildi:

– Gecə ayazlı olacaq. Şaxta düşməsə, yaxşıdır.

Düzbucaqlı biçimdəki işıq zolağında Rəisin iri kölgəsinin peyda olması Dikin nəzərindən yayınmadı. Yaxşıca özünü yetirdi. Bəlkə Rəis sayəsində bu qocadan canı qurtulacaqdı. Hasarın dibində arxa ayaqları üstə qalxan Rəis qoca Tomdan azı bir baş hündür idi. Çarəsizlikdən qımışan qonşu geri-geri çəkilməyə başladı.

Dik itini səslədi:

– Gedək, Rəis. Şam yeməyinin vaxtıdır.

Qoca Tom soruşdu:

– Lap uşaq kimidir, vallah. Hətta lap insan kimidir. Adamın canına qorxu salır. Elə baxır, deyərsən ki, hər kəlməni anlayır.

Dik cavab vermədi. Rəisin ardınca mətbəxə yollandı və giriş qapısını bərk çırpdı. Bəzi adamların heyvanları özlərinə bənzətməklə dedikləri təriflər adətən onu cin atına mindirirdi. Yuxunuzda görürsünüz onu! Mənim Rəisimlə Montim indiyədək rastıma çıxan insan övladlarından yüz qat üstündür! Yox, əşşi, "lap uşaq kimidir"! Şam yeməyini gözləyən uşaqlar ağlayıb-zığıyar, Dikin əlaəyına dolaşardılar ən azından. Onun itləri isə indii səbirlə və ağıllı-kamallı oturub gözləyirlər ki, sahibləri vitamin tərkibli, qarnirli bifşteksi onların saxsı qablarına haçan qoyacaq. Sonra, yəni qablar döşəməyə qoyulanda onlar özlərini tox tuta-tuta ora yanaşacaqdılar.

Dik onların necə yediyinə göz qoymağdaydı. On dörd yaşına rəğmən, Montinin iştahı elə əvvəlki kimi yerindəydi, amma Rəisə baxanda, o, ləng yeyirdi. Boşaltdığı qabı yalayan it hələ kiçük vaxtlarından bəri və hər səfər təkrarladığı hərəkəti elədi: Dikə yanaşdı, öz bozumtul rəngli üzünü sahibinin irəliyə uzanan ovuclarının arasına gömdü. Dik itin qulaqlarını, boynunu oxşayaraq, dedi:

– Ay mənim misilsiz itim!

Erkək itlərin "oğlan" adlandırılmasıyla Dik heç vaxt barışmazdı. Onlar oğlan-filan deyillər. Oğlan uşaqları adətən kirli-pasaqlı, tərəli-qoxulu, hayküyçü və nadinc olurlar.

– Halaldır sənə hər şey! Ahıl da olsan, sən – misilsiz itсэн.

Rəis isə özünü toxdaq aparırdı. Bu cür məhrəmlik və minnətdarlıq duyğularını o, öz əslinə-nəcabətinə və xarici görkəminə heç vaxt yaraşdırmazdı. Rəis əzəmətlə qapıya yönəldə orada dayanan Diklə Monti bir kənara çəkilib, ona yol verdilər. Rəis keçib, təkrar çarpayıda ki yerində uzandı. Montinin oturduğu kreslonu isə Dik isidicinin nisbətən yaxınına çəkdi. Yeddinin yarısıydı. Dik qədəhdəki cini içib bitirəndən sonra dedi:

– Hə, indi mən getməliyəm, ancaq uzaqbaşı sa-

at on üçün geri dönəcəyəm. Bu arada siz bir az mürgüləyin. Mən gələndə birlikdə gəzməyə çıxarıq. O'key?

Monti sahibini qapıya qədər ötürdü. Əzəldən bir-birlərinə dərin mehir salmışdılar və axıra qədər də belə olacaqdılar hər halda. Itin arxa ayaqlarını yel xəstəliyi tutsa da, bağlıqları sürməkdəydi. Dik düşündü: "Hamımızı qocalma təhlükəsi gözləyir və buna hər nə cürsə hazır olmalıyıq. Bu il və ya uzağı gələn il, məsələn, mən də Montini həmişəlik itirə bilərəm ..."

Qapını çəkən Dik qarajdan maşını çıxartdı. Telefon köşkünə qədər üç yüz yardlıq (274,3 metr – A.Y.) məsafəni qət elədi. İşlə bağlı söhbətləri heç vaxt evindəki telefonla aparmazdı. Bu məqsədlə eviylə "Georqun tavernası" arasındakı telefon köşkündən yararlanardı. Beş dəqiqə sonra bu köşkə bir zəng gəlməliydı. Əlbəttə, yenə də bir hoqqa çıxmasa əgər. Onun cızdığı bütün planlar təkrar altüst olmazsa. Sarsaq qadın...

Söyərəkən qadınları diş heyvanlara xas sözlərlə, məsələn, qancıq, inək, madyan adlandırmaq kimi bir xasiyyəti yox idi Dikin. Qadın cinsinə nifrətini bildirməkdən ötrü o, yağlı bir söyüşü daha üstün sayırdı və indi də o cür sözlərdən öz zövqünə görə ən bəterini seçdi: "Sarsaq qadın". O, lənətə gəlmiş, o yelbeyin, o tamahkar, o sarsaq qadın... bütün işləri qarışdırmazsa!

Yeddiyə dörd dəqiqə qalmış zəng gəldi. Dəstəyi qaldıran Dik başqasının işlərinə burun soxan birisi olmadığını isbatlamaq üçün əvvəlcədən razılaşdırılan parolu söylədi.

O biri ucdakı qadının bir az narahat, ancaq kübarlığını qoruyan səsinə Dik ilk dəfə eşitdi. Qadın dedi:

– Bu axşam hər şey yolunda gedəcək.

– Bezdim lap gözləməkdən.

İndiyədək bu qadınla Dik öz vasitəçisiylə əlaqə saxlayırdı və hər səfər mütləq nə isə planları pozurdu. Dikin bu iş üçün ilk avans məbləğini aldığı gündən düz altı həftə ötmüşdü.

– Hə, sizi eşidirəm.

– Deməli, belə. Bizim barəmizdə heç nə bilməməni istərdim... Yəni bizim kimliyimizi siz bilməyəcəksiniz. Danışdıq?

Qadını bu xəyanətə çəkən, bu telefon danışığına məcbur edən iyrənc duyğulara və ya onun kimliyinə Dik heç tüpürmək də istəməzdi. Buna rəğmən o, acıqla soruşdu:

– Bəyəm barəinizdə qəzetlər heç nə yazmayacaq ki?

Qorxudan qadının səsi ciyildəməyə başladı:

– Əks halda, siz məni şantaj edə bilərsiniz!
– Elə siz də eyni şəkildə məni hədələyə bilərsiniz. Bu işdə hər iki tərəf riskə gedir. Haydı, nə deyəcəkdinizsə, ona keçin.

– Olsun. Bir ara o, özünü nasaz hiss edirdi, indi yaxşılaşıb və əvvəlki kimi gəzintiyə çıxır. Saat doqquzun yarısında o, evdən çıxıb, cıgırla Uest-Hitdən keçməklə, Finçli-rouda tərəf yönələcək. Onun haraya və niyə getdiyini bilməyiniz bir elə vacib deyil. Bunun işə hər hansı dəxli yoxdur.

Dik cavab verdi:

– Bu, heç məni də zərrəcə maraqlandırmır.

– Sizin imkan daxilində evimizdən aralıdakı, kimsəsiz cıgırlardan birində durub, gözləməyiniz məsləhətdir.

– Bax, bu, mənim boynuma. Yaxşı, bəs onu necə tanıyacağam?

– Əlli yaşı var, ortaboylu və dolu bədənlidir, saçları çaldır, qısa bıığı var. Başında şlyapa olmayacaq. Boz tvid parçadan kostyumun üstündən qara xəzli siyah palto geyinəcək. Doqquza on dəqiqə qalmış o, Uest-Hitdən keçən cıgırın haradasa tən ortasında olacaq. – Bu yerdə qadının səsi titrədi. – Ümidvaram ki, siz işi təmiz görəcəksiniz? Bu-nu necə edəcəksiniz?

– Bura baxın, yoxsa siz istəyirsiniz ki, mən öz peşə sirrlərimi telefonda bütün aləmə açıb deyim?

– Bəlkə də, yox, buna gerek yoxdur. Birinci min funtu almısınız?

Dik dedi:

– Düz altı həftə qabaq.

– Əlimdən başqa nə gələrdi, axı? İşin gecikməsinin baisi mən deyiləm ki?! Qalan məbləği də, eynilə avans kimi, bir həftə içində alacaqsınız...

– Yəni bildiyimiz üsulla. Bitdi? Paylaşacağınız başqa bir bilgi-filan qalmadı ki?

Qadın dilləndi:

– Demək olar ki, yox. Ancaq, yox, gözləyin... ya da yox, bu, əhəmiyyətsiz bir şeydir. – Qadın susdu. – Məni peşman etməyəcəyinizə söz verirsiniz? Bu gün son dəfə imkan yaranacaq. Əgər bu axşam da baş tutmasa, onda planımız olan-qalan əhəmiyyətini itirəcək. Günü sabah hər şey dəyişəcək və mən heç nə...

– Xudahafiz, – deyən Dik sərt hərəkətlə dəstəyi asdı ki, isterikaya qapılan qadının naxoş səsini eşitməsin.

Olayın bütün detallarını bilmək və ya qadının bütün dərd-sərini paylaşmaq onun üstləndiyi vəziyyətə daxil deyildi.

Lənətə gəlmiş sarsaq qadın! Gör, heç zərrə qədər də olsa vicdan əzabı çəkir buna görə?! Bu qadının

bircə nəfəri ortadan götürmək üçün ödədiyi o məbləğə Dik gözünü qırpmadan lap yüz adamın da canına qıyardı, çünki onu ancaq pul maraqlandırır. Onun üçün heç bir fərqi yox idi: sifarişçi kimdir, qurban kimdir, bu qadın o kişini niyə ortadan götürmək niyyətinə düşüb? Tutaım ki, qadın o qurbanın arvadı və ya məşuqəsiydi. Hə, nə olsun?! Bu cür məhrəm münasibətlər Dikə yerli-dibli yad idi, bunlarla bağlı qaçılmaz sayılan bütün məqamlar – öpüşlər, qucaqlaşmalar, heyvan kimi... yox ey, "heyvan kimi" demək istəmədim, sadəcə iyrənc cinsi əlaqələr Diki ciyrindirirdi. Çünki belə məqamlarda heyvanlar özlərini daha abırlı və ləyaqətli aparırlar... lap insanlar kimi. Telefon köşkünün küncünə tüpürən Dik özünü dışarıdakı soyuq havanın ağuşuna atdı.

Maşını Hemstəd səmtə sürərkən o, qazanacağı pullar barədə düşünürdü. Onları indiyədək yığıqlarının üstünə qoysa, bax, onda istədiyi məqsədə çatı biləcəkdə. Montini satın aldığı gündən bəri illər uzunluğunu o, bu arzusuna çatmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxmışdı. Hər cür qazanclı işə girişmişdi bu müddətdə: dələduzluq, oğurluq eləmişdi, adam döyməklə qalmamış, başqalarının sifarişiyə, həm də qisas zəminində iki nəfəri o biri dünyaya göndərmişdi. Qənaətlə yaşadığı, sadəcə itlərinin yemə-nə pul xərclədiyi üçün kifayət qədər pul toplamışdı ki, döşünə yatan bir evi olsun. Bu ev mütləq Şotlandiyada, onun şimal-qərb sahillərində, həm də insanlardan mümkün qədər uzaqlarda olmalıydı. Onun xudmani həyatında Monti ilə Rəis genbol gəzib-oyunayacaqdılar. İtlərin süpürgə kolları əkilmiş həyatda özlərini necə aparacaqlarını, sahiblərinin saxladığı dovşanları necə qovarağa salacaqlarını Dik xəyalında asanlıqla canlandırırdı. Ömrünün son günlərinə qədər işləmədən, başı-qulağı dinc yaşaması üçün də ehtiyat pulu, yatırması vardı. İstəsə, hələ başqa heyvanlar, məsələn, at və bir cüt keçi də saxlaya bilərdi. Monti həyatda olduğu müddətcə isə təzə it almayacaqdı. Bu, ona qarşı əsl haqsızlıq olardı. Monti öldəndən sonra başına hansı çarəni qılmaq barədə indidən düşünməyi isə Dik aşkar xəyanət kimi dəyərləndirirdi.

Əsas şərt o idi ki, evin yaxınlığında insanlar yaşamasın. Bəxti gətirsə, bəlkə də aylarca bir insan hənirtisi eşitməyəcəkdə həndəvərində. Dağların qoynunda, Monti və Rəislə baş-başa yaşayacağı vaxt Dik insanların öz zalımlıqları və alçaqlıqları ilə onu necə əzdiklərini yavaş-yavaş unutmağa çalışacaqdı: donuz kimi içən atasını, kişilərdən və əyləncələrdən başı ayılmayan anasını, sonradan onu övladlığa götürən ailəni, azyaşlı cinayətkarlar

üçün islah türməsinə, fabrikdə Dikin sızaxlı üzünü və utancaqlığını ələ salıb uğunan gənc qızları, onu hər vəchlə işə götürmək istəməyən və bunu onun təhsil əvəzinə məhkumluğa sahib olmasıyla izah edən müdirləri unudacaq və beləcə, axır ki, umduğu könül rahatlığına qovuşacaqdı.

Belə çıxırdı ki, sırf rahatlıq üçün insan gəbərtmək lazım imiş? Qoy olsun, onsuz da onun üçün bu, ilk cinayət deyildi. Qəssab quzunu hansı soyuqqanlıqla şaqqalayırsa, Dik də qurbanını eyni amansızlıqla qətlə yetirəcəkdı. Zərərsizləşdirməkdən ötrü əvvəlcə təpəsinə yüngülvarı zərbə endirəcəkdı. Bu zaman başqasının canını ağrıtmıqdan çox Diki əyin-başının insan qanına bulaşma ehtimalı daha artıq dərəcədə rahatsız edirdi. Sonra isə o, var gücüylə qurbanının qırtlağını sıxacaqdı...

Maşını saxlayıb, bir qədəh cinlə sandviç yemək üçün paba (pivexanaya) girdi. Pab sahibinin pişiyi gəlib, onun dizinin üstündə oturdu. Dik hara getsə, maqnit kimi heyvanları özünə cəlb edirdi, çünki onlar kimin özlərinə dost, məhrəm olduğunu asanlıqla duyurlar. Heyf ki, Rəisin pişikləri görün gözü yoxdur, yoxsa Dik Şotlandiyanıdakı evində bir cüt pişik saxlamağa da "yox" deməzdi.

Səkkizin yarısıydı. Illərdən bəri o, özünə bir xasiyyət aşılarmışdı: işə gedərkən həmişə ehtiyat zaman saxlayardı. Odur ki, pişiyi ehmalca dizindən götürüb, yerə qoydu.

Saat səkkiz tamamda o, Hemstəd villici, Uaystoun nohurunu keçib, Branç-Hillə tərəf yönəldi. Uest-Hit rouda maşını əylədi. O sarsaq, ahıl qonşusu gümanında yanılmamışdı: bir az ayazlı olsa da, gözəl və ulduzlu bir gecəydi. Maşında oturub, gözləyən Dik telefonda danışdığı qadınla özünü bağlayan nələinsə olub-olmadığını fikrində götür-qoy elədi. Yox, belə bir şey yox idi. Vasitəçisi güvənən adam idi, pulun Dikə çatdırılma sxemini isə onlar yüz ölçüb, bir biçmişdilər. O ki qaldı qətlə yetiriləcək o zavallıya, bu mənada Dikin qənaəti dəqiq və dəyişməz idi: ən "təmiz" cinayət – tanımadığın birisini öldürməkdir. Bu dünyadakı insanları isə Dik özünə ucdantutma yad sayırdı.

Bir az irəli gedib, o deyilən cığıra baxmaq üçün maşınını Templvud avenüdə saxladı. Uest-Hitə gedən yoldan ayrılan dolanbac cığır oraya daha yaxın idi. Özünü qoruyan Allah da qoruyur. Bu qətdə hər hansı risk payı olmasa belə, qaçıb aradan çıxmaq üçün variant düşünmək heç fəna sayılmaz. Beş fut enində və yoxuşa qalxan bu cığır daha sonra bağ çəpərlərinin arasıyla uzanırdı. Yoxuşun nisbətən dik olduğu hissələrdə pillələr düzəldilmişdi. Lap dik yerdə küçə fənəri vardı. Ondən

əlli yard aralıda, cığırın artıq hasarların əhatəsinə girdiyi qismdə isə ikinci fənər gözə dəyirdi. Bu iki fənər dirəyi arasında uzanan enli qum zolağının hər iki cənahında ağac və kollar əkilmişdi. Dik buranın son dərəcə münasib bir yer olduğunu qət elədi. Qurban cığırın o başındakı hasarların arasından çıxıb, ona yaxınlaşana qədər Dik ağacların arasında gizlənər, birinci fənərlə ikinci arasındakı nisbətən qaranlıq zolaqda ikən Dik onun işini bitirər.

Havalar ayazlı keçdiyindən yerli əhəlinin böyük qismi evdən çölə çıxmırdı. Bu fikir beynində dolaşdığı an uzaqdan addım səsləri eşidildi və Dik cibindəki, əskiyyə bükülmüş dəmir parçasını bərk-bərk sıxdı. Yəni bu, odur? Belə tez? Doqquza iyirmi beş dəqiqə işləmiş? Yoxsa o sarsaq qadın yenə nəyi isə qarışdırıb? Yox, canım, bu, cavan bir qız idi. Dik əvvəlcə onun dikdabanlarının taqıltısını alqıladı, az sonra isə onun işıq zolağına necə çıxdığını sezdi. Yaxınlaşan qızı Dik kinayə dolu bir maraqla süzürdü: ucaboyle və yaraşıqlı olsa da, paltonun altından qızın o iyrənc yancaqları aşkar seçilirdi. Cığırın bu kimsəsiz qismindən sürətlə keçən qız lap ürkək quş kimi başını sağa-sola çevirirdi. Onun əsəbilik keçirdiyi şübhəsiz idi. Vecəyaramaz paltosu bədəninə kip oturduğundan və ayağına dikdaban çəkmələr geydiyindən qızın yerləşə taxta müqəvvanınkini xatırladırdı. Bununla müqayisədə heyvanlar necə də təbii və şux yeriylirlər! İndi bunu sırf qorxutmaq xətrinə Dik yuxarıdan qızın üstünə sığmağı və onu var gücüylə silkələməyi elə istərdi ki! Bu hücumdan qızın dişləri şaqqıldayardı. Ya da Dik pillələri enər, onun ardınca düşüb qaça bilərdi. Amma insan övladıyla hər hansı təmas fikrinin özü də Diki iyrəndirirdi. Həm də hələlik o, bu təmasa girməyə əsla məcbur deyildi. Bir də ki qız onun üzünü görsəydi və sonradan bu ərazidə meyit tapılsaydı, mümkün cinayətkar kimi polis onun izinə düşərdi. Əgər Diki tutub, dəmir barmaqlıqlar arxasına atsaydılar, onda zavalı Monti və Rəisə kim baxardı? Bunu düşünəndə bütün bədənini əsməcə bürüdü...

Doqquza iyirmi beş dəqiqə qaldı. Evindən çıxan qurban yəqin indi Uaystoun nohuruna yaxınlaşmaq üzrədir.

Könlündən bir siqaret yandırmaq keçsə də, bu riskə getməyə gərək duymadı. Çünki tütün tüstüsü havada asılıb qalanda insanı duyuq sala bilir. O, cibindəki dəmir parçasını və məftilin ucundakı halqanı əliylə oxşadı. İşlər yolunda getsə, on beş dəqiqə içində hər şey bitəcəkdı. O, evə dönən kimi Rəislə Montini gecə gəzintisinə çıxaracaqdı. Gün

sabah isə daşınmaz əmlak dəlallinə baş çəkəcəkdi. Şərtini də belə qoyacaqdı: ev həyatlı və imkan daxilində insanlardan uzaqda olmalıdır. Dəniz sahilinə də baxa bilərdi.

Ömrü-günü böyük şəhərin kirli dalanlarında keçən, bəlkə də heç ömrü boyu dənizə girməyən Rəis orada ləzzətlə üzəcəkdi. Axı, itlər üzməyi anadangəlmə bacarırlar. Təəssüf ki, bunu insanlar barədə demək olmaz, hər şeyi, girişmək istədikləri hər aləmsə qışı onlara öyrətmək lazım gəlir...

Addım səsləri. Hə, vaxtdır. Doqquza on dəqiqə qalıb. Bu hərif deyəsən, dəqiqlik xəstəsidir. Elə bu xislət də indi onun qəniminə çevriləcək. Hərəkətsiz duran Dik gözünü hasarların arasındakı qara boşluğa zilləmişdi. Az sonra o, öz qurbanının uzaqdan çox da dəqiq olmayan konturlarını seçməyə başladı. Hərif işıqlı zolağa yanaşanda Dikin vücudu gərildi və o, dəmir parçasını ovcunda daha bərk sıxdı. Qadın hər şeyi dəqiq təsvir eləmişdi. Fənərin işığında bu adamın potaboy, gur və çalşacılı olması, bərk vuran xəz yaxalığı diqqəti çəkdi. Tutacağı işin əxlaqa zidd olduğunu inanıb, bundan əl çəksəydi, qarşısında açılan mənzərə Diki bu qənaətdən əl üstü daşındırırdı. Görəsən bunun kimi zəngin yaramazlar paltolarının yaxalarını bəzəyən xəzdən ötrü hansısa məsum heyvanın tələdə çırpınaraq, min bir əzab içində canını tapşırması barədə heç ötəri də olsa fikirləşiblər?

Yaxınlaşan hərifin qaraltısı zülmətə qarışanda Dik ağacların arasından çıxdı, qolunu fırlamaqla ona bir zərbə ilişdirdi. Kişi hıçqıldadı, sanki onu hıçqıraq tutmuşdu və ağır çuval kimi yerə çökdü. Qan-filan gözə dəymirdi. Bu isti və ağır bədənə təmasa qarşı ciyrimə hissini içində boğan Dik bütün gücünü topladı, qoltuqlarından yapışmaqla yerə sərilməyə başlayan kişini fənərə tərəf sürüdü.

Qurbanının sir-sifətinə baxmaq heç ağına da gəlmədi, buna maraq da duymurdu: axı, niyə boşuna zaman itirməliydi? Dəmir parçasını cibinə dürtdü, halqalı ipi çıxartdı. İndi qalırdı düzəltməyi ilməyi kişinin boğazına taxmaq və cəld bir hərəkətlə qırtlağını sıxmaq...

Qəfil eşitdiyi xəfif hənirti Diki hürkütdüyündən ip əlində asılı vəziyyətdə qaldı. Bu addım səsi yox, heyvan pəncələrinin yerdən çıxartdığı küt tappılıqlar idi. Qəfil geri qanrıldı. Cığırın o biri başından ona doğru gələn ağ-qara taksa köpəyi quyruğunu havada tapança kimi saxlamaqdaydı. İndiyədək Dik bunun qədər gözəl itləri çox az görse də, indi onun bu saatda və məhz burada zühur etməsi heç arzuolunan deyildi. "İlahi pərvərdigara, – deyə düşündü, – indi o, mütləq mənə yanaşacaq.

Axı, onlar belə xəlp olunublar". Həqiqətən də, zülmətin qoynundan sıyrılan it Dikin dayandığı işıqlı zolağa keçəndə bir qədər karıxdı. Başını dik tutub, quyruğunu bulayaraq ona yaxınlaşdı. Itə deyil, taleyinə lənətlər yağdıran Dik ona əl uzadıb, pıçıldadı:

– Nə gözəl itmiş bu. Ağıllı-kamallı. Vallah, milsiz itsən sən. Ancaq burada durma, haydı, qaç get evinə.

Amma it soyuq bir nəzakətlə ona uzanan əldən yayındı və Dikin yanından ötərək, burnuyla huşsuz vəziyyətdəki kişinin üzünə toxundu. Bu, Diki heç açmadı, çünki itin qoxusunu alan qurbanın huşu başına dönə bilərdi.

Əlini itin qalın xəzinin üstə qoyub, onu itələyən Dik dedi:

– Yaxşı, get. Burada sənlik heç nə yoxdur. Get, ovunu elə və ya ürəyin başqa nə istəyirsə, onu...

Amma taksa dirənib durmuşdu, getmirdi. Quyruğu və üz əzəlləri titrəyirdi. Əvvəlcə Dikə, sonra yerə sərilənə sahibinə göz qoyan it astadan səs çıxarmağa başladı. Bu səs ciyilti ilə fit arasında bir şey idi. Adətən ov köpəkləri belə səslər çıxarırlar. O ara Dik əlini heyvanın gur və sıcaq xəzindən çəkməli oldu. İçində baş qaldıran dəhşətlə qarışıq nifrət hissini boğaraq, əlini qurbanının xəz yaxalı qara paltosunun cibinə salıb eşələndi və tapdığı əsla arzulamadığı əşyanı – dəri iplərdən hörülmüş it xaltasını oradan tapıb çıxartdı.

Görüm lənətə gəlsin o sarsaq qadın! Görünür, dəstəyi asmazdan öncə qadın Dikə bu barədə nəse deyəcəkdi, hərçənd qadından ötrü bu, çox da əhəmiyyətli məqam sayılmazdı! Bəyəm bu hərifin buraya öz itini gəzdirməyə çıxaracağı bu qədərmi əhəmiyyətsiz məsələ idi?! İlahi pərvərdigara! Məgər bu məsum itin öz sahibinin necə qətlə yetiriləcəyinə şahid olması, sonra isə hövüllənərək, Londonun ən hərəkətli magistral yollarından biriylə evinə dönməsi önəmsiz bir şey idi ki?! Bəlkə qadın düşünürmüş ki, mən iti də gəbərdəcəyəm?! Belə amansız bir fikri sadəcə ağılından keçirdiyi üçün Dikin damarlarında axan qan coşdu. Yanında it olmasaydı, o, yerdə sərilənib qalan hərifin üz-gözünü təpikləyərmiş bəlkə də. Amma o, heç vaxt aldanmamışdı və buna imkan da verməzdi. Sırf Monti və Rəisin xətrinə o, Şotlandiyada ev almağa hazırlaşdı. Hansısa sarsaq bir qadının planları alt-üst etməsi üzündən o, bir ətək puldan əl üzə bilməzdi. Tez bir cərə düşünmək lazım idi. Məsələn, bu tapdığı xaltanı itin boynuna taxaraq, onu Uaynstoun nohurunun yanından keçən yola qədər ötürə bilərdi. Düşünürdü ki, orada it də, onun ar-

tıq qımıldanmağa və inildəməyə başlayan sahibi də təhlükəsiz şəraitdə olar. Bəlkə iti maşınına mindirsən? Allah özü şahiddir ki, bu, çox mehriban, saf bir köpəkdir, hətta o, Dikin burada hansı hoqqalar durğuzduğunu... və ya durğuzacağını heç ağlına da gətirmir... Bəs yaxşı, sonra nə olacaq? Kişini öldürüb, itini də bu fənər dirəyinəmi bağlasın? Yox, Dikin ürəyi heç vaxt itləri bağlamağa qıymayıb.

Çarəsiz vəziyyətə düşmüşdü. Itə qarşı nə nifrət, nə də kin hissi bəsləyirdi. İçində çapaladığı bu durumla sadəcə hesablaşmalıydı: sanki yataqda qadınıyla eşq-məşqlə məşğul olan atanın yanına ağılı heç nə kəsməyən körpə övladı sevincək qaçıb gəlmiş və ona mane olmuşdu. Körpələr – hər şeydən vacibdir və bundan heç hara qaçmaq olmaz. Dik tələsmədən halqalı ipini yığdı. Kişinin çal başını kobud tərzdə qaldırdığı vaxt o, inildədi. Xaltanı çıxartdığı cibdə sərt, metal bir əşya da var idi və bu, brendi qumquması idi. Dik qapağını açıb, kişinin ağzına bir az içki damlatdı. Onun hərəkətlərinə göz qoyan it razılıqla quyruğunu bulamağında daydı.

– Harada... haradayam mən? Mənə... mənə nə olub?

Dik ona cavab verməyə gerek duymadı.

– Kimsə... başıma bir şey çırpdı. İlahi, başım çatlayır. Bəlkə mənə soyublar da? – O, cibindəki pulqabını əllədi. – Yox, Allaha şükür, soymayıblar. Mən... mən oturmaq istəyirəm. Hə, bax, belə yaxşıdır. Brüs bəs hanı? Aha, oradaymış. Afərin sənə, Brüs. Ona bir xəttər toxunmadığına da duaçı olmalıyam.

Dik boğuq səslə dedi:

– O, misilsiz itdir. Gedək. Məndən möhkəm yapışın. Maşınım oradadır.

– Siz çox insanpərvərsiniz, çox insanpərvər. Bəxtim də onda gətirib ki, vaxtında dadıma yetişibsiniz.

Dik susurdu. Kişi ona söykənəndə az qala öyüyəcəkdi hətta. Xaltanı Brüsün boynuna taxandan sonra onlar pillələrlə maşına tərəf endilər. Keçirdiyi dərin qorxudan bütün bədənini dözülməz təqəxsusu verən bu tösberçə adamdan qurtulan Dik dərinə köks ötürdü. Brüsü arxa oturmağa yerləşdirərkən onu sığalladı, nə isə xoş sözlər pıçıldadı.

Gəlib çatdıqları ev əslində ev yox, iri bir malikanə idi və Ist-Hitdə yerləşirdi. Pəncərələrindən işıq süzülürdü. Dik maşından enməkdə kişiye yardım elədi, onu giriş qapısına qədər müşayiət edərkən Brüs də onların ardınca düşmüşdü. Zəngə uniforma geyinmiş xidmətçi çıxdı. Holda, xidmətçi-

nin arxasında isə ziyafət paltarında gənc bir xanım dayanmışdı.

Onun ağzından vur-tut bircə kəlmə qopdu: "Ata!". İndi həyəcan çaları sezilən bu səs Dikə hədsiz tanış gəldi. O, qızın səsini bir notdan tanıdığı kimi, qız da Dikin səsini tanımışdı, çünki zahiri dəbdəbəsiindən zənginlik yağan hollu ötəri süzən Dik arxasını dönərək: "Yaxşı, mən getdim" – demişdi.

O ara baxışları qarşılaşdı. Ümidləri daşa çırpılan qızın sifəti kağız kimi ağarmışdı. Atasına özünə gəlməyə yardım edirmiş kimi qız sərt tərzdə soruşdu:

– Nə olmuşdu sənə?

– Əzizim, birisi mənə soymaq üçün başıma nə isə çırpıbmış. Ancaq indi vəziyyətim yaxşıdır. Bu centlmen də təsadüfən oradan keçirmiş. Mən hələ imkan tapıb, ona əməlli-başlı təşəkkür də eləməmişəm, – deyə kişi Dikə əl uzatdı. – Siz Allah, evə keçin. İzninizlə soyadınızı öyrənək. Axı, siz, demək olar ki, mənə ikinci həyat bəxş etmişsiniz. Əgər o ayazda oralarda düşüb qalsaydım, heç şübhəsiz donub ölərdim.

Dik dilləndi:

– Boş şeydir... Bu cür itlə adama heç nə olmaz!

– Yəni o, belə çox şey bacarır ki? Hə, Brüs? Yoxsa səndən cəngüdəndə çıxar?

Aşağı əylən Dik iti tumarladı:

– Onun sizə necə kömək etdiyini heç vaxt anlamayacaqsınız...

Geri qanrılmayan Dik keçib, sükan arxasında əyləşdi. Həyətdən çıxarkən aynada gördü ki, gənc xanım evə tərəf gedir, karıxmış halda xalının üstə duran atası isə öz xilaskarına yöndəmsiz və yersiz hərəkətlərlə təşəkkürünü bildirir.

Ona on beş dəqiqə qalmış o, evinə çatdı. Montti onu holda gözləyirdi, Rəis isə hələ də qonaq otağındakı çarpayının üstə nazlanmağındaydı. Onların xaltalarını taxan Dik Monttiyə onun sevimli paltosunu da geyindirdi, qapını açaraq dedi:

– Hələ ki pab bağlanmayıb, gedək pivələyək. Sonra isə çöllükdə bir az gəzişərik.

O da, itləri də havaya çökən qazları ciyərlərinə çəkdi. Birdən Monti asqırdı.

– Sağlam ol. Buralar əcəb iylənmiş yerlərdir, eləmi? Dərin təəssüf hissiylə sizlərə bildirməliyəm ki, Şotlandiyada ev alma planımızı bir az sonraya ertələməyə məcburuq.

Montinin yeyin yeriye bilmədiyini nəzərə aldıklarından, onlar ağır-ağır "Georqun tavernası"na tərəf üz tutdular.

✍ Dilimizə çevirdi: Azad Yaşar

Çarlz BUKOVSKI
(ABŞ)

QATİLLƏR (h e k a y ə)

Harri yük qatarından təzəcə enmişdi və Alameda yoluyla Pedronun yanına, bir fincan ucuzvarı qəhvə içməyə gedirdi. Şəhərin gözü təzəcə açılsa da, Pedronun öz dükanını adətən saat 5-də açdığını o, yaxşı xatırlayırdı. Cəmi beş sent ödəməklə orada nəinki bir, hətta iki saat da oturmaq olurdu. Və düşünmək. Harada və nəyi düz, nəyi isə yanlış etdiyini saf-çürük etmə imkanı qazanırdın orada.

Pedronun dükanı açıq idi. Qabağına bir fincan qəhvə qoyan meksikalı qız onu əsl insan kimi süzdü. Həyatın hər üzünü görmüşdü bu Qol və suyuşirin qız idi. Belə deyək də – xeyli suyuşirin qız idi. Əslinə qalanda isə, qadınların hamısı real təhlükə mənbəyidir. Həyatdakı hər şey adama təhlükə saçır. İndi o, vaxtilə birisindən eşitdiyi şəxsi bir qənaəti xatırladı: Həyatın Özü Təhlükələrdən İbarətdir.

Harri keçib, köhnə masalardan birinin arxasında əyləşdi. Buranın qəhvəsinə söz ola bilməzdi. Cəmi otuz yaşın içində olsa da, həyatını nöqtələmişdi artıq. Qəhvəsinə udumlayaraq, vaxtilə nəyi yanlış, nəyi doğru etdiyini xatirində canlandırırdı indi. Hər şeydən – sığorta həngəmlərindən də, xırda kabinetlərdən də, yüksək şüşəli ağıllardan da, elə müştərilərdən də cana yığılmışdı o. Arvadına xəyanət etməkdən, katibələri liftdə, vestibüldə əlləməkdən də zinhara gəlmişdi. Milad və Yeni il bayramı şənliklərindən, doğum günü məclislərindən, yeni maşın, mebel, hətta qaz, su, enerji üçün ödəmələrdən də, insanın ən müxtəlif tələbatlarını qarşılayan hər şeydən zəndi-zəhləsi gedirdi onun.

Ən əvvəl hər şeyi, bütün iş-gücünü sırf bezdiyi üçün bir kənara atmışdı. Az sonra isə boşanma məsələsi gündəmə gəlmişdi, bunun ardınca o, içkiyə qurşandı və qəfildən ortalıqdan qeyb oldu. Artıq heç nəyi yox idi və indi anlayırdı ki, lütən birisi kimi yaşamağın özü də xeyli qəliz məsələ imiş. Bu da bir başqa cür yükmiş. Kaş bunların arasında, həm də nisbətən maneəsiz bir yol olaydı. Axı, adətən insan iki şey arasında seçim eləyir: ya özünü oda-közə vurur, ya da sırf avaralanmağa üstünlük verir.

Özü kimi, yəni beş sentə bir fincan qəhvə alan bi-

risi keçib, düz qarşısında əyləşəndə Harri başını qaldırmalı oldu. Bu adam təxminən qırx yaşlarındaydı. Harri kimi onun da əyin-başı tökülürdü. Damağında ki siqareti yandıran bu hərif baxışlarını Harridən çək-mirdi.

– Nə var, nə yox?

Harri dilləndi:

– Əcəb sualdır.

– Haqlısan.

Qəhvələrini içməyə davam elədilər.

– Maraqlıdır, insanlar belə yerlərə necə gəlib çıxırlar, hə?

– Hə-ə-ə, – deyə Harri təsdiqlədi.

– Yeri gəlmişkən, buna bir ehtiyac varsa, adım Uilyamdır.

– Mənimki isə Harri.

– Məni "Bill" də çağıra bilərsən.

– Mən razı.

– Üzünə baxana elə gəlir ki, sən gedib-gedib nə yinsə lap axırına çıxmısan.

– Mən sadəcə qırmanc yeməkdən yorulmuşam.

Lap it kimi əldən düşmüşəm.

– Harri, yenidən cəmiyyətə dönmək istəyərdin?

– Yox, əsla. İndi daha çox bu düşdüyüm durumdan sıyrılıb çıxmaq arzusundayam.

– Halbuki sən canına da qıya bilərdin.

– O heç də.

Bill dedi:

– Bura bax, əgər haradansa, həm də qısa vaxtda əlimizə bir az nağd pul keçirsək, ruhumuzu gen-bol əyləndirə bilərik ha!

– Niyə də olmasın? Amma necə?

– E-e-e, ancaq bir az riskə getməliyik.

– Məsələn, necə?

– Əvvəllər mən ev soyurdum. Qazanlı işdir. Yaxşı bir ortağa indi yamanca ehtiyacım var.

– Elə isə danışdıq. Mən demək olar ki, hər şeyə razıyam. Onsuz da həyatdan bezib-usanmışam: qaynadılmış paxladan da, boyat qoğallardan da, hər cür missiyalardan da, Tanrı haqda moizələrdən də, xorul-

tulardan da...

Bill dedi:

– Indi əsas məsələ – bu işi görəcəyimiz yerə getməkdir.

– Məndə iki dollar var.

– O da yetər. Gecə yarı görüşürük. Karandaşın necə, var?

– Yox.

– Gözlə. Gedib, bunlardan istəyim.

Bir qələm qırığı tapıb, geri döndü. Salfeti götürüb, üstündə nələrsə cızdı, qaraladı.

– Beverli-Hillzə gedən avtobusa minib, sürücüyə de ki, səni orada endirsin. Düşəndən sonra şimal tərəfə üz tutub, iki məhəllənin ta axırına qədər get. Orada səni gözləyəcəyəm. Gələ biləcəksən?

– Gələrəm.

– Arvad-uşağın necə, var? – deyə Bill xəbər alan da Harridən:

– Var idi, – cavabı gəldi.

O gecə hava soyuq idi. Avtobusdan enən Harri şimala tərəf getməklə iki məhəlləni geridə qoydu. Zülmətdən göz-gözü görmürdü. Bill özü büküdü tənəkini tüstülətməyində idi. Həm də görünən yerdə yox, iri bir kolun ardına durmuşdu.

– Salam, Bill.

– Salam, Harri. Hə, pullu bir işə girişməyə hazırsan?

– Hə.

– Çox yaxşı. Mən buraları yaxşıca araşdırmışam. Deyəsən, zəngin bir ev də tapmışam. Digər evlərdən aralıda tikilib. Ondən ətrafa pul qoxusu yayılır. Qorxmursan ki?

– Yox. Qorxmuram.

– Əla. Onda diqqətini topla və ardımca gəl.

Bill səkiylə bir məhəlləni keçib, digərinin yarısına qədər getdi. Harri də kölgə kimi onun ardınca düşmüşdü. Sonra Bill kolların arasından keçib, xırda nohur tərəfə buruldu. Arxa tərəfdən yanaşdıqları iri ev ikimərtəbəliydi. Bill arxa pəncərənin yanını kəsdi. Bıçaqla pəncərədəki toru dələndən sonra ətrafı dinlədi. Həndəvərə əsl məzarlıq sükutu çökmüşdü. Tor vurulan çərçivəni yerindən oynatmaqla yuxarı qaldırdı. Bir xeyli onunla əlləşdi. Harri artıq özünü danlamağa başlamışdı: "İlahi! Yəqin xam oğrudur bu. Ya da psixin birisidir".

Bu vaxt pəncərə açıldı və Bill özünü içəri saldı. Qaranlığa rəğmən, Harri pəncərədən sivişməyə çalışan ortağının yanbızlarını necə burcutduğunu da sezdi. "Əcəb məzəlidir! – deyə düşündü. – Heç kişi xeyləğ da bu işlə məşğul olar?!"

Bill içəridən pıçıldadı:

– İçəri keç.

Harri də içəri daldı. Evdən həqiqətən pul və cillalı mebel qoxusu gəlirdi.

– Aman Allah, Bill. Bax, ancaq indi canımı anlaşılmaz qorxu hissi bürüdü və bunun mənasız bir iş olduğunu anladım.

– Səsini başına atma. Özün demirdin ki, suda bişən paxladan bezmisən?

– Deyirdim.

– Onda kişi ol.

Bill ağır-ağır siyirmələri açıb, oradan qamarladıqlarını ciblərinə dürtüştürdüyü müddətdə Harri onun böyründə kırıncə durmuşdu. Hər halda bura yemək otağıydı, çünki Billin cibinə soxduğu əşyalar qaşiq, çəngəl və bıçaq idi.

Harrini fikir götürdü: "Əgər bunları satsaq, guya əlimizə nə qədər pul keçəcək ki?!" Bill isə gümüş əşyaları gödəkçəsinin ciblərinə yığmağına ara vermirdi. Arada bıçağın biri əlindən yerə düşdü. Döşəmə sərt idi, xalı sərilmədiyindən çox dəqiq və aşkar cingilti qopdu.

– Kim var orda?

Bill və Harri nəfəslərini qısıb, yerlərində qurudular.

– Mən dedim: "Kim var orda?"

Sonra bir qız səsi eşidildi:

– Nə olub elə, Seymur?

– Qulağıma bir səs dəydi. Yuxudan da o səsə oyandım.

– Of, of, yat, yat.

– Yox. Mən dəqiq nəşə eşitdim.

Əvvəlcə çarpayının cırlıtısını, ardından isə kişinin addım səslərini duydu Harri. Qapını açan o adam indi onlarla birlikdə yemək otağında dayanmışdı. 26 – 27 yaşlarındakı bu keçisaqqallı və uzun saçları olan cavanın əynində pijama vardı.

– Vay, ibnələr, deyin görüm, evimdə nə itiniz azıb, hə?!

Bill Harriyə tərəf çönlüb, dedi:

– Yataq otağına get. Çox yəqin orada telefon var. Qoyma qız bir yerə zəng eləsin. Bunun dərşini özüm verəcəyəm.

Harri yataq otağına tərəf yollandı, qapını tapıb, içəri girəndə orada cavan, 23 yaşında sarışın bir qızla rastlaşdı. Yaraşılıq gecə paltarının altında qızın məmələri ahənglə yırgalanırdı. Böyründəki tumbanın üzərində telefon olsa da, qız hələlik harayasa zəng etməyi ağına da gətirmirdi. Yatağında oturmuşdu, dəhşətdən əliylə ağzını qapamışdı.

Harri ona təpindi:

– Səsini çıxartsan, gəbərdərəm.

Başının üstünü kəsdiydi qıza göz qoyduqca Harri öz arvadı barədə düşünürdü: o, heç vaxt bu dilbər qədər canalıcı olmamışdı. Harrini tər basdı, başı gicəlləndi. Qızla göz-gözü qaldığından idi yəqin.

Harri çarpayının kənarında oturdu.

– Arvadıma toxunma, yoxsa səni gəbərdərəm!
Bill onu təzəcə yataq otağına çəkib gətirmişdi. Kişinin qolunu geri qanıran Bill bıçağı onun onurğasına dirəmişdi.

– Qorxma, heç kəs sənin arvadına bir şey eləməyəcək. Yetər ki, sən o iy verib, iylənən pullarının yerini de, biz də xoşluqla çıxıb gedək.

– Mən axı sizə dedim ki, nəyim varsa, hamısı pul-qabımdadır.

Bill onun qolunu daha sərt burdu və bıçağı bir az da dərinə yeritdi. Kişi ağrıdan üzünü bürüsdürdü.

Bill soruşdu:

– Qızillar haradadır? Onların yerini göstər.

– Yuxarıdadır...

– Yaxşı. Onda birlikdə yuxarı qata çıxacaq!

Harri baxışlarıyla onları ötürdü. Sonra gözləri təkrar qıza zilləndi, heç qız da o ara baxışlarını ondan ayırmırdı. Göy gözlərinin bəbəkləri qorxudan böyümüşdü.

Harri təkrar qıza təpindi:

– Çığırıb eləmə, yoxsa, bax, düz sözümüdü: səni həqiqətən öldürərəm!

Qızın dodaqları səyridi. Onlar solğun pəmbə rəngdəydilər. Gözlənilmədən yad kişinin dodaqları onlara toxundu. Onun saç-saqqalı qızın üzünü dalayır, üfunətli nəfəsi ürəyini bulandırır. Zərif və bəyaz tənli qızın başını ovucularında tutan kişi gözlərinin içinə baxaraq ona dedi:

– Sən qancıqsan! Hə, hə, lənətə gəlmiş sürtüksən!

Bunun ardınca qızı təkrar, amma bayaqkindan daha qaba şəkildə öpdü. Sonra hər ikisi yatağa sərələndi. Əlləriylə qızı gövdəsinə sıxdığı üçün o, ayaqqabılarını çıxarmaqdan ötrü ayaqlarını yelləməyə məcbur oldu. Daha sonra eyni üsulla şalvarını soyunmağa, onun məngənəsindən qurtulmağa cəhd göstərəndə də, qızı bir an belə buraxmadı, öpüb-oxşadı:

– Qancığım, lənətə gəlmiş qancığım...

– Ah, yox! İlahi pərvərdigara, yox! Arvadıma toxunmayın, əclaf!lar!

Onların nə vaxt geri döndüyündən Harri bixəbər idi. Cavan ər səsinə başına atmışdı. Sonra bir xırıltı gəl-di Harrinin qulağına. Kərkinməyinə ara verib, geriye boylandı. Boğazı kəsilən cavan yerə sərələnmişdi, qanı isə bəlli fasilələrlə parketə sıçramaqdaydı.

Harri çığırdı:

– Sən onu öldürdün!

– Axı, o, bağırırdı.

– Onu öldürməyə də bilərdin.

– Sən də onun arvadını zorlamayıydın.

– Mən qadını hələ zorlayıb-eləməmişəm, amma sən artıq onun ərini gəbərtdin.

Bu səfər qadın şivən qopartdı. Harri onun ağzını əliylə qapadı və soruşdu:

– İndi neyləyək?

– Bunu da eləcə. Şahid qalmasın.

Harri dilləndi:

– Mənim buna əlim qalxmaz.

Bill dedi:

– Onda mən öldürərəm.

– Amma bu cür mətahı dadmamaq bağışlanmaz günah olardı.

– Elə isə buyur, dad.

– Sən onun ağzını bir şeylə yumsana.

Bill dilləndi:

– O barədə arxayın ol.

Siyirmədən çıxartdığı şərfi o, qadının ağzına dürtüdü. Sonra balıszünü zolaqlar şəklində cırıb, şərfin üstündən bağladı.

– Haydı, işini gör, – dedi Bill.

Qız artıq dirənmirdi. Deyəsən, şok vəziyyətinə girmişdi.

Harri işini bitirəndən sonra, Bill onun yerini tutdu. Harri ortağına göz qoyurdu. Bax, belə ha. Tarix boyu belə olub. İşğalçı ordu hər şeydən əvvəl yerli qadınlara təcavüz edib. İndi Bill ilə o da işğalçı qoşun kimi bir şey idi.

Bill çarpayından enərkən:

– Heç vaz keçiləsi can deyilmiş ha! – dedi.

– Bura bax, Bill, gəl, bunu öldürməyək.

– Yox, gedib bizi satar. Şahiddir axı.

– Əgər canına qıymasaq, o da bizi şərləməz. Belə daha doğru olar.

– Şərləyər. Mən insan övladına yaxşı bələdəm.

Sonradan gedib bizi satacaq.

– Ona verdiyimiz bu həzzə görə niyə gedib bizi satmalıdır ki?

Bill dediyində durdu:

– Mən də elə ona görə deyirəm ki, mütləq bizi satacaq. Niyə buna imkan tanıyaq, axı?!

– Gəl, onda özündən soruşaq. Onunla danışaq. Bu barədə fikrini öyrənək.

– İndi onun nələr düşündüyünü mən yaxşı bilirəm. Bu dəqiqə onu gəbərdəcəyəm.

– Sən canın, Bill, lazım deyil. Gəl, hər şeyi necə varsa, elə də saxlayaq.

– Necə varsa, elə də saxlayaq?! Bütün bunlardan sonra?! Çox gecdir. Əgər sən bir azca özünə hakim olsaydın və qabağındakı o şöğəribi hara gəldi dürtməsəydin...

– Bill, qıyma ona, mən... baxa bilmirəm...

– Üzünü yana tut.

– Bill, yalvarıram sənə...

– Sənə demədim üzünü yana tut, ay anası göyçək!

Harri üzünü yana çevirdi. Qızın heç cıqqırı da çıxmadı. Aradan bir neçə dəqiqə ötdü.

– Bill, işini bitirdin?

– Hə. İndi dönüb, baxa bilərsən.

– İstəmirəm. Gedək. Gedək buradan.

Onlar elə həmin pəncərədən də bayıra çıxdılar. Hava lap ayazlamışdı. Evin kölgəli tərəfiylə irəliləyib,

sarmaşıqlı çəpərdən o biri üzə keçdilər.

– Bill?

– Nədir?

– Kefim yamanca duruldu, elə bil heç nə olmayıbdır.

– Olub, əşşi, olub.

Geriye, avtobus dayanacağına qayıtdılar. Gecələr sənişinlər seyrəldiyindən bəlkə də avtobusu bir saat gözləmək lazım gələcəkdi. Dayanacaqda durub, bir-birinin üst-başına göz qoyurdular ki, birdən qan izi-filan olar. Amma qərībədir: heç yerlərində qandan

əsr-əlamət yox idi. Bundan tam əmin olandan sonra adama bir tənəkəki bükub, tüstülətməyə başladılar.

Qəfildən Bill öz tənəkisini yerə tükürdü:

– Lə-ə-nət sənə, kor şeytan!

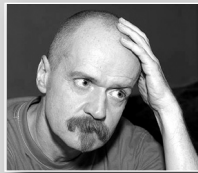
– Nə oldu ki, Bill?

– Biz o hərfin pulqabısını götürməyi unutduq!

Harri dilləndi:

– Əh, sən də lap betərini!..

✍ Dilimizə çevirdi: Azad Yaşar

Aleksandr BARD

NETOKRATIYA

Aleksandr Bard 1961 -ci ildə anadan olub. Stokholmda yaşayır. Musiqiçi, yazıçı, futuroloq (gələcəyi öyrənən mütəxəssis), televizya şoularının aparıcısı, İsveç hökuməti yanında məsləhətçi, "Speakers.Net" nətiqlərin virtual formunun əsas aparıcı simasıdır. İsveç elmlər akademiyasında mühazirələr deyir. O həmçinin, musiqi prodüseri, bəstəkar, ifaçı, 80-dən çox mahnının müəllifi kimi də tanınır. Onun mahnıları vaxtilə Skandinaviya musiqi çartlarında liderlik etmişdir. O, ən böyük səsyazama studiyalarından olan "Stokholm Records"un qurucularındandır. "Army of Lovers", "Vacuum" və "BWO" musiqi layihələrinin iştirakçısıdır. İnternetin ilk layihələndirici mütəxəssislərindəndir, doqquz beynəlxalq forum şəbəkəsinin, həmçinin "Philosophy" (dünyada ən böyük fəlsəfə və futurologiya formu) və "Z" (İrandakı diktator rejiminə qarşı mübarizə qlobal şəbəkə) kimi şəbəkələrin sahibidir.

Netokratiya, akademik elmin sərhədlərini cəsarətlə aşan, özündə vahid fəlsəfə, sosiologiya, tarix, iqtisadiyyat, biznes və idarəetmə nəzəriyyəsini birləşdirən yeganə futuroloji əsərdir. Bu informasiya texnologiyalarının iqtisadiyyata, siyasətə, mədəniyyətə və kütləvi kommunikasiya vasitələri sahəsinə gətirdiyi inqilabi dəyişiklikləri tədqiq edən ilk kitabdır. Zamanla interaktivlik kommunikasiyanın əsas cəhətinə çevrilir və bu kitab həmin proseslərin niyə və necə baş verdiyini izah edir.

Müəlliflər Aleksandr Bard, Yan Zoderkvist kitab haqqında deyirlər: "Bu kitab bizim dərin məyusluğumuz nəticəsində dünyaya gəldi. Biz, XX əsrin sonlarında, gələcəkdə bizi nəyin gözlədiyi haqda ictimai müzakirələrin cahil və uşaqcasına aparılmasını daha artıq qəbul edə bilməzdik. Gələcək haqqında bu günədək yazılan şeylərin hamısı, ya aktuallığını itirmiş hansısa ideologiyanın əsasında quraşdırı-

lır, ya da informasiya texnologiyaları sahəsindəki texniki inqilabın bizim cəmiyyətə əsaslı təsiri haqda hər hansı tarixi analiz aparmadan, kortəbii surətdə tərtib olunub. Nə qatı optimistlər, nə də köklü pessimistlər qarşılaşdığımız problemlərə ciddi münasibət sərgiləmək iqtidarında deyillər. Həm bu, həm də digər qruplar son dərəcə bəsit məsələlərdə düzgün hökm yürüdə bilirlər, ancaq böyük problemlərlə bağlı həqiqi mövcud vəziyyəti şərh edərkən yanılırlar. Bundan əlavə biz özümüz də yeni texnologiyalar vasitəsilə aparılan qloballaşma prosesinin öncüllərindən olan İsveçrədə yaşayıb, işləyirik. Amma, hətta belə ölkədə də, biz gələcək haqqında daim cürbəcür cəfəngiyyatlar eşitməyə öyrəşmişik, gör indi daha zəif inkişaf etmiş ölkələrdə gələcək haqda hansı söhbətlər gedir. Yuxarıda haqqında bəhs etdiyimiz problemlərə müdaxilə etməyin, kiminsə ətrafda baş verənlərin aydın mənzərəsini təsvir etmək zəhmətinə girişməyinin zamanı artıq yetişib. Artıq, yeni növ

informasiya texnologiyalarının praktiki olaraq bütün cəbhələrdə qalib gəlməsinin çətin və mühüm aspektlərini ortaya çıxartmaq lazımdır. Dövlətləri nə gözləyir? Siyasətçilərin və demokratiyanın taleyi necə olacaq? Əmək bazarını və təhsil sistem hansı köklü dəyişikliklərə məruz qalacaq? İstehlakın xarakteri necə dəyişəcək? Hadisələrin axını incəsənət, fəlsəfə və kütləvi informasiya vasitələrinə necə təsir edəcək? Təbəqələşmənin strukturu necə dəyişəcək və təbəqələr arasındakı ixtilaf hansı səbəblərdən yaranacaq? Elektron kommunikasiya sistemlərinin işi necə qurulacaq? Yenidən qurulacaq ierarxiyada hakimiyyət necə paylanacaq? Yeni elitanın hansı strateji maraqları olacaq və yeni aşağı təbəqə hansı xarakter cəhətlərə sahib olacaq? Hansı elmlər daha aktual olacaq? Ən çox hansı sosial problemlər yayılacaq və hansı həll yolları ortaya çıxacaq? İnsan və onun dünya haqqındakı təsəvvürləri necə dəyişəcək və bu dəyişikliklər hansı nəticələrə gətirib çıxardacaq? Və sayr.

Bu sualların hamısına cavab tapmaq üçün əvvəlcə təməl anlayışları müəyyənləşdirmək lazımdır. Oxucular informasiya texnologiyalarının nə olduğunu və necə işlədiyini aydın təsəvvür edə bilməlidir. Habelə, insanın biolojio və sosial nöqteyi nəzərdən kim olduğunu, hakimiyyətin nə olduğunu və hansı qaydalar əsasında mümkünləşdiyini, vacibliyini dərk etmək lazımdır. Bizim təsəvvürümüz geniş məkanda irəliləyib və bir çox sərhədləri aşıb. Sözsüz ki, dar sahələrin ekspertləri, bu kitabda özləri üçün bir çox mübahisəli detallar aşkarlayacaqlar ancaq bizi daha təməlli yanaşmalar maraqlandırır. Bu kitab başdan ayağa, artıq həqiqi təbəqə kimi ortaya çıxması labüd olan netokratiya ruhunda yazılıb və kitabda elə onun mahiyyətini izah etməyi qarşıya məqsəd qoymuşuq.

Kitabın orijinal isveç versiyası 2000 -ci ildə nəşr edilib və ona verilən reaksiyalar qismən yaxşı olsa da qismən də, dözümsüz, həddindən artıq heyrət və dəhşət doğuran, bəzi məqamlarda hətta nifrətin sərhədlərinə gedib çıxacaq qədər əsaslı oldu. Kitab dərhal isveç bestsellerlərini siyahısına girdi və uzun müddət orada qaldı. Bizi nə qədər çox oxuyurdularsa, müzakirələr bir o qədər çox sərtləşirdi. Daim müzakirə mövzuları o olurdu ki, həqiqətənmi bizim ifadə etdiyimiz fikirlər özünü doğruldacaqmı? Kapitalizm və demokratiyanın məhvə doğru getdiklərini deyərkən biz əslində nəyi göstərmək istəmişik? Əksinə kapitalizm yeni inkişaf səviyyəsinə keçib, demokratiyanın intibahına gətirib çıxara bilərdimi? Faktiki olaraq biz kitabı bitirdikdən sonra əvvəlcədən proqnozlaşdırdığımız bir çox hadisə özünü doğrulmuşdur. Məsəlçün, internet kompaniyalarının kütləvi çöküşü, fond bazarlarına böyük zərbə vurdu. Milyonlarla, milyardlarla dollar vəsait, ən adi bir böhranın qarşısında yox olub getdi, bununla iqtisadiyyat tarixində faciəvi bir səhifə

açıldı. İndi biz hadisələrin gedişinin tamamilə bizim gözləntilərimizə uyğun irəlilədiyinə əmin olduq.

"Netokratiya" kitabını diqqətlə oxuyan hər kəs indi əmin oldu ki, bizim müxtəlif mütəxəssislər tərəfindən qətiyyətlə rədd edilən analizlərimiz böyük ölçüdə özünü doğrultmuş oldu. Şəbəkələrin varlığı, inkar edilməsi heç cür mümkün olmayan bir faktdır. Şəbəkə bizim həyatımızda hər şeyi dəyişdirmək gücünə sahibdir. Ən böyük internet kompaniyalarının uğurla öz varlığını sürdürməsi, "Şəbəkələr" in cəmiyyətin iqtisadi və sosial təməlinin qurulmasında əsas rol oynadığı haqda faktlar sadəcə hələ kapitalistlərin anlamadığı reallıqlardır. Nəticədə aydın olur ki, böyük sürətlə hər yerə yayılan yeni faktorlarla heç cür barışa bilməyən, indiki cəmiyyətin yuxarı təbəqələrində toplanmış kapitalistlər get-gedə öz hakimiyyətlərini tamamilə itirəcəklər. Yeni hakim təbəqə olan NETokratiya artıq meydana çıxıb. Kapitalist üsulları ilə istehsalın öz ömrünü başa vurməsi ilə əlaqədar onların istehlakçıları olan aşağı təbəqənin də öz yerini tamamilə yeni xarakterli bir təbəqəyə verəcəyini gözləmək olar. Əvvəl proletariat adlandırılan "istehlakçı" təbəqənin yerinə konsumptariatın meydana çıxması tamamilə məntiqidir. Bizim görüşümüze görə, informasiya mübadiləsinin yeni interaktiv metodlarının ortaya çıxması, cəmiyyətin ən başlıca təsisatlarını belə dəyişdirəcək. Elmi dillə desək, mövcudluğun paradiqması dəyişdikcə, hakimiyyətin paylanması mexanizmini də kökündən dəyişdirəcək nəticədə hakimiyyət bir idarəedici təbəqədən tamamilə yeni birinə veriləcək. Eynilə zamanında feodalizmin idarəedici təbəqəsi olan aristokratların hakimiyyəti tamamilə yeni texnologiyalar əsasında sənaye istehsalatı quran burjuaziyaya verməsi kimi, burjuaziya da öz əlində topladığı hakimiyyəti, yeni texnologiyaların sahibi olan netokratiyaya vermək məcburiyyətində qalacaq.

Sözsüz ki, "Netokratiya" kitabının ilk ortaya çıxdığı illərdə baş verən ən əlamətdar hadisə 11 sentyabr 2001 -ci ildə Ümumdünya Ticarət Mərkəzinə edilmiş terror hücumunun nəticəsində dünyanın siyasi və mədəni həyatında, həmçinin fond birləşmələrində baş verən dəyişikliklər həyatın hər sahəsində tamamilə yeni dönmənin başlanmasına rəvac verdi. Bu hadisənin nəticəsində yaxın vaxtlarda başlayan İraq və Əfqanıstandakı müharibə bizim əvvəlcədən dediyimiz, dünyanın vahid güc mərkəzinin yaradılması, yeni geopolitik eranın başlanğıcı faktlarını təsdiqlədi.

Əgər yuxarıda bəhs olunan terror hücumunun nəticəsində böyük miqyaslı dağıntı və itkiləri nəzərə alsaq, heç bir siyasi məqsədi olmayan bu aqressiyanın belə böyük siyasi kampaniyaya səbəb olması, bizim kitabımızı diqqətlə oxuyan oxucular üçün tamamilə təəccüblü deyil. Bir qədər kədərli olsa da, 11

sentyabrda baş verənlərin, dünya hakimiyyətini ələ almaq üçün, aparılan ardıcıl işlər zəncirindən sadəcə bir halqa olduğunu biz kitabımızın 10 və 11-ci bölmələrində əvvəlcədən demişik. Qəbul etmək lazımdır ki, informasiya cəmiyyətində, qrup çalışması prinsipləri əsasında qurulan, kiçik miqyaslı şəbəkələr belə, ən güclü hərbi və maliyyə üstünlüyü olan dünya ölkələrini dizə gətirmək iqtidarındadır.

Güman edirik ki, 11 sentyabr 2001-ci il, hökmranlıq edən kapitalizm təbəqəsinin öz yerini informasiya cəmiyyətinə verməsi ilə nəticələnəcək dönüş nöqtəsinin ilk simvolik tarixi səhifəsinə çevriləcək. Həmçinin İraq müharibəsinin başlanmasından sonra, seyirçi mövqeyi ilə öz nüfuzunu itirən BMT-nin artıq müstəqil qərar verən ölkələrin birliyi kimi, dünyada söz sahibliyini itirməyə doğru getməsi, kitabımız irəli sürdüyü başqa bir tezisi təsdiqləmiş oldu. Bu mövzunun həmçinin yeni global platformanın reallaşdıran siyasi hakimiyyətin daha dərinə tədqiqinə həsr etdiyimiz sayca üçüncü, "The Global Empire" kitabımız da yaxın zamanlarda dünya bazarına çıxarılaçağına ümid edirik.

Gələcək dünyamız, "ümumiliyə doğru axın" və yaxud "eyniləşmə" kimi bizim müəyyənləşdirdiyimiz anlayışlar əsasında qurulacaq. Qloballaşmanın gizli əllərinin özlərinə qarşı işlədiyini və buna görə adətənənlərinin, milliliklərinin, ümumiyyətlə həyatlarının bütövlükdə mənadan məhrum olduğunu görən insan kütlələri, səslərini dünyaya eşdirmək üçün gün keçdikcə daha böyük sürətlə interaktiv kommunikasiya vasitələrinin köməyinə əl atacaqlar. Bizim fikrimizcə böyük miqyaslı terror aktları qloballaşmanın altında sıxılan insanlar üçün ən effektiv çıxış yoludur. Bu terror aktları arxasında hansısa ideologiyı, ya da hadisələr ardıcılığının məntiqi sonununu axtarmağa çalışmaq tamamilə faydasız nəticə verəcək. Yada salaq ki, Ümumdünya Ticarət Mərkəzinə hücum edənlər özləri yaxşı təhsil görmüş, həmçinin Şəbəkələrdə necə yaşamağı bilən insanlar idi. Bu yoldaşlar hətta öz təyyarə biletlərini də internetdən onlayn yolla sifariş etmişdilər. Onların öz planlarını gerçəkləşdirmək üçün effektiv şəbəkə kommunikasiyaları qurmağa kifayət qədər maddi imkanları və daha da mühüm şəbəkə vərdisləri də var idi. Ancaq onlar daha sürətli dəyişikliklərə əl atdılar.

Aqressiyanın belə gözlərimizin önündə gerçəkləşməsi, hələ də təsəvvürlərimizə sığmır. Geniş yayılmış yalançı ictimai rəylərin əksinə demək olar ki, cəmiyyət get-gedə şəffaflığını daha böyük ölçülərdə itirir. Yeni tendensiya daha dağıdıcı olan köhnə əks tendensiya ilə mübarizə aparır. Çətin ki, gələcək dünyada var olmaq indiki qədər rahat başa gəlsin.

Çoxlu mübahisələrə səbəb olan daha bir məsələ, demokratiyanın tezliklə sonu gələcəyi ilə bağlı bizim irəli sürdüyümüz fikirlərdir. Demokratiyanın

öz ölümçül sonuna gəlib çatdığı haqqında rəyimizə qarşılıq olaraq, bizi dərhal həyasızlıqda və demokratik ideyalara xəyanətdə günahlandırdılar. Lakin, gözləntilərimizin gerçəkləşəcəyinə, demokratiyanın yerinə "Şəbəkə"nin – əlində gözqamaşdırıcı qılıncı olan cəngavər kimi yox, çəpgöz qarı kimi gəlib hakimiyyəti ələ alacağına inamımız sarsılmazdır. Yəni də hadisələrin inkişafı bizim təxminlərimizi təsdiqləyir. Siyasi seçkilərdə, səs verənlərin sayını göstərən qrafiklər günbəgündən aşağıya doğru sürüşür. Mətbuatın müşahidəsinə görə Britaniyada "Sonuncu qəhrəman" teleşousuna telefonla səs verən əhəlinin sayı, Avropa Parlamentinə keçirilən seçkilərdə səs verənlərin sayından qat-qat çoxdur. Bu halda heç bir cəlbədicə şüar onları bu vəziyyətdən xilas etməyəcək. Demokratiyanın həqiqətən effektiv siyasi qərarların qəbuluna xidmət etdiyi dövrlər artıq keçib və biz nə qədər istəsək, də bir daha heç vaxt geri qayıtmayacaq.

Yuxarıda deyilənlər heç də haqqımızdakı tənqidlərdəki kimi bizim üzərimizə təslimçi ya da tale qarşısında itaətkarlıq rolunu üzərimizə gətürdüyümüz anlamına gəlməz. Əlbəttə ki, istənilən şəraitdə ictimai inkişafın gedişatına təsir etmək imkanları var, ancaq bu imkanlar az ya da çox dərəcədə həmin inkişafa əsalanmış adekvat model kimi qurulmalıdır. Xoşməramlılıq funksiyası özü-özülüyündə mənasızdır. Hadisələrin gedişatına təsir etmək mümkündür. Bunun üçün biz kifayət qədər detallı və əvvəl heç vaxt düşünülməmiş bir model hazırlayıb, bütün gücümüzü həmin model ətrafında birləşdirməliyik.

Bir çox müəlliflər, o cümlədən Manuel Kastels öz çox cildlik "İnformasiya Erası" kitabında, yeni güc birliyinin əsas cəhətlərini təsvir etməyə cəhd göstərib. Lakin, bu cəhdlər də məntiqi araşdırmalar çərçivəsindən çıxıb konkret əməllərə əsas verəcək qədər köklü deyil və buna görə də o gələcəyin mənzərəsini cizmaqda acizdir. Kastelsin böyük miqyaslı statistik məlumatları toplayıb, bu rəqəmləri heç bir real siyasi doktrinanı əks etdirmədən, ənənəvi humanist nöqteyi-nəzərdən çıxış edərək izah etdiyi bir vaxtda biz inqilabi dəyişikliklərin mərkəzində dayanan müşahidəçilər kimi öz fikirlərimizi reallığa adekvat şəkildə təşkil etməyə çalışırıq. Biz heç bir şəkildə, heç bir siyasi proqramın təbliğatı ilə məşğul deyilik, özümüzü nə "sağçılar"a, nə "solçular"a aid etmirik. Biz baş verən dəyişikliklərin nə "lehinə", nə də "əleyhinə" çıxış etmirik, biz sadəcə dəyişiklikləri öyrənmək, izah etmək və niyə? , nə üçün? suallarına cavab tapmaq istəyirik. Çünki aydın anlama, özünü aldatmadan daha yaxşıdır.

✍ Dilimizə çevirdi: Namiq Şaman

Aleksandr Bardla müsahibə – Netokratiya nədir?

– "Netokratiya" adlı kitabınızda siz ənənəvi kapitalizmi əvəz edəcək yeni dövrün yetişməsi haqqında danışsınız. "Netokratiya" nədir və "netokratlar" kimlərdir?

– Netokratiya və ya netokratlar dövrümüzün yeni hakim təbəqəsidir. Karl Marksın 19 -cu əsrdə haqqında yazdığı burjuaziya təbəqəsi və sənaye proletariyatı artıq çoxdan köhnəlib. Bu günki dünyanı, xüsusilə də bizim qloballaşma adlandırdığımız prosesləri anlamaq üçün tamamilə yeni fəlsəfi qəliblərə ehtiyacımız var. Netokratiya terminini yeni hakim təbəqənin bütün cəhətlərini bir anlamda birləşdirmək üçün istifadə edirik. Netokratiya hər yerdə mövcuddur, Moskvada da, Nyu-Yorkda da, Tokioda da.

Lakin, yuxarı təbəqə kimi netokratiya haqqında danışarkən, aşağı, əzilmiş təbəqənin kimlərdən ibarət olması haqda sual meydana çıxır. Yeni hakim təbəqə haqqında xeyli sayda müasir yazıçılar yazıb, bəziləri hətta onları adlandırmaq üçün netokratiya terminini də istifadə ediblər. Fəqət, hələ heç kim aşağı təbəqə haqqında danışmayıb. Bizim müasir cəmiyyətimizdəki aşağı təbəqə heç də köhnə təsəvvürdəki kimi, sənaye işçiləri deyillər. Müasir dünyanın aşağı təbəqəsində ancaq istehlak etməyi bacaran insanlar dayanır. Onların yeganə işləri, istehlak prosesində iştirak etməkdir, belə ki onlar heç bir yeni dəyər yaratmırlar. İngiliscədə belə insanları "divan kartofları" (couch potatoes) adlandırırlar. Onlar bitkisəl həyat keçirən, əbədi tele seyirçilər və istehlak zəncirinin passiv iştirakçılarıdır. Adətən, filosoflar müasir dünyada əzilmiş təbəqənin üzvlərini axtarırkən, onları böyük şəhərlərin kənarlarında, xarici işçilərin arasında tapırlar. Gerçəklikdə isə belə insanlar sistemə tez qarışır və onların övladları artıq yaxşı təhsil alaraq, cəmiyyətin tamamilə mötəbər üzvlərinə çevrilirlər.

Məncə aşağı təbəqənin ən bariz nümayəndəsi, orta yaşlı (30-35 yaş), şəhərkənarı gecəqondularda məskunlaşmış, mütəmadi işsiz, içki düşkünü, kifayət qədər cəlbedici olmadığı üçün ailə qura bilməyən və buna görə hələ də valideynləri ilə yaşamağa davam edən kişilərdir. Onlar praktiki olaraq, içki və kütləvi informasiya vasitələrinin məhsullarını istehlak etməkdən başqa heç bir iş görmürlər. Biz belələrinə konsumptar insanlar (consumption -istehlak ing.) adlandırırıq. Konsumptariat – bir növ istehlakçı proletariat deməkdir.

Sizin sualın cavabına qayıdıram, netokratı, konsuptarın tam əksi kimi təqdim etmək olar. Netokratlar bir qayda olaraq böyük şəhərlərdə yaşayırlar. Onlar sosial təyinatlarını özləri müəyyən edirlər və adətən mətbuat sahəsində çalışırlar. Onlar interneti ünsiyyət və sosial əlaqə vasitəsi kimi istifadə edib aşağı təbəqəni özünəməxsus şəkildə virtual kölələrə çevirirlər. Həmçinin netokratlar, aşağı təbəqənin öz sosial müqəddaratını təyin etmə azadlığını böyük ölçüdə öz əllərində topladıqlarını da hiss edirlər. Əlbəttə indi netokratiya azlıq təşkil edir, çünki yuxarı təbəqə həmişə azlıqda qalıb, konsuptariya isə böyük çoxluqdur. Lakin, netokratların da sayı xüsusilə gənclər arasında durmadan artır.

Bundan başqa biz keçid dövründə yaşadığımızı unutmamalıyıq. Buna görə də proletariat və burjuaziyadan ibarət olan köhnə təbəqələşmə strukturu hələ də mövcuddur. Hal-hazırda hələ tam formalaşmamış çoxlu cürbəcür təbəqələr mövcuddur: proletariat və konsumptariat, proletariat və burjuaziya, netokratiya və burjuaziya və s.

– **Netokratiya və burjuaziya arasında başlıca fərq nədədir?**

– Bu iki qrup arasında əsas fərq həyati məqsədləridir. Burjua hər şeydən əvvəl bacardıqca çox pul qazanmağa və ya sosial əhəmiyyətini maksimal həddə çatdırmağa çalışır. Onun həyati məqsədi məhz bundadır. Bu məqsədin son həddi dünyanın ən varlı adamı olmaqdır. Netokratlar üçün həyatda başlıca məqsəd sosial münasibətlərdə dominantlıq əldə etməkdir. Netokrat bujuaya nisbətən daha az səviyyədə individualistdir (fərdiyyətçi), ona daha çox "divudalist" terminini yaraşdırmaq olar. O təkbaşına uğur qazanmaqdan, uğurlu insanların qurduğu bir qrupa üzv olmağa can atır (bunun üçün də öz "virtual kölələri"nin sayını artırmağa, networkunu genişləndirməyə çalışır).

– **Siz netokratiya əsrində sosial təbəqələşməni necə görürsünüz?**

Düşünürəm ki, tarixdə bütün dəyişikliklər texnologiyanın inkişafı ilə sıx əlaqədə baş verib. Genetik cəhətdən biz hamımız, savannalarda yaşamağa uyğunlaşmış heyvan sürüsüyük. Bununla belə, həyatımızda ən mühüm dəyişikliklər texnologiyanın təsiri ilə baş verib. Yeni ünsiyyət işində iştirak edən texnologiyalar (kompyuter, mobil telefon) insanlar arasında münasibətlərdə köklü dəyişikliklərə səbəb olur. Hətta, radio və televizor kimi ənənəvi kütləvi infor-

masiyyə vasitələrində belə auditoriya get-gedə media məhsulunun yaranmasında aktiv iştirak etməyə alışıb. Məsələn müasir teleşoularda biz artıq sadəcə passiv izləyici deyil, hər an şounun aktiv iştirakçısına çevrilə biləcək fiqurlarıq.

Eyni zamanda uğurlu kommunikasiya qurmaq üçün tamamilə yeni metodlar ortaya çıxacaq. Bu gün siz sadəcə özünüz danışib, başqalarını susdura bilməzsiniz. Monoloqlarlardan ibarət kommunikasiyanın zamanı keçmişdir. İndi, uğur qazanmaq üçün dialoqa girməyi öyrənmək, öz ətrafından fəal olaraq sosial əlaqələr qurmağı bacarmaq lazımdır.

– Gələcəyin biznes-təşkilatları necə qurulacaq?

Bu ənənəvi biznes-təşkilatlardan daha azad insanların birləşdiyi bir təşkilat olacaq. Belə təşkilatlarda xarici resursların cəlb edilməsi çox böyük rol oynayacaq. Bu xarakterinə görə təşkilatdan daha çox layihə olacaq. İnsanlar onun tərkibində müvəqqəti birləşəcəklər. Yüz illərlə mövcud olan və övladlarınıza ötürə biləcəyiniz kompaniyalar yaratmaq bizim dövrdə artıq köhnəlmiş ideyadır. Hətta, Bill Qeyts də "Microsoft"u övladlarına miras qoya bilməyəcək (B. Qeytsin vəsiyyətinə əsasən varidatından cəmi 10 milyon dollar övladlarına qalacaq).

Hesab edirəm ki, müasir layihə-şirkətlərinin ömrü orta hesabla üç il çəkməlidir. Məncə bu üç il məhdudiyyəti bir sıra gizli bioloji mexanizmlərə əsasən müəyyənənib. İnsanlar üç ildən artıq eyni yerdə toplaşmamalıdırlar. Əvvəl-axır insanlar uzun illər eyni tipli işlərdə, birgə çalışmaqdan bezir və həyatlarını başqa işlərdə çalışmaqda davam etdirmək istəyir. Ümumiyyətlə mobillik (daşına bilmə) netokratiyanın başlıca xarakterlərindən biridir. İnsan bu gün Moskvada yaşayırsa, sabah ABŞ-da ya da Avropada bir yerlərdə yaşayıb işləyə bilər. Çoxlu ölkə gəzdikdən sonra o Moskvaya geri qayıtdıqda başqa ölkələrdə qurduğu həmin münasibət şəbəkəsini (network) özünü ilə gətirir. Məhz, bu münasibət şəbəkəsinin hesabına indi o Moskvada da uğur qazana bilər. Başqa ölkələrin işgüzar şəxsləri də belə davranırlar, çünki indi müəyyən bir ortağ mərkəz yoxdur. Bu minvalla ola bilsin gələcəkdə Avropa sakinləri Moskvaya və Asiyaya qədər köçüb getmək istəsinlər.

Netokrat daima hərəkətdədir. Hətta, öz doğma şəhərinin hüduqlarından kənarda belə o yerini dəyişir. O daim bir yerdən başqa yerə gedir, hər iki-üç ildən bir iş yerini dəyişir. Hərəkətdə olmaq artıq insanın mənfi yox müsbət keyfiyyətidir. Müasir insan daha geniş miqyaslı şəxsiyyətə çevrilmək üçün daim yerini dəyişməli, öz sosial əlaqə şəbəkəsini genişləndirməlidir.

Zaman insanın özünü çox tez ifadə edə biləcəyi tamamilə yeni biznes-təşkilatları tələb edir. İndiki

iqtisadiyyatda heç kim gözləmək istəmir, sistemdə səbr etmək ənənəsi tükənib. Əgər siz altı ay ərzində biznesinizdə özünüzü göstərə bilmirsinizsə, gərək həmin biznesdən uzaqlaşasınız. İnvestorlar artıq müəssisələrinin uğur qazanması üçün illərlə gözləmək istəmir, hər şeyi qısa müddətli uğura hesablayırlar.

Bundan əlavə, ola bilər sizə elə gəlsin ki, siz əla şirkət qurubsunuz, ancaq günlərin bir günündə sizin ortağınız elan edir ki: mən bu işdən çıxıram. Ona görə də indi bir ya da iki adamdan çox asılı olan şirkətlər qurmaq məsləhət deyil, çünki belə şirkətlər olduqca kövrək olurlar. Elə şirkətlər yaratmaq lazımdır ki, hansısa əməkdaş çıxıb gedəndə bu müəssisə üçün ölümcül olmasın.

– Cəmiyyətin siyasi və hüquqi təşkilatlarında hansı dəyişikliklər gözlənilir? Mənim sualım həm ayrı-ayrı ölkələrin daxili həyatına həm də beynəlxalq münasibətlərə aiddir.

Dünyanı gözləyən dəyişikliklərin bəziləri elə indidən özünü göstərməyə başlayıb. Bir çox ənənəvi siyasi və kommersiya təşkilatları artıq global rəqabətə dözümlü gətirməyib çökür. İndi artıq, dövlət müəssisəsinin və yaxud siyasi yolla seçilmiş bürokratin uğurlu kommersiya layihələrini idarə etməsi mümkün deyil.

Belə işlər üçün ənənəvi siyasi strukturlar olduqca ləngdir, belə təşkilatlarda insanlar sosial bacarıqlarına görə deyil, siyasi vərdişlərinə, manevretmə qabiliyyətlərinə görə uğur qazanırlar. Bunun üçün də bizim dövrdə hökumətin böyük miqyaslı kommersiya, yaxud maliyyə təsisatlarını idarə etdiyi ölkələr müflis olmağa məhkumdur.

Sadaladığım biznes sistemi bir çox postsovet dövlətlərinə aid olsa da Rusiyaya aid deyil. Rusiyada kommunist sistemi çox qısa vaxta çöküb getdi. Dövlətin böyük miqdarda müəssisəni qeyri-effektiv şəkildə əlində toplamasından, ən çox əziyyət çəkən ölkələrdən biri Fransadır. Bütün Avropada ən az iqtisadi artım göstəricisi Fransanın payına düşür. Məhz, bu ölkədə hökumətin öz iqtisadiyyatı üzərində ağır yük olan böyük miqyaslı kommersiya inhisarı var. Bu bizim dövr üçün olduqca köhnəlmiş modeldir.

Gələcəyin dövlət biznes təşkilatları siyasi hakimiyyətin ən effektiv fəaliyyət göstərdiyi məkanlarda mövcud olacaq. Effektiv fəaliyyət ilk növbədə insanların yaşaması üçün minimal təminat verən dövlət fondlarının yaradılmasında özünü göstərir. Dövlət ən azından əhalinin ən aşağı təbəqəsini pulsuz tibbi yardımla təmin etməlidir. Müəssisə sahibləri ancaq ona görə vergi ödəməyə razılaşırlar ki, onların yaşadığı cəmiyyətin ən kasıb təbəqəsi yaşamaq üçün yeganə çıxış yolu olan küçə cinayətkarlığına əl at-

masın. Yeri gəlmişkən bu Brazilyanın iqtisadi problemlərindən biridir. Brazilya xarici investisiyanı cəlb edə bilmir çünki, buranın küçələrində cinayətkarlığın tüğyan etməsi üzündən insanlar bura gəlməyə qorxurlar. Marks cinayətkarlıqdan yaxa qurtarmaq üçün, kasıb təbəqəni qoruyan minimal sosial təminat sisteminin yaradılmasını təklif edərkən çox haqlıydı. Bundan əlavə dövlət infrastrukturunu yaxşılaşdırmaq üçün hamıya şamil olunan orta təhsilin təşkil olunmasına da fikir verməlidir. Bu hansısa kommersiya təşkilatının öhdəsinə gətirməyəcəyi, olduqca uzun müddətli investisiyadır. Bundan əlavə nəqliyyatın, yük daşıma magistrallarının, xüsusilə də elektron infrastrukturun təşkili də dövlətin öhdəsinə düşür. Mən əminəm ki, indi əhalisinin 80-90 %-ni geniş zolaqlı internetlə təmin etməyə çalışan ölkələr 15 -il sonra dünyanın ən varlı ölkələrinə çevriləcəklər. İndi belə ölkələrə misal kimi Koreyanı, İsraili, Skandinaviya ölkələrini göstərmək olar.

Daha bir məqam da var. İstərdim ingilis dili bilgisinin əhəmiyyəti haqda danışım. Yer üzündə sonuncu qlobal siyasi struktur Roma İmperiyasının mövcud olduğu dövrə təsadüf edir. O zaman latın dilini bilmək insana böyük üstünlüklər verirdi, indi isə qlobal dünyada uğur qazanmaq üçün ingilis dilini bilmək tələb olunur. İnsan ingiliscə sərbəst danışmağı bacarmırsan, netokrat ola bilməz. Biz bunu, yeni beynəlxalq dil, "şəbəkənin latıncası" adlandırırıq. İngilis dilli ölkələrin (İngiltərə, ABŞ, Kanada, Avstraliya) və ingilis dilini ikinci rəsmi dil kimi qəbul edən Skandinaviya ölkələrinin dünyada üstünlüyü məhz bununla əlaqədardır.

– Siz Roma İmperiyası haqda xatırlatdınız. Sizcə müasir dünyada da belə qlobal siyasi birlik formalaşdırma yolunda cəhdlər edilmirmi?

Bizim ikinci kitabımız olan "Yeni qlobal imperiya"nın süjet xətti elə bu məsələ üzərində qurulub. Skandinaviyada bu kitab artıq bestsellərə çevrilib, hal-hazırda isə ingiliscədə çapa hazırlanır. Əgər "Netokratiya"da biz cəmiyyətin sosial və iqtisadi strukturundan bəhs edirdiksə, burada siyasi və hüquqi sistemdən söhbət gedir. Hesab edirəm ki, dünyaya hansısa formada qlobal hökumətə doğru irəliləyir. Ancaq bu qətiyyən bizim bildiyimiz Birləşmiş Millətlər Təşkilatına bənzəməyəcək. BMT olduqca zəifdir və demokratik mandata sahib deyil, bundan əlavə, onun tərkibində çoxlu demokratik olmayan, diktator rejimlərin nümayəndləri təmsil olunur. Bunun üçün də BMT qlobal problemləri effektiv həll etmək iqtidarında deyil.

Dünya Hökuməti, BMT-dən fərqli olaraq, cürbəcür ölkələri təmsil edən həqiqi nümayəndələrin birliyi kimi formalaşacaq. Burada diktaturaların, avtoritar rejimlərin təmsilçilərinə yer olmayacaq. Hesab

edirəm ki, dünyada Avropa Birliyi ilə yanaşı başqa regional bloklar da yaranacaq, misal üçün Rusiya ilə digər Şərqi Avropa ölkələrinin sıx əməkdaşlığı əsasında yeni bir birlik meydana çıxıb bilər. Bu bloklar başqaları ilə rəqabət və əməkdaşlıq üçün daim öz qanunvericiliklərini və infrastrukturlarını yetkinləşdirməklə məşğul olacaqlar. Ola bilsin, bu proseslər on illər, yüz illərlə vaxt aparacaq ancaq, biz həmin istiqamətdə irəliləməkdə davam edəcəyik.

– Netokratik cəmiyyətdə dinin rolu necə olacaq? Bildiyimə görə siz zərdüştlüyə sitayiş edirsiniz? Niyə məhz bu dini seçdiniz?

Əvvəla, mənim fikrimcə zərdüştlük din sayılmamalıdır. Yəhudilər və xristianlar bütün inancları din saymağa vərdiş ediblər, xüsusilə onların dinlərindən daha qədim olanları. Elə buddizm də din deyildir, bu zərdüştlük kimi, daha çox dünyanı dərk etmək üçün tasarlanmış bir fəlsəfəsidir. Hesab edirəm, Zərdüşt bizə məlum olan ən qədim filosoflardan biridir, həmçinin onun dünya baxışı Platonunkundan daha ayıqdır. Məhz buna görə də mən bu "dinsiz dinə" qoşulub, zərdüşti olmağı qərara aldım. Əgər siz atestsinizsə, bununla birlikdə özünüzdə din axtarırsınızsa, onda sizə ən uyğun gələn zərdüştlükdür.

Dinin rolu ilə bağlı məsələdə isə, deyə bilərəm ki, netokratiya cəmiyyətində din insanların sosial kimliyini təyin etmə üsulu olacaq. Siz bu gün zərdüştlüyə sitayiş edə bilərsiniz, sabah yəhudi-kaballaçılığınə, o birisi gün isə xristianlığa, ya da hansısa yenicə kəşf olunmuş bir təlimə qoşula bilərsiniz. Din daha millətlərin kimliyini təyin etməyəcək (misal üçün bu gün katolikliyin Polşada yayıldığı kimi, orada əhalinin 90% -i bu dinə sitayiş edir). Bununla belə din insan kimliyinin azad seçilmiş bir cəhəti olacaq. Din seçimi, geyim seçimini xatırladacaq, insanlar ona ciddi yanaşmayacaqlar, o insanın kimliyində kiçik bir element olacaq.

Bununla birlikdə, dinə ciddi yanaşan böyük qrupların qalacağını da düşünürəm. Yeri gəlmişkən, İraqdakı müsəlman-fundamentalistləri ilə amerikalılar arasındakı ixtilafı analiz etmək maraqlı olardı. Burada ABŞ-dan olan xristian-fundamentalistləri ilə, ərəb dünyasından olan müsəlman-fundamentalistləri toqquşur. İşin qəribə tərəfi odur ki, hər iki din tamamilə yaxın zamanlarda ortaya çıxıb. Hər iki qrup öz dininin daha qədim olduğunu düşünür, amma bu belə deyil. İslam fundamentalizmi 70-ci illərdə meydana çıxıb, amerikanın xristian-fundamentalizmi isə (new born Christianity) XX əsrdə yaranıb. Nə Məhəmməd, nə də İsa fundamentalist olmayıblar. Dini fundamentalizm tamamilə Yeni Dövrün məhsuludur. Hər iki cərəyan, tipik konsumptarlar üçün nəzərdə tutulub, netokratiyaya ta-

mamilə ziddir. Bu cərəyanlardan birinin təmsilçisi vaxtilə Ağ Evin sahibi olsa da (Corc Buş nəzərdə tutulur) onların netokratiya qarşısında əngəl olmaq üçün kifayət qədər hakimiyyətləri yoxdur.

– **Nəyə görə siz gələcəyin insanını şizofren adlandırırırsınız?**

Bizim üçün bu fikrimizi ifadə etmək üçün sadəcə uğurlu formuldur. 17-ci əsrdə Dekart özünün məhsur "cogito ergo sum" (düşünürəm, deməli varam) prinsipini elan edəndə, o eyni zamanda bizim indi anladığımız Yeni Dövrün fərdini də kəşf etmiş oldu. Dekartdan başlayaraq bir növ yeni insan tipi (o dövr üçün) formalaşmağa başladı. Bu yeni insan (Dekart nəzəriyyəsindəki karteziyan adlandırılan insan tipi), bir neçə çox mühüm cəhətlərə malikdir, bunlardan başlıcası odur ki, o istənilən həyat şəraitində dəyişməz qalan bir fərddir. Beləliklə, Dekartın həmin ideyaları və onlardan doğan insan tipi bizim zamanımızda tamamilə köhnəlib. Karteziyanlıq prinsipləri ilə şəxsiyyətin mövcud ola bilməsi bizim əsrin 20-ci əsərində bir çox filosoflar tərəfindən tamamilə rədd edildi, sonra isə insan şəxsiyyətinə yeni növ münasibət əhəlinin daha geniş kütlələri arasında yayılmağa başladı.

Netokratlar üçün insan şəxsiyyətinə tamamilə yeni yanaşma mövcuddur. Karteziyan (dekartsayağı) tipli insandan fərqli olaraq, netokrat daim fərqli olmağa can atır. O həyatın hər şəraitinə uyğun olaraq yeniləşir, bu isə onun üstünlüyüdür. O, işdə bir cür, evdə başqa cür, sevgi münasibətində isə tamamilə yeni üçüncü bir şəxsiyyət tipində özünü göstərir. Eyni zamanda çoxlu şəxsiyyətlərə malik olmaq netokratı şizofrenə yaxınlaşdırır. İndi üzərində işlədiyimiz üçüncü kitabımızda biz müasir insan psixikasını anlamaq üçün psixoanalizdən daha faydalı olacaq şizoanaliz anlayışından istifadə etmişik. Şizoanaliz anlayışı özü (eynilə individ əvəzinə divud anlayışının istifadə edildiyi kimi) mənim özümə ən yaxın bildiyim üç filosofdan biri olan Jilyu Deleza məxsusdur. Digər iki sevimli filosofum isə Spinoza və Niçsedir.

– **Siz özünüzü ənənəvi mənada filosof hesab adlandırardınız mı?**

Özümü ənənəvi mənada filosof adlandırmaq mənim üçün elə də maraqlı deyil. Mən daha çox özümü müasir anlamda filosof adlandırırdım. Hesab edirəm ki, yeni nəsil filosofların cərgəsinə aidəm. Bu cərgədən mənim dostum olan Slavoy Jijeki misal kimi göstərə bilərəm. Mənim tipdə filosoflar akademik təsisatlardan kənarda fəaliyyət göstərir. Əgər, siz akademiyanın içində fəaliyyət göstərirsinizsə, sizin fəlsəfəniz tamamilə "qısırlaşdırılmış" olacaq. Mən başqa filosoflardan elə də ağıllı deyiləm, amma mənim üstünlüyüm, azadlığımdadır. Mən insanla-

rın arasında işləyirəm və mənim ikinci işim prodüserlik və biznesmenlikdir. Bu tamamilə emosianallıq üzərində qurlub, bunu heç iş də hesab etmək olmaz. Ancaq o mənə mənəvi azadlıq verir, həmçinin maddi azadlıq da, beləliklə mən bu azadlıqdan kitablarımı yazmaq üçün istifadə edirəm.

– Netokratiyaya keçid necə olacaq? O müntəzəm yoxsa inqilabi yolla özünü doğruldacaq?

Burada bəzi çox maraqlı tendensiyaları ortaya qoymaq olar, xüsusilə əgər əşyalara sosial antropologiya ənənələrindən baxsaq. Fikrimi izah etmək üçün sadə bir misal gətirəcəm. Mən başqa şəhərlərə səfər edəndə həmişə özüm özümə mehəmanxana seçirəm. Otel seçmək üçün internetdə cürbəcür otel saytlarına baxdıqda isə mən bütün otellərin iki qrupa bölündüyünün şahidi oluram. Bu xüsusilə yüksək qiymət kateqoriyasındakı otellərin bölgüsündə aydın görünür. Onlar netokratlar və burjuaziya üçün otellərə bölünür. Əgər otel hər iki kateqoriyadan olan insanlara xidmət etməyə can atırsa o hər zaman uğursuzluğa düşər olur. Bunun üçün də əgər siz Moskvada otel açmaq fikrinə düşsəniz, onda mütləq bu otelin burjuaziya yoxsa netokratiya oteli olacağına qəti qərar verməlisiniz. Onun konsepsiyası məhz bu seçimdən asılıdır, işə götürülən işçilər, onların geyimləri, dekorasiya, bir sözlə hər şey. Hər şey ya bujuaziya, ya da netokratiya zövqünə uyğun tərtib edilməlidir.

Bu burjuaziya ilə netokratiyanın bir-birindən necə ayrıldığına tipik bir nümunədir və bu bizə 17-18-ci əsrlərdə burjuaziyanın hələ yenicə meydana çıxdığı dövrlərdə, burjuaziya ilə aristokratiyanın münasibətini xatırladır. Aristokratlar burjuani vulqar, dəb-dəbə düşkünü hesab edirdilər, ancaq eyni zamanda onlardan qorxurdular da, çünki burjua get-gedə varlanır, şəhərlərdə yaşayır, aristokrat ailələrdən olan qızlarla evlənirdilər. Eyni emosional kompleksi indi burjuaziya netokratlara qarşı hiss edirlər.

Burjuaziyanın ağallığından, netokratiyanın ağallığına keçid müntəzəm surətdə baş verəcək və müxtəlif ölkələrdə, müxtəlif yeyinlikdə gerçəkləşəcək. Hesab edirəm ki, bu keçid burjuaziyanın zəif olduğu ölkələrdə daha böyük sürətlə baş verəcək. Eynilə Rusiyada, keçmiş sovet ölkələrində ya da bir az qərribə olsa da Skandinaviyada da bu keçid böyük sürətlə baş verəcək. Ancaq, Fransa və ya Almaniya kimi ölkələrdə netokratiyaya keçid olduqca yavaş sürətlə gerçəkləşəcək. Bu ölkələrdə burjuaziya çox güclüdür və uzun müddət öz dəyərlərini qorumaq üçün cəmiyyətdə mərkəzi mövqelərini əldə saxlamağa çalışacaqlar.

Anna YAMPOLSKAYA

İTALYAN FUTURİZMİ

XX əsrin ilk günlərində italyanların sakit, avam və darıxdırıcı həyatı özlərini gələcəyin adamları, futuristlər adlandıran bir dəstə rəssam və yazıçı tərəfindən səs-küyə boğuldu. Bu cərəyan 1909 -cu ildə Marinettinin ilk manifesti işıq üzü gördükdən sonra rəsmi olaraq meydana çıxdı və Birinci Dünya müharibəsinə qədər varlığını qorudu. Bu illər ərzində futurizm ədəbiyyat, rəsm, qrafika, heykəltaraşlıq, musiqi və hətta kulinariya sənətində belə öz sözünü dedi. O, Avropa incəsənətində kubizm, dadaizm və sürrealizmə öz təsirini göstərən ilk avanqard cərəyan oldu.

Yüksək səsli xorları ilə indi bir çoxunun ancaq ədəbiyyat tarixçilərin maraq dairəsində qaldığı italyan futuristləri vaxtilə əsl istedadın səsləri idilər. Onlar arasında Ardenqo Soffiçi, Korrado Qovoni və Aldo Palaççeski xüsusi fərqlənirdi. Futurizm cərəyanının rəsmi yarandığı il olan 1909-cu ildə, florensiyalı gənc şair Palaççeskinin şeirlərini oxuyan Marinetti, dərhal onu istedadlı bir futurist adlandıraraq tərəfdarlarının sırasına qəbul etdi. Marinetti 1912-ci ildə hazırladığı "Futurist şairlər" antologiyasına onun bir neçə şeirini o cümlədən, italyan ədəbiyyatında dönüş nöqtəsi hesab etdiyi "Xəstə fəvvarə" şeirini də daxil etmişdi. Şeir çoxlu ideoloji mətnaltı mənalar daşımağına baxmayaraq, oxucular tərəfindən çox sevildi hətta, onun parodiyasını yazanların böyük bir dalğası da meydana çıxdı. Orda Palaççeski şeirini dərhal andıran hər şey var idi: zahiiri bir bəsitlik və sadəlik, dünyaya az qala uşaqca baxış, gizli faciəvilik və hər şeyi içinə alan amansız istehza. Həmin notlar ifadəli səslənişi olan "Yandırıcı" (1910) adlı digər şeirlər kitabında "Qrafinya Eve Piççardini Ba ilə görüş" şeirində də eşidilir. Bu şeirdə onun qəhrəmanı şairin özü ilə söhbət edən, yumuşaq desək, qadınlara acımayan Palaççeskinin obraz qalereyasından çıx-

mış xarakterik qadınlardan biridir. Qrafiniyanın yüngülcə adı dəyişilmiş digər obrazı, Palaççeskinin "Kodeks Perela" adlı futuristik romanında qarşımıza çıxır. Bu romanda əsərin qəhrəmanı ətdən və qandan deyil, çəkisiz tüstüdən ibarət bədəni ilə müəllifin özünün altereqosundan çıxış edərək, kübar söhbətlərlə ətrafındakı insanları ələ salır. O, roman qəhrəmanları arasında yeganə əsl yüngül və azad insan surəti kimi, əxlaqlı cəmiyyətin bütün dəyərlərini yalanlayıb, gözədən salır, insanlara öz qanunlarını diqtə etməyə başlayır.

Bu yüngüllük və azadlıq anlayışları Palaççeski üçün xüsusilə dəyərli idi. Qorxuya, həyəcana və keçmişin qaranlıq kabuslarına qalib gələn gülüş yüngül və azad olmağa kömək edir. Kədər və ağrının dərmanı kimi, gülüşün təmizləyici gücü haqqında o "Ağrı əleyhinə" adlı manifestində də bəhs edir. Palaççeski özü bu mətni "Antiağrı" adlandırmışdı, lakin bu ad Marinettinin xoşuna gəlmir və mətnə əl gəzdirmir. Onun fikrinə görə "Ağrı əleyhinə" daha qətiyyətli səslənir. "Futurizmin manifesti"nin mətn sərlövhələrinə də Marinetti əlavələr etmiş, xüsusilə mətnin finalında "döyüş fəaliyyəti" planının verildiyi bəndlərdə onun əl gəzdirdiyi açıqca sezilir.

Bir il sonra Palaççeski futuristlərə münasibətini ehtiyatla dilə gətirmişdir: "Mənim erkən əsərlərim, futurizm cərəyanı ilə qismən səsleşirdi, buna baxmayaraq futurizm onlardan bir çoxunu özününküləşdirmişdir. Bununla belə, onlar futurizmə xas olan cəhətlərin heç birinə sahib deyildilər və daha da mühüm olan odur ki, onlarda Marinetti şəxsiyyətinin təsiri hiss olunmurdu". Hər şeyə baxmayaraq, Palaççeski futurizm cərəyanına qoşulduğu beş ilin onun üçün xüsusi dəyəri olduğunu etiraf etmiş, bu beş ildə ədəbiyyatdakı gəncliyini yaşadığını demişdir.

Marinetti "Yandırıcı" haqqında deyirdi: "O

insan əzabının bütün sahələrinə sirayət edir, istər qəbirdə, istər xəstəxanada, istər monastırda, istərsə də xaraba qalmış şəhərin küçələrində olsun, heç bir yerdə gizlənmiş əzab növü onun diqqətindən yayınmır... Palaççeski istedadının kökündə romantizmin bütün dəyərlərini alçaldan sarsıdıcı istehza dayanır. Onun üçün sevginin, ölümün, ideal qadın kultunun, mistisizmin və.s heç bir dəyəri yoxdur, əksinə uğurlu gülüş hədəfidir". Bütün bu cəhətlər bütünlükdə onun manifestinə də aiddir. Sonda Palaççeskinin özünün danışdığı gülməli bir hadisəni yada salaq: "...manifestim əsasında xəstələrin palatasında rəqs edən rahibələri və oradakı başqa bir çox hadisəni təsvir edən qısametrajlı film çəkmişdilər. Filmin tamaşaçıları etiraz əlaməti olaraq fit çalmaq, zalı tərk etmək əvəzinə qarşısı alınmaz bir şənliyə boğulub, gülməkdən özlərini saxlaya bilmədilər. Deməli orada həqiqət var, əgər həqiqət varsa, bizə ancaq onu tapmaq qalır".

İtalyada da başqa Aralıq dənizi hövzəsi ölkələrindəki kimi, yemək hazırlamaq və yemək prosesi özü təbii fizioloji həzz növü hesab olunub. Cismani hissiyyatlığın çox güclü olduğu bu ölkədə, mətbəx insanların həyatında xüsusi yer tutur, yemək yemək burada teatr qanunları ilə müşahidə olunan bir tamaşaya, bayrama çevrilir. Futuristik mətbəx bu avanqard hərəkətin bütün cəhətlərinin aydın şəkildə əks olunduğu, sonuncu ən böyük bədii layihəsi oldu. Bu mətbəxdə futurizmə xas hər şey var idi, ənənələrdən qətiyyətlə qopma, bütləşdirilmiş obrazların devrilməsi, elm və texnikadan ilhamlanma, ən öyrəşilmiş şeylərin gözlənilməyən tərəflərini yaradıcı şəkildə açıb göstərməklə insanları təəccübləndirmək və.s.

Futurist sənətkarlar toz basmış akademik sənətə qarşı mübarizə aparırdılar, onların mətbəxləri də klassikə çevrilmiş məşhur aşpaz Pelleqrino Artuzinin "Mətbəx elmi və dadlı yemək sənəti" kitabına cavab oldu. Məgər, gələcəyin insanı olan futurist, əcdadları kimi yeməyə davam edə bilərdimi? Həmçinin məsələ heç də kulinariyaya elmi, rəşional yanaşmanı inkişaf etdirməklə bitmirdi. Sağlam həyat tərzini keçirən futuristlər insanın dərinliklərində həbs olunmuş hissləri oyatmağın, yeməkdən az qala erotik həzz almağın yeni yollarına öyrətməyə çalışırdılar. Belə eksperimentlərin ən birincisi 1910 -cu ildə Triest şəhərindəki şam yeməyinə baş tutdu. Futuristlər ənənəvi yemək verilməsi qaydasına dəyişiklik etdilər (onlara süfrəyə əvvəlcə kofe, sonra qəlyanaltı və

alkoqollu içkilər verdilər) və alışılmamış toxunma hissini geriye qaytarmaq üçün yemək dəstindən də imtina etdilər.

Futurist mətbəxin manifesti 28 dekabr 1930 -cu ildə işıq üzə gördü, ilk futuristik nahar isə 8 mart 1931-ci ildə Turin aşxanası "Santopalato" da baş tutdu. Bu futurist sənətkarları Dülqerov və Filianın əsəri olan kub formalı bina idi, binanın içinə, döşəməsindən tavanına qədər gələcəyin metalı hesab olunan aliminium döşənmişdi. Süfrəyə üzərinə xüsusi ətirli ədvalar səpilmiş, on dörd yemək verildi. Belə dadın yaratdığı həzz, qoxunun verdiyi həzzlə daha da möhkəmlənir, ideal bişirilmiş gözəl yeməyin və süfrə bəzəyi görüntüsünün yaratdığı həzzə qarışır, daha mühüm isə hər cür yemək alətindən təmizlənmiş süfrədə toxunuşun verdiyi xüsusi həzz, bütün bunlara əlavə olaraq bir də həzin musiqinin verdiyi həzzlər bir-birinə qarşıb, ilahi həzz hissi yaradırdı. Futurist süfrəsi əsl hissiyyat məclisinə çevrilmişdi.

Futuristlər üçün keçmişin simvolu, "italyanların absurd yemək allahı" hesab olunan, makaron məhsulları idi. Futuristlərin fikrinə görə, insanı tənbel və passiv bir varlığa çevirən, həmçinin onun təsəvvürünü korlaşdıran yemək hesab etdikləri makaronla müharibələri qalibiyyətlə nəticələnmədi. Onlar da qeyri-adiliyə can atan, ənənələrə kölgə salmağa çalışan bütün axınlar kimi, marjinallıq damğası ilə dövrlərinin sadəcə bir səhifəsində həbs olunub qaldılar. Lakin, futuristik mətbəxə diqqətlə nəzər yetirdikcə, bugünkü həyatımızın, qida vərdişlərimizin futuristlərin rəlsə oturduğu ənənələr əsasında formalaşdığını görmək mümkündür. Ofisantların geyim və davranışlarının, musiqinin və süfrə bəzəyinin yeməyin xarakteri ilə uyğunlaşdırılması prinsipi bugünkü restoranların böyük hərflərlə yazılmış qaydalarıdır. Bizim evlərimiz, təəccüb doğuran elektrikli ev alətlərimiz, mətbəxdə işi yüngülləşdirən mətbəx robotlarımız və yaxud hamımızın istifadə etdiyimiz vitamin həbləri, hamısı futuristlərin bizə qoyub getdiyi ideyalar əsasında yaradılıb. Əgər kimsə hələ də futurist kulinarlarına tənqid demək istəyirsə, ondan onların yaradıcı yemək reseptlərindəki fantaziya və artistizmə diqqət versin! Məgər, italyan mətbəxi bizimkindən elə buna görə irəli getməyibmi? Bu məsələdə ən sərt tənqidçi belə bizimlə razılaşıacaq...

✍ Ruscadan çevirdi: Namiq Şaman

Çornı GEORQ

PSIXODELIKA NƏZƏRİYYƏSİNƏ GİRİŞ

(kitabdan seçmələr)

Müəllif haqqında qısa məlumat. Çornı Georq – kimya doktorudur, 15 ildən artıqdır ki, İngiltərədə yaşayır. Bədii yaradıcılıqla bərabər, psixodelika nəzəriyyəsi ilə məşğuldur, oxucu və mətn arasındakı qarşılıqlı təsiri öyrənir.

Müəllifdən ön söz. Psixodelikanın ədəbi aspektlərinə toxunmazdan əvvəl "psixodelika" anlayışını araşdırmaq lazımdır, çünki lüğətlərdə verilən izah ya köhnəlib, ya da bu terminin incəliklərini dərinlən bilməyən insanlar tərəfindən yazılıb.

İlk dəfə "psixodelika" sözü 1956-cı ildə ingilis psixiatri Hamfri Ozmondla Oldos Haksli arasındakı yazışmada istifadə edilib. Deyilənə görə, Ozmond yazıçı Xakslıy məskalin preparatını verib, Xakslı bu preparatın təsiri altında özünün məşhur "Qavrama qapıları" (1954) əsərini yazmış, iki il sonra "psixodelika" termini yaranmışdır.

1960-cı illərdə bu termin tibb sahəsindən qərb mədəniyyətinə keçdi. 60-cı illərin ortalarından etibarən, psixodelik incəsənət (musiqi, rəngkarlıq, ədəbiyyat) deyəndə, elə formalar nəzərdə tutulur ki, onlar psixotrop preparatlar kimi insan şüuruna fəal təsir göstərir, qavrama sərhədlərini "genişləndirir". İrrasional, qəbul edilmiş normalardan kənar yaradıcılıq da bəzən psixodelik sənət adlandırılır. Belə əsərlər parlaq rənglər, fərqli rəng duyumu, əlvan auralar və naxışlar, fraktal qrafika nümunələri ilə fərqlənir. Psixodelik musiqidə qeyri-standart orkestr səslənməsi, qəribə səs effektləri, ənənəvi olmayan musiqi alətləri, fərqli üslub və texnikalar istifadə olunur.

Bədii ədəbiyyatda psixodelika

Bədii ədəbiyyatda psixodelika bir-biri ilə az kəsişən üç növə bölünür. Birinci növ psixodelika (başqa sözlə, -psixodelika) – bu elə ədəbiyyatdır ki, psixolinqvistika və koqnitiv linqvistikanın elementlərindən çox həssas dərəcədə, intuisiyyaya əsaslanaraq yaradılır. Buna həm ədəbi metod, həm bu metodla ya-

ranan mətnlər, həm də bu mətnlərin yaratdığı ədəbi istiqamət aiddir. Psixodelik ədəbiyyatın məqsədi – mətnin oxucuya qeyri-xətti yönəlməsidir, digər sözlə, bədii əsərdə təsvir edilən hadisələrin, ideyaların oxucuya yüksək dərəcədə təsir etməsidir.

İkinci növ psixodelika (?-psixodelika) – bu ədəbiyyat 1960-70-ci illərdə psixotrop maddələrin təsiri ilə yaradılmış submədəniyyətə aiddir. Belə ədəbiyyatı iki qola ayırmaq olar:

1) Psixotrop və hallüsinogen maddələrdən istifadə prosesinin və bu maddələrin subyektin psixikasında yaratdığı effektlərin təsviri;

2) Bilavasitə psixotrop maddələrin təsiri altında yazılmış, lakin mətndə bu maddələr haqqında heç bir söz deyilməyən ədəbiyyat.

Üçüncü növ psixodelika – (?-psixodelika) – son zamanlar yaranan kvazi-ədəbiyyatdır. Belə "psixodelika" altında pozğun estetikəli mətnlər nəzərdə tutulur – sosial davranışda və cinsi həyatda pozuntuları (nekrofiliya, herontofiliya, sadizm, mazoxizm və s.) kəskin formada, aşırı dərəcədə təsvir edən mətnlər.

Biz psixodelika deyəndə, məhz -psixodelikanı nəzərdə tutacağıq.

Psixodelika ədəbi cərəyan kimi

– psixodelika termininin belə izahı ola bilər. Psixodelika – poeziyada (geniş anlamda – ədəbiyyatda) bir istiqamətdir, ədəbiyyatın vasitələri ilə oxucuya suqgestiv (sözlə təlqin) təsirdir, mətnin oxucuya güclü təsiridir.

Psixodelika bir sıra priyom və vasitələrdən istifadə edir: bir neçə parallel estetik və semantik matrisaların qarşılıqlı təsiri; gözləntiləri doğrultmayan effektlər; yığcam və dinamik ekspressiya; yüksək gərginliyin transfiksiası; mətnin qeyri-xətti sıxlıq effekti; paradoksal logika; dilin inteqral qrammatik quruluşundan kənara çıxan transsendental konsepsiyaların tətbiqi və s.

Psixodelik ədəbiyyatı oxuyan oxucu mətn üzərində "işləmir", çünki bunu psixodelika özü edir. Oxucu yalnız bu mətnə kifayət qədər həssas olmalıdır. Psixodelik mətnlər təkrar oxudan sonra daha güclü təsir bağışlayır. Psixodelikanın priyomlarından konstruktor kimi istifadə etmək, priyomları yamsılamaq olmur. Belə mətn bədahətən, intuisiyaya əsasən yaranır. Müəllifin xəttini, üslubunu təkar etmək olar, amma onun mətnlərinin yaratdığı psi-effekt zorla, ağıl (rasional yanaşma ilə) vasitəsilə əldə etmək mümkün deyil. Bəzi mətnlərdə nitqin fonetik quruluşu, yaxud obrazlar sistemi, yaxud üslub, yaxud semantika və sintaksis qəsdən sındırılsa da, belə mətnləri psixodelik mətn hesab etmək olmaz, çünki psi-effekt – oxucuya güclü təsir yaranmır.

Psixodelikanın iki komponenti

Psixodelika iki komponentdən ibarətdir: ekspressiya və transfiksiya. Ekspressiya hisslərin, əhvalın, həyəcanın parlaq, güclü təsviridir; transfiksiya – oxucuya psi-təsir formasıdır. Mətnə ekspressiyanın və ya transfiksiyanın olması psixodelik mətn üçün kifayət şərt deyil. Bu şərtlərin hər ikisinin ödənilməsi mətnlər var, lakin onlar suqgestiv mətnlər sayılır, psi-effekt yaratmadığına görə psixodelik mətn hesab olunmur.

Oxucunun mətn ilə qarşılıqlı təsiri baxımından, psixodelika az tədqiq edilmiş dərin kontaktdır, bu zaman oxucu mətnin bir hissəsi, mətn – oxucunun bir hissəsi kimi çıxış edir. Belə qarşılıqlı təmas psi-effekt adlanır. Psixodelik mətnə oxucu şüuruna təsir edən mikrofraqmentlər ələ qurulur ki, onlar bir-birinin təsirini gücləndirsin və oxucuda psi-effekt – şüurun dəyişmiş vəziyyəti yaransın.

Alkohol, psixotrop maddələrin təsirindən fərqli olaraq, psixodelik mətnlərin yaratdığı psi-effekt (şüurun dəyişmiş vəziyyəti) səhhətə ziyan vurmur; onlar qısamüddətli; psi-effektı duyan oxucu hadisələri nəzarətdə saxlayır və tez bir zamanda əvvəlki halına qaydır.

Psixodelikanın əsas anlayışları

Psixodelikanın 4 əsas anlayışı var:

- * ekspressiya
- * transfiksiya
- * transqressiya
- * psi-effekt

Ekspressiyadan danışarkən, onun iki maraqlı tipindən söz açmalıyıq. **Ləng ekspressiyada** – müəllif oxucuya təsiri artırmır, əksinə, ekspressiyanı eyni səviyyədə saxlayır, bəzən də qəsdən ləngidir, bununla da mətnə intensivlik, oxucu gözləntiləri artır. Sürətlənmənin qarşısını almaq üçün mətnə təkrar olunan elementlər əlavə edilir: eynitipli fraqmentlər vahid obrazlar sırasında bir-birini əvəz edir, mətnin in-

kişafını və sonunu ləngidir. Belə ekspressiyaların əsas cəhəti tekstual uzunluqdur. **Qara ekspressiya** – kəskin mənfi emosional istiqamətli ekspressiyadır. Hadisələrin təsviri o qədər emosionaldır ki, "ən gö-nüqalın" oxucuya da təsir edir. Qara ekspressiyanı sevən auditoriya mazoxistlərdən ibarət deyil, sadəcə belə oxucu kəskin duyğuları sevir.

Transfiksiya – mətnin oxucunu valeh etməsi, onu sarsıtması, trans vəziyyətinə yaxın halətə salmasıdır. Əgər ekspressiya, sel kimi oxucunu qoynuna alıb aparırsa, transfiksiya heç kimi heç yerə aparmır, o, bataqlıq kimi (yaxşı mənada) oxucunu cəlb edir, əhatəyə alır. Transfiksiyada dinamika yoxdur. Bu, hərəkətsiz aləm, zamansız dünya, tam statika və mətn matrisasında ərimədir.

Transqressiya – ekspressiya və transfiksiya mətnin özünün müəyyən xüsusiyyətləri olduğu halda, transqressiya mətnlə oxucunun qarşılıqlı təmasının məhsuludur. "Transqressiya" termini fransız post-modern nəzəriyyəçiləri tərəfindən XX əsrdə kulturologiyaya gətirilmişdir. Transqressiya proses olmaqla yanaşı, həm də halətdir. Bir məqama diqqət edək: transqressiya psixodelik əsərin mətnində olmur; bəzi psixodelik mətnlər transqressiya yarada bilər, lakin mətnin özündə transqressiya olmur. Transqressiya bir proses kimi oxucu tərəfindən, oxucunun özündə yaranır.

Psi-effekt – oxucuda yaranan psi-effekt, iki dəyişəndən – sadə (zaman) və mürəkkəb (mətn) – asılı olan cavab funksiyasıdır. Psi-effektin yaranmasını izah edən fərziyyələrdən biri buna köklənir: psixodelik mətn – doldurulmuş hissələrdən və boşluqlardan ibarət matrisadır. Doldurulmamış hissələr ələ düzülür ki, oxucu çatışmayan elementləri özü tapmalı olur və "təmaşaçı" kateqoriyasından "iştirakçı" kateqoriyasına keçir. Boş hissələri öz materialı ilə (özüy-lə) dolduran oxucu, mətn tərəfindən "tutulur", buna oxucunu heç kim məcbur etmir, o özü könüllü olaraq, boş elementli mətn matrisasını doldurmaq istəyir. Bu "şəxsi təşəbbüs" mətnin güclü təlqin gücündən irəli gəlir və nəticədə psi-effekt yaranır.

Qavrama dipolu

Psixodelika nəzəriyyəsi üçün prinsipial anlayış olan qavrama dipolunun nə olduğunu izah edək. Bu dipolun bir qütbündə oxucudur, o birisində – oxucunun qavramasıdır: dipolun özü isə onlar arasındakı qarşılıqlı təsirin mürəkkəb modelidir. Bu model, bir tərəfdən, oxucunun konkret mətni qavramaq bacarığı ilə, digər tərəfdən isə həmin mətnin konkret oxucuya təsiretmə bacarığı ilə nizamlanır. Dipolun mərkəzində nəyin baş verdiyi qavramanın sirri olaraq qalır; qarşılıqlı təsirin necə, hansı səbəbdən baş tutması bir çox yazıçı və şairi düşündürmüş, lakin sual-

la cavab tapılmamışdır. Odur ki, bunu "qara yeşik" kimi təsəvvür edək və "mətnin (yaxud, daha universal tədqiqat obyekti olan nitqin) persepsiyası mexanizminin necə işləməsi" ətrafında alveri kəsək.

Erkən nəzəriyyəçilərin metodoloji səhvini göstərmək lazımdır. Onlar "mətn-oxucu" dipolunu deyil, "müəllif – mətn – oxucu" triadasını öyrənirlər. Burada mətn mətnin müəllifi və oxucu arasında bələdçi, körpü kimi çıxış edir.

İstənilən bədii mətn müəllifin cəhdindən doğur, onun fikirlərinin, bilavasitə şəxsiyyətinin təzahürüdür, istənilən mətnə müəllifi "görmək" olar. Sual doğur: mətn yazılıb qurtarandan sonra da müəllif mətni "tutub saxlayır"? Aydın ki, yox. Bu mənada mətn küləyin uçurduğu hava şarına bənzəyir: şarın sahibi şarı havaya uçurandan və sapı əlindən buraxandan sonra onu idarə etməyə qadir deyil. Mətn tamamlanan kimi, müstəqil fenomenə çevrilir və müəllifdən daha asılı olmur (əgər, əlbəttə, müəllif sonradan həmin mətnə dəyişikliklər etməzsə).

Məntiqi olaraq, "mətn – oxucu" qarşılıqlı təsiri arasındakı itirilmiş sayılan elementi – müəllifi – tamamilə uzaqlaşdırmaq lazımdır. Oxucu mətnin matrisası ilə təmas quranda, müəllifi tanımır; müəllif də bu təmasda iştirak etmir, çünki artıq mətni yazıb qurtarıb.

Oxucu mətnlə qarşılıqlı təsirdə olur və bu təmas onda müxtəlif duyğular yaradır. Bu halda müəllif hardadır, o necə diqqətdən kənarda qalır? Cavab ayaqdır: müəllif "oxucu – mətn" dipolundadır, lakin o, mətnin ayrılmaz hissəsi kimi qalsa da, duyulmur. Müəllif mətnə keçərək bilavasitə təsir göstərir, eyni zamanda onun özü mətnə şifrələnmişdir. Konkret mətni yazandan sonra müəllif nə qədər dəyişsə də, mətnə onun dəyişməz izi qalır və oxucu həmin izi qavrayır.

Məqsədli auditoruya

Müəllifin mətni oxucu auditoriyasına ünvanlanması məsələsi qədim zamanlardan indiyənə qədər ədəbiyyatın mərkəzi məsələlərindəndir. Elmi ədəbiyyatda yaranmış ənənəyə görə, istənilən xüsusi mətn geniş və ya dar mütəxəssislər qrupuna ünvanlanır. Hansısa sahə ilə bilavasitə məşğul olmayan, lakin həmin sahə ilə maraqlanan oxuculara da aid ola bilər. Təbiət elmlərində, sosial və tarixi elmlərdə oxucu auditoriyasının darlığı təbii hesab edilir.

Lakin bədii ədəbiyyata gəlcə, başqa fikir yaranır; müəlliflər işlərinin KİMƏ ünvanlandığı məsələsinə ciddi yanaşırlar. Ədəbiyyatçılar anlayır ki, müxtəlif ədəbi janrlar, zövqləri ilə fərqlənən müxtəlif oxucu auditoriyası toplayır.

Biz hesab edirik ki, istənilən müəllif öz əsərini hansısa auditoriyaya uyğun edir, yəni mətni xəyali (və ya gerçək) "fövqəloxucuya" ünvanlayır. Mətn elə qurulur ki, məhz fövqəloxucunu maraqlandırır.

Gəlin, "hamı üçün yazmadığını" danmayaq. Bəs əgər hamı üçün yazmırsansa, kimin üçün yazırsan? Anlayan azlıq üçün yazmaq, yaxud məqsədli auditoriyanı genişləndirmək üçün şüurlu şəkildə mətnləri sadələşdirmək, bəsitləşdirmək? Ustahğını inkişaf etdirmək, ideyalarını təhrif etməmək və şüurlu şəkildə riskə getmək, çünki sən anlamayacaqlar; yaxud özünü inkişafdan saxlayaraq, "publikanın sevimlisinə" çevrilmək? Oxucuya sevdiyi şirin kökələri vermək, yaxud, dadına dəyər vermədiyi delikateslər yedizdirmək? Yaxud, üçüncü yolu – güzəşt yolunu seçmək?

Mənim istifadə etdiyim başqa yol da var: mətnlərin istiqamətinin tez-tez dəyişdirilməsi, başqa sözlə, məqsədli auditoriyanın dəyişməsi. Bunun üçün hansı üsullar var? Birincisi, mətnin janrlarını dəyişmək; ikincisi, mətnlərin dərinliyini dəyişmək, onları hərdən "dayaz" etmək; üçüncüsü, kütləvililiyi (popsa), üslubu, obrazlar sırasının arxetipik səviyyələrini, metaforaların dolğunluğunu, mətni oxucu üçün oxunaqlı edən digər faktorları işlətmək. Mətn o zaman dərk edilir ki, oxucu qrupu vahid mədəni qata aid olsun, mətni oxşar şəkildə qavrasın və interpretasiya etsin. Burada əsas fikir belədir ki, eyni mətn, fərqli şəxsi təcrübəyə və mədəni səviyyəyə malik olan oxucular tərəfindən fərqli qavranır.

Yenə də psi-effekt haqqında

Psi-effektin intensivliyi müxtəlif ola bilər, ona görə psixodelik və qeyri-psixodelik mətnlər arasında aydın sərhəd tapmaq mümkün deyil. Psi-effekt özünəməxsus detonator kimidir – oxucuda transqressiya mexanizmini işə salır. Psi-effekt – mətnin özündə deyil, mətnlə oxucunun qarşılıqlı əlaqəsindən yaranır.

Psixodelik mətnlərin psi-effekti oxucunun lamisə orqanlarında kortəbii duyğuların yaranması demək deyil, onun şüurunun dəyişmiş halətidir. Psixodelik mətnlər oxucu şəxsiyyətinə təsir edirmi? Bəli, çünki belə mətn şüur dəyişməsinə stimullaşdırır. Bu effektə pis heç nə yoxdur. İncəsənətdə belə nümunələr çoxdur. Yaxşı musiqiçi, bu musiqini yazan bəstəkarın obrazına az da olsa, daxil olmalıdır, o, musiqini yaşamaq, hiss etməlidir.

Psi-effekt onunla da maraqlıdır ki, abstrakt ideyaları konkret duyğulara çevirir, və əksinə, duyğuları abstrakt ideyaya keçirir. Məhz buna görə psixodelik əsərlərin lirikası adı lirikadan daha kəskin qavranır, onların mürəkkəb fəlsəfi konsepsiyaları darıxdırıcı olmur.

İstənilən mətnin heç bir daxili və xarici xüsusiyyəti, cəhəti psixodelikanın yaranmasına kifayət şərt deyil. Mətn bütün lazımı şərtlərə uyğun olsa da, psixodelik mətnə çevrilməz. Əsas şərt budur ki, mətnin psixodelik olması üçün həmin mətn oxucuda psi-effekt yaratmalıdır.

Transqressiya və psi-effekt arasında fərq

Transqressiya – psi-effektin zirvəsidir. Bu zaman o, oxucu şüurunu tamam fərqli vəziyyətə salır. Güclü psi-effektə transqressiya arasındakı fərqi aydınlaşdırmaq: transqressiya oxucu şüurunun bir halətdən digərinə keçmə anıdır, məqamıdır; psi– effekt isə – həmin halətin özüdür – müəyyən zaman kəsiyində baş verir. Beləliklə, deyə bilərik ki, transqressiya – psi-effektin ayrıca bir fazasıdır.

Psixodelikanın əsasında iki sütun

Nəzəri cəhətdən, psixodelika iki prinsipial tərkibə istinad edir: mətn arxitektikasının təşkilinin spesifik quruluşuna və mətndəki ayrı-ayrı psixodelik elementlərin seləbənzər axınına. Bu iki faktor psixodelikanı psixodelika edir: onlardan biri olmasa, psixodelikadan danışmağa dəyməz. Qalan faktorlar mətndə ola da bilər, olmaya da, çünki psixodelikanı onlar təyin etmir.

Seləbənzər effekt (kumulyasiya)

Kumulyasiya effekti mətnin ayrı-ayrı elementlərinin bir-birini gücləndirməsidir. Mətnin bu üsulla güclənməsi psixodelik effekti yaradır. Bəzən kumulyasiya effekti maksimal rejimdə şəlalə effektinə keçir, yaranan psi-effekt oxucuda transqressiya yaradır.

Suqgestiya

Suqgestiya (suggestible) – təlqin olunan deməkdir. Mətndə suqgestiya hansısa fraqmentlərdə özünü göstərərək, oxucunu hansısa "kəşflərə", tapıntılara yönəldir. Suqgestik mətn oxucu ilə qarşılıqlı təmas yaradaraq, emosional, ya da digər reaksiya tələb edir.

Burdan belə nəticəyə gəlmək olar ki, psixodelika – oxucu üçün çox güclü potensiala malik suqgestik mətnlərdir. Psixodelik mətlər oxucunu elə maraqlandırır, özündə elə əridir ki, oxucu mətnə "girir" və psi-effekt yaranır. Suqgestiya kəmiyyəti, psixodelika keyfiyyəti yaradır. Başqa sözlə, psi– effekt mətnin daxili xüsusiyyəti deyil, psixodelik mətnlə oxucu arasındakı təmasdan doğan haldır.

Psixodelika və suqgestiya

Psixodelika və suqgestiya arasında elə də fərq yoxdur, yəni bu fərq əsərlərin mətnlərində deyil. Fərq – oxucularda psi-effektin yaranmasındadır, mətnlərin struktur elementləri psi-effektin yaranmasına yönəlir. Suqgestiya mətni psi-effekt yaratmadığına görə, psixodelik mətn hesab edilə bilməz.

Seçimlilik

Psixodelik mətnlər seçimlidir, bu psixodelikanın prinsipial xüsusiyyətidir. Hər psixodelik mətn hansısa müəyyən (məqsədli) auditoriyaya ünvanlanır, əgər bu auditoriyaya aid deyilərsə, deməli, mətnin psixodeliyasını da hiss etməyəcəyik.

Bir çox oxucuları (xüsusilə də yazarları/şairləri) psixodelikanın bu xüsusiyyəti narazı salır. Onlar anlamır ki, nə üçün hansısa mətndə psi-effektini hiss etmirlər, axı bu insanların bədii zövqü, poetika anlayışı, klassik ədəbiyyatla tanışlığı var! Lakin psixodelikanı qavrama bacarığının şəxsi poetik baqajla, yaxud ədəbiyyatşünaslıq üzrə əsərlərlə tanışlıqla əlaqəsi yoxdur. Hətta deyərdik ki, belə baqaj insanlara stereotiplər məngənəsindən çıxmağa və yeni ədəbiyyatın dadını duymağa mane olur.

Psixodelikanın transsental təərəfləri

Maraqlıdır ki, psixodelikanı oxuyan insanlarda müəyyən zamandan sonra sensibilizasiya baş verir – onlar psixodelik mətnləri daha dərin, dəqiq qavrayır, ən incə nüansları duyurlar. Digər təərəfdən, adi (psixodelik olmayan) poeziya onları az maraqlandırmaya başlayır, çünki oxucu "köhnə" poeziyada gözlədiyi qavrama itiliyini və dərinliyi tapmır. Psixodelik mətnləri müntəzəm oxumaqla adi şüurun və dilin monoliti oxucu üçün tədricən yeni sahələrə parçalanır – sintaksisin diktatından, semiotik uyğunluqlar sistemindən, tanıma metodlarının məhdudluğundan kənar olan sahələrə yol açılır. Ən maraqlısı odur ki, dilin hökmündən həmin dilin metod və priyomları vasitəsilə azad olurlar! Dil həbsxanacını azadçıya, gözətçini azadlıq mübarizinə çevirir.

Dildən kənara çıxış

Psixodelika müəlliflərə və oxuculara dil tupikindən qurtulmağa imkan verir; bu tupik inkişaf etmiş dünya dillərinin ədəbiyyatında aydın hiss edilir. Bu gün ədəbiyyatın bu tupik, çıxılmaz vəziyyətində postmodernizmi və onun "scrambled" anlayış sistemini günahlandırır, bəziləri hesab edir ki, günah postkonseptualizmdədir.

Bəlkə də psixodelika bir ədəbi istiqamət kimi, ədəbiyyatın məhz belə qaranlıq zamanında yaranıb. Psixodelika dil çərçivəsini dilin vasitəsi ilə aşır.

Şeir magiya elementi kimi

Hərdən düşünürəm ki, bəlkə şeiri dildən ayrı – tətbiqi magiya qismində izah edək? Belə şeirlərdə dilin rolu yalnız dəstəkləyici funksiyadadır. Psixodelik şeirlər müəllifin "ovqatı" ilə yazılmış mənə və obrazlarla dolu poetik çalışmalar deyil; oxucuya çatdır.

maq istədiyi nitq formaları, mexanizmləri və informasiya deyil. Bu, özünəməxsus magiya elementləridir ki, ağlasığmaz dərəcədə insanlara təsir göstərir. Ona görə ağlasığmaz dərəcədə ki, mətni oxuyan zaman bizim qavramamız fəallaşır; qavramanın özü izahedilməz bir substansiyadır. Psixodelika üçün formal çərçivələr və qanunlar yoxdur. Digər tərəfdən, psixodelika müəllifə hansı ifadə vasitələrini istifadə etmək/etməmək kimi formal tələb irəli sürmür, bir tələbdən başqa – psixodelik əsər oxucuya elə təsir göstərməlidir ki, psi-effekt yaransın. Axı psi-effekt – sadəcə valeholma hissi, eyforiya, emosional vibrasiya deyil, o, əsərdəki magiyanı (ecazı) duymaqdır.

Burda söhbət dilin transogen xüsusiyyətlərindən, mətnin gizli ritmindən, hipnotik fasilələrdən, səs dinləyiciyə təsirindən getmir. Söhbət insanı sarsıtmış, yaddaqalan mətnlərdən gedir.

Psixodelik şeirlərin maraqlı xüsusiyyəti budur ki, onların ecazı mücərrəd təbiətlidir, o ecaz müəllif və oxucu arasındakı digər vasitəçilərin köməyi olmadan "müstəqil yaşayır".

Tədqiqatlar göstərir ki, dil elementəri ilə dilüstü elementlər arasında qarşılıqlı əlaqə var/yoxdur. Eyni anda iki kürsüdə əyləşmək olmur – gərək yerini dəyişsən ki, müxtəlif pozisiyalardan müşahidə edə biləsən. Lakin öyrənilən obyekt bu müşahidələrdən dəyişmir. Dəyişən – bizim qavramamızdır. Bəli, bütün mətnlər də mətnüstü tərkib var, lakin o, elə cüzdür ki, onu heç müzakirə etmirlər. Yalnız təmiz psixodelik mətnlərdə bu ecaz aydın duyulur.

Sual doğur: əsərdəki magiya elementləri ilə ps-effektin fərqi nədədir? Sadələşdirsək, deyə bilərik ki, magiya elementləri oxucudan asılı olmayan bir sistemdir, müəllif tərəfindən qurulur və oxucu tərəfindən qavransa da, fərqli hal yaratmır. Psi-effekt isə sırf oxucudan asılıdır, çünki məhz oxucunun mətni qavrama qabiliyyəti psi-effektə yaradır. Psi-effekt – mətnin insan şüuruna təsirindən yaranan haldır, bu halı oxucu mətnlə fəal qarşılıqlı təmasda olaraq, özü yaradır.

Psixodelikanın prinsipial cəhətləri

Psixodelik mətn hesab edilən mətnlərin bəzi xarakterik cəhətlərini izah etməyə çalışaq. Qeyd edim ki, mətnlərdə psixodelika çox aydın olmadığına görə, belə mətnləri təsnifatlaşdırmaq çətindir. Psixodelika qravüraya oxşamır: onu rəngə boyanmış məkan kimi, və ya rəngsiz məkan kimi təsəvvür etmək olmaz. Psixodelika qeyri-psixodelikadan gecenin gündüzdən fərqləndiyi kimi fərqlənir, onlar arasında aydın sərhədi tapmaq mümkün deyil.

Bunu nəzərə alaraq, əsil psixodelika mətnləri hesab edilən mətnlərin nümunəsində bir neçə cəhəti göstərək. Hər psixodelik mətn fərdi plan üzrə qurulur, konkret cəhətlər və mezanizmlər müəllif tərəfin-

dən sonsuz, coxsaylı arsenaldan seçilir. Psixodelik mətnləri "özü necə alınır, elə də yazıram" prinsipi üzrə yazan müəlliflər də var.

Burda Ekonun bir sitatını gətirək: "Yazıçı (ümumən, sənətkar) deyəndə ki, əsəri yazan zaman qaydalar haqqında düşünmür, bu o demək deyil ki, o həmin qaydaları bilmir. Uşaq doğma dilinin qrammatikasını bilməsə də, həmin dildə danışır. Əsil qrammatikaçı – uşağın niyə və necə dilə yiyələndiyini bilən yeganə şəxsdir".

Psixodelik mətnlər yazan müəlliflər də belədir. Onlar qaydaları bilməsələr də, psixodelik mətnlər yazırlar, şüurlu şəkildə qaydalardan bixəbər olsalar da, təhtəlsüür səviyyəsində qaydaları duyurlar.

Psixodelik mətnlərin xüsusiyyətləri:

- * fokal nöqtələrin yerdəyişməsi;
- * hiperrealizm;
- * mətndə bir-birinə qarışmayan bir neçə qatın olması;
- * diqqəti cəmləşdirən və ya burulğanvari genişlənmə (aksentli) final;
- * koqnitiv fırfıra;
- * kontrapunkt dəstəkləmə sistemi;
- * mətnin sinusoid şəklində dinamikası;
- * mətn matrisasının yüksək kogerentliyi;
- * pozulmuş gözlənti effekti;
- * latent və ya aydın paradoksallıq;
- * mətnin struktur elementlərinin polifunksionallığı;
- * kəsilməzlik (tikişsizlik);
- * mətnin allotropluğu (polimorfluğu);
- * mətnin qeyri-xətti sıxılma effekti (məlumatın və ya məcazların sıxlığı artırılmadan)
- * torsion effekt;
- * interferens effektlər;
- * semantik interpolyasiya;
- * tərs perspektiv effekti;
- * seyrəldici modulların istifadəsi;
- * dolğunluq.

Mətnin psixodelik olması üçün bütün sadalanan cəhətlər olmaya bilər, lakin bu cəhətlərin sayı 4-5-dən az olarsa, mətni psixodelik hesab etmək olmaz.

İndi hər cəhət haqqında ayrıca danışaq.

Fokal nöqtələrin yerdəyişməsi – oxu (qavrama) zamanı mətnin arxitekturasının qruplaşdığı mərkəzi fokus nöqtəsi dəyişir və bu, öz növbəsində oxucu ilə qarşılıqlı təmasa təsirini göstərir. Fokal nöqtələr çox olarsa, mətnin psixodeliyası zəifləyir. Bu, özünü necə göstərir? Mətndə o qədər sıxlaşmış nöqtələr var ki, onlar oxucunu çaşdırır, mətndən kənara çıxarır və psi-effekt əldə edilmir.

Hiperrealizm – fokal nöqtəsinin/nöqtələrin "kənara" yerdəyişməsi əsərdə hiperrealizm xüsusiyyətini yaradır. Hiperrealizmin dəqiq izahı olmasa da, biz bu terminə aydınlıq gətirək. Hiperrealizm – müşahi-

dəçinin gözü önündə "dünyanın" bir hissəsinin bütün xırda detallarıyla qəfildən görünməsi, diqqəti cəlb etməsidir.

Hiperrealizmin ədəbi mətndə görünməsi üçün nə lazımdır? Yalnız bir şey: fokal nöqtəsi/nöqtələr mərkəzdə deyil, ikincidərəcəli süjet və kompozisiya xətlərində və mövzularda özünü göstərsin. Psixodelik mətnlərdə hiperrealizm arxa planları qəfildən işıqlandırır. Digər tərəfdən, həddən artıq hiperrealizm psixodelik effekti tez məhv edir və mətni adi suqgestiya növünə çevirir, bu səbəbdən hiperrealizmdən az qədər istifadə etmək, və onu " seçimin əsas bədii vasitəsi" etməmək gərəkdir.

Qarışmayan qatlar – mətnə bir necə qarışmayan qatların olması yalnız psixodelik mətnlərə aid deyil, lakin psixodelik mətnlərdə bu qatlar (semantik, emosional, obrazlar sistemi) bir-birindən çox uzaqlaşa bilər; parlaq formalarda ola bilər, eyni zaman kəsiyində təqdim oluna bilər.

Aksentli final – adətən psixodelik mətnlərdə kəskin, dəşici və ya burulğanvari genişlənən final olur. Belə forma mətni effektiv şəkildə tamamlamağa imkan verir və oxucuda uzunmüddətli təsir yaradır.

Kognitiv fırfıra – kognitiv fırfıra oxucuya məxsusi təsirdir, bu zaman sadə və mürəkkəb anlayışların ardıcılığı düşünülmüş şəkildə olur, eyni anda, ya da sürətli ardıcılıqla təqdim edilir. Oxucuda bir neçə anlayışın birləşməsi hissi yaranır. Fırfıra fırlanarkən, ayrı-ayrı rənglər bir-birinə qarışaraq, bir rəngdə görünür. Kognitiv fırfıra – gözlənilməz ideyaların oxucuya təqdim etmənin effektiv sistemidir. Kognitiv fırfıranı formalaşdırarkən, qatların dağılması effektivə yol vermək lazım deyil. Əgər daha sadə və daha mürəkkəb anlayışları bir-birinin ardınca sürətlə "fırlatmaq" mümkün deyilsə, onlar bir-birindən ayrılır və oxucu tərəfindən həmin anlayışlar qavranmır, çünki oxu prosesində həmin anlayışlar oxucu diqqətinin süzgəcindən yan keçir.

Kontrapunkt dəstək sistemi – psixodelik mətnlər üçün kontrapunkt dəstək sistemi vacibdir. Birincisi, bu sistem daxilən mətni daha möhkəm edir, əlavə şəkildə bir neçə yerdə "tikir", ikincisi, o, mətnin ən mənalı hissələrini yadda qalan edir. Digər tərəfdən, sistem kütləvilik (popsa) faktorunu mətnə azaldır.

Kütləvilik (popsa) nədir? Filoloji nəzərdən, kütləvilik – mətnin ümumi yerlərə, ümumi və işlək ifadələrə həddən artıq meyilli olmasıdır; gözəl metaforalı adi ideyalar çoxluğu; bir mövzudan digərinə səbəbsiz keçidlər; üslubun olmaması, yaxud semantik tərkibi olmadan aşırı üslubluluq. Bütün bunlar mətni pop-mətn edir: dayaz, bayağı, az inandırıcı – və bu cəhətdən kütlə üçün dogma və xoş, "ortastatistik oxucu" üçün vərdiş olunan. Popluq – orta zövqə ünvanlanan deməkdir.

Popsa olmayan mətnləri az oxucu qiymətləndirir, odur ki, məqsədli auditoriyanı genişləndirmək üçün hərdən əsərlərdə popluğu saxlamaq lazımdır, lakin unutmayaq ki, popsanın böyük dozaları mətnə psixodeliyanı məhv edir.

Xatırladaq ki, kontrapunktlar sistemi təkrarlarda – aydın ya gizlin, mətnin sahələri ilə əlaqəli/əlaqəsiz qurulur. Bu təkrarlar gizlin olsa da, əsərin "bədəninə" əlavə harmoniya yaradır, onun ümumi dinamika-sına kömək edir, ikincidərəcəli elementləri maskalayır və bununla da mətndəki popluğa nəcib təsir göstərir.

Sinusoidvari dinamika – mətnin sinusoidvari inkişafı psixodelik mətnlərin məxsusi xüsusiyyətidir. Bunu yaxşı anlamaq üçün bəzi videoklipləri və ya filmlərdən parçaları xatırlayaq – kadrlar gah sürətlə, gah ləng nümayiş etdirilərək, tamaşaçıda hadisələrin realda baş verdiyi təəssüratı oyadır. Psi-effekt üçün materialın həddən artıq sürətlə verilməsi və ya ləngiməsi "təsvirin qırılmasına" gətirib çıxarır, oxucu mətn matrisasından kənara atılır və psi-effekt yaranmır, mətn isə psixodelik mətn kimi qavranmır.

Mətn matrisasının yüksək kogerentliyi – mətnin elə cəhətidir ki, onun bütün elementlərini müəyyən istiqamətdə və müəyyən nizamda düzür. Nəticədə mətnin özü homogen olur, oxucu tərəfindən daha asan qavranır; digər tərəfdən, mətnin aşağı səviyyəli elementləri elə düzülür ki, harmoniya yaranır və psi-effekt artırır. Prinsipcə, mətnin kogerentliyi – oxu zamanı mətnə duyulan xüsusi ruhdur və onun mürəkkəb mənşəyi var, çünki o, müəllifin nəzarət etdiyi bir sıra faktorlardan asılıdır. Praktikada kogerentlik rəvan, dəqiq üslub, söylə seçilmiş obrazlar sırası, semantik konstruksiyaların bütövlüyü, məcaz və ifadə vasitələrinin həmcins olması deməkdir.

Pozulmuş gözlənti effekti ondadır ki, mətnin bəzi hissələrində oxucunun gözləmədiyi keçidlər baş tutur. Bu keçidlər paradoksal olmaya bilər, onlarda aydın və ya gizli ziddiyyətlər olmaya bilər. Sadəcə keçidlər kompozisiya və süjet baxımından yaxşı hazırlanmalı, digər tərəfdən, oxucunun gözləntilərini doğrultmamalıdır. Əgər müəllif belə elementləri mətnə əlavə edə bilirsə, oxu zamanı güclü psi-effekt yaranır, əlbəttə, digər elementlər düzgün seçilməli və ümumi psixodeliyanı pozmamalıdır.

Paradoksallıq – gizli və ya aşkar paradoksallıq bir çox psixodelik mətnlərə aiddir, lakin labüd deyil. Hər şey müəllifin arzusundan asılıdır – paradoksallıqdan istifadə etsin ya etməsin. Mətnin paradoksallığı oxuculara eyni təsir edir: o qavramada qısa fasilə yaradır, müəyyən qavrama məkanını azad edir, həmin məkanda bir ideya cücərir – müəllif tərəfindən əsərə yeridilən ideya. Bu fasiləsiz (pauzasız), məkan təmizlənmədən verilən ideya adi görünsə, oxucuda güclü təsir yaratmaz. Digər tərəfdən, həddən artıq paradoksallığın bir cəhəti də var – oxucunu yormaqla,

pozulmuş gözlənti effektinə mane olmaq. Oxucu paradokslara asan öyrəşir və mətndən daim paradokslar gözləyir. Paradoksların gözləntisi isə mətnin psieffektini azaldır.

Elementlərin polifunksionallığı – psixodelik mətnlərdə mətnin ayrı-ayrı struktur elementləri mətnin daxilində çoxsaylı funksiyalar yerinə yetirə bilər. Məsələn, bir element makroarxitektika səviyyəsində mətni daha sıxlaşdırmaqla bilər, psi-effektini gücləndirər, üslub körpüsü kimi xidmət edə, eyni zamanda obrazların sırasını, fon uzlaşmasını və ya məcazları dəstəkləyər. Bütün bu funksiyalar eyni anda özünü göstərir.

Kəsilməzlik (tikişsizlik) prinsipi – psixodelik mətnlərin labüd xüsusiyyətidir. Bu zaman əsərin "bədənini" oxucu tərəfindən qurama yorğan kimi yox, vahid orqanizm kimi qavranır. Tikişsiz mətn üzrə oxucu dayanmadan hərəkətdədir, mətn daxilində sərhədlər olmadığına görə tədricən oxucu mətnə "batır", süjetə aludə olur, özü də qeyd-şərtsiz. Əgər mətnə kəsilməzlik prinsipi pozulubsa, oxucu mətnin bir hissəsindən digərinə keçərkən, sanki "silkələnir", mətnə daxil ola bilmir, oxucuda psi-effekt yaranmır. Düzdür, bəzən müəllif qəsdən mətnin kəsilməzliyini pozur ki, psixodelik paradigma çərçivəsində müəyyən məqsədə çatdırın, bu, psi-effektin yaranmasına mane olmur.

Mətnin polimorflığı – eyni mətn fərqli oxunur; söhbət müxtəlif assosiasiya zəncirlərinin qurulmasından getmir, məsələn, kimin üçünsə ağ göyərçin Xilaskarı tərənnüm edir, başqası üçün – sadəcə quşu. Bizim dediyimiz başqadır – oxucu mətni fərqli obraz və ideyalarla qavraya bilər. Tutaq ki, naxışlı pərdə arxasından küçəyə baxırıq. Diqqətimizi pərdəki naxışlara yönəldəndə, küçədə baş verənləri görmürük; küçədəkilərə diqqət edəndə, pərdənin naxışlarından fikrimiz yayınır. Eyni anda həm küçədə baş verənləri, həm də pərdənin naxışlarını görmək mümkün deyil. Mətnin qavranmasında da belədir – yalnız bir mümkün qavrama variantı qavranır.

Mətnin qeyri-xətti sıxlaşma effekti – qeyri-xətti sıxlaşma effekti ondadır ki, mətn semantik və ifadəli olur, lakin metaforaların, informasiyanın sıxlığı ARTMİR. Bəs bu effekt necə əldə edilir? Cavab mətnin xüsusi mikrostrukturundadır, o mətnin ayrı-ayrı hissələrini yaxın etməyə imkan verir. Bu zaman mətnin ayrı-ayrı qatları sanki birləşir, lakin bir-birinə qarışmır. Mətni qeyri-xətti sıxlaşmış şeirlər, cib dəftərcəsinə yerləşdirilmiş tamformatlı romanlar kimidir. Və bu mini-romanlar oxucuda mürəkkəb hisslər yaradır; yaranan psi-effektlər sözlə ifadə edilməyən halətə çevrilir. Güman edirik ki, semantikanın və ya ifadəliliyin yüksək sıxlığı seləbənzər effekt yaradır, sabit sürətlə oxunan mətnin axını getdikcə güclənir, daha çox işarələr verir. Bu zaman ikiqat fenomen ya-

ranır; bir tərəfdən, insan yaddaşı mətnin işarələrini yadda saxlayır, digər tərəfdən, insan beyni bu işarələrə adi qaydada – dilin xətti sistemində interpretasiya edə bilmir.

Torsion effekt – mətnin kompozisiyası hansısa istiqamətdə fırlanır və finalda qəfildən yay kimi açılır – və oxucunun qavramasında gözləmədiyi mənə genişliyi və emosional təsir yaranır.

İnterferens effektlər – transfiks-mətnlərin xarakterik cəhətidir. Bu mətnlərdə, ekspressiya komponentləri olmadan, anomal dərəcədə yüksək transfiksasiya gərginliyi müşahidə edilir. Onlar oxucunu sanki udur, belə psi-effektlər öz gərginliyi və yaratdığı effektləri ilə hətta bəzi oxucuların xoşuna gəlmir.

Semantik interpolasiya – bu maraqlı effekt qeyri-xətti sıxlaşmış mətnlərdə özünü tez-tez göstərir. Semantik interpolasiyanı allüziyadan ayırmaq lazımdır. Allüziya oxucunu mətndəki hansısa ideyaya, obyektə/subyektə bilavasitə istiqamətləndirir; semantik interpolasiya isə mətnin bir neçə semantik qatları ilə oxucu arasında yaranan effektidir. Başqa sözlə, oxucu öz qavrama prosesində mətnin ayrı-ayrı semantik qatlarını müstəqil şəkildə birləşdirir, fəqət mətn oxucunun anladığı mənanı nəzərdə tutmağa da bilər.

Tərs perspektiv effekti – Düz perspektivdə tamaşaçıdan uzaq olan obyektlər yaxın obyektlərə nisbətən balaca görünür. Tərs perspektivdə tərs asılılıq var. Bu metod vacib fokal təsvirlərin daha da parlaq təqdim edilməsi zamanı istifadə edilir.

Psixodelikada tərs perspektiv effekti vərdiş olunmuş obrazlar sistemini, süjet sistemini, kompozisiya xətlərini pozmaq üçün istifadə edilir. Bu metod oxucuya daha yaxşı təsir edir. Nəzərə alaq ki, bu effektə həddən artıq aludə, mətni fantasmaqorik edir, sayıqlama səviyyəsinə gətirir, lakin az qədər bu effekt oxucuya təsir etməyə qadirdir.

Seyrəldici modullardan istifadə – seyrəldici modullar məxsusi mətn strukturlarıdır ki, özünü oxucuya təqdim edir, "gözə girir" ki, oxucu mətni oxumağa davam etsin. Seyrəldici modulların xeyli elementləri var: emosional və psixoloji mənada fərqli fraqmentlər, güzgülü məntiq, polisemiya strukturları və s. Bu strukturların funksiyası ondadır ki, onlar natamam matrisa kimidir, oxucu özü mətn ətrafında öz fikirlərini, fərziyyələrini qurur. Oxucu mətnə daha çox bağlanır, mətnəndən ayrılma bilmir. Seyrəldici modullar səmərəli element olsa da, ondan səliqəli istifadə etmək lazımdır. Çünki "natamam" mətn boş görünə bilər, quru, mücərrəd ola bilər ki, bu da oxucuda psi-effektini yaratmaz.

Dolğunluq – psixodelik mətnin xüsusi mətn olduğunu deyərkən, həmin mətnin dolğunluğunu (tamlığını) qeyd etmək lazımdır. Tamlıq o deməkdir ki, oxucu ilə təmasda psixodelik mətn öz ehtiyatlarına

güvənir. Aydınır ki, psixodelik mətndə oxucuya məlum olmayan sözlər, anlayışlar, ideyalar ola bilər. Belə mətnləri oxumaq üçün müəyyən bilik səviyyəsi, dünyagörüşü lazımdır. Tutaq ki, mətn uyğun auditoriya tərəfindən oxunur – bu zaman mətnin qavranması üçün əlavə "protezlərə" ehtiyac olmur. Çünki mətn tamdır.

Psixodelik mətnin ölçüləri

Psixodelik mətnin uzunluğu mətnboyu psixodelik effektin qorunub saxlanması tələbi ilə məhdudlaşır. Çox qısa mətnlərdə psixodelika özünü "aça" bilmir; ekspressiya güclənmir, transfeksiya genişlənmir – və oxucu mətnin "toruna" düşmədən uzaqlaşır. Halbuki oxunu tutub saxlamağa qadir olan çox qısa psixodelik mətnlər, hayku və birmisralıqlar var. Müasir rus şairi Vişnevskinin "Sevgilim, sən həm də həmsöhbət-sən?" birmisralığı belə nümunələrdəndir. Qısa mətnlərdə psixodelika tam işləməsə də, psi-effekt yaranır.

Psixodelikanın səslənməsi üçün minimal mətn – hər birində 4 misra olan iki bənddir. Digər tərəfdən, mətn çox uzun olanda, onun psixodeliyasını daim yüksək səviyyədə saxlamaq mümkün olmur – psi-effekt gah parlaq olur, gah da zəif. Deyə bilərik ki, parlaq psixodeliyalı mətnlər 4-12 bənddən ibarət olur. Bunu mətnin xüsusiyyəti, və ya müəllifin xüsusiyyətləri ilə izah etmək çətindir. Odur ki, psixodelik mətnin ölçüsü haqqında mübahisələr, məncə, yersizdir, çünki, görünür, psi-effekt mətnin uzunluğundan bilavasitə asılı deyil.

Psixodelikanın qeyri-spesifikliyi

Psixodelika forma, janr və ədəbi istiqamətlər sahəsində qeyri-spesifikdir, yəni, psixodelik mətn istənilən formada, janrda və istiqamətdə ola bilər. Odur ki, psixodelik mətnlərə məhəbbət lirikasında, fəlsəfi, vətəndaş, dini və s. lirika növlərində rast gələ bilərik. Formaca da psixodelik mətnlər müxtəlifdir: ənənəvi formadan avanqarda qədər.

Psixodelikanın mövcud priyom və texnikalarının sadəcə istifadəsi psi-effekt yaratmır. Psi-effekt üçün bu priyom və texnikalar müstəqil işləməli, məndə oxucuya yönəlmiş güclü energetika yaratmalıdır.

Psixodelikanın sabitlik sərhədləri

Psixodelika yazan müəlliflər üçün ən çətin məqam elə bu mövzudur. Psixodeliyayı dağıtmaq, yaratmaqdan asandır. Bir kobud səhv kifayətdir ki, psixodelik ola biləcək mətn, bu xüsusiyyətini itirsin.

Paradoks kimi görünsə də, psixodelika müəllifə çox şeyi bağışlayır: ritmin pozulmasını, ölçülərin dəyişməsinə, uğursuz qafiyələri, səslənmədə naqisliyi,

obrazların azlığını/coxluğunu, üslubun dağınıqlığını, meqaməzaclar partlayışını, sintaksislə sərbəst davranışı – bütün bunlar mətni oxunaqlı edirsə, bağışlanır. Bəs psixodelika nəyi bağışlamır? Arxitektonika ilə səliqəsiz münasibəti, çünki məhz arxitektonika psixodelikanın skeletidir, bu skeletin hansısa hissəsi sınırsa, bütün konstruksiyaya mənfi təsir edir.

Perseptual sintaksisin istifadəsi

Adət etdiyimiz sintaksisi dəyişməklə, mətnin psi-effektini pozmaq olmur. Əksinə, perseptual sintaksis psixodelik ədəbiyyata yaraşlıq verir, oxucunun diqqətini cəkdir. Lakin bu o zaman baş verir ki, dəyişmiş sintaksisi oxucu başa düşə bilsin. Müəllif perseptual sintaksisdən müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edir: mətnin dinamikasını artırmaq, iki üslubu uzlaşdırmaq və s. Sintaksisin "əyilməsindən" ehtiyatla istifadə edilməlidir, həddən artıq "əyilmiş" sintaksis psi-effektə pozur. "Əyilmiş" sintaksis yeni sözlərlə, söz yaradıcılığı ilə əlaqəli deyil. Neologizmlər psixodelik əsərlərdə istifadə edilə bilər, lakin onlar sintaksisin dəyişməsinə tələb etmir.

Semantika

Semantikada keçilməz yerlər və ya "enişlər" psixodelikaya mənfi təsir göstərir. Əsas qayda budur – mətn oxucu tərəfindən qavranmalıdır, mətni xırdaçılıqla, ya bəsitliklə doldurmaq olmaz. Psixodelik mətnlər oxucuya ilk oxudan təsir etməlidir, bu məndəki fikirlər üzərində düşünmək olar, lakin psi-effekt düşünmələr zamanı deyil, mətnin oxusu zamanı ani olaraq yaranan halətdir. Bu o deməkdir ki, mətn elə ilk oxudan düzgün qavranmalıdır. Aydınır ki, söhbət müəyyən dünyagörüşə malik oxucudan gedir, məhz belə oxucu psixodelik mətni ilk oxudan dərk edir.

Fonika

Elə sözlər var ki, onlar fiziki hisslər yaradır – məsələn, bir qaşlıq bal, bir dilim limon... Bu sözlər öz fonikası (səslənməsi) ilə sanki həmin ərzaqların dadını yaradır. Gözəl fon fraqmentləri əsərə rəngarənglik versə də, buna aludə olmaq lazım deyil. Fonika, əsərin musiqiliyi mətnin semantikasi ilə üst-üstə düşməlidir.

Optimal konsentrasiya prinsipi

Psixodelikada optimal konsentrasiya prinsipi vacib prinsiplərdəndir. Onun məğzi ondadır ki, psi-effektin yaranması üçün məndə bir-biri ilə qarşılıqlı təsirdə olan və bir-birini qarşılıqlı gücləndirən faktorlar olmalıdır. Bu nə deməkdir? Bir neçə faktordan eyni anda maksimal istifadə bədii mətnin keyfiyyəti

nə mənfi təsir edir. Tutaq ki, müəllif eyni anda ob-razlılıqdan, musiqilikdən, pozulmuş gözlənti effek-
tindən istifadə edirsə, və bu faktorları maksimal həd-
də çatdırırsa, yaranan mətn psixodelik mətn olmaya-
caq. Nə üçün faktorları maksimal dərəcədə güclən-
dirməklə, yüksək psi-effekti ala bilmirik? Yəqin, ona
görə ki, bu faktorların yüksək dərəcəsi oxucu qavra-
masına təzyiq edir, onu sıxır, darıxdırır. Meqamə-
cazlar, səslərə meyillilik, sözdüzəldici oyunlar, kom-
binatorika və şüur axını ilə əyləncə mətnin psixodeli-
yasını dağıdan faktorlardandır. Orta dərəcədə (kon-
sentrasiyada) bu faktor psi-effektin yaranmasına kö-
mək edər, lakin aşırı dərəcədə olarsa, mətnin psixo-
delikasına mənfi təsir göstərir.

Qızıl nisbət prinsipi

Məlumdur ki, qızıl nisbət – iki hissənin bir-birinə
müəyyən proporsiyasıdır. Elə mətnlər var ki, suqges-
tiyası güclüdür, amma psi-effekt yaranmır. Hansı sə-
bəbdən? Nə üçün belə mətnlər psixodelika sayılmır?
Ona görə ki, həmin mətnlərdə balans yoxdur – mücər-
rədlik ilə konkretlik arasında, adi ilə qeyri-adi arasın-
da, sadə ilə mürəkkəb arasında və s. Bəs bu proporsi-
yalar necə olmalıdır? Burda aydın olur ki, balans 1,62
– qızıl nisbət əmsalıdır. Məsələn, konkretliklə mücər-
rədlik arasında 1,62 nisbətdə fərq olmalıdır. Əks hal-
da mətn ağırlaşır, onun elementləri pis qavranır, mətn
oxucunu özündən uzaqlaşdırır və psi-effekt yaranmır.
Qızıl nisbəti hərfi mənada anlamaq lazım deyil, lakin
bu qanunauyğunluğa əməl etmək məsləhətdir.

Xüsusi fonetik effektlər

Psixodelik mətnlərin daha bir maraqlı xüsusiyyəti-
ni – fonetik effektləri qeyd edək. Bu effektin məgzi ay-
rı-ayrı sözlərin və ya cümlələrin müntəzəm/qeyri-mün-
təzəm təkrarıdır, bu zaman vurğu yerini dəyişə bilər,
hansısa saitlər uzun tələffüz edilir. Sözlərin daha yaxşı
qavranması üçün belə "fokuslardan" istifadə olunur.
Bu effekti rok mahnılarda müşahidə edə bilərik.

Psixodelik mətnlərin yaranma prosesinin qoloqrafik təbiəti

Psixodelik mətnlərin yaradılmasının incəlikləri
haqqında düşündükdən, qeyd etmək lazımdır ki, bu
mürəkkəb proses qoloqrafik təsvirlərin yaradılma-
na bənzəyir. Əvvəlcə müəllif özündə müəyyən halət
yaratmalıdır (şüur vəziyyəti dəyişməlidir) və bu ha-
lətdə qalaraq, psixodelik mətni yazmalıdır. Müəllif
həm şüurunun dəyişmiş vəziyyətində qalır, həm də
yazdığı mətnə nəzarət edir. Müəllif yazı prosesində
anlamalıdır ki, oxucularda da belə halət yaranacaq.
Sonra nə baş verir? Oxucu, psixodelik mətni oxuyar-

kən, psi-effekti duyur və onun şüur vəziyyəti dəyişir,
müəllifin şüur vəziyyəti ilə üst-üstə düşür. Qoloqram
yaratmaq üçün kogerent işıq mənbəyi lazım olduğu
kimi, psixodelik mətni yazmaq üçün də şüur vəziyyə-
tinin dəyişmiş halı, bu vəziyyətdə mətn yazmaqla
müəllif lazımdır. Burda bir ciddi məqama diqqət
edək: müəllif şüurunun dəyişmiş vəziyyətə düşməsi
meditasiya transı, yükək dərəcəli coşqu, hipnoz ha-
lı deyil. Müəllif bu xüsusi halətdə yazıb-yaradır və is-
tədiyi məqamda bu halətdən çıxıb bilər.

Qeyd etmişdik ki, oxucuda psi-effekt yaradan
mətnlər psixodelik mətnlər sayılır. Bu hansı mətnlər-
dir? Klassikaya müraciət etsək, Kobo Abenin "Gizli
görüş", Dostoyevskinin "Cinayət və cəza", Stivenso-
nun "Ballantrenin sahibi", Hessenin "Çöl canavarı",
Böllün "Saat onun yarısında bilyard" romanlarının
adını çəkə bilərik. Bura Sveyqin novellalarını, Sey-
Sənaqonun "Yastıq qeydləri" ni də aid etmək olar.
Psixodelikaya Stendalın "Qırmızı və qara", Voynicin
"Ovod", Kamünün, Remarkın, Qrem Qrinin roman-
larında da rast gəlirik. Qoqolun "Biy", "Mirqorod"
əsərlərində psixodelika özünü parlaq göstərir.

Psixodelikanı qavrama formaları

Psixodelikanı qavraya bilən oxucuların hamısı
onu asan və daxili etirazsız qəbul edə bilmir. Elə
oxucular var ki, şüurları "ağırdır", onlar psi-effekt-
dən çəkinirlər, "xoşuma gəlmir" fikri ilə özlərinə bə-
raət qazandırırırlar. Psixodelik mətni oxuyan zaman
oxucuda yaranan halətlər onu qorxudur, halbuki
psixodelik mətnlər insanı mənəvi cəhətdən zənginləş-
dirməyə qadirdir, həyat təcrübəsinə yeni baxışdır.

Əgər oxucu mətni psixodelik hesab edirsə, oxu
onun şüuruna müəyyən təsirini göstərsə, demək, be-
lə mətn psixodelik mətnidir. Əgər mətn oxucu tərəfin-
dən adi mətn kimi qavranırsa, onun şüurunda dəyiş-
lik olmur, bu mətn psixodelika deyil. Əsil psixodeli-
kanın öz estetikası yoxdur, psixodelika yazan istəni-
lən müəllif yalnız öz estetikasından çıxış edir. Bəzi
müəlliflər (Qlans, Pepperşteyn) psixodelikanı oxucu
şüurunun sabitliyini pozmaq metodu kimi qələmə ve-
rir, bu, psixotrop maddələrin təsirindən yaranmış psi-
xodelik mətnlərə aiddir. Biz isə müəllifin öz haləti ilə
yazdığı mətnlərdən danışırıq. Psi-effekt nəticəsində
oxucuda yaranan daxili dönüş özü-özündən peyda ol-
mur, oxucu ilə mətnin qarşılıqlı təsirindən yaranır.
Psixodelikadan psi-effekt duymuş oxucu bu halətdə
qalmaq istəyir; dərk edə bilmədiyi, lakin var olduğunu
bildiyi şüurun incə qatlarını öyrənmək istəyir.

"Daha keyfiyyətli" oxucuya istiqamətlənmə

Psixodelikanın əsas xüsusiyyətlərindən biri, onun
daha "keyfiyyətli" oxucuya – daha təcrübəli, daha

müstəqil, daha savadlı, öz estetik dünyasına malik oxucuya yönəlməsidir.

Müasir ədəbiyyatın ümumi tendensiyaları

Ekonun yazdığı kimi, yaşadığımız "yeni orta əsrlərdə" formalaşan solum, ədəbiyyatın inkişafına təsir edir. XX əsrə qədər bədii nəsrə poetika vardı: Dikens, Hüqo, Balzak və Oskar Uayld, Folkner və Kamü, Nabokov... Bu sənətkarlar şeir də yazmışlar, lakin nəsrə üstünlük verdilər, çünki məhz proza poetik obraz və ideyaların özündə var olmasına, poeziya ruhuna imkan yaradır.

Diqqətlə baxsaq, görürük ki, Puşkin ölümündən xeyli əvvəl prozaya keçdi; Lermontov gənc yaşında prozaya keçdi; Nabokov, Pasternak, Andrey Belı və başqaları da sonradan nəsrə keçən yazarlardandır. O zamanlar prozanı başqa cür yazırdılar və çox diqqətlə oxuyurdular. Proza ilə vaxt keçirmirdilər.

Lakin müasir prozada artıq poeziya yoxdur. Bu proza başqa məqsədlər üçün və başqa mövqelərdən yazılır. Və yazarlar bilir ki, bu prozanı poeziya kimi asta, düşünərək, coşquyla oxumayacaqlar. Müasir oxucu mətnin üzərindən düşünmədən keçirsə, mətnə öləri nəzər salaraq, oxuyursa – mətnəki gizliləri dərk etməyəcək. Bugün oxucu mətni keçmiş əsr oxucusundan fərqli oxuyur: dərinə getmədən. İndi nəsrli poema və ya şeir romanları, demək olar ki, yoxdur. Poema poetik forma kimi nəsrə yaxınlaşır və hətta yox olmaqdadır.

Poeziya və proza arasında prinsipial fərq

Həmişə oxumuşuq ki, "poeziya – ritmli bədii mətnədir". Bu gün bu fikir psixodelika baxımından köhnəlmişdir. Edqar Po "Kompozisiyanın fəlsəfəsi" (1846) və "Poetik prinsip" (1850) əsərlərində xəbərdar edir ki, həddən artıq böyük mətnlər bir oturma oxunmadığına görə oxucuya maraqlı gəlmir. Bu gün oxucunun mətnə diqqəti azaldığından, mətnlərin uzunluğu qısalmışdır. Bu, poetik mətnlərə aiddir. Müasir proza isə tamam başqa sosial funksiyaları yerinə yetirir. İndi müasir proza vaxtını öldürmək istəyən oxuculara yönəldiyindən, onun ideal uzunluğu və janrları da oxucu tələbinə uyğun formalaşmışdır. İndi oxucuya mürəkkəb və həcmli romanlar, keçən əsrdəkindən fərqli olaraq, maraqlı gəlmir. Ön plana hekayə və povest, orta uzunluqlu novella çıxır. Romanlar "çoxseriyalı" olub, odur ki, orijinal və səylə qurulmuş kompozisiyaya ehtiyac qalmayıb; yalnız cildlər və cild daxili hadisələrin dinamikası arasında əlaqə vacib olur. Fentezi, detektiv, erotika və triller, macəralar – oxucuların 90 faizini bunlar maraqlandırır.

Həqiqətən, belə proza vaxtı ağrısız öldürmək

üçün çox yararlıdır, lakin oxucuya təsir etmək iqtidarında deyil. Poeziyada isə vəziyyət başqadır. İndi poema və böyük həcmli şeir yazarlar yoxdur, əvəzində kiçik formalarda, fərqli üslubda yazan şairlər var. Müasir poeziyanı səciyyələndirən nədir? Əsasən, iki məqam: birincisi, müəlliflər arasında şüur axınına olan maraq. Nə üçün şüur axını? Yəqin, ona görə ki, o, orijinal ideyalar boşluğunu və müəllifin dünyagörüşünün başqasından "alındığını" maskalayır.

İkincisi, postmodernin canına-qanına hopmuş eklektika. Bu eklektika düşünülməmiş əsaslardan, element və hissələrin dərin dərkindən kənar yaranır, kortəbii kollaj şəklindədir, elementlərin nizamsız yüklənməsi isə müəyyənədicə faktora çevrilmişdir.

Formaya gəlinə, sadə qafiyələnmiş formalarla yanaşı, verlibr üstünlük təşkil edir. Poetik mətnədən zövq almaq istəyən oxucu vaxtını öldürmək üçün deyil, məhz emosiya və enerji almaq üçün bu mətnləri oxuyur. Burdan aydın olur ki, şeir mətni oxucu ilə daha sıx təmas yaradır, ona daha güclü təsir edir.

Poetik janrların daimi oxucuları azalır, çünki oxucu gözlədiyini şeir mətnindən almayanda, digər mətnləri axtarır, müasir müəllifdən sadəcə üz döndərir. Çoxu əmindir ki, yalnız klassik şeirləri oxumaq lazımdır, çünki müasirlər klassiklərin dırnağına dəyməz.

α – və β – ədəbiyyat: konspirativ nəzəriyyə, yaxud gerçəklik?

Diqqətimizi alfa-ədəbiyyat və beta-ədəbiyyat terminlərinə yönəldək. Onlar özünü poetik formada daha dolğun göstərir, hərçənd istənilən ciddi bədii proza α – və β kimi hissələrə ayrılı bilər. Onların mənası nədir, fərqi nədədir?

Beləliklə, α -ədəbiyyat -hər mətnində nəşə dəyərlili olan, oxucu üçün hansısa faydanı gətirən ədəbiyyatdır. Bu mətnlər psixodelik olmaya bilər, amma oxucuya qarşılıqlı təsir etməkdədir, emosiyalar yaradır, onu düşünməyə vadar edir, dünyagörüşünü artırır. Bu elə ədəbiyyatdır ki, oxucu onu dönə-dönə oxumağı sevir.

Onun əksinə olaraq, β -ədəbiyyat oxucu üçün dəyərlili olmayan, müəllif fantaziyasının toplusundan ibarət ədəbiyyatdır. Yəni, belə ədəbiyyat oxucu üçün yazılır; müəllifin özünü ifadə etmək vasitəsidir. Belə mətnlərdə refleksiya, özünürefleksiya, dekorativ təsvirlər çoxluğu var.

β -ədəbiyyat – nizamsızlıq nəzəriyyəsidir, hərəkətdə olan kombinatorikadır. Bu mətnlərdə oxucu yeni heç nə tapmır, lakin onun diqqəti mətnə cəmləşdirilir. Oxucu aldanır. Bax, elə burda "konspirativ introspeksiya" başlanır. Müasir ədəbiyyat β -ədəbiyyatdır. İldən-ilə jurnallarda, almanaxlarda çap edilən mətnlərə diqqət etsək, görürük ki, mətn axınında α -ədəbiyyat 5-7 faizi təşkil edir. Qalan hissə ədəbi pro-

sesdə iştirak edən β -ədəbiyyatın payına düşür.

Ədəbiyyatın α - və β - hissələrə ayrılması nə zaman baş verib? Belə ayrılma əvvəllər də vardı, lakin postmodernin çiçəklənməsi ilə ədəbiyyat aydın şəkildə yaxşı/pis növə "parçalandı". Yaxşı/pis anlayışı subyektivdir; biri üçün pis olan, digər oxucuya yaxşıdır və əksinə. Mətbuat daha çox β -ədəbiyyata üstünlük verdiyinə görə, tədrisən poeziya özünə qapanaq, onun oxucu tərəfindən yeyilməyən məhsulu ancaq şairlərə (müəlliflərə) qalacaq. Və tədrisən α -ədəbiyyat, nəşriyyat və müəlliflərə qazanc gətirən β -ədəbiyyatın xeyrinə sıxışdırılıb çıxarılacaq.

β - ədəbiyyat ikincidərəcəlidir, onun oxucuya "göndərişləri" primitivdir, məzmun forma ilə əvəz edilir. β -poeziya ideya kasıblığından aşırı mürəkkəb obrazlar yaradır, oxucu üçün əsil labirintə çevrilir, çünki məndəki yollar heç yerə aparıb çıxarmır. α -mətn isə müstəqildir, müəllifin uğurudur, çünki belə əsər müəllifsiz də həyatına davam edir, belə mətn oxucuya lazımdır.

Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin aktual məsələləri

Oxucu üçün bəzi mühüm məqamları aydınlaşdırmaq məqsədilə nəzəri poetika tarixinə baxaq. Qasparovun "Ölçü və məna. Mədəni yaddaşın bir mexanizmi haqqında" monoqrafiyasında o, Timofeyevə istinad edərək, yazır ki, istənilən ədəbi əsər bir neçə struktur səviyyəsinə malikdir, bura ölçü, fonika, obrazlar sistemi, ideya sırası və s. daxildir. Hər səviyyənin öz lokal qaydaları var, və ümumən bütün səviyyələrə aid olan ümumi qaydalar da var ki, onların təsiri ilə mətn "bütövləşir". Praqmatik nöqtəyi-nəzərdən, məndaxili mexanizmlərin öyrənilməsində yeganə düzgün addım, həmin mexanizmlərin ümumi kütlədən seçilməsidir ki, bu da yeni, daha mükəmməl mətnlərin yazılmasında mühüm məna kəsb edir. Qasparov qeyd edir ki, "Bədii əsərin tam dərkə fərdi və ani aktdır; lakin bu dərkə ifadəsi (izahı) – sosial aktdır və tədrisən həyata keçir. Biri digərini tamamlayır".

Burda Qasparov bir məqamı nəzərdən qaçır ki, bədii əsərin tam dərkə oxucu tərəfindən dərk edilir, bu dərkə izahının isə oxucuya aidiyyəti yoxdur.

Prozada və poeziyada psixodelika

Müəyyən sayda psixodelik mətnlərə nəzər salsaq, görürük ki, onlar oxucuya sadəcə təsir etmir, oxucu ilə mətn arasında qarşılıqlı təsir yaradır. Poeziya proza-yə nisbətən daha intensiv qavranır, ona görə poetik psixodelik mətnlərə oxucu daha çox aludə olur. Oxucu üçün fərq etmir – psi-effekti nəsr mətnindən alsın, yoxsa şeirdən. Fərq ondadır ki, nəsr əsəri daha uzundur, onda olan psixodelika hissələr arasında bərabər paylanmışdır. Hətta qısa hekayələrdə müəlliflər psixode-

likanı mətnboyu yüksək səviyyədə saxlaya bilmirlər.

Diqqətinizə çatdırmaq ki, emosional rəngarəngliyi və "ground energetikasını" psi-effekt kimi anlamaq düzgün deyil. Belə atmosfer böyük əsərlərə xas olsa da, oxucuya müəyyən təsir göstərsə də, onu psixodelika saymaq olmaz.

Əsərin "atmosferi" və psi-effekt arasında fərq ondadır ki, psi-effekt daha kəskin və qısamüddətlidir. Atmosfer fon, psi-effekt ümumi fondan kənara çıxış deməkdir.

Dünya ədəbiyyatında psixodelika

Psixodelika ilə maraqlanan hər kəs anlamalıdır ki, psixodelika bir dil çərçivəsində məhdudlaşmır. Rus, ingilis, fransız ədəbiyyatında psixodelika nümunələri var. Başqa xalqların ədəbiyyatında psixodelikanı, həmin xalqın dil daşıyıcıları aşkar etməlidir.

Psixodelikanı tərcümə olunmuş əsərlərdə axtarmaq düzgün deyil. Əsər nə qədər yüksək dərəcədə yaxşı tərcümə olunsada, nəzərə almaq lazımdır ki, ideal tərcümə anlayışı yoxdur; hətta yaxın dillərdən tərcümədə mətn nəşə itirir, nəşə ona əlavə edilir. Əgər orijinalda əsər psixodelik olarsa, tərcümədə onun bu xüsusiyyəti itə bilər. Digər tərəfdən, tərcümə – psixodelik ola bilər, amma orijinal əsər yox. Bu zaman istedadlı tərcüməçi orijinal mətni yaxşılaşdırmış olur, müəllif kimi çıxış edir. Ona görə əsərdə psixodelikanı aşkar etmək üçün məhz doğma dildə yazılmış əsərlər tədqiq olunmalıdır. Əks halda mətn gözlənilən psi-effekti verməyəcək.

P.S. Çorin Georqun psixodelika saydığı əsərlərə nümunələr:

V.Nabokov. Yuxu

A.Blok. Komandorun addımları

B.Okucava. Arbat haqqında mahnı. Naməlum qadın

İ.Brodski. Milad romansı

K.Simonov. Gözlə, qayıdacam...

S.Yesenin. Qara adam

Tərcüməçidən.

Luğətçə

Psixodeliya – şüurun genişlənməsi, dəyişməsi ilə bağlı hallara aid termin;

Psixodelika – insan şüuruna təsir edən vasitələr;

Psixodelik sənət (ədəbiyyat) – fərqli halətdə, şüurun dəyişmiş, genişlənmiş vəziyyətində yaradılan sənət (ədəbiyyat)

 Dilimizə çevirdi: Sima Ənnağı

Azad YAŞAR

Konseptual şeirlər

Bir feildən istifadə təlimatı

"Ölmək ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir?"
deyimində "xırıldamaq" feilinin
baş hərfini növbə ilə
"c", "d", "h", "q", "m", "n", "p", "ş", "t" və "z"
samitləriylə əvəz edin.

Dilimizdə bunlarla başlayan əcaib feillər
sayəsində yuxarıdakı,
az qala Hamletsayağı məşhur sual
son dərəcə rəngarəng çalarlar
və gözlənilməz mənalar qazanacağı üçün
istər-istəməz dodağınız qaçacaqdır.

P.S. *Heç gülməyənlərə başqa hərflərdən və
feillərdən istifadə sərbəstliyi də tanınmaqdadır.*

Yalnızlığın intimi

Yalnız yaşayan kişi xeyləğının
öz qab-qasığını yumağı da
onunla bağlı intim təfərrüat sayıla bilər.

Bu arada...
necə yuması bir elə önəmli deyildir.

Çirkin qadın

dişi varlıq
hər barədə
erkəyə qurulan
tələ olmalıykən
bütün o
mümkün

nemətləri...
sənə çox görüblər.
Biləsən...

Yalana adaptasiya dövrü

Başqalarını öz uydurduqlarına inandırmaqdan ötrü
insan
əvvəlcə bu yalana özünü inandırmalı,
o yalanı özü üçün bir növ məhrəmləşdirməli,
ona isinişməlidir.

Görünür, hər şey kimi,
yalan da
insandan
bəlli bir adaptasiya dövrü tələb edir.

Antihoroskop

Başqaları
bürcünü bilərək horoskop oxuduğu halda
mən
horoskop proqnozlarını ard-arda oxumaqla
özümün həmin an
hansı bürcdə olduğumu öyrənirəm.

Əgər iki ayrı başlıqdakı müjdələr
ruh və şans durumuma uyursa,
deməli, o anda haradasa
onların arasındakı bir yerdəyəm.

Məsələn,
erkək oxucu üçün
Şirlə Qızın arasında bulunmaq
heç də fəna sayılmaz.
Sevişməyə həsrət bir qadın üçün isə
Dolça ilə Balığın arası
əsl cənnət olmalıdır hər halda.

Əgər həmin mətndə
özümə bab bir yer bulmuramsa,
onda bu horoskopun
dışında qalmamla razılaşmaqda tapıram
təsəllimi.

2009

Sözdə varlı

Səsi tanınmayan adamın
haradasa və nə vaxtsa dövlətli olacağını
orda-burda,

həm də dönə-dönə eşitmişdi
ağlı kəsəndən bəri.

Ona zəng edən tanış-bilişlə
dəstəyi gah kağız, gah dəsmal,
gah da əli ilə tutaraq danışardı.

Qarşı tərəfdəkinin:

"Səsini tanımadım, zəngin olacaqsan" sözləri
yağ kimi yayıldı canına, -
baxmayaraq ki, lütün birisiydi.

Səsini ilk notlardan tanıyanlardan isə küsərdi:
"Belələri adamı zəngin olmağa qoymur" deyər
və səfalətini
onların səs duyumunun ayağına yazardı.

Bəli,
bir zavallı da özünə belə təsəlli verərdi.

2009

Abidə şəxsiyyət

Mən
təpədən-
dırnağa
yalnız
sənə
aidəm.

Diriykən də
sadəcə
sənə
və yalnız sənə
dünyada
ucaldılan,
birinci
və
sonuncu
həsrət
abidəsiyəm.

Bizim hər şeyimiz

sən mənim
hər şeyim olduğun üçün
mənim də hər şeyim
səninki sayılır artıq.

Göz. Burun. Ayna.

Hər şeyi ortaq görsələr də,
bir-birini "burun" adlı arakəsmə
üzündən görməzlər
gözlər.

Yaxşı ki ayna var...
çünki
o – bir gözün təkə digərini deyil,
həm də özünü görə biləcəyi
gümüşü qatlı,
həm də sehirli bir şüşədir.

2007

Tək beyt

Söylə bir nəymiş axı, işin və ya uğraşdığın
ki, ola bəlli sənin kişiliyin, oğraşlığın...

2007

Senzuranın ləğvi

Ağlında cücərən
bütün fikirlər
arınmadan,
ağıl süzgəcindən keçmədən
birə-bir
onun
dilin ucuna gəlir.

Bizdən daha ağıllı,
yoxsa zır dəli olduğunu anlamaq isə
söylədiklərinin
mənasına bağlıdır ancaq.

2009

Çiyin bərabərində aralı

Hər dəfə
çalmazdan öncə
violonçeli
aşıqi kimi
çılğınlaqla ağuşuna çəkən,
ondan məhrəm iniltilər,
tükürpədicə haraylar çıxaran
xanım musiqiçi
hələ orta məktəbdəki idman dərslərindən
beynində çöküb qalan
bir komandanı
hər dəfə özündən ixtiyarsız
və tam dəqiqliklə icra edir:

"Ayaqlar
çiyin bərabərində aralı!"

2011

Nərin KAMAL

İtən pulqabı haqqında şeir

Sən elə gözəl idin
qırmızı zərli idin
siçanlar oynatmazdın
içərinə heç zaman

mən mal alan deyiləm
turist dükanlarından
amma səni almışdım
çıxanda İstanbuldan

sən parçadan olsan da
dəridən möhkəm idin
nə bir damcı əzildin
nə bir damcı əskidin

səni heç yumamışdım
əlimin çirki səndə
gələn ay yuyacaqdım
əgər qalsaydın məndə

ürəyimə damıb ki
səni parçalayıblar
basdırıblar torpağa
üstədən ayaqlayıblar

kaş yerini biləydim
kaş biləydim yerini
on barmaqla qazardım
o daşlaşmış torpağı

tez gətirib yuyardım
yuyub sıxıb asardım
on beş sancaq vurardım
asanda zivəməzdən

amma nə dedim sənə
Vyana polisinə
dedim, səni almışdım
ikicəcik lirəyə

"I don't need that
piece of shit
please find my money
forty hundred euro inside of it

Pulum lazımdı mənə
içindəki dörd yüz pul
neynirəm pulqabını
bir pox parçası idi

pulqabı cəhənnəmə
pulqabı cəhənnəmə."

Konserv qutusu haqqında şeir

Bu vitrində
səni hər görəndə
canıma üşütmə düşür
üzərinə ət şəkli, balıq şəkli
sən ey girdə konserv qutusu

dışsiz əyyaşlarla görmüşəm səni vağzallarda
əvvəl doyurub
sonra zəhərə çevrilmişən
qanlarında

mərhəmət tapmış ac pişiklərlə görmüşəm səni,
əvvəl doyurub
sonra kəsmişən ağızlarını
dibini yalayanda

dığırlandırdın məşum küləklə
şəhərin boş qalmış küçələrində
dolurdu canıma səsin
xəstəxana gecələrində

yuxusu qaçmış küçə itləri hürür,
körpələr çığırır,
sən dığırlandırdın səkilərlə
keçidlərlə, pilləkənlərlə...

görmüşəm səni Marinagildə
milisin ölüm səbəbləri çantasının içində, -
əşyayi-dəlil kimi.

kilkə balıqdan yeyib
qoymuşdu səni pəncərəyə
saxlamışdı səhərə
zəhərləndi yeyəndə
xalam oğlu Əfqanın arvadı
üç qız anası, xalis moskvalı
yetimlər evində böyüdü, -
sənə o vaxtdan inandı.
İndi hanı?!

Bu vitrində səni hər görəndə
canıma üşütmə düşür
üzərinə ət şəkli, balıq şəkli,
sən ey girdə konserv qutusu,
göründüyün qədər məsum deyilsən
elə hey
şokoladlı xama gəzən xoşbəxt gözlərimə ilişirsən
yoxsulları, acları, bəxtsiz vağzal əyyaşlarını,
qoca itləri, yorğun pişikləri,
Marinanı göstərirsən
metal qapağında

görürsən xoşuma gəlmirsən,
gələn səfər lap çox görünürsən,
mənə belə
nə demək istəyirsən?!

Aqshin YENİSEY

Ölümün plagiatı

(Şopenhauerin anasına yazdığı şeir)

Gecədir...

Küləyin sərt himni altında zivələrdə paltarlar yellənir
Bu məişət bayraqları məni təngə gətirir.

Ana!

Taleyim mənə ölüm haqqında bir şeir əzbərlətdirir.

Bir misrasını əzbərləmişəm hələ ki:

"Ayrılıq ölümün plagiatıdır!".

Gecədir...

Ağzı üstə sərilmiş bir ölü şəkli çap etdi qəzetlər

Oxuculara arxasını çevirmişdi.

Küçədə cərgəylə düzülmüş fənərlərdən biri sönmüşdü.

Yəni daha bir işıq qaranlığın tərəfinə keçmişdi.

Həyat mübarizədirsə, birinin ölümü başqa birinin həyatıdır

Ana!

Ayrılıq ölümün plagiatıdır.

Bəzən arzulananda ölüm də yoxa çıxır.

İndi qəlbim içində kimsənin olmadığı bomboş Troya atıdır.

Damağında hərflər laxlayan qoca sözlərlə yazıram bu misraları.

Ana!

Ayrılıq ölümün plagiatıdır.

Sevgi... sevgi yeni doğulmuş dərddir.

Azadlığı həmişə başqalarından istəyir insan.

Çünki azadlıq başqalarıdır.

Sən məndən uzaqlaşdıqca mən ölümə yaxınlaşıram.

Xəbərin olsun.

Ah çək, elə bir ah ki,

Məryəmin bətnindən İsa peyğəmbər deyil,

Allahın özü doğulsun.

Mənim ömrüm yatmış divar saatdır.

Ana!

Ayrılıq ölümün plagiatıdır.

Kişi bədəni ilə qadın bədəninin fərqi budur

Kişi bədəni qabaqdan, qadın bədəni arxadan

unudulur.

Mənə qalsa, qadın yer üzündə Tanrının xurafatıdır.

Ana!

Ayrılıq ölümün plagiatıdır.

Gecədir...

Özün öz üzünü şənləndir.

Nə olsun ki, içində qan ağlayırsan.

Necə ki Tanrı göy üzülə yatdı və gözəl bir qızı doğuldu:

Günəş!

Ona baxarkən gözlərimizi qırpırıq tez-tez.

Çünki kipriklərimiz gözlərimizə çəkilən Tanrının salavatıdır.

Ana!

Ayrılıq ölümün plagiatıdır.

Öləndə də ümid kimi ölmək lazımdı

Biryolluq!

Bəxtiyar HİDAYƏT

Naşir

Ey naşir!

Sağ olsun farslar ki

Dilimizə "na" sözünü gətirdilər.

Demə nəməne şeydi, pahoo.

Bax sən özünü bu aləmdə şir bilirsən

Amma şirin boynu tüklü olur,

Səninsə çənən tüklüdü

Bil ki,

Sənin kimisinin yüzünü otararam

Ço, ço, çooooo!

İynə

Yazılarıma dodaq büzən adam,

İndi sənin dodaqlarını aralamaq lazım

Bax, sənə bir iynə göndərirəm

Bu nə deməkdi

Xeyli maraq edərsən

O iynəni qoy dodaqlarının arasına

De mənim dodaqdəyməz təcislərimi

Qorxma, batmayacaq

Amma sonra o iynəni atma

Lazım olar sənə

Özünü ədəbiyyata yamaq edərsən

Cevdet KARAL

SARILAR

sarı kalemlerle sarı kağıtlara yazdım: yaktım sigaramı sarı çakmakla
dudağından kalan ıslaklıkla sardım sarı tütünü sapsarı ağıtlara
gittim van goghlara baktım bir güzel ohhhhhhhhhh dedim sarılara
baktım ne varsa sarışın kitabımda ve ağzım sarışın şarap tadında
yukarda gök sanki memn, değilse ne, kızarmış küpe yüzünde
uzandım diktım gövden diye bir sarışın kadehi dişlerime
bir sesi hatırladım sarışınlık getirir gözlerin akşamlarıma
yaz dedim yaz da anlat, suskunluğun kırk senelik dağlarına
kokuları renklerinden tanıdım ad koymaya başladım ben onlara
sen ey, sarışın kokuyorsun; kurutulmuş gül kavanozda, ve sen
fena halde sarışın, elma kabuğu kışın aşkla tutuşan sobalarda
gecenin biri miydi çıktım baktım, kar kokusu sarışın bu istanbulda
sarılarmış meğer benim sevdiğim, ömrümde ne varsa sarışın
sarılar kitabını açtım, yüzünün kızarmasından yazdım
seni buldum kırk yıl boyu kırk adım yağın karın altında

Sima ƏNNAĞI

Əvəzində
Qarşılıq verməyən həyatda
Şeir yazmaqla
Özümüzü aldatdıq...

Depressiya labirintində

Zaman dayanıb.
Saatın oxları məkana tuşlanıb.

Yuxular
Soyuq şüşələrdə əks olunur.

Asimanda
Boz pişik kimi
Pusquda duran buludları
Quşlar
Qanadlarıyla
Yerindən tərpətmək istər.

Ağlamaq yetər!

Külək
Damar kimi kəsik küçələrdə
Rastına çıxan,
Ümidlərində boğulan
İnsanları cırmaqlayır .

Labirintdə özünü tapmayanlar
Duasını
Ürəyindən buludlara ünvanlayır...

Aldanış

Qəliblərə sıxışdırılmış həyatda
Yeganə düz yolu
Yerimizə seçdilər.

Biz də
Özümüzə təsəlli vermək,
Zəifliyimizi gizlətmək üçün
Oyunlarda
Günlərimizi əritdik.

Bədbinlik zəhəri
Canımıza hopanda
Zamanı dondurmaq,
Bizim yerimizə seçilmiş yollardan qopmaq,
Ürəyimizin səsinə tabe olub
Öz yolumuzda
Yıxılmaq,
Yenidən ayağa qalxıb
Addımlamaq istədik.

Həyatını davam edir,
Yuxumu...

Sənsiz

Mən yaşadığım yerdə

Mən yaşadığım yerdə
Gecələr
Ay ulduzlarla fala baxar,
Buludlarda gizlənən yuxular
İnsanların çöhrəsinə qonar.

Bax,
Bir bax,
Ağır yuxu
Məsum bir körpəni seçmişdir,
Qocaya isə
Yüngül
Şən yuxu çatıb...

Mən yaşadığım yerdə
İnsanların
Gündüzlər
Dilə gətirmədikləri istəkləri,
Düşünə bilmədikləri,
Qorxduqları xəyalları
Gecələr
Çöhrələrindən bilinər.

Ən hündür mərtəbədə yaşayan da
İmtiyazsız qalar,
Yuxularla vuruşar,
Ən yaxşısını tutmaq üçün.

Yuxu özü seçər insanı -
Kiməsə sevgi verər,
Ümid verər,
Nurlu "mən"i ilə görüşdürər,
Kiməsə
İçindəki əjdahaları göstərər
Mən yaşadığım yerdə.

Zindan sətirlərdə
Hərdən
Gizlənmək istəyəm.

Gözlərim səni acı qara çayla.

Sözlər ağırlaşar,
Nəmlənmiş çörək kimi,
Sükut qatılaşar,
Şərbətə dönməz.

Dünyam ağırlaşar yuxularımdan.

Yalnız yüngül kölgəm
Divara çırpılar...

* * *

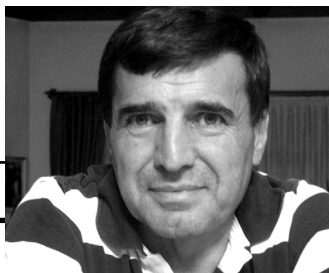
Əqrəblər gecəyə addımladı.

Qırmızı fincanda
Məxməri çay donub qaldı,
Nəlbəkida
Əsgər kimi sıraya düzülmüş
Limon dilimləri
Büzüşüb qocaldı,
Dadı qaçdı
Sapsarı limonların...

Külək şüşəyə çırpıldı -
Gəlməyəcək.

Gözləmə.

Ertuğrul ÖZÜAYDIN

Ertuğrul Özüaydın, 1957-ci ildə Türkiyədə, Eskişehirdə doğulub. 1983-cü ildə Anadolu Universitetinin İşlətmə fakültəsini bitirib. İlk şerləri səksəninci illərin başlarında Eskişehrin Sakarya qəzetində nəşredilib. Uzun bir ara verdikdən sonra Patika, Ədəbiyyat və Eleştiri(Tenqid), Şer Ölkəsi, Qum, Ünləm, Mor Taka, Lacivert, Sincan İstasyonu, Kıyı, Xəyal, Eliz, Möhür kimi qəzet və jurnallarda şerləri ilə yenidən görülməyə başladı. 2003-cü ildə Patika ədəbiyyat jurnalının idarə heyətində yer aldı. Hələ də bu jurnalda fəaliyyətinə davam edir. Ayrıca 2006-cı ildən etibarən də yazmağa başladığı "mövsüm günlükləri" başlıqlı yazılarına da mütəmadi olaraq davam etdirir. Yalnızlıq Özgürdür (Şer, 1998), Fesleğən Öğüdü (Şer, 2005), Eksilir Söz (Şer, 2006), Yüzışıq (Şer, 2010) dərc olunub. 2011-ci ildə Azad Yazarlar Ocağının təşkil etdiyi "Alatoranda Görüşlər" dlı ədəbiyyat jurnalları redaktorlarının beynəlxalq Bakı Forumunda iştirak edib.

NƏ DEYƏK

Aman heç kim duymasın adımızı
Kim maraqlanırsa bilsin eşitsin
O unudulmaz seyləri bəz etdik
Gizli deyil o saatlar
Aləm bilir, biz başkalarına nə deyək

Aman sağda solda biri görər
Kim görəcəksə görsün, görünən olaq
O unudulmaz günləri biz yaşadığ
Biraz yaxşı, biraz pis sonrası da var

Hamının gözü bizdə imiş o vaxtlar
Aman heç kim bilməsin eləmi
Nə tahlükəsi var, biz hər yerdəyik quzum
Bilinəcəksə saçlarına dolandığım bilinsin
Maraqlananlara başqa nə deyək!

EYNİ EŞQDƏN BAXANLARA

Otaqlara qapanardıq sevgiyə
İçimiz necə də genişləyərdi
Küçələrin genişliyi nədir ki

Yaylalara üz tutardığ baharda
Quşlar kimi sevinərdik
O yol uzun olsa da, bizə uzundu
Evlilik yolu nədir ki

Başdan çıxaran ətirin yayılırdı
İslaq nəfəsin dəyəndə üzümə
Küsmək nədir ki.

SEVDİYİM QADINLARDAN NƏ FƏRQİ VAR BAZARIN

Gözlədiyim bazar olurdun təqvimin ilk günü
Başdan çıxaran bazarım idin sevdiiyim
Biz çəmənlərə, yaylalara üz tutardığ gəzməyə əl-ələ
Günəş işığından qadınların ən bazarıydın
Sinəndə günəş ləkələri xal-xaldı
Tərinlə islanardım o bazarlar gəttiymiz dağlar bilir
Almayla boyayardım həsrətimdə olduğum bazarları
O bildiyimiz almaydı yarım dilim bahar
O bazarla enərdim yola düşərdim izinə

Həftənin hər bazarı gələrdin
Çəmənlərin yaşıllığında uçmaq üçün gəderdik uzaqlara
Ən son öpüşlərimiz dodağımda çəmənin dadında
Bazarın rəngiylə açardım huysuz qırmızını
Çərşənbə axşamından başlardım bazara
Tərli-tərli keçərdik bir birimizin günahından
Öz duzumuz olsa-olsa öz qoxumuzdu
İkimizin fiziksəl uyumu deyirsən bu sevdaya
Bu bazarların günsəl uyumu unudulmasın
Bazarla gözəldir günlərin bazar halı

Nə fərqi var deməyin bazarın
Bazarları fərqli sevin
Bazarı bazarla gəzin

Rasim QARACA
Birlər

*

Qatar yırgalanır...
Artıq mənə layla çalan birisi vardır...

*

Telefon nömrəni ovcuna yazan bu qız
səni ölümünə sevecək...

*

Quşlar paxıllıq nədir bilməz
dənin olduğu yeri
biri-birinə xəbər verər...

*

Bizim bu adi günlərimizdə,
cibimizin boş,
könlümüzün dolu saatlarında...

*

Sevgilim,
gəl bu qaranlığa keçək,
közərin dodaqlarınla...

*

Küləklər əsir,
min bir əzyiyyətlə toplanmış bəşər tarixini
kürüyüb heç edir...

*

Nə qədər uzaqlara gedəcəyimi deyil,
nə qədər uzaqlardan gəldiyimi sor...

*

Bir saniyə nədir ki...
Cəmi bir saniyə sevgilim ol,
qoy utansın zaman
özünün bu mənasız sonsuzluğundan...

*

Bəyaz kağız üzərində
üç nar dənəsi...
Bundan daha gözəl şeirim heç olmayıb...

*

Oturduğum yerdən aya baxıram,
bir azdan o
traktorun kabinəsinə girəcək...

*

Elə bir an gəlir bəzən
külək yalnız hava axını olur,
yağış üzünə çırpılan su,
sevgilinsə, hər an
geriyə qayıtmasını istədiyin bir insan...

*

Əzizim Günəş,
bizimlə oldun hər zaman,
yaşamaq adlı bu savaşa...

*

Su kimi axan bu ömrün içində
bir də bu göz yaşları...

*

Biz savaşları durdura bilməsək də
gözlərimizi elə bərdərdərik ki,
görənlər başa düşər
onun necə qorxulu olduğunu...

*

Nə qədər olmasa da
kölgələr arasında
mənim də bir kölgəm var...

*

Yaşayırıq
ağacın başındakı dəymiş tutlara baxıb
ətəyindəki kolları dərən
uşaqlar kimi...

*

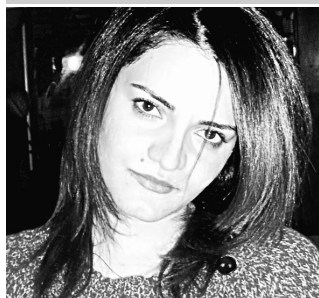
Tanrım,
biz burada
şokolad qutularındayıq...

*

Masanın üzərində
araq dolu qrafin –
Hə, bu da mənim bioqrafım...

*

Mən öləndən sonra
kitabımı
sənin kitabının üstünə qoysunlar...

Türkan URMULU

1.

Nə bir kağız imzaladıq birlikdə
nə bir ayə oxundu
o qutsal kitabın hükümlərindən
məhrəmiyyətimizə dair
şahidlərin məhzərində

adım yazılmadı
ərkəklik kimliyinin namus səfəhlərində
bilirəm

sezirəm
görürəm
ağıllı qadınam hən
mən sənə heçbir zaman
heçbir kəsin olmadım
olmayacağımı da
çox yaxşı bilirəm!

yanlız
sevgimi?
sevdami?
Sənə tutduğum o çılgın şeyin adı?
Bilməyirəm ...

düştü gözlərindən canıma
dəp dəli bir doluluq!
deyirlər yanlış
sonu boşluq!
duymayıram ...

çünkü həyatımın tək gerçək sözcüyü
sən!
varsın suçlasınlar məni
dışlasınlar
daşlasınlar
raziyam
axı səndən vaz keçmənin yollarını mən
nə bilirəm
nə də bilmək istəyirəm ...

2.

Soruşmayın
Səssizlikdir yalnız bu hikayənin adı
Məndən də çarəsizdir çünkü
əlindən sigarası düşməyən
o ucaboşlu adamın
kədərli sevdası

soruşmayın
sonsuzluqdur yalnız bu hikayənin adı
məndən də çarəsizdir çünkü
gözlərinin hüznünə dalıb gettiyim
o çılgın
o yorğun
o sevdə soylu adamın
sehirli sevdası

3.

Yalnız deyiləm artıq
otağımın açarını
günəşə də verdim !
Darıxdığımda gələr
Heç də gürültü etməz
Gecəylə barışıqdır üstəlik
İstədiyində saçar...
Meyvə
çay
xoşgəldin
salam belə bəkləməz!!
Buradakılara bənzəməz...
Oturacağı yeri tanıyar !
Sssssuuusss...
taxta masanın üstündə
ağ kağızlar
o
+
mənim ap aydın anılarım...
qaça qaça gəlin
eeey yetim qalmış şəhərimin
xiyavanlarında ayaqlanan
dilimin dəli sözcükləri!!
muştuluq
Yaşaya bilərsiniz artıq
Günəşin açarı məndə var...

4.

Mışıl mışıl
dalğalanan duyğuların
ən uslu çağında

büzüb bürməliyəm
 nəm neçə yüz kilometrənin ahsızlığını
 bu zənginliyin caynağında...
 səpirem
 baxışlarının yetgənliyini
 kal budaqların
 damarına
 dərirəm
 dəstə dəstə
 gülüşlərini
 ən yaxın baharın ətəyindən
 izinsiz!
 Nə yaxınmış əllərin...
 Toxunuram saçlarına
 qorxusuz!
 Saçların
 sənsizlik kimi qarmaşıq
 özləmin kimi uzun
 boşla uzaqlıqları
 sev!
 Ən cəsarətli gecəmin
 bəkirəliyinə bürün...

Təbərizli
 Məmməd RZA

*
 Keçmişlə sağollaş.
 Çətin olsa, yenə ayrıl,
 Ayrıl o şirin xatirələrdən.
 Gözünün yaşın axıtsa,
 düşünmə həməən ayrıl.
 Keçmiş yuxudur,
 cansızdır, ölüdür,
 yüküdür daşıyırsan,
 Çəkmə bu yükü,
 zordur ağırdır.
 Leşdir, ölüdür,
 Ayrıl da həyatın dadını al.
 Bir gün ayılırsan,
 görəsən ki, daha gecdir,
 Səndə qatılıbsan ölümlər...

*
 İllər sonra qovuşduq,

Nə sən məni, yalnızlıqdan qurtardın,
 Nə mən səni.
 əl-ələ verib,
 boşluğumuzu doldurduq.
 Eşqimiz birləşərkən,
 yalnızlığımızda birləşdi.
 bir dərdimiz, iki oldu.
 Sanki ruhsuz, iki heykəl birləşib.
 Buz əllərin dondurmadı əlimi,
 Alov saçan bu ürəyim,
 əritmədi buzunu.
 Nə sən, nə mən, nədəki...
 *
 Yanımda duranın, əlin sıxaram,
 Arxadaşımdır, bağrıma basaram.
 Qarşımda durana, məsafə saxlayıb,
 Gözümü üstündən çəkməyəm,
 düşmənimdə olsa, Tanrı quludur,
 Nifrət etməyəm,
 sırtımı çevirməyəm də,
 qisas fikrində düşəm.
 Ortada duranı uzaqlaşdıraram.
 Nə arayıcı istəyəyəm, nə araqarışıran...

*
 Yaxşını öyrən əzizim,
 Başqa birin yamsılama,
 Yaxşıya yaxşı deyib,
 ülgü tutarlar gözəlim.
 Yaxşını pisdən ayır.
 Özünü kimsəyə bənzətmə,
 güvən hər an özünə.
 Papağan quşu deyilsən,
 Milləti güldürəsən...

*
 Sığ eşqlər,
 adından göründüyü kimi,
 dayaz olar.
 Əsən küləklə yönün bəliirlər

*
 Hər kəsin qapısında oturacaq olan,
 ölüm karvanı, mənim də qapımda oturacaq.
 Ancaq bu məni heç qorxutmayır.
 Sənin yalnız qalıb, üzgün olman var ya,
 Məni ən çox qorxudan
 bax, odur...

Fəyyaz SAĞLAM

Azərbaycan rübailəri

Bilənlər bilir, şeir aləmiylə (ədəbi mühitlə) bu günədək yaxın və ya uzaq heç bir əlaqəm olmamışdır. Həqiqətən də belə bir qayğım heç vaxt olmadı. İstər yazdıqlarımın şeir olduğuna inanmamağım, istərsə zamansızlığım bu qopuqluğun digər səbəbləridir. Nə ədəbiyyat dərgilərinə şeir göndərmək kimi bir çabam oldu, nə də şeir yarışmalarına qatıldım... Özüm dəfələrcə antalogiyalar, almanaxlar hazırlayıb yayınladığım halda, şeir antalogiyalarında yer tutmaq kimi bir qayğım heç zaman olmadı... Bu qatı gerçəklərimə baxmayaraq, şeir zaman-zaman başıma bəla oldu, yaxamdan heç vaxt əl çəkmədi, əl çəkməyir...

Bu cızma-qaralarımın şeir sənəti açısından bir dəyəri yoxdur. Heç düşünmədim belə... Sadəcə səmimi duyğularımı dilə gətirməyə çalışdım. Başq heç nə. Gələcək illərdə iş-gücüm azalanda, qismət olarsa, idealdakı şeir kitablarımı yayınlada bilsəm, bu sənətkarlıq cavabdehliyimi də hiss edəcəyəm...

Azərbaycan uşaqlığımın nağıllar ölkəsiydi. O illərdə bəlkə də ən çox maraq etdiyim ölkə. Qismət oldu 4 dəfə ziyarət etdim. İlk ikisi Sovetlər Birliyi zamanında. Azadlıqdan sonra da iki dəfə... Azərbaycan Türkcəsini və Ədəbiyyatını universitetdə illərdir dərs olaraq verməkdəyəm. Azərbaycandan tələbələrım oldu. Sənətçilərlə, elm adamlarıyla böyük, köklü dostluqlar yaşadığ, ortaq projələr, hədəflər üzərinə bərabərcə çalışdığ... zərbaycanın başkəndi Bakı ilə yaşadığım İzmir şəhri coğrafi olaraq biri-birinə çox bənzəməkdədir. İzmirdə yaşadığım caddənin adı "Azərbaycan Caddəsi"dir. Qısacası, Azərbaycanın həyatımda hər zaman özəl bir yeri olmuşdur

Bakıdayam, sanki başıma şahların tacı taxılı,
Könlüm İzmirdə amma, iki gözüm Xəzərə çaxılı.
Çox şükür, min şükür, elə geniş ki vətənim,
Mən Bakıda həp İzmirliyəm, İzmirdəsə həp Bakılı...

Bakı, İzmir Parkı, 2003

*

Təbrizdə, Bakıda, Gəncədə xan mənəm,
Nizamidə "Xəmsə", Füzulidə "Divan" mənəm.
Bir ulduz olub parlayır Azərbaycan amma
Qarabağda od olub yanan mənəm.

Gəncə, 2003

*

Səni hər səhər görəndə, inan min dəfə heyran oluram,
Demə öz eşqini heç kimsəyə, demə, qurban oluram.
Getməyir dəli könlümdən məhzun üzün, getsən də sən,
O baxışın var ha inan yanında Azərbaycan oluram...

Kürdəmir, 2003

*

Bir maralsan könlümdən usulca qaçan sən ey Kür
nəhri,
Könüllü içərdim inan əllərinlə versən də zəhri,
Boğarsan nazlı-nazlı axdıqca qaranlığı, zülməti
Sən xınalı gül, sən Azərbaycanın mübarək nur
şəhri...

Mingəçevir, 2007

Hamed ƏHMƏDİ

QUMARDAN ÖTRÜ can verənlər

Hər axşam işimiz olmuşdu ora yığışmaq. Maralanda qaranlıq bir zirzəmi idi. Mehdi oranı şirkət adına tutmuşdu, amma şirkətdən başqa hər nəyə desən bənzəyirdi. İyirmi pillə yenən üzünsov bir yer. Pillələrin altı tualet idi, tualetin yanında da yəxçal (soyuducu) və ocaq qoyulmuşdu. Bu tərəfdə, divarın qırağında bir buxarı varıdı, ona yaxın bir dəst köhnə mebel və bir böyük masa. Lap o başda bir yazı masası varıdı, onun üstündə də işdən düşmüş bir bilgisayar. Bütün bunlar -bilgisayardan savayı– Barnavada bir tanış adamdan alınmışdı. Nahar çağı Mehdi mənə zəng çalıb, -bir vanet (yük maşını – red.) tut, gəl pasaj Zərgəminin dalına, demişdi.

Payz axşamı idi. Mənsə Miyarmiyardan Əhbər vanetçini götürüb getdim. – "Hamısına verdim üç yüz", Mehdi avadanlığı göstərüb dedi, -"necədi?"

Başımı tovlayıb dedim: -"Xana bezar! Bu at aşğalı neynisən axı?"

Əhbər vanetçi bağladığı ipə sonuncu Türkiyə düyününü vurub, -"minin gedax!" – dedi.

-Çox danışma, bir siqar ver mənə! – Mehdi gülə-gülə dedi.

Əhbərin cibindən Bəhmən siqarını çıxarıb, ikisini yandırdım – "mın yol demişəm xəlxin siqarını yandırma, bəlkə mən istirəm onu özümə şaf eləyəm!" – siqarı ala-ala dedi.

Vanetin içi tüstüylə dolmuşdu. Mehdi maşından düşüb açarları cibindən çıxardı. Əhbər vanetçi ilə köməkəşib avadanlığı daşıdıq aşağı. Yəxçal az qala əlimizdən düşəcəkdi zirzəminin dibinə. Nə yaxşı divara ağnadı. Hələ də divarda rəddi qalır. Beşinci ya altıncı pillədə dayananda, divara baxsan görüşür. Beləliklə Mehdi şirkət sahəbə olmuşdu, biz isə patoq.

Hər axşam işimiz olmuşdu ora yığışmaq. Varaq da varıdı, araq da. Varaqları Mehdi Banaya gedəndə

almışdı. Beş əl! Jokerlərini yapışdırmışdıq buxarı da-lındakı divara, on Joker; beşi rəngli, beşi isə ağ-qara. Yanqından sonra, təkə ağ-qara Jokerlərin biri qalmışdı. Mehdi Banadan çox zadlar almışdı. Şalvar, köynək, boşqab. Götünün qorxusundan araq almamışdı, -"dedim birdən tutarlar, bu biri vəsayıl da onun şotuna gedər!" Burda otuz beş tümənə aldığımız "Johnny Walker" orda iyirmi iki, iyirmi üç tümən idi. "Hələ tanış olsaydı, bəlkə on doqquz tümənə də almaq olardı."

Biz bu əhvalatı eşidəndən sonra, Banaya getməyə maraqlanmışdıq. – "Gedərix orda almalıları alarix, viskini də içib, gəlrix bir əl şelem oynarix kaka!" – Mehdi deyirdi.

Hətta getməyə planlaşmışdıq, amma o olay hər şeyi vurdu bir-birinə. Hər gün araq içmək olmazdı, nə pulunu yetirə bilrədik, nə də buna can dözərdi! Artıq həftə sonları düşərdik içməyə, heç onda da çox içməzdik, xoş olaq deyə içərdik.

Hər axşam işimiz olmuşdu ora yığışmaq. Bir gün pulun üstündə oynayaq deyə düşündük. Hamı "iyirmi bir" bacarırdı. Beləliklə məsələ həll idi. Hərə bir az pul araya qoymaqla başladıq. Birinci əl Mehdi bankı apardı, mən mebelə söykənib Mehdiyə sarı -"demişdim ha, naşı adamnan qumar oynamayacam amma həyam yoxdu!" – deyə güldüm.

Mehdi fikirləşib, bir cavab tapsın deyə mənə baxdı. Nəhayətdə cavab tapmadan həməşəki süni gülüşünü təhvil verib, pulları saymağa başladı. Qoca qadınlar tək, yavaş-yavaş hər pulu saydıqca, dörd barmağını dili ilə yaş eləyib ucadan sayırdı. – "Qırx iki mın! Bundan pul çıxmaz" deyib, pulları masanın üstünə atdı.

– "Mən elə adam tanıram, qumardan ötür hazırkı canın da versin, amma imkanatı yoxdu..." Biz hamımız onun niyyətini düşünürdük, ona görə o axşam qərarımızı pozub həftə uçu olsa da, adama uç istikan

açıq araq vurduq.

Mehdi bu açıq araqı bir Ermənindən almışdı. Deyirdi öz evində çəkir bunları, "uzumləri tökür vana, arvadını da lut elir salır hamama onları əzsən. Bədən də arvadı var!", – əlləriylə havada armud kimi bir zad çəkib artırdı, "doxsan altmış doxsandı! Adam deyir araqınan məzə eliyim!"

Hamımız bu sözlərə gəlib, bir birimizin üstünə sərilidik. O arada nəm kim "İsmayıl Yeka"nın "doxsan altmış, doxsan" mahnısını mubaylnda səsləndirmişdi! Əvvəl iki istikanı qumardan ötrü can verənlərin sağlığına içsək də, son istikanı araqçının arvadının sağlığına içdik.

Hər axşam işimiz olmuşdu ora yığılmaq, amma o gün yalnız mən ordaydım və Mehdi gözəl yirdim. Qərar idi qumardan ötrü can verənlərin bir ikisini özünü gətirsin. Qapı açılanda, bir gözəl sinemayi təsvir gördüm. Heç vaxt olmamışdı qapı açılanda aşağıdan baxam ona. Qapı açılmağın kölgəsi düşürdü pillələrə və yeriyirdi divara sarı. Sonra adamların kölgəsi, başları pillələrin lap aşağısında. Deyəsən yeni bir dustağı zindana salırlar. Bu fikirlərin içindəkən, Mehdi və onun ardınca iki nəfər orta böylü otuz yaşında oğlan gəldilər. Öz özümə dedim "bunlar qumardan ötür can verənlər?" Hər halda dörə oturub səssiz sözsüz başladıq "poker"ə! Pokeri bir ay zad idi, təmrin kimi oynayırdıq. Mehdi bu oyunu, Türkiyəli bir kürddən öyrənmişdi və onun sözünü həmişə təkrarlayırdı. Əvvəl Pikin "as", "şah", "bib", "saldat" kartlarını bir birinin yanına düzüb (eynən o kürd düzən kimi!), sonra "bu əli Allah da vuranmaz!" – deyirdi. Pokerin lap yuxarı əli idi bu əl. Bu oyun demək olardı bizim birinci ciddi oyunumuz idi. Mehdi varaqları bor vura-vura, mənim sağ tərəfimdəki bığlı oğlan varaqları Mehdiyə alıb sürətlə onları bor vurdu. Heç belə bir zad görməmişdim. Sonra varaqları mənə sarı tutub – "buyur!" dedi.

Mən kəsdim və oyun başladı. Sol tərəfimdəki, mobaylı çıxarıb bir xarici mahnı açdı. – "Müşkülüz ki yoxdu?" – deyər soruşdu.

Biz hamımız başımızla yox deyib oynadıq. "Bu mahnı olmasa, mən oynayanmaram, "Sting" in ən yaxşı işidi, "Leon" un filminə oxuyub... Görübsüz?" – deyər soruşub bizə baxdı.

Mən gözümlə varaqlardan götürmədən, "mən görmüşəm", dedim, "bətər filmdir. O oyunçunu sevərəm!"

Mehdi mənə baxıb, "adı nədi?" soruşdu.

Bir az fikirləşəndən sonra, varaqların birinin yerini dəyişib, – Nicolas Cage! – dedim.

Mahnını açan oğlan, – Xeyr! Jan Renodu!! – dedi.

Yanıldığımı bilsəm də, ancaq – Nə Jan Renosu! Nicolas Cagedi!! Mən on yol o filmə baxmışam – dedim.

Mahnını açan oğlan varaqlarını büküb əlini mənə sarı uzatdı, – Dadaş! Məş bağlıram ...

Bığlı oğlan onun sözünü kəsib uca səslə, – Qutarın görax! Oyunda danışmazlar... – dedi. Onun, bura gələndən danışdığı ikinci cümləsi idi bu. Səsi tutqun idi. Daha heç nə danışmadı.

Hərdən biri ah çəkirdi, biri narın-narın gülürdü, biri barmaqlarını sındırırdı, biri varaqlarını bir-birinə sığdırırdı. Nəhayətdə iş ora çatdı ki, hamı birlikdə siqar çəkirdik və üstüsünü pələyirdik havaya. Masanın üstü dolmuşdu pul ilə. İndiyə kimi bu qədər pulu bir yerdə görməmişdim. Birdən Mehdi ucadan "Ohə!" deyib, "Mən aparram" deyər qışqırdı.

O, bir-bir varaqlarını masanın üstünə qoymağa başladı: əvvəl pikin saldatını, onun üstünə bibi, sonra şah və nəhayətdə ası qoydu. Mahnını açan oğlan dərindən bir ah çəkib, varaqlarını masanın üstünə çırpdı. Bu az danışan bığlı oğlanın nə edəcəyini görmək istəyirdim. Əlləri titrəyirdi, siqarını kırırıb çubuq altı yerinə masanın üstündə söndürdü. Mehdi varaqlarına bir də baxdı, deyəsən gözəlinə inanmırdı, – "Allah da bu əli vuranmaz!" Dedi, mebelə söykənib sinə dolu nəfəsini püflədi eşiyə, siqarının qutusu açdı amma əli boş çıxdı, "O siqarlardan birin...", sözünü bitirə bilməyib ösgürməyə başladı.

Dostu ona bir siqar alışıdırıb verdi. İki-üç dəqiqə heç kəsdən səs çıxmırdı. Bir birimizin üzünə baxa bilmirdik. Bığlı uğlan siqarına dördüncü qullabı vuran sonra, "Yorulmayasız! Neyniyə indi? Taza əl başlayax?" – deyər-deyər bir mənim üzümə baxdı, bir Mehdiyə.

Mən Mehdiyə bir söz deyəcəyini gözəl yirdim, amma ondan da səs çıxmırdı. Sükutu pozum deyər mobaylı cibimdən çıxarıb "o mahnını yolla mənə da!" dedim.

Ondan çətin bir sual soruşmuşam kimi oğlan mənə baxdı. Yazıq keyimmişdi. Bir an urəyim yandı ikisinə də. "Hər kəsinki özündə" sözünü demək istəyirdim, amma Mehdi – "bugün bu qədər görər! Düzün istəsəz şama qonağam, vacib yerdi... Getməsəm özüz bilirsiz da nə olar?" – dedi.

Bığlı oğlan varaqları toplayaraq, – Bir əl də vurax gedax! – dedi, – tez qurtular.

Mən Mehdiyə üzünə baxanmırdım, düz vaxt bül-bül kimi yalan qoşardım, amma deyəsən dilim tutulmuşdu. Sanıram Mehdi də güclə o yalanı curlayıb deyər bildi. Bir iş görüm deyər ayağa durdum. Bığlı oğlan – hara?! – deyər soruşdu.

– Heç qızıxdım, pıncın ayağın azaldıram – dedim.

Mən o yana, bığlı oğlan Mehdiyə – Nə disən daha?! Paylayım? – soruşdu.

Mən elə o cür buxarının dibində dayanıb, hərdən isə göz altı Jokerlərə baxırdım. Mehdi pulları toplayıb -heç oyun qurtarandan, pulları götürmək fikrimizə çatmamışdı – "Sərməndə! Gələndə dəfə inşallah!" – dedi.

– Babam bir əl də oynax. Bu gecə sənin gecəndi. Qu-

mardan bu tezliyə durmazlar ki! – bıqlı oğlan varaq-ları əlində oynada-oynada dedi.

Mehdi bir söz demirdi.

– Beş-on şahı pul utubsan, nə olub ki. Götün ol-sun, davam ver, – bıqlı oğlan dostuna baxa-baxa de-yirdi.

Mehdinin rəngi getdikcə qızarırdı, bıqlı oğlan ki-mi. Masanın başına qayıdıb yeni oyunu başlamaq is-tədiyim zaman, Mehdi – dedim bəsdə da! Qutar gö-rax. Utuzubsan nəyə ağlısan!" – dedi.

Sonra ayağa durub əlini bıqlı oğlana sarı uzatdı. O isə varaq-ları masanın üstünə tolaqladı, varaq-lar çox gözəl bir form tutdular özlərinə.

– Eybi yox! – deyib ayağa durdu. Dostuna da işa-rə verdi ki, yəni dur. Nəfəsim açıldı bir az. Birdən gördüm ayaqlarım yanır. Buxarı şalvarı qızdırmışdı, şalvar da yapışırdı canıma. Bir anda hər ikisi də Meh-dini döyməyə başladılar. Quruyub qalmışdım. Meh-di qışqırıb söyləyirdi, onlar isə yumruqlarını Meh-dinin canına döşəyirdilər. Qabağa yeriyib arxadan birini tutduğumda, məni bərkdən itələdi. Daldan buxarıya

dəyib sərildim yerə. Bıqlı oğlan Mehdi-ni buraxıb mə-nə sarı gəldi. Var gucuyla qarnıma təpik vura-vura, söylüş də söyləyirdi. Nəm hardan qaz qoxusu gəlirdi. Ağrını daha his etmirdim...

Bir ay sonra, Mehdi mə-nə zəng açıb "şirkəti təhvil verirəm, gəl köməklığa!" – dedi.

Ora yetişdiyimdə, hər şey qurtarmışdı. Mehdi xır-da-mırda avadanlığını yığmışdı pillələrin ağzına və Barnavadakı simsardan aldığı əlli beş min tüməni sa-yırdı. Divarları qara tutmuşdu. Mənim qabırğalarım sınımışdı, Mehdinin isə burnuyla qolu. Mehdi pillə ağzındakı şeyləri götürüb pulları göstərdi, – varsan gedax o ermənindən bir açıq araqla alax, aparax Eyəna-lıda içax?!

Mənsə gözəlrimlə hən deyib onunla birgə pillələri çıxdım. Daha indi olmuşduq qumardan ötrü can ve-rən adamlar. Pillələri çıxax-çıxa ağ qara Jokerə baxır-dım. Ordan zehnimdə qalan son təsvir elə o oldu.

Namiq ŞAMAN

HƏZZ içində üzmək

Adətən insanl-rarası münasi-bətlərdə mü-qəddəsliyi uşaqlıq illərini xatırladaraq təbliğ edirlər. Məhz, o illərdə hər şey təmiz və təbii idi. Bir cüt balaca oğ-lanla qız əl-ələ tutuşurlar, öpü-şürlər, biri o birinə gül verir, dəniz kənarında oynasır, kağı-za ürək şəkli çəkir, dovşan sı-ğallayır, quş uçururdular. Kliplər və kinolarda müqəddəs münasibətlərin mənbəyi uşaq-lıqda olur, inkişaf edib, böyü-yür. Eləcə də həzz, saf və təhlü-kəsizcə yaranır, get-gedə iyr-ənc bir şeyə çevrilir.

Həzzələrimin hamısının kö-kündə mənasını itirmiş, hal-dan-hala düşmüş, çöllükdə bir məzarın başında dəli olmuş, küçələrdə ayaqaltılarında yatıb, gəlib gedənlər tərəfindən üzünə saysız dərin çapıqlar atılmış, lakin hələ də cazibəsi-ni, məlahətini itirməmiş qeyri-adi bir qadın dayanmışdı. Mə-nim bu səfil hallarımın səbəb-karı, saç-saqqal, yara-xora, kir-tər içində can verməyimə, yenə də hər şeyə baxmayaraq nizam-intizamlı insan olma-

mağa müqavimətimə səbəbkar odur.

O, qeyri-adi dərəcədə istə-nilən, sanki zamandan kənar-da var olub, bitməyən bir ülvilik axını haqda təsəvvürlər ki-mi, gündəlik yuxularıma girir. Mən yenicə yuxuya gedəndə, hündür dabanlı, əsrarəngiz saç düzümlü, gözəl ətirli o qadını tez-tez otağımda o yan bu ya-na gəzindiyini, nə isə axtardığı-nı, şəxsi əşyalarımı qarışdırdı-ğını hiss edirəm.

Həyatın yuxuya getməzə-dən əvvəlki fazası olduğu kimi, yuxuya gedəndən sonrakı fa-zası da var. Əgər, bir gün mə-lum olsa ki, orda olanda bur-dan, burda olanda ordan xəbə-rimiz yoxdur, hər şey çox gül-məli alınardı. Bəs yuxudan sonrakı fazanı kim yazacaq, kim araşdıracaq? Yəqin ki, gə-ləcək insanlar.

İlk həzzim heç kimə maraq-lı deyil ona görə də onun haq-da danışmıram. Ümumiyyət heç bir müəllifin hansısa sahə-də qazandığı ilk təcrübəsi oxu-culara maraqlı deyil daha, çünki oxucular özləri həmin ilklər haqqında yazırlar, bir-birlərinə göstəririlər, danışirlər, kinolar çəkib nümayiş etdirir-lər. Beləliklə öz təcrübələri

haqda çənə döymək kimi se-vimli məşğuliyyət daha yazıçı-lara qismət olmayacaq, onlar indi ən dəhşətli, ən iyrənc, ən qorxunc, ən sensasiyalı, ya da ən xoş, ən şirin, ən unudulmaz dəfəni qısaca danışmaqla kifa-yətlənəcəklər.

Axşam yuxuları kədərli olur, həmişə sənə adama elə gəlir ki, uzaqda qaranlıq, şax-talı, küləkli bir yerdə nə isə bö-yük bir şey yanır. Köhnə adamlar, daha doğrusu köhnə və sevimli adamlar yaddaşın mərkəzindən

uzaqlarda ac-yalavac ula-sır. Köhnə ağrıla-rın hamısını isti yor-ğanın altı müalicə edir sanki. Tez-tez yuxuya gedəndən sonrakı hə-yat haqqın-da düşünürəm. Bir çox sualımın cava-bı ordadır. Bəlkə ora da bu ya-lın qat ağılla gi-rib, heç nə də n baş çıxara bilmə-yəcəm, amma or-da zamanın tamamilə olmaması, çox böyük bir sirrin üstünü aç-mağa kö-mək edə bi-lər. Gələcək insanlar həyatı məhz zamansızlıq və vizualizasiya yönümlü yaddaşını işlətməklə dərk etməyə çalı-

sacaqlar.

Həzz iki əl, iki ayaq, iki göz, iki qulaq, ağız, biclik, fəlsəfə, bilik, təcrübə, iradə, diqqət, güc, enerji, artistizm tələb edən ağır bir məşğuliyyətin sonunda hasil olur. Heç şübhəsiz burada izahedilməz və bunun üçün də üstündən susaraq keçiləsi bir mistsizm də var.

Mən mistik şeylərə lap yaxın vaxtlardan inanmağa başlamışam. Dindarlığım lap uşaqlığıma gedib söykənirdi. Altıncı, bazar günləri beş-altı məktəbli ilə birlikdə məktəbimizdə təşkil olunmuş türknurçu hocaların dərslərinə gedərdim, cümə günləri türk məscidində namazda mütləq iştirak edərdim. On səkkiz yaşında baxıcı Səbinənin yanına tez-tez girib-çıxardım. Biz birlikdə araşdırırdıq, görəsən internetdə tanış olduğum, bütün yay boyu gizlincə evinə gedib-gəldiyim, arabir öz evimizə də gətirdiyim qızla qovuşmaq mümkün olacaq ya yox? Hər seans 5 manata başa gəlirdi, biz qızın özünün və anasının şəklini ortaya qoyub şam yandırırıdık, güzgü tuturduq, Quran açırdıq. Qızın anasının adı Şamama idi və falçı ritualımızda tez-tez Şamamanın adını qışqırırdı. Şamlar sönürdü, yenedən yandırırıdık. Çox gərgin keçirdi. Heç nə hasil olmurdu. Doğrusu, bir az utanılası şey idi. Özümü çatda tanış olduğum qızla evli kimi təsəvvür etmək, belə nalayiq şey kimi gəlirdi. Tez-tez təsəvvür edirdim ki, biz həmin qızla qol-qola girib evdən çıxırıq, məhəllənin oğlanları bir-birinin qulağına pıçıladaşırlar : – "Ayə, bu qızı çatdan tapıb ey..."

Bu il yay çox ləng keçdi. Sərinlər sanki, həmişəkindən bir az gec düşdü. Dilimin altında yaydan qalan bir dad var idi. Dəniz dadı, qum dadı, qarpız dadı, qəlyan dadı, öpüş dadı,

dondurma dadı, pivə dadı. Hamısı yığışb qəribə bir metallik, mis, alminium, latun qarışığı dadı xatırladır adama.

Xüsusilə yay günortaları, yay axşamları, yay küləkləri, yay yığıncaqları, yay küçələri, hamısı süqut etməkdə olan romantika imperiyasının mühasirədə qalan son şəhərləridir.

Bir böyük yay bir qıza görə depressiyada qalmağa məcbur oldum. Təqribən otuz şeir, iki hekayə yazdım, 5-6 rəsm çəkdim. Dərs ili başlayan kimi, köhnə qızı beynimdən atıb, yenisi ilə əvəz etməyi qərara aldım. Bu universitet tələbəsi, 18 yaşlı azca kök, dişlərini yumayan, üzündəki və əlindəki tükələri çox səliqəsizcə alan, key bir qız idi. Bizim görüş yerimiz Elmlər Akademiyasının Fizika Problemləri İnstitutunun xarabalığı xatırladan arxa həyəti idi. Yeganə maraqlı oyunumuz, "kimin şalvarının cibi dərin olar" oyunu idi. Əllərimizi bir-birimizin şalvarlarının cibinə salıb dərinliyini ölçürdük, bu yolla bir-birimizin erogen yerlərinə toxunmuş olurduq və zamanın cinsi acliq sınağından beləcə çıxmağa çalışırıdık. Qızın adı Hürü idi və mən ona heç vaxt belə "kəndəvoy" adı hardan tapıbsan? – deyə sual vermədim. Ehtiraslı anlarla dolu ikinci görüşdən sonra onu heç vaxt görmədim. Telefonda danışdım, şəxsimə və ailəmə qarşı pis sözlər eşitdim.

Yenə də deyirəm adam uta-

nır, özünü söyləməyə. Əgər özünü söyləmirsənsə daha nə ədəbiyyat oldu, həzz hardadır? Məgər, milyon il bundan əvvəl qayaların üzərində, rəsmlərlə, işarələrlə yaranan ilk ədəbiyyat adamların özünü, intim dünyasının dərinliklərini, seksual varlıq kimi yetişmişliyini tərənnüm etmək üçün yaranmamışdı mı?

Neynəyirsən elə xatırlamaq istəmədiyən şeylər mütləq yadına düşür, onların acılığı da elə bundadır (Marsel Prustun fikridir).

Adətən ağırlı hadisələrimdən sonrakı sərt məhrumiyyətlərin yaranmasında qapılar xüsusi iş görür. Mənim gedib özümü tam təsdiq etməyim üçün araya qoyulan qapılar var. Qapı olmasa binlərin içi dahamı pis qızardı görəsən?! Yox əlbəttə ki, qapılar pəncərələr qədər, gərəkli deyil. Mən hansısa adamı görə bilmirəm, sadə bir səbəbə görə, arada çoxlu qorunan qapılar var. Qapı – məhrum etmənin simvoludur.

Qardaşlarımız "Bakı kəndlərinin ənənələri, xalq mübarizəsinin qəhrəmanlıqları, Qarabağ həqiqətləri, erməni cinayətləri, mahnılarımız, şeirlərimiz, sevgilərimiz, ayrılıqlarımız, toylarımız, bayramlarımız, analarımız, bacılarımız, xalalarımız, kinolarımız, yollarımız, səfərlərimiz, evlərimiz, ocaqlarımız, bayrağımız, himnizim, məmurlarımız, rüşvətimiz, polisimiz, təhlükəsizliyimiz, ordumuz, yurdumuz" kimi mövzularda bol-bol basıb-bağlayırlar. Bəzən gözü-müz də dolur, ürəyimiz də əsir, bəzən belə haqsızlıq rədd olsun, ya da var olsun Qarabağ əcəb səfədir – deyib yatmağa çəkilirik və azca öncə oxuduğumuzu ömürlük unutmağa

çalışırıq, sanki oxuduğumuz çox sıxıcı, həm də mənasız bir yuxu idi ki, ayılıb ondan uzaqlaşmaq lazımdır.

Həzz isə daim yad edilməyə bəslənir. Həzzin ortaq formulu odur ki, daim onun üzərinə qayıtmaq ehtiyacı hiss olunur. Gözəl hissləri doğuran şeylər yad edilməlidir, ancaq ictimailəşdirilməməlidir. Sevimli ictimailəşdirilmərsə, sevgi də ictimai material olmamalıdır, eynilə vətən də, ana da, qardaş da, yurd da, dost da, düşmən də (sevginin məhsulu olduqları üçün). Həzz gizli yaşananda həzz olur, ictimaiyyətə açılanda o pornoqrafiyadır, erotikadır.

Dövlət özü "üstün insan"ların həzz düşkünlüyündən yarandı, dörd min ildir ömrümüzü çürütməyə davam edir. Əslində ilk dövlətlər yarananda dünyadakı həzz mənbələri hamıya bəslədirdi, ancaq buna "üstün insan"ların eqosu icazə vermirdi, onlar paxıl idilər. Oliqarx-nazir faktiki ən böyük həzz generatorudur, onun bədəninin və şüurunun aldığı həzz, yüzlərlə yoxsulu həzzlə doyurmağa bəslədirdi.

Həzz ritmikliyi sevir, təcrübəliliyi sevir, dərinliyi sevir. Bütün bunlara, yəni mütəmadi, təcrübəli və kamil həzz vasitələrindən istifadə etməyə ən yaxın namizəd oliqarxdır.

Həzz təhlükəlidir, icazəsiz olaraq "üstün insan"ların həzz arealına girsən, dərhal dövlətin (əslində "üstün insan"a xidmət edən təsisatdır) qanunları səni cəzalandırır. Belə ki, sən aşağı təbəqənin sadə nümayəndəsi kimi, 13-14 yaşlı qızı zorlasan ya da narkotikadan istifadə etsən səni, ağır ictimai qınaq və dövlətin ədalətsiz yumruqları gözləyir. (Halbuki, təbiət heç bir həzz vasitəsi-

ni bizə qadağan etməyib).

Həmişə diqqətimi çəkən məqamlardan biri odur ki, "yuxarıdakılar" niyə real həzz imkanı kimi musiqiyə, rəsme və ədəbiyyata məhdudiyyət qoymurlar, onları özününkləşdirmirlər? Heç şübhəsiz ki, gələcək insanlar musiqinin insan hisslərini tam idarə edə bilən növü ilə beyni çox asan hallandıra biləcəklər. Elə bugünkü musiqinin köməyi ilə də çox yumşaq da olsa, şüurda hallanma effekti yaratmaq mümkündür. Eyni effekti daha gec amma uzun müddətli təsir qarantisi ilə rəsm və ədəbiyyat vasitəsilə də yaratmaq mümkündür. (Musiqi, rəsm və ədəbiyyatın müəllifdə niyə belə ağır asılılıq yaratdığına təəccüblü bir şey axtarmamaq lazımdır).

Yuxarı təbəqə, bizə məlum olan ən qədim, ilkin simada kim idi? İnsanları alçaltmaqdan həzz alan quldar. O, adamlarını azadlığını əlindən alıb özü üçün işlətməklə, eyni zamanda istədiyi seksual tələblərini yerinə yetirməyə məcbur etməklə, həm mənəvi, həm də fiziki həzz alırdı. Daha dərinə düşsək, onun aldığı həzzin yeganə bir mənbəyi var idi ki, bu da sırf seksual həzz idi. Quldarlığın üstündən min ildən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq, onların psixikasını özündə daşıyan aristokratlar və burjuaziya da növbə ilə yuxarı təbəqədə eyni xarakterli, aşağı təbəqəni alçaltma və bundan seksual həzz alma keyfiyyətini qoruyub saxlayıblar.

Bir sözlə yuxarı təbəqə musiqi, rəsm, ədəbiyyat kimi insan təbiətinin incə qatlarına xitab edən həzləri dadmaq üçün kifayət qədər insaniləşə bilməyən fərdlərdir. Onların

daha qaba heyvani həzləri var, bizinsə yoxdur.

Qadağan etmə həzzdir, məcbur etmə həzzdir, tabe etmə həzzdir, ümumiyyətlə spontan, dağınıq olan şeyləri bir çərçivə içərisinə toplamaq və sonra onu müşahidə etmək həzz mənbəyi ola bilər.

Bütün həzlərimin ən böyüyü yazıdır. Yazı özünü cüşa gətirmə üsuludur. Məna vermək, düzmək, qoşmaq, yerində oturtmaq, qısaltmaq, qətiləşdirmək, kəskinləşdirmək, kəsmək, ləğv etmək (bunları edərkən tərləmək). Sözlər zəif antidepressant ola bilərlər. Ancaq uzun zaman, dərinə düşən öyrəniləndə, yazının həzzi həm dərinləşir, həm də bir növ hiss olunmamağa başlayır.

İndiki dövrdə bütün kitablar birilərinə nifrət yarada bilər. Ona görə ki təbliğat vasitəsidirlər. Hər kitab hansısa ideologiyaya xidmət edir. Bununla belə heç də bilmirəm ki, ideologiyalar hamısı bir-birini yeyib qurtardıqdan sonra, yenə də eqosuz kitablar meydana çıxacaqmı (çox qədimlərdə hind-çin şairlərinin belə kitabları olub) və o kitablar özlərinə həzz daşıyacaqmı?

Müəlliflər daha çox fəvqəladə hadisələri danışmağa çalışırlar, ya da danışdıqlarını fəvqəladə hadisələr kimi təqdim edirlər. Hadisələrə kənardan baxırlar, özlərinin görünməz müşahidəçi kimliklərini qoruyurlar. Fəqət, sonsuz, gündəlik ədəbiyyat deyə bir şey yoxdurmu? Gündəlik həyat minlərlə fəvqəladə olmayan, lakin yazılısı hadisələrlə dolu deyilmi. Əminəm ki, sıradan şeyləri yazmaqla da həm həzz almaq, həm də həzz vermək mümkündür.

Rövsən DANYERİ

Mənim adım Heç Kimdir. Zurnaçı Məmlinin nəslindənəm. Amma özümü təqdim edərkən əsil-nəcabətli bir bəy nəslindən olduğumu deyirəm. Buna inanmaq xoşuma gəlir. Əhəmiyyətli biri olduğumu göstərmək üçün geyimimə xüsusi fikir verirəm. Kraxmallı ağappaq köynəyim və ütüsü göz çıxaran şalvarım diqqəti cəlb edir. Çalışıram ki, həmişə pencək geyinim.

Bəzən avqustun ortalarına qədər kostyumda gəzirəm. Belə geyim forması insanların nəzərində vacib şəxs kimi görünməyimə kömək edir. Bu işdə qalstuku unutmamaq olmaz. Qalstuk mənim "olmazsa olmaz"larımdandır. Gecə də onunla yatıram. Hətta duş almağa belə qalstuku çıxarmadan girirəm. Elə buna görə də "dostlarım" məni Cənab Heç Kim çağırır. Doğrusu, kimsə məni özünə dost kimi qəbul etmir. İnsanlara yalnız lağ edilərkən və məsxərəyə qoyularkən yaxınlaşa bilirəm. Amma onlardan heç vaxt incimirəm. Bu məni ümumiyyətlə narahat etmir. Mən adım Cənab Heç Kimdir.

Nəinki cəmiyyətdə, hətta yaşadığım binada, yolda, avtobusda və iş yerimdə baş verənlərlə maraqlanmıram. Ətrafımda olanlara fikir verməməyə çalışıram. Adətən konkret mövqe bildirməkdən çəkinirəm. Mübahisə olan zaman

hər iki tərəfi haqlı görürəm. Bəzən bir mövzu ilə bağlı üç-dörd dəfə qərar dəyişə bilirəm.

Qaydalarla yaşamağı çox sevirəm. Onlarsız özümü boş və mənasız hiss edirəm. Buna görə də bəzən qaydaların olmadığı yerlərdə də özümdən qaydalar uydururam. Evdə yemək masasının qaydası, "jurnalnı stol"un qaydası, tualetin qaydası kimi qaydalar qoymuşam. Tualetə gedərkən kağızı 15-15.5 santimetrlik kəsirəm –

ram. Seçkilərdə qapıma gələn hər kəsə onlara səs verəcəyimi vəd edirəm. Seçki günü isə ya ümumiyyətlə seçki məntəqəsinə getmirəm, ya da hakimiyyətdə olan partiyaya səs verirəm. Mənim adım Cənab Heç Kimdir. Bəlkə də bu cümlələri oxuyarkən, ürəyinizdə məni qarşı ikrah hissi baş qaldıracaq və hətta halıma acıyacaqsınız. Amma bu məni qətiyyənlə narahat etmir. Çünki, mən Cənab Heç Kiməm. Bəs sən kimsən?

CƏNAB

Heç Kim

öz ölçümə uyğun. Bunun üçün xüsusi xətkəş də saxlayıram.

"Jurnalnı stol"da nə yemək yeirəm, nə də ayaqlarımı uzadıram. Ora böyük bir güldən qoymuşam, həmişə onu seyr edirəm. Evdə ən vacib qayda isə televizorla bağlıdır. Adətən hər gün eyni kanala baxıram. Birdən kanalı dəyişərkən qorxusu ilə pultu gizlətmişəm. Və gizlətdiyim yeri yaddan çıxarmışam. Hər gün xəbərlər başlayana qədər televizora baxar, sonra isə gedib yataram. Ölkədə və dünyada baş verənlərlə isə maraqlanmıram. Mənim adım Cənab Heç Kimdir.

Siyasətə də demək olar ki, baş qoşmuram. Ölkədə olan partiyaların adlarını belə bilmirəm. Amma digər məsələlərdəki kimi bunda mövqesiz deyiləm. Hakimiyyətdə hansı partiyadırsa onun siyasi kursunu dəstəkləyirəm. İstirahət günləri partiyanın keçirdiyi tədbirlərə gedir və arada əl də çalışıram.

ВЫЗОВ. ОТВЕТ. ВЫЗОВ.

Набрал вчера вечером номер Агиля. Нужно было продиктовать ему фамилию отсоветованного во время последней встречи автора книги "Развитие правого полушария". Трубку снял отец.

– Можно Агиля? Это – Ниджат.

На том конце провода послышались всхлипывания.

– Что случилось?!

– Ниджат, сынок...

– Он опять в больнице?!

– Нет... всё гораздо хуже... Агиля больше нету в живых...

– Но... ведь...? Почему? Когда?

– Десять дней назад... Как называются эти проклятые таблетки, которые вы пьете? Циклодол?

– Да. Как это случилось?

– Во сне. Все было хорошо, вечером он листал книжку, потом предложил помочь мне с переводом текста, а я отправил его спать.

– Может, передозировка?

– Не знаю. Нам самим многое осталось неясно. Два дня пролежал в коме, а потом... Ты, Ниджат, сынок, не переживай, юлцм шагтыр¹...

– Аллаш рящмят елясин. Аллаш сябр версин², – выдавил я и попрощался.

Я появился в палате спустя три дня после него, 19 декабря 2009-го. После ужасающего второго отделения битком набитого тяжелобольными пациентами, полуэлитный подвальчик с тремя палатами по три койки в каждой казался если не раем, то чистилищем точно. Это была уже вторая ходка. "Еля бура да зонду да, гярдеш"³, – благовол шювелиянский слесарь, пришедший уже после меня и поначалу своим матом и колючим поведением внесший некоторую дисгармонию в наши вечерние симпозиумы, когда Вагиф, Ибрагим, Агиль и я обсуждали какой-нибудь аят Корана или строчку из Низами перед внимательными слушателями в лице спившегося до белой горячки дяди Магеррама, моего двадцатилетнего тезки-наркомана, промышлявшего в Москве разбоем при помощи игрушечного пистолета и докурившегося до иссыхания мозга, и санитара Сади-га -бывшего кикбоксера, который в ночные де-

Ниджат МАМЕДОВ

журства читал Ремарка. Но наш молчаливый сговор и антипсихотики утишили и шювелиянца, так что Новый год справляли дружно. "Есть три места, где ведется серьезная беседа, – говорил полушутя-полусерьез другой двухметрового роста санитар Рамин, – тюрьма, психушка и парикмахерская". Из всех обитателей полуподвала один Агиль обрадовался, когда я за пару-тройку дней до своей выписки совершил неудачный побег, вдохновленный куковавшим героем Джека Николсона. "Щяр гачан оуул лоту Бяхтийар олмаз"⁴, – долго огрызнулся и пыхтел потом санитар Нуран.

Агиль любил зеленый чай, Руми и выигрывать у Ибрагима в шахматы. Он попал сюда после одного случая в армии. Неудачная шутка сослуживцев в душевой привела к неопознанным тектоническим сдвигам в его душе. "После этого я побежал к границе и лег неподвижно на землю. Они оттащили меня за руки". А теперь он лежит неподвижно в земле, теперь он за границей. Изменение предлогов в очередной раз показывает и доказывает то, что в грамматике таится смерть.

Его имя означает "умный", но он по мнению врачей считался безумным. Видимо, каждый так или иначе должен совпасть с собственным именем. Считал ли я его больным? Вряд ли. Просто порой мне не удавалось проникнуться его картой реальности. "Русские и англичане ведут войну с турками в моей голове". В моей, к примеру, они живут в мире и согласии.

"Ты мой единственный друг, – признался он как-то полусмущенно. – Да и папа говорит, чтоб я общался только с тобой". Во время последней встречи мы беседовали о Платоне и вытеснении в дешевой ахмедлинской чайхане. Когда наступила пауза, Агиль разлил чай, достал из кармана куртки шоколадку, разделил ее пополам и протянул часть мне. Чем не символ... Еще найдемся?

7 февраля 2011

¹ Истина в смерти.

² Да упокоит Бог его душу. Дай Бог вам терпения.

³ "Здесь тоже зона, братан".

⁴ "Не каждый беглец ровня лоту Бахтияру".

Alpay Azər

Martin əvvəli, adamların yuxudan doymadığı bir vaxtda, üstəlik bazar günü səhər Moskvada, VDNX metro stansiyasının yanında kirayə tutduğum balaca otaqda köhnə telefonun qulaqdeşən, murdar səsi məni şirin yuxudan oyatdı. Divar saatına baxdım, doqquza on dəqiqə işləyirdi. Dostum Sadıx salamsız-kəlam-sız gümrah səslə dedi:

– Saat bir üçün hazır ol, gəlib səni Lyoşagilə qonaq aparacam!

– Nə qonaqlıq?! Başın xarab olub, ay! Saat hələ doqquz...

– A kişi, bir dəyqə səbr elə də. Həmə bu Lyoşagil göyçəlilər kimi qonaqsevən, ürəyigeniş adamlardı. Arvadı Natalya Vasilyevna, elə bilirsen...

– Eee, elə üyüdüb tökürsən də!...

– Axıra qədər qulaq as. İnandırım səni, arvadı Nataşanın dolması bizim arvaddarın bişirdiyi dolmadan geri qalmır. Tələbə adamsan, paket supu əvəzinə dolma, ətli, şabalıdlı plov yeyərsən, ağzın dada gələr. Duranda mürrəbəylə bir stəkan acı çay içərsən, orda nə qədər istəsən tıxarsan. Bir də ki, ay dost, sənəcə...

Telefonun düyməsini basıb səsinə kəsdim, dəstəyi isə qırağa qoydum ki, qayıdıb mənə bir də zəng eləməsin. "Tüpürüm sənin qonaqlığına", – donquldanıb az sonra yuxuya getdim.

Oleçka

* * *

Xoş gəlmisiz. Nəhayət ki, gəlib çıxdız.

Qapıda bizi, – ətirələnmiş, tərəşlanmış iki qarabalanı irigövdəli, hündürboylu, kazakbıqlı Lyoşa (ruslarda Lyoşa Aleksey adının adi danışqda işlənən formasıdır), başı onun çiyindən olan arvadı Nataşa, bir də böyük qızları Nastyə gülərlə qarşıladılar, paltolarımızı alıb asılıqandan asdılar.

– Tortu neynirdiz, evdə varıydı, – Nataşa nazla deyib dostumun ona uzatdığı tortu, qızılgülləri götürdü, ürəkdən "Spasibo" deyib mətbəxə keçdi.

Qırx səkkiz yaşlı Lyoşa dostumun taxta şirkətində işləyən fəhlələrin içində ən güclüsü, enerjilisiydi. Ali təhsilli bu enlikürək, nəhəng kişi bir vaxtlar Moskvanın hərbi-sənaye zavodlarının birində mühəndis işləmişdi. SSRİ dağılanda zavod bankrot olduğundan, ailəsini dolandırmaqçün Lyoşa fəhləlik eləməyə məcbur olmuşdu, – dörd ilə yaxın idi qış-yay, səhər saat yeddindən axşam saat altı-yeddiyə qədər meşədə başqa fəhlələrlə bir yerdə kəsib doğradığı ağacları yük maşınına yükləyirdi. Qarlı, çovğunlu günlərdə rütubətin adamı az qala boğduğu iyul-avqust aylarında "uff" demədən, şikayət etmədən qan-tər içində işləyirdi ki, evə pul aparıb ailəsini dolandırсын, qızının universitet pulunu ödəsin. Dostum da, sağ olsun, insaflydı, Rusiyanın o böhranlı illərində Lyoşanın, o biri fəhlələrin də pulunu artıqlamasıyla verirdi.

Biz qonaq otağına keçib oturduq. Masada nələr yox idi. Şuba,

olivye, paytaxt, göbələk salatlari, bahalı "İmperial" araqı, iki şüşə şampan, qrafində qırmızı, ağ şərab, cürbəcür meyvə, gilemeyvə şirələri, borjomi, limonadlar və s.

Tez dostumdan pıçıltıyla soruşdum:

– Bə o biri bacısı hanı?

(Yolda Sadıx təsvirsiz-filansız eləcə demişdi ki, Nastyadan başqa Lyoşanın səkkiz, ya doqquzuncu sinifdə oxuyan Olya adında kiçik qızı var).

– Gözünə girsin o biri bacısı. Bir yerdə girmişik də içəri. Mən nə bilim hardadı? – cavab verdi, başa düşdüm ki, Sadıx məndən əvvəl iki dəfə burda olanda Olyanı görə bil-məyib deyə "yersiz" sualım onu əsəbiləşdirdi.

– Çöldə danışırıq, – hirsimi boğub sakitcə dedim.

Nəhayət, Lyoşa, arvadı və böyük qızı gəlib süfrə arxasında oturdular.

– Olya hardadı? – dostum göz-ləmədiyim halda mənim sualımı Lyoşaya verdi.

"Buna bax e...", – ürəyimdə dostumu söydüm.

– Məktəbdədi, bir azdan gələcək. Bilir ki, gələcəksiz, – Nataşa ərinə qabaqlayıb cavab verdi.

– Bu da mənim ən yaxın dostum, Əli Musayeviç. Sizə onun haqqında çox danışmışam. Alik də deyə bilərsiz, inciməz, – nəhayət, dostum məni evdəkilərə təqdim etdi.

Hamısı bir-bir əl uzadıb mənimlə tanış oldular. Az sonra Nataşa bişirdiyi isti yeməkləri, – yarpaq dolmasını, göyərtili, sarıköklü tacik plovunu, bir də özbək mantısını buğlana-buğlana mət-

¹ Ənənəvi milli söyüşlərimizdən biri.

bəxdən gətirib masaya düzən kimi dedi: "Yeyin dostlar, utanmıyın, qabda heç nə qalmamalıdır". Sonra Lyoşa "İmperial" arağından süzdü və ilk tostı təbii ki, mənim, yəni təzə qonağın sağlığına dedi.

Mən, səhərdən limonlu karamellə acı çaydan başqa heç nə yeməyən-icməyən ac tələbə dolmadan, məntədan istədiyim qədər yesəm də, üçüncü qədəh "İmperialdan" sonra başa düşdüm ki, normanı bir az keçmişəm, – başım hərlənirdi, əşyaları cüt görürdüm. Bir də gic gülmək tutmuşdu məni, (çöpəgülənlik məsələsi), güclə özümü saxlayırdım ki, biabır olmayım. Özümü isə inandırırırdım ki, ayığam və fikirlərimin cilovu əlimdədir. Lyoşa tualetə gedəndə (arvadıyla qızı mətbəxdə idi) tez dostumdan soruşdum:

- Olya niyə gəlmədi?
- Olya üstündə ağlasın.
- Olya, – kədərli tonda, bir az da inilitili səslə onu cırıatmaqçün dedim.
- Canına azar, – cıradı. – Az zəhlən də.

Sadix elə bildi ki, mən içib keflənmişəm deyər bu sualı tez-tez verirəm. Hardasa haqlıydı, – məlumdur ki, içənlərin bəzilərinə tormozlanma gedir, cavab alandan sonra da bir suala beş dəfə qayıdırlar. Amma Olya məsələsi tək içki ilə bağlı deyildi, – sərxoş olmasam da Sadıxa bu sualı ikinci dəfə verəcəkdim.

Gözlərimi yumub Olyanı təsəvvürümə gətirdim. Ağlıma başqa bir sifət gəlmirdi deyər, xəyalımda onu "Lolita" kinosunda baş qəhrəmanı oynayan Melani Qriffitə oxşatdım.

Biz həmin gün yaxşıca yedik-ıçdık, qarışdırdıq da, – araqdan sonra şampana keçdik. Brejnevın, Rusiyanın, Rusiya-Azərbaycan dostluğunun, Lyoşanın, arvadının, qızlarının (ən əsası orda olmayan, görmədiyimiz Olyanın) şərəfinə tostlar dedik.

Saat doqquza işləyirdi, getmək vaxtıydı, hər ikimiz Olyanı çox görmək istəyirdik. Mən yenə də bunu dostuma deyirdim, bir az da məzələnmək xatirinə, – o isə məni acılamağındaydı. Nəhayət, Sadix diplomatik şəkildə, bir az da guya zarafatıya dedi:

– Deyəsən, Olya bu gün bizim kampaniyaya qoşulmaq istəmədi.

Anası o dəqiqə reaksiya verdi:

– Ah, tamam yadımdan çıxmışdı deyəm, Olya dərindən sonra nənəsigilə getdi.

"Paho, vaxt tapdı da getməyə. Biz burda bayaqdan gözlüyürük, bu da nənəsigilə vaxt tapdı getməyə". Sözsüz ki, dostum da mənim kimi fikirləşirdi.

–Bu gecə orda qalacaq, – anası sözünə davam etdi. – Sizə salam göndərdi. Gəlin sizə Olyanın fotoalbomunu göstərim.

Mən (sərxoş) sevincək, gur səslə (içkidən qulaqlarım az qala tutulduğuna görə elə bilirdim hamı mənim kimi pis eşidir) "Böyük məmnuniyyətlə," – dedim. Sadix gözlərini ağartdı. (Yəni, "Sən niyə elə anıqırdın?!")

Başladıq albomdakı şəkillərə baxmağa... "Səni gözləməyə dəyərmisən, Olya. Melani Qriffit sənənin yanın-

da qələt eliyirmiş. Evinizə qonaq gəlib, sən də vaxt tapdın nənəngilə getməyə".

– ...Olya bu il onuncu sinfə keçdi, ingilisdilli təməyüllü məktəbdə oxuyur. Qiymətlərinin hamısı beşdir, – Nataşa şəkilləri göstər-göstərə kiçik qızı haqqında həvəslə danışmağa başladı. – Burda biz Soçidəyik... Kislovodskdayıq, bura isə Yaltadı.

Şəkillərin birində qısdonlu Olya Nastya, atası, anasıyla çimərlikdə bir yerdəydilər, Olya dil göstərir, o biri şəkildə meymunun başından öpür, başqa birində kortda tennis oynayırdı. (Bu şəkil hələ də gözümün önündən getmir. Əlində raketka topu vuranda qısa ağ donu yuxarı qalxır...)

Sonra anası böyük qızını, içkilərdən ancaq şampən içən Nastyanı tərifləməyə başladı.

– Nastya da Olya kimi dərslər oxumağı sevdi. İndi üçüncü kursdadı, psixoloq olacaq. Bir dənə də dördü yoxdur. Nastyuxa, dur get, gətir albomunu, uşaqlar baxsınlar.

Nastyuxa da qəşəng idi, əksər rus qızları kimi uzun, düz ayaqları, toppuş baldırları, üstəlik belinin ortasına qədər tökülmüş, qalın, açıq qəhvəyi rəngli saçları vardı. Amma ikimiz də təzəcə oxuduğumuz "Lolitanın" təsiri altındaydıq, elə bilirdik böyük bacı nə qədər qəşəng olsa da balacaya çatmaz, – bir sözlə, Nastya Olyanın kölgəsində qalmışdı.

Sonra masaya fincanlarda çay, tort, mənim sevdiyim şokoladlı kruasanlar masaya gəldi. Lyoşa da arvadı kimi öz qızlarını tərifləməyindəydi və söhbət əsnasında birdən məlum oldu ki, Olya gələcəkdə model olmaq istəyir, bir-iki sığallı-rəngli jurnalından fotosessiya üçün təklif də gəlir.

– Nataşa icazə vermir, – Lyoşa başı ilə arvadını göstərdi. – Mən özüm icazə verirəm, amma anası deyir olmaz ki, olmaz. Mənsə arvadımdan qorxuram, – bizə göz vurub yarızarafat şəkildə dedi.

– Olmaz, model nədi, – Nataşa sərt şəkildə reaksiya verdi və bizə tərəf çöndü. – Bax, siz şərq adamısınız, qafqazlısınız, bilirsiniz ki, modellər tez, ya gec fahişə olurlar. Model agentliyinin müdirinin, ya da hansısa biznesmenin altına yığılırlar. Sonra isə həmin modeli dost payı kimi bir-birinə ötürürlər. Bu cür qızlar axırda yavaş-yavaş bu iyrənc həyata öyrəşirlər. Axı hansı normal ana razı olar ki, qızı...

– Oxx, Nataşa boş-boş danışma, – Lyoşa əsəbləşdi. – On beş yaşlı qız, məktəbdə oxuyan qıza necə də dilin gəlir...

– Söhbət indidən getmir, Lyoşa! Mən gələcəkdən danışacağam, qızımızın on doqquz-iyirmi yaşı olanda vəziyyət tamam başqa cür olacaq.

– Universitetə qəbul olanda modelliyyəti atar, əzizim. Bir-iki il model olmağın heç bir ziyanı yoxdur. Qoy qızımız sərbəst həyatın nə olduğunu bilsin.

– Sərbəst həyat, sərbəst həyat, – ərinin ağzını əydi, birdən mənə tərəf çönərək, – Alik, sənənin fikrin nədir?

– Mənim? – çaşdım, sərxoş da olsam, necə deyərlər, cavabımın məsuliyyətini dərk edirdim. Əslində

qadınla yüzdə-yüz razıydım, amma istəmirdim Lyoşanın xətrinə dəyim, – ona görə çalışdım ki, nə şiş yansın, nə də kabab. – Bilirsiniz, – az qala gücənə-gücənə dedim, bir yandan da zəhrimar arəğın təsiri, qorxurdum ki, quş buraxam. – Bu suala cavab vermək mənimçün çətindir, – və birdən neytralfason bir cavab tapdım. – Bir iki jurnal üçün şəkil çəkdirmək olar. Amma təbii ki, hər ikinizin nəzarəti altında, yəni çox açıq-saçıq şəkillər də olmasın. Bir-iki fotosesiyadan sonra Olyanı yönləndirmək olar universitetə. Həm də özünə başa salmaq lazımdır ki, ciddi sənət barədə düşünmək lazımdır...

– Yeri gəlmişkən, Alik, – anası sözümü kəsdi, – Olyanın şərqşünaslığa, Türk filologiyasına marağı var.

Bir də gördüm dostumun gözləri işıqlandı. "Ay tülkü, indi fürsəti əldən verməyəcək," – anı olaraq fikirləşdim. Elə də oldu.

– Əla. Olya türk dili fakültəsinə qəbul olsun, bir müddət mən praktik türk dilini ona öyrədərəm. Natalya Vasilyevna, inandırım sizi, bu sahədə onun uğur qazanma şansları çox olacaq. Siz də bilirsiniz ki, Türkiyə Rusiya münasibətləri indi çox sürətlə inkişaf edir, – dostum, necə deyərlər, maşını işə salan kimi axıra qədər sürət pedalını basdı.

– Saşa, bu ki, əla ideyadır. – Nataşanın sifəti açıldı. – Elə bir ideya dediniz ki, mənə də, deyəsən elə Lyoşanı da qane etdi. Hər ikinizə sağ ol düşür, mənə dəstək verdiyinizə görə.

(Yeri gəlmişkən, Saşa bir növ Sadıxın rus dilində olan qısa formasıdır). Lyoşa isə susmuşdu, deyəsən, arvadının dedikləriylə razılaşmağa məcbur olmuşdu.

Arada cansıxıcı sükut yarandı, hələ otağa girəndə diqqətimi çəkən xalçadan söhbət açdım. Nataşa elə buna bənd imiş, tez dedi ki, yetmişinci illərdə Lyoşa ilə Bakıda, istehsalat təcrübəsində olanda bu xalçanı alıbmişlər... Və başladı bizim milləti tərifləməyə. Gözəl Xəzər dənizi, çimərlik, bulvar, kabab, əncir, Bakı paxlavası, armudu stəkanda çay, gözəl Bakı qızları və nəhayət, qayıdanda özləri ilə divardan asılan xalçanı, iki yüz qramlıq qara kürü və beş şüşə "Şirvan" konyakı. (Lyoşa baş barmağını göstərərək "Vo, heç də beşulduzlu erməni konyakından geri qalmır" – əlavə elədi).

İkinci fincan çayı içib saat on birə işləmiş ordan çıxdıq. Bizi qarşıladıqları kimi mehribanlıqla yola saldılar, bərk-bərk tapşırıdılar ki, itib-batmayaq, tez-tez onlara qonaq gələk (Hiss olunurdu ki, söz xətrinə yox, ürəkdən deyirlər. Biz ikinci dəfə onlara qonaq getməyə bilməzdik, – axı heç olmasa bir dəfə də olsa Olyanı görməliydik).

Çölə çıxdıq, evin istisi bizi sıxmışdı deyə bir az gəzişəndən sonra maşına minməyi qərara aldığımız. Dostumun ilk sözü bu oldu:

– Olya mənlilikdi ha, – bu "kiçik bacını beynindən çıxart" xəbərdarlığıydı.

Soyuq hava üzümə vurmuşdu deyə ağılim özümə qayıtmışdı, başa düşürdüm ki, durub mübahisə etmə-

yin mənası yoxdur: bir də məni dostum qonaq apar-mışdı, mən onu yox.

– Onda, Nastya da mənlilikdi, – acıqca dedim.

Dostum dinmədi... Dediym kimi Nastya da yaraşılıq, seksual qız idi, ancaq bizə elə gəlirdi ki, gözəllikdə kiçik bacısına çatmaz. Həm də Nastya, deyəsən, dostumdan kəsirdi. Çay gətirib dostumun qabağına qoyanda "Bu da sənə çayın", "Piroqu isə özüm bişirmişəm", "Xoşuna gəldimi?" (Guya xoşuna gəlməsə, dostum düzünü deyəcəkdi) kimi sözlərlə özünü istiqanlı göstərirdi.

Bir müddət susduq. Dostum sükutu pozdu:

– Deyirəm biz azərbaycanlılar çox axmax millətik... Düz demirəm?

Dinmədim.

– Bax, bu adamlar bizi adam hesab eliyib qonaq çağırıblar evlərinə, özün də gördün nələr yox idi süfrədə.

– Nə olsun ki?

– O olsun ki, onlar bizi qonaq çağırıblar. Biz də indi oğraş-oğraş danışırıq...

– Biz də yox, özündən danış. Cəmi halında danışma...

– Əşi, necə yanı e. Sümsük kimi Olyaya gözün düşüb, görmürdüm guya. İndi də deyirəm Olya, sənlik deyil, o dəyqə deyirsən onda Nastya mənlilikdi. Dedi-yimin canı odur ki, elə ikimizin də içi xarabdı... Mənlilik, sənlik, Olya isə həll olunmamış məchul tənlik, – dostum bunu sakitcə, əsəbsiz dedi.

Nə gizlədim, gələcək flirt-filan üçün plan qurmasam da Olyaya gözüm düşmüşdü. Dərindən nəfəs aldım, evə çatana qədər bu barədə heç nə danışmadıq.

İki ay sonra Lyoşa bizi yenə evinə qonaq çağırdı, yenə də ərli-arvadlı bizi gülə-gülə qarşıladılar, keçən dəfəki kimi bol süfrə açmışdılar, iynə atsan ya salatın, ya da kompotun içinə düşərdi, hamı evdəydi, birəcə Olya yoxuydu. Düzü, hər ikimiz narahatçılığımızı üz-də gizlətməyə çalışsaq da, bərk diltor olmuşduq, əsəbləşmişdik, təxminən eyni cür fikirləşirdik, – axı biz gələndə bu canıyanmış niyə qaxılıb evdə oturmur. İndi də yəqin o biri nənəsigilə gedib.

Lyoşa "Russkaya Vodka"-dan süzdü, bu dəfə artıq tanışlığımızın yox, əbədi dostluğun sağlığına içdik. Bu sağlığı almansayağı bruderşaft (qollarımızı bir-birinə keçirməklə) qaydasında içsək də yalandan deyib-gülsək də ikimiz də əməlli-başlı diltoruyduq. Nataşanın soyuq, içində qaynamış yumurtanın yarısı olan borşu (xolodniy borş) dadlı çıxmışdı, – üstəlik, bizə hörmət əlaməti olaraq heç bir yeməyə donuz əti vurmamışdı. (Guya biz, araq xəstələri, zina düşkünləri dini qadağaya sadıq Allah bəndələliydik).

Dostumun gözləri oynayırdı, o dəqiqə başa düşdüm ki, Olyanı axtarır, daha doğrusu, onu görmək istəyir,

amma çəkinir, cürət eliyib ata-anasından soruşa bilmir ki, Olya hardadır, gələcəkmi. Dostum divardakı saata baxdı, bizim dildə yavaşca onunla məzələndim:

– Saata niyə baxırsan? İndi gəlməmişik?

Sualımı qulaqardına vurdu.

– Hmm, bilirəm, bilirəm, niyə elə narahatsan, – dedim.

– Bilirsənsə mumla. Deməyə ehtiyac yoxdu.

Nataşa əlində böyük qabda plovu (qarasıyla bir yerdə) mətbəxdən gətirdi.

– Yəqin ki, xoşunuza gələcək. Azərbaycanlı qadınlar kimi bacarmasam da, hər halda düşünürəm, pis çıxmayıb.

– Siz nəinki Azərbaycan, bütün xalqların xörəklərini bişirmək qabiliyyətində olan qadınsınız, Natalya Vasilyevna, – zəhmətkeş rus xanımına kompliment dedim.

Kompliment özünə də, ərinə də ləzzət elədi. (Ümumiyyətlə, bir şeyi deyim ki, rus kişilərinin əksəriyyəti dost-tanışları xanımlarına kompliment deyəndə özlərini az qala dünyanın ən xoşbəxt adamı hiss edirlər).

– Əla, əla. Görürsən, Nataşa, əsl şərq adamıdı Alik, gördün, necə məharətlə dedi, – Lyoşa əl çalmağa başladı. – Belə gözəl komplimentdən sonra, Nataşenka, – deyə-deyə hamımızın badələrini doldurdu, – hamımız ayağa qalxmalıyıq.

Ayağa qalxdıq, başım azca hərlənsə də ayaq üstə dura biləcək haldaydım.

– Mənim əziz Nataşam, – Lyoşa boğazını arıtladı. – Mənim gözəlim və sevgili qadınım.

– Qoy sizin sevginiz əbədi məşəl kimi yansın, – tez əlavə elədim.

– Oho, afərin, – Lyoşa mənə baxıb baş barmağını göstərdi, – Nataşenka, mən xoşbəxtəm ki, sənin kimi, Alik demişkən, müqayisə olunmaz, təkrarolunmaz gözəl arvadım var.

Nataşa razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi. Lyoşa sonra arvadına "Nataşenka, bir dəyqəyə aralan, dostlara bir söz deyəcəm," – deyib hər ikimizi yanına çağırdı, qulağımıza "Mən sizə göz vuranda Qorko, Qorko (Qorğko! ²) deyə qışqırmağa başlayın.

Biz öz yerimizə qayıdan kimi, Lyoşa bizə göz vurdu, xorla "Qorko" deyəndə, Nataşa əvvəlcə "Vı şto rebyata?" – təəccüblə soruşdu, həm də qəşş edib gülməyə başladı. Lyoşa iri qolları ilə arvadını bir göz qırpımında ağışuna aldı, və onlar qonaqların yanında utanıb eləmədən on-on beş saniyə öpüşdülər. Nastya isə "Afərin, bravo!" – deyib əl çala-çala cingiltili səslə gülməyə başladı.

Elə hazırlaşırıdım ki, soruşam "Olya hardadır?" qapının zəngi çalındı.

– Olya gəldi, – anası yerindən durdu, gedib qapı-

nı açdı. Dostumu bilmirəm, mənə sanki cərəyanla vurdular.

Düzü, mənə gic gülmək tutmuşdu. Çəpəki Sadıxa baxdım, dodağı qaçmışdı, – ikimiz də bir-birimizin ürəyindəkiləri asanlıqla oxuya bilmişdik. ("Axır ki, gəldi çıxdı.") "Qonaqlar çoxdan gəlib?" – dəhlizdən incə bir səs gəldi. "Bir saat olar", – anası cavab verdi.

– Bu da bizim Oleçka, – anası məktəbdən gələn kiçik qızını bizə təqdim etdi.

Hər ikimiz "Oçen priyatno," – deyib əl verib görüşdük. Onun küçədə şaxtadan soyumuş əllərindən hər ikimizin canına istilik gəldi, yanaqları qızarmışdı. On dörd-on beş yaşlı bu gözəl (model) qızın yaşıl, sehrli gözlərinin iriliyi, canlı olması, gülümsəyərkən dodaqları (nədənsə şaxtadan dodaqları çatlamamışdı) və gözlərinin sehri qarşısında hər ikimiz diz çöküb sevgi etirafı etməyə hazır idik. Bir az rus aktrisası İrina Alfeyorovanın cavanlığına oxşayırdı. Ani olaraq fikirləşdim: ay Abdulov, sən kef çəkibmişsən ki.

Dərslərindən, müəllimlərindən, tarix üzrə olimpiadada, şəhər turunda birinci yer tutmağından danışdı, bacısı kimi, cingiltili səsiylə, bir az da şıltaq manera ilə dil-dil ötürdü. Dilim qurumuşdu, heyran olmuşdum Olyaya, çox güman ki, vurulmuşdum...

Sonra anası modellərdən söz saldı, mənə baxa-baxa bu sənəti söydü, yıxdı-sürüdü. Olya isə narazı halda "Yenə anam başladı", – mızıldandı, anası istəyirdi ki, mən də model sənətini, bu işlə məşğul olan qızları pisləyim, qızının bu qorxulu, iyrənc sənətə ("Ucacnae i ckvernae profeccie") olan sevgisini öldürüm. Mənsə yenə diplomatsayağı söhbətə başladım.

– Olya, sən deyəsən, həm də şərqşünas olmaq istəyirsən, düzdür?

– Aha, türkoloq, – qız cavab verdi.

– Yəqin bilirsən, türkologiya indi perspektivli sahədir, – anasına bu cür başlanğıc ləzzət elədi, razılıq əlaməti olaraq "hə, hə" – deyə-deyə başını tərpədirdi. – Türk dilini yaxşı bilsən turizm şirkətlərinin birində tərcüməçi işləyə bilərsən. Özün də yəqin televizordan eşitmiş olarsan, ruslar indi Türkiyədə iqtisadi baxımdan çox aktivdirlər...

Üzbəüz oturan dostum sağ ayağını yüngülcə tapdaladı, tərslikdən ayağının çəçələ barmağının üstündəki mazolu basdı deyə ağrıdan qızardım. Mənə "Yəni o söhbət sənlik deyil, mənim ərazimə girmə!" – mesajını çatdırdı. Acığa öz mühazirəmə davam etdim. Anası başını tərpədir, qız isə dodaqları bir-birindən aralı mənə maraqla qulaq asırdı.

Dostum gördü ki, mən öz işimdəyəm, özü baş vurdu söhbətə:

– Oleçka, – ("Aha, uje Olečkaya ³ keçdi"), – sənə bir üstünlüyün var. Sən türk dilini öyrənməyə başlayanda praktika problemin olmayacaq. Birincisi, bi-

² Rus toylarında toya gələnlər "Qorğko, qorğko" deyib xorla qışqıranda bəylə gəlin öpüşməyə başlayır.

³ Ruslarda Olya adının əzizləmə formasında deyilişi

zimlə danışmaq imkanın olacaq, biz azərbaycanlılar demək olar ki, əksəriyyətimiz türk dilini öz doğma dilimiz kimi bilir.

– Doğrudan? – Oleçka bunu ilk dəfəydi eşidiridi deyə təəcübləndi.

– Elədi. İkincisi də, mən səni burdakı türkiyəli biznes partnyorlarımla tanış edəyəm, şirkətlərin birində işə düzələrsən. Ya da səni bir müddət sonra elə öz şirkətimizə işə götürərəm. İki aylıq İstanbula eza miyyətə göndəririk. Yəni səndə dil öyrənmək problemi olmayacaq. Natalya Vasilyevna, Olyada xarici dil öyrənmək bacarığı necədir?

– Əla, əla, – anası tez cavab verdi. – İngilis dilində danışa bilir.

– Ay ana, sən də çox şişirtmə, – Olya bir az da nazlana-nazlana dedi.

– Yox, şişirdib eləmirəm, – anası dedi. – Təvazökarlığın yeri deyil, olan şeyi deyirəm.

Qız susdu, bu dəfə atası, razılıq əlaməti olaraq fəxrlə başını tərpətdi. (Anasının, bacısı Nastyanın si fətindəki xoşbəxt təbəssüm otaqda xoş bir aura yaratmışdı). Bircə, mən (paxıl) Olyanın əldən çıxmağını həzm edə bilmirdim və ürəyimdə Lyoşanı, Nataşanı həm söyür, həm də onları soyuq başla düşünməyə çağırırdım: "Qızınızı kimin əlinə verirsiniz, axmaqlar? Quzunu qurda tapşırırsız. Qoyun gedib model olsun, amma tərcüməçi olmasın".

Deyəsən, dostum Olyanı model olmaq fikrindən daşındıra bildi. Sona yaxın on beş (ya on dörd) yaşlı Oleçka İstanbul, Antalyada turizm biznesi sahəsində işləmək həvəsinə düşdü. Dostum instituta qəbul məsələsini də "həll elədi". Lyoşaya dedi ki, türk filologiyası kafedrasında işləyən Abdulla Kərimov adlı özbək dosentlə, dostdur, bir az hörmət edərək, qəbul elətdirərik.

* * *

– Gəl, bir az gəzişək, hava da kak-raz yaxşıdı, – dostum mühüm qələbə əldə etmiş adam kimi özündən razı halda dedi.

– Svoluç, ayağımı niyə tapdaladın? Öz də düz mazolumun üstünə. Mənə nə Olya, nə də Nastya lazım deyil.

– Bir dəyqə...

– Sadəcə anasına görə mən o söhbəti elədim. Gördüm ki, anası çox istiyir ki, qızı model olmasın, ona görə bu söhbətə başladım. Lap elə düzünü bilmək istiyirsənsə, mən heç istəməzdim o qız model olsun

– Guya mən istiyərdim? Bir də mənim elə canfəşanlıq eləməyimə baxma, – dostum "mənə Olya lazım deyil" deməyimdən rahat oldu deyə o dəqiqə minor tona keçdi. – Mən özüm də heç dəqiq bilmirəm nə istəyirəm.

– Özünü tülkülüyə qoyma. İki aylıq İstanbula göndərir qızı, – ironiya ilə dedim.

– Elə deməyimə baxma. İnan ki, hələ də dəqiq bilmirəm, mən nə istəyirəm,

– İt kimi bilirsən. Üstəlik də düz eləmirsən. Ayıbdı.

– Vallah, düz fikirləşmirsən.

– Mən fikirləşmirəm. Bunun üçün heç fikirləşmək lazım deyil. Day hər şey onsuz da göz qabağındadı.

– Yox, inan ki, sən dediyin kimi deyil.

Araya sükut çökdü.

– Bə niyə elə coşmuşdun? Ağzından Oleçka adı düşmüşdü, – dilləndim. "Oleçka"nı da ağzımı əyə-əyə dedim.

– Arax. Arağın təsirindəniydi... Bilirəm, sən fikirləşirsən ki, mən indidən o qıza göz qoymuşam. Fikirləşirsən ki, instituta qəbul elətdirib birinci kursda da özüm işinə baxacam. Sən yəqin başa düşməsən niyə Lyoşa, arvadı belə bizə mehriban üz göstərir. Onlar Nastyanı mənə ərə vermək istəyirlər.

– Hə, düzü, mən də hiss elədim. Sənə xüsusi diqqət göstəriridilər, orda oturma burda otur. Anası elə himə bəndiydi, xalçadan söhbət açan kimi başladı bizim milləti tərifləməyə.

– Ee sən də hər şeyə murdar Azərbaycan psixologiyasıyla yanaşırsan. Düzdü, anası, elə dədəsi də çox istiyirlər ki, mən Nastyanı alım. Ama bu o demək deyil ki, bizimkiləri tərifliyərlərsə, mütləq elə qızlarını ərə vermək üçün bunu edirlər.

– Niyə elə fikirləşirsən ki?

– Çünki on ildən çoxdu burda yaşıyram, rus millətinin psixologiyasına az-çox bələdəm. Onlar bizimlə müqayisədə sadə və səmimidirlər. Və sənə kimi də hər deyilən şeyi beş yerə yozmurlar. Bunlar Sovetin vaxtında gəliblər Bakıya, özlərinin danışdığı kimi, yay vaxtları olub. İşliyəblər, dincəliyəblər, dolmadan, kababdan yeyib, paxlavaynan çay içiblər, xoşlarına gəlib Azərbaycan, yaxşı təəssüratla da qayıdıblar bura. Sən də o dəyqə yozursan başqa yerə.

Bəlkə də dostum haqlıydı, bu söhbəti uzatmaq istəmədim.

– Nastya yəqin qız uşağıdı, – sualı demək olar ki, təsdiq formasında verdim.

– Sözsüz.

– Sözsüz? – dostumun əminliklə "sözsüz" deməsinə təəcübləndim. – Sən hardan bilirsən ki, qızıdı?

– Mən bunları çoxdan tanıyıram. Rus da olsalar anaları ciddi qadındı, hardasa bu məsələdə bizimkilərə oxşayır. Bəlkə də elə Bakıda olanda bizim adətlərlə tanış olub, xoşuna gəlib. Mən qızlıq-filan məsələləri deyirəm. Bir söz deyim, ama öz aramızda qalsın ha.

– Aha.

– Lyoşa özü bir dəfə mənə dedi ki, Nataşanı qız

kimi alıb.

– Hmm, maraqlıdı.

– Ama sən düz deyirsən, hər ikisinin də bərk ürəklərindən keçir ki, mən Nastyanı alım.

– Al da, "tem bolee", özün də deyirsən ki, qız uşağıdı.

– Yox qardaş, mən rusla yaşaya bilmərəm. Üstəlik, yaşaya bilsəm belə kəndə rus qızı apara bilmərəm. Papam, mamam ömründə qəbul eləməz.

– Aydındı, sənin gözün bacısındadı, – acıqlı-acıqlı dedim. – Səbirsizliklə gözdüyürsən ki, instituta girsən, sən də başlayasan "uxajivat" eləməyə, instituta aparıb gətirməyə, ad günündə gəşəng hədiyyələr almağa. Axırı da ki, məlumdur.

– ... (bir qədər sükutdan sonra) Axı, bir tərəfdən də fikirləşəndə... (Dostum danışmağa tərəddüd edirdi), – Olya guya qız kimi ərə gedəcək? Model olsa, ya işlədiyi model agentliyinin böyüyünün qisməti olacaq, ya da anasının dediyi kimi bir biznesmenin altına yıxılacaq. Guya bilmirsən, modellər ömrü boyu özlərinə sponsor axtarır. Sponsorun da biri bir müddət bunu fırradacaq, bezəndən sonra da dostuna ötürəcək, o da başqasına, axırda bədbəxt eliyəcəklər qızı. Axırda da ya alkoqoik olacaq, ya da narkoman.

– Sən də lap ağ eləmə. Bəyəm modellərin hamısı elə pyanska, narkoman olur?

– Yo, məsəlçün deyirəm də. Yəni lap pis halda belə ola bilər. Ya da tələbə olanda birinci kursda oğlanlardan biri onun işinə baxacaq, bir az gəzəndən sonra da heç onu almayacaq. Guya tanıyırsan rusları? Elə hazır qoy elə mən...

– Necə də özünə sərf eləyən proqnozlar verə bilirsən. Bir yandan deyirsən anası ciddidir-filan, o biri yandan da falabaxan qaraçılar kimi qızın taleyini danışsın. – (Əslində Sadıx olan şeyi deyirdi). – Demirsən, Nastya qız uşağıdı, sənin məntiqinnən elə ona giriş də. Baxma, biri var iyirmi bir-iyirmi iki yaşlı qıza girişsən, bir də var on dörd yaşlı qıza.

– Nastya?... Nəysə o qədər də ürəyimə yatmır... Dediyim odur ki, Olya qoy elə mənim olsun da. Mən onu tutub zorlamayacam ki. Xoşu gəlməz məndən, heç barmağımla da toxunmaram. Amma xoşuna gəlsəm sevirəm. Burda nə qəbahət var ki? Bir müddət sonra da çıxıb gedər ərə, xoşbəxt olar. Toy gecəsi də əri əziyyət çəkməz, bu da olar mənim yaxşılığım. – Bunu deyəndən sonra hər ikimiz gülüşməyə başladıq. – Onsuz da rus kişiləri üçün toy gecəsi fərqi yoxdu, gəlin qız çıxdı, ya qız çıxmadı.

* * *

Beş ay sonra bizi yenə qonaq çağırdılar. Olya türk filologiyasına qəbul olmağa qəti qərar vermişdi, artıq tarixdən, rus dilindən müəllim tutmuşdu-

lar, anası sevinirdi, – nəhayət, qızı model olmaq fikrindən vaz keçmişdi. Hamı sevinirdi (mən də guya sevinirdim), dostum yenə də eyni vədləri verirdi, – qəbulda kömək eliyəcək, praktik türk dilini öyrədəcək, şirkətə işə götürüb bir aylıq İstanbula göndərəcək və s.

Lap pisi o oldu ki, həmin üçüncü qonaqlıqda bir ay sonra ad günü olacaq dostuma bacılar ayı oynacağı, bir də Pier Cardin-dən köynək hədiyyə elədilər. İkisinin adından. Pis o mənada ki, Sadıxın ümidləri, ehtirasları daha da alovlandı. Dostum bir az naz eləsə də hədiyyələri götürdü. Gözləri parıldı-yırdı. arada mənə göz vurub "İşlər yaxşı gedir, deyəsən", – dedi.

Evdən çıxanda yenə ənənəvi olaraq gəzişməyə qərar verdik. Hava yaxşı idi. Yaxşı hava, hədiyyələr – yeni ümidlər, ehtiras.

– İndi mən neyniyim? Sonra da mənə qınıyırsan... Elə özüm də özümü hardasa qınıyıram, – birbaşa mətləbə keçdi.

– Padarkalara görə deyirsən? – dostumun ürəyindəkiləri o dəqiqə oxudum.

– Hə də... Səncə kimin ideyasıdı?

– Heç ağlına gətirmə, – dərhal cavab verdim.

– Dəqiq?

Elə bildi deyəcəm ki, bu Olyanın ideyasıdı.

– Əlbəttə, anasının, ya da Nastyanın ideyasıdır. Ya da dədəsinin, – dedim.

– Hə, düzdü, – dostum dərindən nəfəs aldı. – Nətaşa hələ də ümid eliyir ki, böyük qızını alacam. O gün də işdə dədəsi bir xeyli təriflədi ki, qızım Nastya belə bacarıqlı qızdı, yemək bişirməyi bacarır, təmizkardı.

– Al da, keçən dəfə də demişdim, tem bolee qız uşağıdı. Sən kəndə apar, mamangil deyib-deyinib axırda bezəcəklər. Uşaq da olandan sonra...

– Qulaq as, bəlkə elə sən alasan, – dostum birdən başına yeni ideya gəlirmiş kimi dedi. – Ata-anasını da tanıyırsan, inandırım səni, alsan, başına dolanacaqlar.

– Səy-səy danışma.

– Özü də tərbiyəli qızdı, ən əsası qız uşağıdı. Sənə yaxşı arvad olacaq. Burda propiska olarsan, şirkətimdə işləyərsən, sonra köməkləşib sənə ayrıca ev...

– Dedim sənə, səy-səy danışma. Sizdə evdəkilər necə, bizdə də elə. Bir də fikirləş gör nə danışsın. Necə yəni, deyək ki, mən Nastyanı alıram, sən də eyni zamanda bacısına, yəni baldızına girişsən? Fikirləşirsən nə danışsın?

– Doğurdan e, bu baldız məsələsi heç ağlıma gəlməmişdi, – deyib dostum bıgaltı qımıışdı.

Biz bir də Nastya söhbətinə qayıtmadıq. Maşına oturdıq. Paltosunun cibindən şəkil çıxardıb mənə uzatdı. Hansısa qlamur jurnaldan kəsib götürmüş-

dü. Ağ pərdəli, bəzəkli iri iki nəfərlik krallara layiq çarpayı şəklidir.

– Auksiona çıxardılar. Start qiyməti yetmiş min dollardır, – dostum dedi. – Fikir ver, kravatın baş tərəfinə, ayaqlarına, bir də bəzi yerlərdə pərdələrə bahalı daş-qaş vurublar.

– Həmm, aydındır. Almaq istiyirsən. Olyayla bu kravatda kayf etməkçün.

– Təsəvvür elə bu çarpayını alıb aparıram meşəyə, göl qırağına. Və ilk gecəni Olyayla orda keçirdirəm. Dost deyilsən də, – giley etməkə başladı. – Padderjka (dəstək) deyilən şey yoxdur səndən.

– Padderjka sən nəyə deyirsən ki? – təəccüblə soruşdum. – Neyləməliyəm ki? Meşədə şam tutmalıyam sizə?

– Şam tutmaq lazım deyil, mənəvi dəstək lazımdır mənə, ruhlandırmaq lazımdır mənə. Demək əvəzinə ki, indidən giriş Olyaya, qoy xaxola (ruslarda sadəcə camaat arasında ukraynalılara deyilir), sırtıx dağıstanlıya, gürcüyə qismət olmasın, başlamısan mənə etika dərsi keçməyə.

– Guya sən sırtıx deyilsən?

– Sırtıx olsam indi girişərdim.

– Yaxşı, mən deyim sənə? Deyim ki, get on beş yaşlı qızı korla?

– Mən indidən danışmıram, a kişi. Sonradan danışaram. Dedim axı, universitet, birinci kursda, – dostum ona dəstək vermədiyimə görə əsəbləşirdi.

– Sonrası aydın məsələdi, sənlikdi, amma sifətdən, alışıb yanan gözlərindən görürəm ki, sən elə indidən...

– İndi tam yox, ama, düzü, yüngül flirt istərdim, – Sadıx bic-bic gülümsədi, sonra göz vurdu. – Guya sənün ürəyindən keçməzdi?

– Kimin ürəyindən keçməz ki? Hər adam öz ürəyindəki hər şeyi həyata keçirmək istəsə onda Sodom və Qomorra olar ki. Sən lap Nabokovun Lolitasındakı Qumbertin gününə düşmüşsən.

– Demə-demə... Amma yox. Lolitayla müqayisədə Olyada kəmkət cinsi inkişaf gedib, – qızın döşlərinə işarə vuraraq əli ilə sinəsini göstərdi. – Elə ona görə ürəyimdən keçir ki, qızılığın toxunmadan yüngülvari...

– Yüngülvari demək asandı. Bir gün dodaqlar, ayaqlar. O biri gün də ürəyindən başqa şeylər keçəcək. – sözünü kəsdim. – Qumbert də əvvəl ehiyat edirdi, risk etməirdi, axırda gördün də başına nələr gəldi.

– Bir də nə bilirsən, bəlkə də Olya "uje" sinifdə birindən öpüşür.

– Bəs deyirdin, anası ciddi qadındı, nəzarət-filan? – soruşdum.

– Sən də o dəyqə hər şeyə azərbaycanlı psixologiyasıyla yanaşmağa hazırsan. Nataşa ciddi olmağına ciddi qadındı. Nəçə ildi Moskvada yaşıyrsan, indiyə qədər başa düşürsən ki, rus qızlarında ciddilik on doqquz-iyirmi, maksimum iyirmi iyirmi-bir yaşa qədər olur. Bir də yadında saxla, rus qızı ki, sevdi, sevdiyi eşşək otaran oldu, ya taksi şoferi, ata-ana hərrəmir, öz bildiyini eliyir. O azərbaycanlı qızıdı, məsəlçün, bir məktəb müəllimiylə bir-birini sevsələr, sabah tamojnıda işliyən bir oğlan, üstəlik, dədəsi də prokuror ola, qızgile elçi gəlsə, anası başını bişirəcək ki, a qızım, gələcəyi fikirləş, sənə məktəb müəllimindən ər olmaz, get tamojnıda işləyəne ərə, ömrü boyu ehtiyac nə olduğunu...

– Sən söhbəti uzatma, Olyadan danışırıdın, getdin çıxdın bizim arvadlara, – əsəbi-əsəbi dostumun sözünü kəsdim. – Sözümün canı odu ki, minimum dörd-beş il bu qızı ağına belə gətirmə. Deyirsən, ola bilsin kiminləsə öpüşür. Sən bir şeyi unudursan, Olya sinifdə hansısa İvanla, Vasya ilə öpüşsə belə, onu öpən soyuqqanlı rus oğlanı olacaq, özünü idarə edə biləcək, sən demişkən, flirtdən o yana keçmiyəcəklər. Ama sən görməmiş qafqazlısan. İkiniz də birdən elə qızarsız ki, iş işdən keçər, sonra Lyoşanın, Nataşanın yanında biabır olarsan. Başa düşdün?

– (Bir az fikrə getdi.)Düzü, səbr etmək lazımdır, flirt-zad lazım deyil, maksimum ayda bir dəfə zəng edib on-on beş dəyqə danışmaq olar, qoy görsün ki, indidən diqqət göstərirəm ona. Qoy böyüsün, sonra sevərəm onu. Amma indi böyük məmuniyyətlə ayaqlarından öpərdim, – dostum heç cürə yüngülvari sevgi macəraları arzusunu başından çıxara bilmirdi.

– Düzünü de, dizdən yuxarı, yoxsa dizdən aşağı? – mənə də az yoxuydu, bir yandan onu bu işdən çəkindirməyə çalışırdım, amma arada belə atmacalarla, suallarla onu qızıqdırırdım.

– Hər ikisini.

"Mən də öpərdim ayaqlarından," – sakitcə fikirləşdim və dərinə nəfəs aldım...

Düzü, dostumu qınamaq da olmazdı. Olya ilə bağlı ehtiraslar baş verəndə mən aspirant idim, orta məktəbdə 8-9-cu siniflərə cəbrdən dərs deyirdim. Şagirdlərimin içində "olya"ların bəziləri artıq nimfətlik⁴ dövrünə qədəm qoymuşdular. Mən yaraşlıq olmasam da, çirkin də deyildim, səliqəli geyinirdim, XS-lə ətilənib sinifə girirdim. Seriallara baxan, erotik jurnallar oxuyan, bəzənsə bloklarda öz sinif yoldaşları ilə öpüşən bu nimfətliklərin bəziləri mənə söz atmaqlarından qalmırdılar.

Səkkizinci sinifdə oxuyan Alyona isə bir dəfə dərsin ortasında elə uşaqların yanında mənə gülə-gülə de-

⁴ Nimfətlik cinsi inkişaf dövrünə qədəm qoyan seksual əlaqələrə meyilli olan qızlara deyilir. V.Nabokovun "Lolita" əsərinin qəhrəmanını misal göstərmək olar.

di: "Ali Mucaeviç, prixodite ko mne noçğö, doma u nac nikoqo ne budet, uverəö vac." ("Gecə mənim yanına gələn, sizi inandırırım evimizdə heç kəs olmaya-caq".) Uşaqlar gülüşməyə başladılar, mənə dilim topuq çala-çala "Kak tebe ne ctidno?! Kak ti moceşğ qovoritğ takie vehi na uroke?" ("Utanmırsan?! Dərsdə belə şey demək olar!") – guya bunu danladım. Uşaqlarsa pıqqapıq gülüşdülər. Alyonanın şıltaqcasına dedi-yi sözlər huşumu az qala almışdı, bir müddət bu sözlərin təsiri altındaydım. Həmin sinfə girəndə o qızı görüb həyacanlandığımdan tez-tez udqunurdum...

* * *

Bir dəfə də bazar günlərinin birində səhər, bu dəfə ona qalmış telefon zənginə oyandım:

Günorta Bakı restoranında görüşmək lazımdı, təcili bir məsələ var, – dostum sakit səsle desə də sə-sindəki yüngül titrəyişi o dəqiqə hiss etdim.

– Nə təcili iş?! – həyacanla soruşdum, amma restoran sözündən anladım ki, "təcili iş" ölüm-itim, davə-qəzayla bağlı olan məsələ deyil. – Kankret de, nə təcili işdi elə?

– Gələrsən deyərəm, – dəstəyi yerindən asdı.

Restoranda dostumu diltor gördüm... Ağzını açmamış fəhmlə başa düşdüm ki, yenə də qarnının ağrısı Oleçka olacaq. Ürəyini boşaltmağa başladı, anladım ki, məni ora çağırmaqda məqsədi dərini söyləyib yüngülləşmək, həm də məndən məsləhət almaqdı. Məlum oldu ki, iki gün imiş Lyoşadan xəbər-ətər yoxuymuş. Sadıx üçüncü gün evlərinə zəng edir, telefonu Olya götürür, salam-kəlamdan sonra deyir ki, atası xəstəxanadadı, kor bağırsağını kəsib atıblar. Nədənə Olyanın soyuq tonda danışması dotumun xoşuna gəlməyibmiş.

Qisası, dostum qorxuya düşmüşdü, ona elə gəlmişdi ki, Oleçka onun ürəyindəkiləri oxuyub, niyyətini, gələcək planlarını bilib, telefonda soyuq danışmaqla bir növ işarə vurub ki, məndən ümidini üz, məni ürəyindən, xəyalından sil getsin. Həm də Sadıx umurdu ki, mən bəlkə bu dəfə ona ürək-dirək verəcəm, deyəcəm ki, əşi fikir vermə, yaqın atasına görə kefi olmuyub, sonra zəng edərsən, bayramların birində qıza hədiyyə alarsan-filan. Bu dəfə mən onun ümid çırağını alovlandırıdım. Dedim ki, ola bilsin, Oleçka soyuq danışmaqla əksinə elə sənəin soyuqluğuna işarə vurub, yəni haralardasan, niyə zəng etmirsən, gəlmirsən, maraqlanmırsan, ancaq atam işə çıxmıyanda zəng edirsən. Düzü, iki aydan çox idi onlara qonaq getmirdik, üstəlik, dostum özü etiraf etdi ki, bir aydan çoxdu onlara, evə zəng etmir.

Dostumun gözləri parıldadı, "Doğrudan?" – soruşdu. "Yüz faiz deyə bilmərəm, çünki adam ürəyi oxuyan deyiləm, ama bu mümkündür, üstəlik nəzərə

al ki, Olya yeniyetmədi, bu yaşda olan qızlar keçid dövürünü yaşıyırlar, çox həssas olurlar," – dedim. Sakitləşdi.

* * *

Diplomumu alan kimi Bakıya qayıtdım. Sadıx işiylə bağlı Moskvada qaldı. Bakıya gələndə restoranda görüşüb keçmiş xatirələri yada salırdıq. Dedi-yinə görə üç ildən çox idi Lyoşagillə əlaqəni tam itirmişdi.

– ...Kak na zlo, Lyoşa şirkətimdən çıxhaçıxdə mən ürəyimlə bağlı bir aylıq Almaniyaya müalicəyə gedəsi oldum. Berlindən qayıdanda da bir müddət başım şirkətin işlərinə qarışdı. Evlərinə zəng elədim, götürən olmadı. Getdim evlərinə, başqa adamlar köçmüşdü ora. Tərslikdən işə düzəldiyi zavodun da adı yadımdan çıxmışdı, heç olmasa adresi öyrənib gedib tapmaq olardı, – dostum yana-yana heyfslənirdi. (Onda mobil telefon hələ təzə-təzə satışa çıxırdı). – Olyanı da bilmədim nə oldu, kimə qismət oldu.

– Əcəb oldu, – deyib göz vurdum.

Sadıx əlini yelləyib nırç elədi, – yəni dediyin heç vecimə də deyil...

İllər keçdi, Lyoşa, Nataşa, qızları yavaş-yavaş yadımızdan çıxdı. İnterneti öyrənəndən sonra yandex.ru, rambler.ru saytlarında Olya Beryozkina yazıb axtarsam da tapa bilmirdim. Nəhayət, odnoklassniki.ru çıxanda orda özümə ünvan açıb artıq iyirmi dörd yaşa girmiş Olyanı asanlıqla tapdım. Demək olar ki, İrina Alfeyorova olmuşdu, ağzımın suyu axa-axa səhifəsindəki iyirmi doqquz şəkilin hamısına baxdım. Rusiyada müxtəlif illərdə gözəllik, model müsabiqələrində yay, qış geyimlərində (yarımçılpaq Qar Qızı daxil olmaqla), çimərlik paltarlarında, cürbəcür rəngli penualarlardaydı. Şəkillərin hamısında (bütün rus qızları kimi) gülürdü, – bir sözlə, Oleçka həyatından razı idi.

Diqqətimi Antalyada çəkdiyi üç şəkil çəkdi. Birincidə Oleçka saçının sarınlığına görə ruslara, xoxollara, qalın bıqına, bir də burun formasına görə bizimkilərə oxşayan cavan oğlanın qucağında oturmuşdu, gülürdü. ("Axırda səni elə yenə bizimki bişirdi," – mexaniki fikirləşdim). O biri şəkildə (həmin oğlanla) Olya, deyəsən, gecə klubunda lap qısa dondaydı, sinəsini qabağa vermişdi, hər ikisi dodaqlarını öpüş üçün bir-birinə yaxınlaşdırmışdı. Üçüncü şəkildə sevgililər gecə palma ağacının altında dayanıb ay işığında busə dadırdılar. Hər şəkilin altında isə With my dear friend Arsen Manucharyan ("Əziz dostum Arsen Manuçaryanla") yazılmışdı...

fevral-mart 2011, Bakı

İbrahim SEL

VİTOŞUN HOBBİSİ

(Anormal sözlük)

*səbrimiz böyük, amma hallar qarışıq,
qabarmalar, çəkilmələr gözlərində.
sən yürü, canım, mən yorulmuşam artıq,
məni də söylərsən varlığın yerlərdə.*

E. Başkeçid

QISA QAPANMA– getdi...

SEL– üfüqi və şaquli xətlərin kəsişdiyi nöqtədə mən "EL" sözünü yerləşdirirəm. Horizontal üzrə mərkəzdən sağda "SEL"dir, solda isə "YEL"; vertikal boyunca mərkəzdən yuxarıda "TEL" dayanıb, aşağıda– "BEL". Bununla da sözün kifayət qədər aydın vizual görüntüyə malik etimoloji xəritəsi cızılır. Torpaq, gil, lil qarışıq gur, coşqun, iti, azman su axını "SEL" adlanır: çoxluq, birlik, nəhəng qüvvə təmsilçisidir.

HOBBİ– meyl, maraq, həvəs cəmiyyətdə tutduğu mövqedən, vəzifədən asılı olmayaraq hər bir insana xas olan xüsusiyyətdir. Hərənin öz maraq dairəsi, yəni hobbisi olur, kimsə müxtəlif növ markalar, dəmir və ya kağız pullar, kibrit qutusu, silah, açıqca toplamağı xoşlayır, başqa birisi rəsm əsərləri, kitablar yığır. Bəzilərinin hobbisi müxtəlif növ quşlar saxlamaq, digərlərininki avtoşluq etmək, başqalarının telekanalları seyr etməkdir. Saatlarla internetdə "qurdalanmaq", kaset və disk toplamaq, musiqiyə qulaq asmaq, ova getmək, qəzet oxumaq, idmanla məşğul olmaq, hətta qumar oynamaq kimi hobbilər də mövcuddur. Həqiqətən də, zəatən də, doğrudan da– deməyim budur ki,– ən yaxşı hobbii fikirlər kolleksiyasıdır mənə.

OCAQ– (çox güman ki, Azad Yazarlar Ocağı nəzərdə tutulur– SEL) həmişə insanları ətrafına toplayıb. Söz elə od qədər qədimdir və sözün ocağı lap başlanğıcdan yanıb. Amma bütün başqa ocaqlar bir müddət yanandan sonra sozalıb sönsə də, sözün ocağına nə yağışlar, nə küləklər, nə sel kimi axıb keçən zamanlar təsir edə bilib; bir dəfə çatlamış söz ocağı yüzillər, minillər boyu alovlanıb ürəklərə, düşüncələrə hərarət yayıb. (Danışır ki, Li ilə ayrılıqdan sonra tamamilə tənha qalan Nitsşe gecələr dağlara qalxar, böyük ocaq qalayır və onun yanmasına tamaşa edərmiş).

ZÜLMƏT– gecələr də gəlir, adamın içində də olur.

Adətən heç nə anlamayan adamların içində məskunlaşır, ona görə də belələrinə heç bir söz təsir eləmir, nə qədər desən də, çevirib qabağına qoysan da.

TOXUM– xırdaca dəndi ki, ondan daha böyük bitkilər cücərir, buna baxmayaraq bu xırdaca toxum iri məhsuldan, bəhərdən daha üstündü, daha gözəldi, çünki toxumun böyümək, artmaq, inkişaf etmək ehtimalı var, bəhərinə gələcəyi yalnız solub-ölməkdə, ən yaxşı halda yeyilməkdə. Məncə elə bütün dünya bu cür toxumdan yaranıb, asta-ast.

NƏSİL– bizim ki hələ də burdayıq, sağ və salamatıq, elələri də var ki bizdən qabaq da burda olublar, ona görə bizim elədiklərimizin çoxunu bəyənirlər, yüz dənə quş qoysalar da... irəli!

YAŞAM– mənə, çay tərsə üzməkdir, axışıyla apardığı ölümlər olub həmişə.

ÜMİD– düşünürsən ki sınımış budağın əvəzinə yenisi göyərər, yaxud itmiş itkinin əvəzinə bir ayrısı peyda olacaq, ya da ki səni qanmayan bu zırramaların içindən qurtulub fərli adamların mühitinə düşəcəksən, səni başa düşəcəklər, qədrini biləcəklər haçansa.

SƏBR– dözürsən sənin arxanda törədilən bütün əyri işlərə, ta o vaxtadan ki ya sənin səbrin daşıb onları vəhşi kimi parçalayacaq, ya da onlar birləşib sənin üstünə töküləcəkdir.

TƏNHALIQ– o vaxt yaranır ki, ətrafında adam dolu olsa da, heç kəs səni başa düşmür, elə bil ki ərəbsən, ya da ki cinli.

YIXILIR– adətən uşaqlar, heyvanlar, külək bərk əsəndə ağaclar da. Səmaya atdığınız şeylər də yerə yığılır təzədən, çünki sizin zir-zibiliniz səmaya gerek deyil.

QAR QAR– Azərbaycan poeziya bağçasında qarğalar oxuyurlar. Qara quşlardı, eybəcərdir, ziyankardır, oğrudurlar, iyrəncdir, hələ üstəlik arsız-arsız hamıdan da çox yaşayırlar.

YAR YAR– Az TV-dəki müğənnilər səhərdən axşama kimi oxuyurlar. Bu ölkədəki televizorları da nə vaxt açırsan, yekə əndamlı qadınlar oxuyub oynayır. Onlar hər dəfə Yar yar sızıldayanda mən həmin mahnını özümçün başqa cür zümzümə edirəm. Deyim necə? Qulağını bəri götür...

SÖYÜŞ– sən ona elə-belə baxma; hər şey söyüşlə başlayıb, söyüşlə də bitəcək. Daş atmaq əvəzinə söyüş söyən

insan sivilizasiyaya başlanğıc qoyub.

AĞIZ– başın ön hissəsində yerləşir, ora yemək dürtülər, su tökürlər, bundan başqa onun vasitəsilə həm də öpüşürlər. Ən əsası isə odur onun içindən danışrsan, əlbəttə ki əgər deməyə sözün varsa.

ŞADLIQ– sevinirsən ki bu gecə ürəyin dayanmayıb, halbuki istəsəydi dayanardı, hər şey öz yerində durub, quşlar uçur, milçəklər vızıldayır məmləkətdə güllər çiçək açır.

OXUCU RƏYİ– hər dəfə kimsə mənə xoş sözlər yazanda, valeh olduğunu bildirəndə içimdə qərribə bir hissə yaranır: sanki bütün həyatım boyu aldatmışam.

GÖZƏLLİK– bomba şeydi, ona görə ki xoşbəxtlik onunla bağlıdır. Tanrım nədənsə görünüşcə gözəl adamlara görünüşcə eybəcərlərdən daha çox qazandırır. De ki ey toxum, yaşamağın dadını bilmək istəyirsənsə, gözəl və yekəpər doğul bu dünyada güclülərə skidka var, gözəllərə təzim. Eşitməmisiz, gözəl sevimlidir, cəllad da olsa?! Rəfiq müəllim deyirdi ki, zahiri gözəllik sozaldıqca, həyat perspektivləri görünməz olur.

QISA QAPANMA– getdi...

EYBƏCƏR– amma bir məsələ də var ki əgər mövcudursa, deməli buna da bir səbəb var, kiməsə, nəyəyə lazımdır. Yaxud ona görə mövcuddur ki, biz anlayaq: hər şey gözəl ola bilməz, gözəllikdən xaric məxluqların da yaşamağa haqqı var.

SİYASƏT– ondan qaçmaq mümkün deyil, nə qədər uzaq olsan da, nala-mıxa vursan da, əvvəl-axır gəlib başının üstünü kəsdirəcək, vətəndaş.

VƏTƏNDAŞ– deyir ki bizimkilər vətən daşı olmaqla vətəndaşlığı dəyişik salıblar nəyə.

TİKİNTİ– vannadı, o mənada ki çirkin pullar orda yuyulur.

SENZURA– insan sağlamlığı üçün təhlükəlidir. O gün bir jurnalistin də boynuna kubik bağlayıb böyük gölə atdılar, heç kəs də bu barədə yazmadı və o gedib çıxdı kefli yosunların yanına. Psixoterapevt isə mənə məsləhət görür ki yazım, çünki kağız üzərindəki mətn xilas edə bilir... Məgər bu sözləri kimsə başqası deyə bilməz?..

QUL– etiraf edək ki, biz qulluğa və quldarlığa hazır və meylliyik. Xalqımızın ən yaxşı arzusu "Qul sahibi ol"dur və ən yaxın adamına ehtiramı Qulluqdur. Qulluq sözünün də kökündə qul durur, çox eybəcər alınır; idarə, müəssisə işçiləri deyəndə ki "qulluqçu"yam, adamın gözü-nün qabağına quldarlıq quruluşu gəlir.

MƏMUR– deyilən, əmi balası, omba gəmirən qurd sürüsüdür (Babalıq).

UŞAQ– o da insandır, balacasından, zəifdir, elə bir ağı da yoxdu, gələcəkdə ağıllanacağı isə sual altındadır, bunu bircə allah bilir. Amma hər halda indidən gördüklərini yadında saxlamağı bacarır.

YARI– birinə sağ, birinə sol tayı deyirik, ya da ki əvvəl və sonra. Hara burursan, yaxandan əl çəkmir sağ və sol ideyalar, halbuki tən baxanda bizdə hər ikisi eyni şeydir sadəcə.

HƏQİQƏT– mən bir şeyi hesab edirəm, başqası ayrı şeyi və hər ikimiz də özümüzü haqlı sayırıq. Üçüncü bir şəxs gəlib bizi mühakimə də edə bilər, əlbəttə əgər buna ağıl çatsa. Elə vaxt da olur ki, həqiqətin özü yoxdu, am-

ma onu əvəz edən hansısa başqa qüvvə var, elə də olur ki ümumiyyətlə, heç nə aydın deyil, bu halda hərə bir cür iztirab çəkir.

PROPOQANDA– həqiqətdən daha güclü olur, kağızları da var– qəzetlər.

KEŞİK KÖPƏKLƏRİ– deyəsən Amerikada jurnalistləri belə adlandırırlar.

MÜBARİZƏ– bu gün də var, yarın da... Amma təəsüf ki məmnuniyyətlə yola salmaq istədiyim əclafı o dünyaya köçürə bilməyəcəyəm, yəqin ki bəlkə onlar üstümə bir adam salıb mənim özümü ora yolladılar... Həyat elə bir bütöv şeydir ki, onu yalnız ölüm sındıra bilər.

YANGİN– odur ki lazımlı bir şey od tutub yanır, ya paxıllıqdan, ya da təsadüfdən. Çox vaxt ildırım da vurub yandırır bəzi şeyi. Adamı da vurur məsəlçün.

BATIN– zahirdən onunla fərqlənir ki, ilk baxışdan onu görmək olmur, gərək açmağa cəhd edəsən, amma elə vaxt da olur ki bu zəhrimar heç cür açılmaz ki açılmaz, çünki açılmaq istəmir.

XOŞBƏXT– o şəxsdir ki, sürətlə dəyişə bilər; bunlar hamısı bir anda baş verir, baxmayaraq ki iki dəqiqə əvvəl kədər və bədbinlik vardı.

ƏLLƏR– onların köməyi ilə iş görürsən, hədələyirsən, yumruqlayırsan, yazırsan (birini də bilirəm, amma onu açmıram), ən gözəli isə budur ki bu bədən üzvü heyvanlarda mövcud deyil.

GÜZGÜ– bircə fərqi odur ki sağ əlin sol ələ çevrilir orda, sol əlinsə sağ kimi görünür.

QEYBƏTCİL– o adamdır ki bütün günü səninlə çənə döyməyə bəhanə axtarır, çünki səndən başqa heç kim onu yaxına buraxmır, xasiyyətinə bələddir, səninsə boş laqırtı vurmağa heç həvəsin də yoxdu (nə də vaxtın). Birincisi ona görə ki onsuz da ona heç bir söz kar eləmir; ikincisi də ki öz-özünə tənha qalmaq, müəyyən şeyləri düşünmək istəyirsən.

FİKİRLƏŞİR– o adam ki ona nəyə aydın deyil, nəyə başa düşmür, amma başa düşməkdən ötrü bağı çatlayır.

SUAL– verir bir adam ki həyatda nə iləsə maraqlanır, deyir bilməmək ayıb deyil, soruşmamaq ayıbdır; əgər hamı hər şeyi bilsəydi, dünyada heç nə qalmazdı ki. Yeri gəlmişkən, tanrının adlarından biri də budur.

HƏYƏCAN– yaranır o vaxt ki bir şeyi düşünürsən, amma tamam başqa bir şey danışrsan, nəhayətdə də məlum olur ki nəticə sən istədiyini kimi yox, tamam ayrı cür alınıb. Bu da tərslikdən bizim dilin imkanları sırasındandır.

QISA QAPANMA– getdi...

GƏLİR– mən çox həzin və şən nəğmələr qoşmuşam, amma onların hamısı bu cür səslənir: gəlir, gəlir, gəlir... Zarafat o yana, "adam başına düşən gəlir" ifadəsini mən də heç cür anlaya bilmirəm. Qazanc, mənfəət, de görüm, adamın başınanı düşür azərbaycan dilində?

OXUYURSAN– mənə deyirlər. Əcəb hövsələn var, nə yaman çox oxuyursan, gözlərin kor olar, başın xarab və s. və i. Hobbim deyil, yox; əl-həzər əgər bir qayda, kiməsə örnək göstərmək istəyirəm,– bu da deyil; mən sadəcə bu dünyada yaşayıram... Yaşayıramsa, onunla nəfəs alıram. Ruhuma yaxın nəyə axtarıram... Başqa cür olurmu? Mə-

nim anladığım budur; yazılmışsa əgər, oxumaq lazımdır, oxumaq üçün yazılmışdır. Odur ki oxumaq, oxumaq və yenə də...

YARADILANLAR– bütün bunlar ətrafımızı bürüyüb, ona görə də gözəndə gərək diqqət verəsən ki nəyisə tapdalanmayasan, əzməyəsən, sındırmayasan, çünki bütün bunlar ona görə yaradılmayıb ki tapdalayıb əzəsən, ona görə yaradılıb ki adam kimi istifadə edəsən, baxıb həzz aparasan, ruhun dincəlsin qisası.

MÜSTƏQİLLİK– deyir ki intellektual qabiliyyəti 160 xal olan insanlar intellektual qabiliyyəti 100 xal olan insanların tabeliyində işləməlidir. Ən məsul vəzifələrdə məhdud bilik çərçivəsindən kənara çıxmayan kadrlar yerləşdirilib və onlar da məhdud çərçivəyə sığmayan insanların qəniminə çevriləblər. Səni təbrik edirəm, bizdə artıq savadlılar işə götürülmür.

GİZİR– uşaqlıqda elə bilirdim ki, şahların sarayında vəzirdən sonra ikinci adamdır. Sən demə, ən qaragünlü hərbiçiyə deyilirmiş.

PAZ– top komandiri olduğum əsgərlikdə anladım ki, cəbhə xəttindən həm biz, həm də onlar tərəfdə duranlar allahların içərsində yalnız birindən daha çox qorxurlar–bəli, onun adı PAZdır.

SIRAYA– düzülür əsgərlər, durnalar, ömrün illəri, ona görə yox ki özləri belə istəyirlər, yox, sadəcə qayda-qanunu pozmaqdan qorxurlar.

RÜTBƏ– sənin adının yanında yazılır ki hamı ömrün boyu sənin nəyə doğru can atdığından xəbərdar olsun.

KÖTÜK– deyəndə yalnız ağac kəsiyi nəzərdə tutulmur, belə adamlar da var, yekəpər, möhkəm bədənlı, qanmaz və qurğuşun kimi ağır, lopabığ. Heç cür yerindən təpətmək olmur ki itələyib haqqın yoluna salasan.

MƏSLƏHƏT– verirəm o adamlara ki xətiirlərini istəyirəm, düz yola yönəldirəm, amma xeyri olmur, gedib yenə öz bildiklərini edirlər. Asmır asmasın– gərək bizim kimi başı ağrıya, ondan sonra hər şeyi başa düş.

MUGAM– məlum oldu– mağmın ölkələrin kədəridir. Son zamanlar yaman miğmıqalı forma alıb.

KAŞALOTLAR– 265 desibelə qədər tezlikdə səslər çıxaraq müəyyən məsafədən öz ovlarını iflic edirlər.

TOY– tamadanın işarəsindən sonra şair şeirini bitirib yerində oturur, camaatın başı yeməyə qarışdığından ona heç əl çalan da olmur. Əvvəl kələfur deyilən qaynadılmış, sümüklü, ilikli, şintırlı ət tikələri gəlir. Elə ki bunu yeyib qurtardılar, dahıya lülə və tikə stola düzülür, anıca da yox olur. Hər halda bu millətin ət tələbatını ödəyir. Yemək-ichmək qurtarandan sonra camaatın çoxu məclisin başında oturmuş kassirə tərəf yönəlir, adlarını və atdığı pulların miqdarını yazdırır, təşəkkür edirlər, sonra da toyu tərk edirlər. Bununla da intizar bitir, indi artıq bilinir ki nə qədər pul yığılıb.

ƏT MƏHSULLARI– tez-tez rast gəldiyimiz haldır: görürsən ahıl bir şair yenə sevgi və əsasən, dağ haqda, ya da babasının bioqrafiyasını yazmaqdadır. Sanki bu, bir maraq kəsb edəcəkmış kimi. Ta binayi-qədimdən isə məlumdur ki, ilham pərisini çağırmaqda deyil, tutub onu boğzlamasan, əsər doğulmaz.

BİŞİRİR– adətən oğlanlar qızların, yaxud şeytan iradəsiz adamın, ya da rəhbər öz gurultulu nitqləriylə, möh-

təşəm görkəmiylə xalqın başını bişirir, lakin sonra duman uçub gedir, heç nəsiz qalırsan.

NAĞAYIRMALI– həmişə aktual Azərbaycan sualıdır.

KEÇİD DÖVRÜ– bu dövrün nə vaxt bitəcəyini iqtisadçılar hələ bilmir.

DİNLƏMƏK– səmimiyyətlə qulaq asdığını göstərmək üçün gərək hərdənbir təəccüblənəsən həmsöhbətin üçün; məsələn, "Pah atounan!" deyəsən– bu ifadəni atalarımız sırf belə məqamlar üçün quraşdırıblar.

YAZIRAM– ona görə ki, qiyamət günü (əgər varsa) hər birimizdən soruşulanda, ey Adəm oğlu, sən harada idin– xeyrinmi, yoxsa şərinmi yanında, cavab verim; mən yazırdım, sizin zir-zibillərə qarışmırdım.

ÜSLUB – şərhə ehtiyatlı olun, onlar hərdən ildırım kimi olurlar– gurultusu olur, alovu olmur.

ARTIQ – çox olmasına baxmayaraq, üstünə bir az da əlavə edəndə alınır, hərçənd ki kənarlarından axıb tökülür yerə.

QƏLƏM– yazıcının aləti yox, bədəninin bir üzvüdür (Səhv etmirəmsə, Kafka deyib, ya da ki Aqşın).

SÜZ– bundan böyük həzz yoxdur, yaşasın lənətlənmiş şərab! Binayi-qədimdən insanlar bu dünyaya sərxoş gəlir, ayılanda da gec olur, ayılanda özümüzü alovlar içərisində yanan, ya da mələklər tərəfindən sərinlədilər görürük... Böyük kontrastdır, deyilmi? Hə, onda süz!.. Eşitmisən yaqın, "Cənnətdə şərab şələlələri görəcəksiniz". Və yaxud İsa Məsihin suyu şərabə döndərməsi... Bilirsən spirti ilk dəfə müsəlman ərəblər tapıb? Bəs "mey" sözünə gecə-gündüz qafiyə qoşan şərq ədəbiyyatı necə? Aman allah, onlar necə müsəlman idilər! Bəlkə ən təmiz adam Ömər Xəyyamdır? Ya elə Kefli İskəndərin özü? Nə bil-mək olar...

SAXLANILIR – nəse haradasa, məsələcün, fikir başında saxlanılır, əlbəttə əgər fikirləşirsənsə. Yaxud ütülü köynəyini şafda saxlayırsan ki dostunun toyuna geyinəsən. Xristianlar çaxırı çəlləkdə saxlayırlar– balalarının toyuna (bizə isə olmaz). Ya da ki kitabdakı yazılar.

SƏADƏT– odur ki sevincdən ürəyin çırpınır, çünki hər şey istədiyin kimi olub. Yaxud heç gözləmədiyin halda arzuladığın bir hadisə baş verib. Kimisiyçün səadət çoxlu puldadı, kimisiyçün araqda, kimisiyçün maraqlı söhbətdə, yaxud övladlarda, əlbəttə, əgər sağlamdırlarsa. Ən böyük səadət mənə odur ki hər şey öz yerində olsun– torpaqda, ağacda, süfrədə, həyətdə, şəkildə, bir də özümü xoşbəxt hiss edirəm mənə özüm istədiyim kimi düşünmək imkanı veriləndə.

QISA QAPANMA– getdi...

RƏSM– özü də gözəldir, çox da böyük deyil, şaqulidir, yataq otağı üçündür, ev günəşin qürub vaxtı təyin olunub, yuxarı pəncərənin qarşısında xalat geyinmiş bir debil dayanıb, çəpərə narıncı rəngli qutu vurulub, əks tərəfdəki aşağı pəncərədə gənc qadın silueti görünür. Bomba şeydi. Rəsm də gözəldir!– deyirəm, eşidirsənmi? Yuxarıdakı mən, aşağıdakı sən. Bu isə bizim poçt qutumuzdur! Yaxşı, düşünürəm, qoy həmişə bahar olsun. Deyirəm qış gəlib. Bəlkə özümə örtüklü kurtka alım? Yoxsa kepka yaxşıdır, hə?

YAXŞI– mən getdim.

R.Qaraca:

ALATORANDA YAZILANLAR

Hardasan? Cavab ver, SULİKO!

Uşaqlıq çağlarımda, evimizdəki kitabları arasında Akaki Seretelinin bir hekayələr toplusu olduğunu və bu kitabı oxuduğumu xatırlayıram. Buna görə də gürcü ədəbiyyatından, uzun illər boyu, tanıdığım tək yazar Akaki Sereteli olub. Məşhur "Suliko" mahnısının sözlərinin Akaki Sereteliyə aid olduğunu isə təzəcə öyrənmişəm – (Sevgilimin məzarını axtarıram/Ürəyim kədərlə dolub/Sevgisiz yaşamaq əzablıdır/Hardasan? Cavab ver, Suliko). Bu mənim üçün tapıntı kimidir – lap çoxdan tanıdığım, hətta gürcü əzbər bildiyim şeir və bu şeirin yazarı uzun illər xəyalımda biri-birindən xəbərsiz yol gələrək, bu günlərdə, Tiflisdə, təsadüfə baxın, Akakinin məzarı başında nəhayət qovuşdular.

Tiflisdə, yüksək dağ yamacında Mama-Daviti adlanan bir kilsə var. Gürcü dilində Mtasminde adlanır, "müqəddəs dağ" deməkdir. Görkəmli gürcü yazıçıları, artistləri, alimləri və ictimai xadimləri burada basdırılıb, bizdəki Fəxri Xiyaban kimi bir yerdir. Cəmi 42 məzar var və bizdən fərqli olaraq təsadüfə məzarların nisbəti azdır. Məzarlıq David Ata kilsəsinin ətrafında yerləşir, 1929-cu ildən rəsmi olaraq fəaliyyət göstərir. Burada dəfn olunan ilk insan rus yazıçısı Aleksandr Qriboyedov (1795-1829) olub, Tehrandə qətlə yetirildikdən sonra cənəzəsi Tiflisə gətirilib və burada torpağa tapşırılıb. Daha sonra arvadı Nino Çavçavadze (1812-1857) də burada dəfn edilib.

Gürcü Panteonunda dolaşaraq məzarların qarşı-

sında bir anlıq ayaq saxlayır, gürcüstanlı yoldaşım orada yatan şəxslər haqqında qısaca danışır. Məsələn, Stalinin anası Yekaterina Qeladzenin (1858-1937) məzarının burada olduğunu öyrənirəm. Maraqlı şəxsiyyətlərdən biri Evktime Takaişvilidir (1840-1953). 1920-ci ildə Gürcüstan respublikası ruslar tərəfindən ilhaq edildiyi ərəfədə, Evktime dövlət xəzinəsində olan bütün cəvafıratı xaricə qaçırır. Mühacirətdə yaşadığı illər ərzində ac qaldığı günlər olur, ancaq gürcü xalqına aid olan bu sərvətdən bir altın belə xərcəlmir. Ömrünün sonlarında bu xəzinəni yenidən Gürcüstan dövlətinə qaytarır. Son illərini ev dustağı kimi yaşayır. Evktimeyin adı gənc gürcülər üçün qürur qaynağıdır.

Akaki Seretelinin məzarı kilsə bağçasının kənar bir guşəsindədir. Burada, dünyanı gəzsən çox nadir rast gələcəyin bir mənzərə ilə qarşılaşıram. Böyük gürcü şairi Akaki Seretelinin (1840-1915) məzarı yanında gənc bir qadın oturub, başını mərmərə söykəyərək xəyalə dalıb. Akaki Sereteli öz şeirlərində məzarı üstündə ağlayacaq qara paltarlı bir qadına ümid bəslədiyini yazıb – bunu sonradan öyrənirəm, – ancaq bu qara paltarlı qadın ölümündən az qala 100 il sonra da onun məzarı başındadır. Məncə bu qeyri-adi hadisədir. Romantik arzularla yaşayan bir şair üçün bundan böyük nə mükafat ola bilər?

Qadından izn alıb onun fotosunu çəkirəm. Artıq onu xəyalından ayırmışam. Ayağa qalxıb getməyə hazırlaşır. Onu söhbətə tuturam. Adı Şorenadır. İbtidai sinif müəllimidir. Akaki Sereteli onun ən çox sevdiyi şairdir. Şorena həyatda əsl sevginin olduğuna inanır, "sevginin varlığına inanmaq lazımdır, o zaman o həqiqətən də gələcək..." deyir.

Müqəddəs David məzarlığını ziyarət edəndən sonra gürcülərin yüksək ideallarla yaşayan bir xalq olduğuna inanmağa başladım. Sonrakı günlərdə Tiflis şəhəri və buradakı insanlar mənə çox poetik görünməyə başladılar. Sanki şəriyyətlə dolu bir aləmə düşmüşdüm. Rustaveli küçəsindəki Akakinin heykəli qarşısında durub düşünürəm: "Eh, Akaki, axı mən də şairəm. Görəsən 100 ildən sonra mənim məzarım başında qara paltarlı bir qadın ağlayacaqmı? Bilirəm, ağlamayacaq. Çünki mən şəriyyətdə inamını itirmiş bir xalqın şairiyəm."

GƏLƏCƏYƏ İNANMA 27 sentyabr 2011

addımlamaqdan ötrü

ANS-də yayınlanan "Cümə Sevinc Osmanqızı ilə" verlişinin ötən (10.02.2012) buraxılışında görkəmli tarixçi, Ziyalılar Forumunun aparıcı simalarından biri, professor Cəmil Həsəninin sadəcə bir cümləsi üzərinə öz düşüncələrimi burada yazıram. Tarixin saxtalaşdırılmasından söhbət gedərkən Sevinc xanımın çox cəsarətli – "37-ci illərdə repressiya olunanlar haqqında donos yazanların adları hələ də açıqlanmır, çünki onların övladları indi çox yüksək vəzifələrdədir" – fikrinə cavab olaraq Cəmil müəllimin söylədiklərini yaddaşıma arxalanaraq burada yazıram, sözbəsöz doğru olmaya bilər, ancaq fikrin məğizi belə idi: "O dövrdə donos yazanları günahlandırmaq lazım deyil, çünki sistem özü naqis idi, hətta repressiya olunanlar özləri-özləri haqqında onlar haqqında donos yazanlardan daha kəskin şeylər yazırdılar. Günahkar insanlar deyil, o dövrdə mövcud olan siyasi sistem idi".

Cəmil müəllimin efirdə ifadə etdiyi fikirlərin məntiqi ardıcılığı bundan ibarət idi. Professor sadəcə bir həqiqəti dilə gətirmişdi və mən də onun bu fikirləri ilə tamamilən razıyam; həqiqətən günah sistemdə axtarılmalı və öz yoldaşları, cığırdaşları haqqında donos yazanlar, onların Sibirə və ya Nargin adasına göndərilməsinə vəsilə olanlar təqsirləndirilməməlidirlər. Çünki dövr o cürə idi və indiki nisbətən demokratik şəraitdə kimsə onların yerinə olsaydı başqa cür hərəkət edərdi deyərsə əslə səmimi görsənmez.

Məncə bu mükəllimədə qəbahətli olan və nədən-sə Cəmil müəllimin dilə gətirmək istəmədiyi, bəlkə də bəsirətsiz qaldığı başqa bir məqam var. İllərdir özünü 60-cı illər ədəbi nəslinin könüllü vəkiliyə çevirən, müstəqillik dövründə yetişən yeni nəsil yazarları haqsız çıxaran, onların "60-cı illər ədəbi nəslinə qarşı hücumlarından narahat olduğunu" bildirən və "bu adamların günahı nədir ki, ataları yazıçı olub" deyən çox qiymətli bu alimimizin son dərəcə prinsipial bir nöqtəyə diqqət etməsini arzu edərdim.

Şübhəsiz donoslar yazılıb, satqınlıqlar edilib, kimlərsə öz həyatlarını qurtarmaq bahasına kimlərsə həyatını güdaza verib, kimlərsə güllə yeyib, kimlərsə güllər içində bəslənib... Ki bütün bunların təkcə bir adı var: Cinayət! Bir anlığa dağılan, məhv olan o ailələrin, nəsillərin taleyini gözlər önündə canlandırmağa çalışaq. Özü də tarix elmindən agah olanlar bunu daha yaxşı bacararlar. Başqalarını demirəm, təkcə Cavidin ölümündən sonra həmin do-

nos yazanlar ədəbi yaradıcılığa davam etməkdən ötrü öz ruhlarını son damlasına qədər İblisə satmış olmalıydılar. Axı, kimdə olmasa da yazıçıda və elm adamında vicdan faktoru bütün baxış bucaqlarının önündə olmalıdır. Öldürülən, nəslə kəsələn o insanların ruhu qarşısında biz sorğu-sualsız qala bilərikmi? Necə edək ki, haqq öz yerini tapsın, Müşviqlərin gor əzabına son qoyulsun?

Nə qədər ağır da olsa, zaman o cürə idi deyib bütün bunların üstündən keçək. Nolar, adam donos da yazır, işverənlik də edər, üzə də durar... Sistem o cürə olanda hər şey də bu cürə olar. Lakin...

Qəbahətli olan odur ki, keçmişdə baş vermiş həmin o pislərə görə həmin o donos yazanların davamçıları öz pis əməllərini hələ də davam etdirirlər, atalarının əməlləri indi onların yaşam kredosuna çevrilib, keçmişdə baş verənlərdən əsla peşiman deyillər və o cinayətləri etiraf etmək haqqında heç düşünmürlər. İnsan öz pis əməlini etiraf etmirsə o əməli təkrar edəcək deməkdir. Sadəcə "dövr o cür idi, biz o cinayətlərin baş verdiyini etiraf edirik və buna bənzər şeylərin təkrar olmayacağına söz veririk" desələr bununla da məsələ həll olunub gedəcək. Ancaq bunu etmirlər, artıq "sistem bu cürədir" deyərək öz yaramaz əməllərinə haqq qazandıran böyük bir kütlə var qarşımızda və onların da Cəmil müəllim kimi havadarları var.

Xatırladıram ki, tarixi hadisələrə görə üzr istəmək və günahları etiraf etmənin siyasi praktikada çoxlu nüsxələri vardır. Amerika hakimiyyətinin hindulardan, almanların nasist cinayətlərinə və Holokosta görə dünya ictimaiyyətindən və yəhudilərdən üzr istəməsini misal olaraq göstərmək olar. (37-ci ildə Azərbaycan intelligensiyasının və milli düşüncə daşıyıcılarının soyqırımı bizim xalq üçün bunlardan heç də balaca faciə deyildi, o tarixdən etibarən biz şəxsiyyət defisitini hələ də yaşamaqdayıq).

Sözümün yekunu olaraq, Avstraliya parlamenti təmsilçilər palatasının 13 fevral (söz vaxta çəkər) 2008-ci ildə Avstraliya yerli əhalisindən üzr istədiyini əks etdirən sənəddən bir cümləni burada gətirirəm: "...biz baş vermiş fəlakətə açıq gözlə baxmaq və gələcəyə inamla addımlamaqdan ötrü... üzr istəyirik". Məncə bu ifadə çox önəmlidir – "gələcəyə inamla addımlamaqdan ötrü", əks halda bizim gələcəyə heç bir inamımız yoxdur, çünki həmin hadisələrin təkrar olmayacağına heç bir təminatımız yoxdur.

Azərbaycanda

NƏŞRİYYAT və KİTAB sektorunun problemləri

Frankfurt Kitab Sərgisindən notlar

Bu günlərdə Frankfurt Kitab Sərgisindən qayıtmışam və təəssüratlarımı oxucularla bölüşmək istəyirəm. Sərgiyə Höte İnstitutunun dəvəti ilə yollanmışdım, əvvəllər də məlumat verdim kimi, 2009-cu ildən başlayaraq Höte İnstitutunun Şərqi Avropa və Asiya ölkələrində nəşriyyat və kitab sferasında çalışanların dərəcələrinin artırılması məqsədilə həyata keçirdiyi 3 illik proqramda iştirak etməkdəyəm, bu proqram çərçivəsində bir neçə dəfə Tiflisdə, Daşkənddə və son olaraq Frankfurtda seminarlara qatılmışam. Bu illər ərzində nəşriyyat-kitab sektorunun təkmilləşdirilməsi sahəsində çox zəngin bilgilər qazandığımı deyə bilərəm. Təəssüf ki, Azərbaycan şərtlərində bu bilgilərin reallaşdırılması qeyri-mümkünə çox yaxındır. Bunları keçirəm. Qısaca demək istədiklərim: bu seminarlardan və Frankfurt səyahətindən sonra Azərbaycan nəşriyyat və kitab sektorunun ciddi problemlər içərisində olduğunu daha aydın şəkildə dərk etdim və əslində çox böyük ümitsizliyə qapıldım. Dünya bu qədər irəliləmişkən indiki idarəçilik sistemiylə biz onlara necə yetişəcəyik? Budur məsələ!

Hər şey kitabdan başlanır

Almanlar bu hikməti zamanında dərk ediblər, buna görə ən azı kitab sahəsində dünya birincisi bir ölkədir. Höte İnstitutunun təşkil etdiyi seminarlarda da bu ifadə tez-tez dilə gətirilirdi: "Bildiyiniz kimi, Almaniya dövləti təhsilə çox böyük əhəmiyyət verir". Seminarların keçirildiyi Media-Kampus (Alman Kitab Ticarəti Məktəbi) adlanan məkan Frankfurt şəhərinin kənarında çox gözəl yaşıllıq bir ərazidədir. Bura Almaniya nəşriyyat və kitab sektoru üçün ixtisaslı kadrlar hazırlayan tədris mərkəzidir. Hər il 40 000 insan, yerli və xarici vətəndaş, qısa və ya uzun müddətli kurslar keçərək Media-Kampusun diplom və sertifikatlarına sahib olur. Gördüyünüz kimi, təkcə nəşriyyat sahəsinin öyrədilməsi bu qədər insanı əhatə edir. Almaniyanın müxtəlif şəhərlərindən ekspertlər dəvət edilərək burada mühazirələr oxuyur, tələbələrin iri çaplı nəşriyyatlara və mətbəələrə ekskursiyası təşkil olunur (Media-Kampusda bulunduğumuz bir həftə ərzində Frankfurt şəhərində yerləşən "Campus" və "Fischer" nəşriyyatlarını ziyarət edirik, daha sonra isə Dermştadt şəhərindəki "Schaumann" mətbəəsinə yollanırıq. Yeri gəlmişkən, "Fischer" nəşriyyatıyla "Alatoran" jurnalı arasında bu günə qədər artıq müəllif haqlarının alınmasına dair 2 müqavilə imzalanıb və Stefan Sveyqin kitabları Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək yayımlanıb. Burada, qiyabi ola-

raq tanıdığım insanlarla görüşürəm və bu hal şərqçi Avropa ölkələrindən gəlmiş seminar iştirakçılarındakı qəribə təsir buraxır. Bu yazıda sadalayacağım, proqram salınmış mövzulardan da görə biləcəyiniz kimi, Azərbaycan nəşriyyat sektoru bu sahədə mövcud olan standartlardan çox uzaqlardadır və hələlik özünün ibtidai inkişaf mərhələsini keçirməkdədir: "Multikanallılıq – anlaşılmayan sözdür, yoxsa gələcəyin trendi?" (Son statistikaya görə internet üzərindən kitab satışlarının həcmi artmaqdadır, "multikanallılıq" bu sahədə işlənən yeni bir termdir, məruzəçi "Echtzeit" KİV üzrə konsaltinq firmasının baş məsləhətçisi Hans Huk idi), "Biz hər birimiz yaxşıyıq, lakin birlikdə biz güclüyük – kitab satışı sahəsində əməkdaşlığın populyar modelləri" – məruzəçi Florian Andreas, marketing üzrə müstəqil ekspert, "Strateji marketingin yeni alətləri" – məruzəçi Tomas Sorbax, "vm-people" – virus-marketing təşkilatının direktoru (mövzu sosial şəbəkə alətlərindən istifadə etməklə kitabın satışının reallaşdırılması haqqında idi, quqlda vm-people yazaraq bu metodlarla tanış olmaq olar), "Özününəşr şansı kimi" – məruzəçi Erxardt Heinold, "Spiller & Partner" konsaltinq şirkətinin eksperti (mövzu müəlliflərin müasir texnoloji imkanlardan yararlanaraq nəşriyyatlara baş vurmada öz kitablarını yayınlamaq haqqında idi) və s. Dolayısıyla yeni texniki imkanlar, elektron kitabların get-gedə artan sürətlə insanların həyatına daxil olması nəşriyyat və kitab sektorunun sürətlə yenilənməsini şərtləndirməkdədir. 10 mlrd. avroluq kitab satış dövrüyyəsi olan Almaniyada elektron kitabların satış tempi kağız kitablarla müqayisədə hər il rekord həddədir. Buna görə də elektron kitabların özəl yayın formatları, onların qeyri-qanuni çoxaldılmasının qarşısının alınması mexanizmləri işlənib hazırlanmaqdadır, eyni zamanda bu kitabların oxunması üçün lazım olan cihazların istehsalı, onların təkmilləşdirilməsi sahəsində ciddi çalışmalar həyata keçirilməkdədir. Frankfurt Kitab Sərgisində bu cihazlar ayrıca pavilyonlarda nümayiş olunurdu. Bütün bunların fonunda, əlbəttə, Azərbaycan kitab sektoru çox aciz və çarəsiz görünməkdədir. Bayaq ifadə etdiyim kimi, indiki yuxarıdan əmrlə həyata keçirilən idarəçilik sistemində biz dünyada gedən bu proseslərə sadəcə kənardan təmarzi kimi baxmaq kifayətlənəcəyik. Azərbaycan kitab sektorunun naqislikləri haqqında burada ayrıca danışacam. Hələlik Frankfurta qayıdıram.

Frankfurt Kitab Sərgisi nə deməkdir?

Kitabla əlaqəsi olan hər kəs – istər nəşir olsun, istər yazıçı və ya kitab taciri, – bu sualı özü üçün tam olaraq, birdəfəlik aydınlaşdırmalıdır. Frankfurt kitab sərgisi ilk növbədə ticari müqavilələrin bağlandığı bir məkandır və ya başqa sözlə desək, kitab sənayesinin müxtəlif istiqamətlərini təmsil edən ekspertlərin topladığı dünya üzrə 1 nömrəli yer, loru dildə desək ən

böyük və ən vacib kitab, KİV, müəllif haqları bazarı. Hər ilin oktyabr ayında nəşirlər, kitab tacirləri, agentlər, prodüserlər və ya müəlliflər Frankfurt Kitab Sərgisində bir araya gəlirlər. Bu ilki sərgidə 100 ölkədən (bu ölkələrdən biri də Azərbaycan idi) 7300-dən artıq eksponent, 300 000 minə yaxın qonaq və 10 000-dən çox jurnalist iştirak edirdi. Dolayısıyla, Frankfurt Kitab Sərgisi Azərbaycan üçün kitab sahəsinin Avroviyasıdır və ya daha asan başa düşülsün deyə, idmanla müqayisə etsək, kitabın Olimpiadasıdır, yəni ciddi əhəmiyyət daşıyan bir məkandır. Artıq neçənci ildir ki, Azərbaycan Frankfurt Kitab Sərgisində təmsil olunur. Bu sahədə ildən-ilə qazanılan bir təcrübə var. Lakin, mənim düşüncəmə görə, biz hələ Frankfurt Kitab Sərgisinin standartlarına və tələblərinə uyğun olaraq orada təmsil olunmuruq. Nə üçün belə olduğunu deyim: Bu il Mədəniyyət və Turizm nazirliyi Azərbaycan stendini və təmsilçilərin bütün səfər xərclərini öz üzərinə götürüb. Görünür respublikanın indiki inkişaf səviyyəsi bundan artığını etməyə imkan vermir, yəni biz sadəcə təmsil olunuruq, formal olaraq Frankfurt sərgisində Azərbaycanın 40 kv.m-lik yeri var. Burada ayrı-ayrı nəşriyyatlar deyil sadəcə "Azərbaycan kitabı" sərgilənməkdədir (halbuki konkret nəşriyyatlar təmsil olunmalıdır). Geridə qalmış 3-cü dünya ölkəsi üçün bu hal normal sayıla bilər. Yəni biz öz davranışımızla sanki bəri başdan deyirik: "bizim nə satılacaq kitabımız, nə də dünyaya çıxarılacaq müəllifimiz var, bizi rahat buraxın". Düzdür dünya səviyyəli bir müəllifimiz – Çingiz Abdullayev Frankfurta göndərilmişdi və Azərbaycan panelində oturub öz alıcılarını gözləyirdi (Halbuki, Çingiz qədər şöhrəti olan bir yazıçı üçün bu işi ədəbiyyat agentləri görməli idi). Müqayisə üçün Gürcüstanlı həmkarlarımızın Frankfurt Sərgisindəki fəaliyyətinə nəzər salaq: Gürcüstan rəsmi olaraq 10 nəşriyyatla təmsil olunur və 5 nəşriyyat öz hesabına qatılıb sərgiyə. Azərbaycan 1 yazıçıyla təmsil olunduğu halda Gürcüstan 7 yazıçısını göndərərək Frankfurta. Gürcüstan Mədəniyyət naziri şəxsən özü iştirak edirdi sərgidə. Bundan əlavə, Gürcüstan Mədəniyyət Nazirliyi yanında Gürcü ədəbiyyatının başqa dillərə tərcüməsini dəstəkləyən və xarici nəşirlər üçün qrant raundları elan edən yeni yaradılmış qurum fəaliyyət göstərir. (İki ildir fəaliyyət göstərən bu qurumun bu ilki büdcəsi, Gürcüstan respublikası nə qədər kasıb olsa da, 250 000 Avro təşkil etməkdədir. Mədəni Avropa ölkələrinin hamısında xarici nəşirləri dəstəkləyən belə bir qurumlar var. Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyində isə nəinki bu barədə düşünən yoxdur, bu nazirlik kənardan gələn sağlam təkliflərə belə özünü tamamilən qapatmış durumdadır.) Və bu qurumun təmsilçisi, bilavasitə Gürcüstan panelində iştirak edir, gürcü ədəbiyyatına aid kataloqlarla, tanıtım bukletləriylə xarici nəşirlərlə görüşə hazır durumdadırlar. Dolayısıyla, Gürcüstan bir an öncə özünün əski sovet modeli 3-cü dünya ölkəsi imicini üzərindən atmaq yolundadır və bütün maddi imkansızlıqlara baxmaya-

raq bunu bizdən bir neçə dəfə yaxşı bacarır.

Kitab-nəşriyyat sektorunun dirçəldilməsi

üçün bu gün Azərbaycan respublikasının yetəri qədər maddi resursları vardır. Lakin, görünən budur ki, bu resurslardan səmərəli şəkildə istifadə etməyi bacaran kreativ düşüncəli kadrlar yetərsizdir. Mədəniyyət Nazirliyində nəşriyyat və kitab məsələlərindən sorumlu olan insanların məsələyə yanaşması çağdaş tələblərə əsla uyğun deyil, köhnə sovet metodlarıyla işləyərək onlar Azərbaycan kitab sektorunu dirçəltməkdə, sadəcə olaraq, acizdirlər.

Bundan əlavə, böyük hərflərlə AZƏRBAYCAN KİTABININ problemləri təcili olaraq araşdırılmalı, bu kitabı yazan-nəşredən-satan-oxuyan zəncirindəki çatışmazlıqlar aradan qaldırılmalıdır. Bu sahədə bir sıra qanunvericilik aktları yenilənməlidir, məsələn, uşaq kitabları nəşr edən nəşriyyatlar ƏDV-dən azad edilməli, kitab satış mərkəzlərinə, xaricdən kağız gətirilməsinə və s. güzəştlər tətbiq edilməlidir. Habelə Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən oxucuları təşviq edən layihələr həyata keçirilməlidir. Məsələn, Almaniya da olduğu kimi, respublikadakı bütün orta təhsil məktəblərini əhatə edən qiraət yarışları keçirilə bilər. Habelə, Ədliyyə Nazirliyində kitab və ədəbi yaradıcılıqla bağlı QHT-lərin qeydiyyatına alınması yolundakı bütün maneələr aradan qaldırılmalıdır, dolayısıyla vətəndaş təşəbbüsləri dəstəklənməlidir. Heç yubanmadan nəşirlər birliyi formalaşdırılmalıdır. Yaradıcı qurumların sərbəst rəqabət şəraitində fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradılmalıdır... Deyəsən çox şey sadaladım. Qısacası, göstərməlik fəaliyyətə son qoyulmalı və real işlər görülməlidir.

Əgər Frankfurt kitab Sərgisinin veb sahifəsini açsanız, artıq indidən 2012-ci ilə sərgisinə hazırlıqların başladığını görürsünüz. Hətta bu ilin noyabr ayının 30-nadək ilkin sifarişlər üçün endirimli qiymətlər təklif olunmağa başlayıb. Sanıram Azərbaycanlı nəşirlir, kiçikli-böyüklü, Frankfurt Kitab Sərgisinin imkanlarından yararlanmağı öyrənməlidirlər. Təkcə dövlət xətti ilə deyil, müstəqil olaraq da bu sərgidə iştirak etmək mümkündür və qiymətlər də düşünüldüyü kimi yüksək deyildir. Ən azından, özünə nəşir, kitabçı və ya yazıçı deyən hər bir kəs heç olmasa bir dəfə Frankfurt Kitab Sərgisini görməli, nə qədər böyük bir industriyanın oyunçuları olduqlarını başa düşməlidirlər. Əlbəttə, tənbellik etmədən, yorulmadan görüşlərə hazırlaşmaq, aylar öncədən randevülər almaq, az vaxtdan istifadə edib sərginin imkanlarından maksimum yararlanmaq gərəkdir, bu qiymətli vaxtı, bizim sərgiyə getmiş bəzi nəşirlər kimi pal-paltar dükanlarını gəzərək və restoranlarda əylənərək itirmək əsl cinayət olardı.

Oktyabr 2011

Franz HOHLER: _____

KİTABIMIN AZƏRBAYCANDA ÇAP OLUNMASINA ÇOX SEVİNDİM...

Məşhur İsveçrəli yazıçı Franz Hohlerin "Qapı döyülür" kitabı Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək Alatoran Yayınları seriyasından Bakıda dərc olunub. Kitabının çıxması münasibətilə yazıçıya təbrik məktubu yazıb, Azərbaycanlı oxuculara maraqlı olacağını düşünərək, bir neçə suala qısaca cavab yazmasını xahiş etdim. Franz Hohlerin cavabları aşağıdakı kimi oldu:

RQ. – Cənab Hohler, Sizin kitabınız Azərbaycan-da ilk dəfə dərc olunur. Bu hadisədən aldığınız təəssürat necədir?

Franz H. – Mən kitabımın ilk dəfə Azərbaycan dilində çapından hədsiz sevinc duydum... Bakını yalnız ədəbiyyatdan tanıyıram misalçün Konstatin Paustovskinin "Cənuba sıçrama" kitabında, ya da Qurban Səidin "Əli və Nino" romanında Bakı haqqında maraqlı təsvirlər var.

RQ. – "Qapı Döyülür" adlı romanınız yazılma tarixi haqqında bizə danışmağınızı xahiş edirik. Bu əsərin ideyası necə doğuldu və necə oldu ki onu yazmağa başladınız?

FH. – Özümdən asılı olma-yaraq tez-tez beynimdə belə bir səhnə canlanırdı, hərəkətdə olan bir Qatar kupesində kədərli halda bir kişi oturmuş və gözlənilmədən bir qadın əlin-dəki daş qırığıyla Qatar pəncərəsini döyür. Həmin qadının və kişinin kimliyi daim məni düşündürürdü. Beləliklə mən "Qapı döyülür" romanını yazmağa başladım.

RQ. – Əsərin qəhrəmanı Manuel Ritterin başına çox qəribə hadisələr gəlir, birdən-birə onun normal, düzənli həyatı pozulur, kiçik bir səhvi nəticəsində az qala ölümə nəticələnəcək çox kritik anlar yaşayır. Bu hadisələr İsveçrə həyatı üçün tipik sayıla bilərmi və əsərdəki qəhrəmanların canlı həyatda prototipləri varmı?

FH. – İsveçrəlilər ümumiyyətlə olduqca sakit və

özünəqapanmış olurlar. Ola bilsin biri bir az çox, biri bir az az, amma istənilən İsveçrəlidə əsərin qəhrəmanı Manuel Ritterdə olduğu kimi özünü sərbəst ifadə edə bilməmək problemi olur. Digər tərəfdən düşünürəm ki, özünü ifadə edə bilməmək problemi ümumiyyətlə insani problemdir və hətta Bakıda da

Manuel Ritterin yaşadığı hadisələrlə qarşılaşan adamlar olduğuna inanıram.

RQ. – Siz yazarkən real həyat hadisələrinə sadıq qalmağa çalışsınız mı?

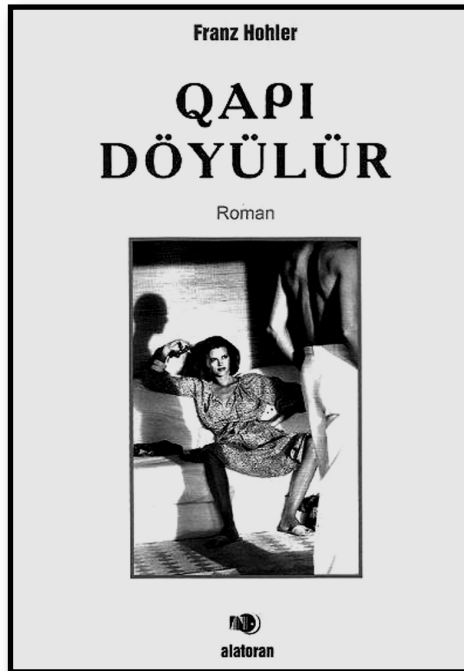
FH. – Mən daim düşünüb uydurduqlarımın gerçəkliyə yaxın olmasının qeydinə qalıram. Çalışıram ki, yazdıqlarımın gerçəklikdən fərqli olması hiss edilməsin.

RQ. – Ədəbi tənqid "Qapı döyülür" romanını necə qarşıladı? Öz yaradıcılığınızda tənqidçilərin rəyini nəzərə alırsınız mı?

FH. – Əsər üçün çox sayda yaxşı tənqidi məqalələr və bir neçə sərt tənqidlərdən ibarət məqalələr yazıldı. Çoxları əsərdəki surətləri, sujet xəttini, hadisələr arasındakı məntiqi əlaqələrin qurulmasını bə-

yəndiyi halda, bir neçə tənqidçi hadisələri süni, qurama göründüyünü iddia edərək əsəri bəyənməmişdi. Fikrimcə, yazıçı əsəri haqda təriflərdən qürrelənməməli, sərt tənqidlərdən isə ruh düşkünlüyünə qapıl-mamalıdır, əksinə onlarla barışaraq yaşamağı öyrənməlidir. Bunun tamamilə mümkün olduğunu göstərmək üçün mən öz saytımda əsərlərim haqqında ancaq pis tənqidləri yayınlayıram.

RQ. – Yaradıcılıq texnikanız haqqında bizə danışa

bilərsinizmi: iş rejiminiz necədir, gündə neçə saat işləyirsiniz, paralel olaraq müaliə edirsinizmi, favorit yazarlarınız kimlərdir?

FH. – Bir qədər yaşlı olmağıma baxmayaraq mən hər gün səhər saat 9-dan, günorta 12-yə qədər yazıram, günortadan sonra mən adminstrativ işlərlə məşğul oluram, zənglər edirəm, məktublar yazıram, cürbəcür müzakirələrdə iştirak edirəm, görüşlər keçirirəm. Lazım olanda bəzən axşamlar da yazdıqlarım üzərində təkrar işlədiyim olur... Kitab oxumağı çox sevsəm də oxumağa elə çox vaxtım olmur. Ən çox oxumağı sevdiyim yazarlar: Frans Kafka, Robert Valser, Kristian Morqenştern, Yoaxim Rinqelnatç və başqalarıdır. Hal-hazırda Konstantin Paustovskinin uşaqlıq xatirələrindən və həyat yolundan

bəhs edən avtobioqrafik həmçinin, poetik xarakterli bir kitab oxuyuram. Paustovski Bulqakov və Daniel Harms kimi rus ədəbiyyatından sevdiyim yazarlarla eyni dövrdə yaşamış, onlarla dostluq etmişdir.

RQ. – Sizcə gözəllik dünyanı xilas edə bilərmə?

FH. – Biz gözəlliyə çörək və su kimi ehtiyac duyuruq. Fikrimcə biz gözəlliyi mahnı, rəqs, şeir, ağac ya da çiçək kimi sadə şeylərdə axtarmalıyıq. Əvvəlcə gözəllik məni xilas etməlidir ki, mən də dünyanı xilas edə bilim.

RQ. – Cavablar üçün təşəkkür edirik.

FH. – Hələlik, ən xoş arzularla. İsveçrədən salamlar.

YUMOR

Gənc yazıçı Mövlud İsmayıl gecə vaxtı evə qayıdarkən təsadüfən Murad Köhnəqalanı görür. Baxır ki, küçə ləmpəsinin işığında Murad otərəf-butərəfə gedərək nəyisə axtarır.

– Bu qaranlıqda nə axtarərsən ay Murad? – deyərək soruşur Mövlud.

– AYO-dan çıxandan sonra özümü itirmişəm, indi burda onu axtarəram ... – deyir Murad. Hara çatacaq?

Elnur Aslanbəyli ilə Qan Turalı "Azadlıq" qəzetindən çıxıb yol ilə gedərkən qərribə bir mənzərənin şahidi olurlar. İki qonşu dalaşır, eyni zamanda onların itləri də hürüşür. Qan Turalı itlərdən birinin hər iki tərəfə hürdüyünü görüb Elnurdan bunun səbəbini soruşur:

– Elnur, sən bir bu itə bax, hər iki tərəfə hürür, sənə nə niyə belə edir?

– Bax bu, hər iki tərəfə hürən it var ha, o birindən daha cəsarətlidir – Elnur cavabında deyir.

Yazıçı Anardan soruşurlar:

– Anar müəllim, artıq 25 ildir Yazıçılar Birliyinin sədrisən, hələ vəzifədən doymamısanı?

Anar divardakı şəkilləri göstərərək deyir:

– Doyan bax bu rəhmətliklər kimi olar.

Yazıçı Yaşar 525-ci qəzetin koridorunda Elçin Hüseynbəyli ilə danışır:

– Ə, mənim cəmi 7 hekayəm var sənə bütün romanlarına dəyər, mən yazmamağın dahisiyəm e, yazmamağın...

Bu zaman onların yanından keçən Rəşad Məcid söhbətə qoşulur:

– Elə şey yoxdur, yazmamağın dahisi mən özüməm, cəmi 1 hekayə yazmışam.

Zəlimxan Yaqub Bəsti Əlibəyliyə zəng edib qeyzli səsle bağırır:

– De görüm AYB-dəki məruzəndə nə üçün mənim adımlı uşaq-muşağın adıyla yanaşı çəkmişən.

– Zəlimxan müəllim, axı onların hamısı gələcəyin Zəlimxanıdır də, burda nə var ki... – Bəsti güclə yaxasını qurtarır şairin əlindən.

İNTERTEKSTUAL TEST

Adəbiyyatımızda hələlik ilk irihəcmli konseptual əsər sayılan bu yazı əvvəlcədən qarşı tərəfə bəlli olan məsələlər, cavabı razılaşdırılmış suallar üzərində qurulub. Bəzi hallarda isə klassik mədəni irsdə şablonlaşmış fikirlərin, stereotiplərin, qəliblərin ifşasına, ironik yorumuna, postmodern terminə sığmsaq, dekonstruksiyasına xidmət edir. Bu dekonstruksiya prosesi təkcə sintaksislə məhdudlaşmır, bəzi hallarda hətta fonetikaya qədər gedib çıxır. Buradakı oyun istənilən cəmiyyət üçün keçərli ola biləcək "danışıqlı döyüş" modeli üzərində qurulub.

Bir çox hallarda sualın qoyuluşundan görünür ki, onu verənə cavab (və ya ən azından doğru cavab) bəri başdan məlumdur, bu da təqdim olunan sual-cavaba test mahiyyəti və zamansızlıq özəlliyi qazandırır. Bəzi hallarda isə sualçı tərəf onsuz da qısa olan cavabı qarşısındakından kəlbətinlə qopartmalı olur, çünki bu zaman onu cavabın dolğunluğundan və söhbətin məntiqindən daha çox hansısa maddi maraq narahat edir.

Klassik yazarlar və tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı bölüm isə onların irsinə keçmişdə olan dərin marağı boyatlıqdan qurtarmaq və bu irsə çağdaş gəncliyin onsuz da dağınıq olan diqqətini artırmaq məqsədi güdür.

Bəri başdan oxucuları xəbərdar edirəm ki, hələ də üzərində gərgin iş gedən bu sorğu zamanca sonsuz, məkanca isə laməkandır.

İzzəddin HƏSƏNOĞLU

Sual: Apardı könlümü bir xoş qəmərüz canfəza nə?

Cavab: Dilbər.

Sual: Nə dilbər?

Cavab: Dilbəri-şahid.

Sual: Nə şahid?

Sual: Şahidi-sərvər.

Sual: Mən ölsəm sən, бүti-şəngül, sürəhi eyləmə nə?

Cavab: Qül-qül.

Sual: Nə qül-qül?

Cavab: Qül-qüli-badə.

Sual: Nə badə?

Sual: Badeyi-əhmər.

Sual: Başımdan getmədi hər-giz sənənlə içdigim nə?

Cavab: Badə.

Sual: Nə badə?

Cavab: Badeyi-məsti.

Sual: Nə məsti?

Sual: Məstiyi-sağər.

Sual: Əzəldə canım içində yazıldı surəti nə?

Cavab: Məni.

Sual: Nə məni?

Cavab: Məniyi-surət.

Sual: Nə surət?

Sual: Surəti-dəftər.

Sual: Şaha şirin sözün qılır Misirdə bir zaman nə?

Cavab: Kasid.

Sual: Nə kasid?

Cavab: Kasidi-qiymət.

Sual: Nə qiymət?

Sual: Qiyməti-şəkkər.

Sual: Tutuşmayınca dər atəş bəliməz xisləti nə?

Cavab: Ənbər.

Sual: Nə ənbər?

Cavab: Ənbəri-suziş.

Sual: Nə suziş?

Cavab: Suziş-i-məcmər.

Sual: Həsənoğlu sənə gərçi nəçidir?

Cavab: Duaçı.

Sual: Vəli nə?

Cavab: Sadiq.

Sual: Nə sadiq?

Cavab: Sadiqi-bəndə.

Sual: Nə bəndə?

Cavab: Bəndeyi-çakər.

İmadəddin NƏSİMİ

Sual: Deyin görək o mülki-cəhan, həqqə məkan, şərhu-bəyan, həqqi-əyan, gövhərə kan, Musayə zəban, dəhri-zəman, tirü-kəman, Cəmşidi-zəman, hərfü-lisan, gənci-nihan, ruh ilə can,

möminə iman, bəhri-kəran, gey-bü-güman kimdir, kim?

Cavab: Mənəm, mən.

Sual: Kim?

Cavab: Mən.

Bağdadlı Məhəmməd FÜZULİ

1. sorğu

Sual: Canı kim cananı üçün sevsə, sizcə, o kimi sevər?

Cavab: Cananın.

Sual: Bəs o halda – Canı üçün kim ki, cananın sevər o, nəyin sevər?

Cavab: Canın.

2. sorğu

Sual: Aşiq kimdir ki?

Cavab: Kim qılır canın fəda cananına.

Sual: Kim meyli-canan etməsin?

Cavab: Kim ki, qıyamaz canına.

3. sorğu

Sual: Öylə sərməstəm ki, idrak etməzəm... Bunlar nədir?

Cavab: Dünya.

Sual: Mən kiməm?

Cavab: Saqi.

Sual: O(ğ)lan kimdir?

Cavab: Meyi-səhba.

Sual: Nədir?

Cavab: ... (sükut.)

Sual: Gərçi canandan dili-şeyda üçün nə istəmə?

Cavab: Kam.

Sual: Sorsa canan?

Cavab: Bilməzəm.

Sual: Kami-dili-şey?

Cavab: Danədir.

Sual: Ahü-fəryadın, Füzuli, incidibdir kimi?

Cavab: Aləmi.

Sual: Gər bəlayi-eşq ilə xoşnud isən, bunlar nədir?

Cavab: Qovğa!

4. sorğu

Sual: Can vermə qəmi-eşqə ki, eşq afəti... nədir?

Cavab: Candır!

Sual: Eşq afəti-can olduğu bəs məşhuri-nədir?

Cavab: Cahandır!

Sual: Necə görünür surəti-məhvəşlərin?

Cavab: Yaxşı. Əmma...

Sual: Yaxşı nəzər etdikdə sə-rəncamı nə imiş?

Cavab: Yamandır!

Sual: Eşq içrə əzab olduğun nədən bilirsən ki?

Cavab: Ondan!

Sual: Hər kimsə ki aşıqdir işi ahü-nədir?

Cavab: Fəğandır!

Sual: Gər desə Füzuli ki: "Gö-zəllərdə nə varmış?" Cavab: Və-fa.

Sual: Aldanma ki, şair nəyi, əlbəttə, yalandır?

Cavab: Sözü!

Molla Pənah VAQIF

Sual: Siz cahan mülkündə mütləq doğru halət, əyridən özgə babət, aşınalar ixtilatında sədə-qət, beyətü-iqrarü-imanü-dəyanət, təhsili-hacət, kizbü-böhtandan savayı bir hekayət, ədavətsiz dost, kimdəsə həqqə layiq bir ibadət, vəsli-dilbərdə bir zövqü-rahət, qədrü-qiyamət istərkən qeyr əz xəsarət, fələkdə bəxəsləlikdən qeyri adət, işlənen işlərdə ehkamü-ləyaqət, başadək bir hüsni-surət və qəddü-qamət, şəriət məşəlində istiqamət, Vaqifdən özgə kimsədə lütfü-inayət gördünüz mü?

Cavab: Görmədim.

Aşiq ALI

Sual: Deməli, baş vermiş mə-nimsəmə faktı ilə bağlı iddia

edirsiniz ki: Ayaq getdi, əl gətirdi, nə yedi?

Cavab: Diş.

Sual: Baxmaqdan savayı gözə nə qaldı?

Cavab: Nə.

Qasım bəy ZAKIR

Sual: Fisqü-ficür nədən aşib Şişədə?

Cavab: Həddən.

Sual: Erkəyi, dişisi necə peşədə?

Cavab: Yaman.

Xəstə QASIM

Sual: Xəstə Qasım günü keçmiş nədir?

Cavab: Qoca.

Sual: Gələn bəzircandır, gədən bəs kimdir?

Cavab: Xoca.

Sual: Sərv ağacı hər ağacdən nədir?

Cavab: Uca.

Sual: Neyləyərsən budağında nə olmaz?

Cavab: Bar.

Abbas SƏHHƏT

Sual: Əlbir olub bir ayı bir nə ilə?

Cavab: Şir.

Sual: Ovladılar dovşanı bəs nə ilə?

Cavab: Tədbir.

Səməd VURĞUN

1. sorğu

Sual: Sizcə, bəşərin vicdanı, eşqi, ürəyi, zehni, düşüncəsi, fikri, diləyi, bütün yer üzünün xoş gələcəyi nədir?

Cavab: Partiyamızdır!

2. sorğu

Sual: Bəs nə əymədiniz?

Cavab: Baş.

Sual: Əymədik də, hə?

Cavab: Bəli.

Sual: Onda nə etməz?

Cavab: Əyilməz.

Sual: Nəyin?

Cavab: Vədanın.

Sual: Hansı heykəli?

Cavab: Böyük.

Bəxtiyar VAHABZADƏ

Sual: Yaşamaq, de, nədir?

Cavab: Yanmaqdır.

Sual: Yanasan?..

Cavab: Gərək!

Sual: Həyatın mənası yalnız?

Cavab: Ondaqıdır.

Sual: Şam yanırsa əgər?

Cavab: Yaşayır!

Sual: Demək... onun da həyatı?

Cavab: Yanmağındadır.

Hüseyn ARIF

Sual: Məndən yeni?

Cavab: Şeir.

Sual: Xəbər alan?

Cavab: Dost.

Sual: Bəs yazın?

Cavab: Gəlməsi.

Sual: Şeir deyil?

Cavab: ...mi!

Uilyam ŞEKSPİRİN qəhrəmanı Hamlet

Sual: Ölüm, ya olum? Sual, sizcə, bunlardan hansıdır?

Cavab: Bu.

Vladimir İliç LENİN

Sual: Oxumaq, oxumaq. Bir daha, yenə də və bir də nə etmək?

Cavab: Oxumaq.

Televiziyaımızın Sovet dövrünə aid "Xəbərlər proqramı"nda kolxozçu ilə müsahibə

Sual: Siz bu il hər hektardan neçə sentner pambıq toplamaq barədə öhdəçilik qəbul etmisiniz?

Cavab: Yüz.

Sual: Sizcə, çətin hava şəraiti bu müşkül vəzifənin öhdəsindən gəlməyinizə, yəni partiya və hökumətimiz qarşısında qəbul etdiyiniz yüksək öhdəçiliyi vaxtından əvvəl yerinə yetirməyinizə hər hansı bir maneçilik törətməyəcək ki?

Cavab: Yox.

Sual: Bildiyimiz kimi, "Pambıq özü yüngül, işi – ağırdır". Şəxsən siz pambığı hansı qızıla bənzərdiniz?

Cavab: Ağ.

Sual: Siz tanınmış əmək qəhrəmanı, əlləri qabarlı, əsl torpaq adamı olmaqla yanaşı, həm də mehriban ailə başçısı, on iki uşaq atasısınız. Məişət şəraitinizdən necə, razısınız mı?

Cavab: Hə.

Sual: Bütün bunlardan ötrü partiya və hökumətimizə, şəxsən əziz Leon İdiliç başda olmaqla Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə, onun Siyasi Bürosuna dərin minnətdarlıq hissi bəsləyirsiniz mi?

Cavab: Hı.

Filologiya fakültəsində tapşırılmış qəbul imtahanı

Müəllim: Qızım, mən inanıram ki, sən biletdəki mövzulara su kimi bilirsən. Ona görə də sənə əlavə və kənar bir sual vermək istəyirəm. De görək, sən bu doğma Azərbaycan dilimizi nə dərəcədə bilirsən?

Tələbə: Çisto.

Məhkəmədə vəkilin müttəhimini müdafiə nitqindən

Sual: Ekspertlərin rəyinə əsasən Siz, baldızınıza cəmi-cümlətanı on səkkiz bıçaq zərbəsi vurmusunuz. Bu əhəmiyyətsiz və sizə yaraşmayan hərəkəti anlaşıq olaraq etdiyinizi əlavə sorğusualsız da təxmin etmək olar. Bundan ötrü mərhumə sizi necə əsəbləşdirdi?

Cavab: Çox.

Sual: Ekspertiza onu da təsbit edib ki, ikinci zərbə mərhumənin həyatında həlledici olub. Bundan sonrakı zərbələr artıq ölü vücuda vurulduğu üçün məhkəmənin və hörmətli hakimnin onları diqqətə və hesaba almamasını xahiş edərdim. Çünki ilk iki zərbəni işi bir an öncə çürütmək xatirinə və zərif qadın xeyləyinə artıq əziyyət verməmək baxımından xüsusi ciddi-cəhdlə endirməsini mən bir mənada müttəhimin humanizminin iştirakı kimi yozar, hörmətli sədrin və məhkəmə üzvlərinin də müttəhimə qarşı humanist mövqe tutması üçün əsas götürülməsini rica edərdim.

Cavab: I-ı-ı...

Sual: Elə isə deyin: on ikinci bıçaq zərbəsi ilə on üçüncü arasında az da olsa, bir yorğunluq hissi keçirmədiyiniz ki?

Cavab: Yox.

Sual: Təsəvvürümə gətirirəm: görün, o sizi necə ağır təhqir edibmiş ki, siz bu sırf insani hissi, bir anlığa da olsa, özünüza yaxın buraxmamısınız. Mərhumə sizə hansı canavar təsiri bağışlamışdı?

Cavab: Dişi.

"Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçıları"

müəllif

Vilayət QULİYEV

(əvvəli Alatoran 16-da)

1938-ci il

PERL BAK

(16 iyun 1892 – 6 mart 1973)

XX əsrin 30-cu illərində Amerika müəllifləri üç dəfə Nobel mükafatına layiq görülmüşdülər. Üçüncü mükafatın sahibi qadın yazıçı Perl Comfort (Saydenstriker) Bak olmuşdu. O, Qərbi Virginiyada, missioner fəaliyyəti ilə məşğul olan amerikalı presvetrian din xadimi ailəsində doğulmuşdu. Atasını Incili yunancadan Çin dilinə tərcümə edən sərt, quru və qapalı adam idi. Anası isə ədəbiyyat və sənət bilicisi kimi tanınırdı. Perl üç aylıq olanda atasının missiya başçısı təyin edilməsi ilə əlaqədar ailə Çinin Jenjianq əyalətinə göndərilmişdi.

Nəticədə Perl Çin dilini doğma ingilis dilindən əvvəl öyrənmişdi. Kiçik yaşlarında özünü çinlilərdən qətiyyənlər fərqləndirmirdi. 1899-cu ildə Çindəki xristian missionerlərinə qarşı Bokser üsyanı başlayanda və imperatriçə "ağ adamları" edam etmək əmri verəndə Şaydenstiker ailəsi çinli dostlarının yardımı ilə Şanxaya qaçmış, 1901-ci ildə isə San-Fransiskoya qayıtmışdı. Yalnız nisbi sakitlik yaranandan sonra yenidən geriye dönə bilmişdilər.

Perl Bakın ilk təhsili ilə anası və Konfutsi rahibi məşğul olmuşdu. 15 yaşında onu Şanxaya, pansiona göndərmişdilər. 1910-cu ildə Perl ABŞ-a qayıdıb Virginiya ştatındakı Randolf-Manson qadın kollecində psixologiya üzrə təhsil almışdı. 1914-cü ildə o, artıq yenidən Çində idi və presvetrian missiyasında müəllimlik edirdi. 25 yaşında Perl missiyada aqronom vəzifəsində çalışan Con Lossinq Baka ərə getmiş və Nobel laureatı kimi də ərinin soyadı ilə məşhurlaşmışdı.

Əvvəlcə kiçik Çin kəndlərindən birində yaşayan Bak ailəsi 1921-ci ildə Nankin şəhərinə köçmüşdü. Perl burada yerli kollecdə ingilis-amerikan ədəbiyyatından, əri isə kənd təsərrüfatı ixtisasından dərslər deyirdilər.

Perl Bak yazmağa erkən başlamışdı. Yeniyetmə və gənclik dövrünün yazıları ingiliscə çıxan "Şanxay Merkur" jurnalında çap olunmuşdu. 20-ci illərin əvvəllərində

də o, artıq özünün ilk romanı üzərində işləyir və ABŞ mətbuatı üçün Çin mövzusunda məqalələr yazırdı. Amerikada yaşadığı dövrdə Perl Bak Kornell universitetindən humanitar elmlər üzrə magistr dərəcəsi almışdı. Yeganə qızları əqli cəhətdən qüsurlu olduğundan Jenis adlı yetim bir qızı övladlığa götürmüşdülər.

Bak ailəsi 1927-ci ildə yenidən Çinə qayıdanda burada vətəndaş müharibəsi tüğyan edirdi. Onların evləri dağıdılmış, özləri bir neçə gün labüd ölüm təhlükəsi altında yaşamışdılar. Perl-in ilk romanının əlyazması həmişəlik məhv olmuşdu. Təhlükəsizlik məqsədi ilə amerikan missiyasının üzvlərini əvvəlcə Şanxaya, sonra isə Yaponiyaya köçürmüşdülər. Gəmidə ikən Perl Bak "Şərq küləyi, qərb küləyi" adlı ikinci romanını yazmağa başlamışdı. Ənənəvi məhəbbət mövzusunun bəhs edən əsər 1930-cu ildə ABŞ-da çap olundu.

Romandakı hadisələr XIX əsrin sonlarında, Çində cərəyan edirdi. Nəşirlər əvvəlcə mövzunun amerikan oxucusunda maraq doğurmayacağını əsas götürərək kitabın çapından boyun qaçırdılar. Lakin ilk nəşr o qədər böyük uğur qazandı ki, eyni kitabı bir il ərzində üç dəfə çap etməli oldular. Bestsellerə çevrilən "Torpaq" romanı (1931) isə elə həmin il Puliser mükafatı aldı. Perl Bak yaxşı bələd olduğu Çin mövzusunun davam etdirərək "Oğullar" (1932) və "Bölünmüş ev" (1935) adlı daha iki roman yazdı. Trilogiyada əski Çin ədəbi ənənələrindən də istifadə olunmuşdu.

Yaradıcılığının intensiv dövrü olan 30-cu illərdə Perl Bak "Ana" (1934), "Qovulma" (1936), "Vuruşan mələk" (1936), "Məğrur ürək" (1938) romanlarını da yazmışdı. İlk üç əsər daha çox avtobiografik səciyyə daşıyır, müəllifin uşaqlıq və gənclik həyatını işıqlandırır. Eyni dövrdə Perl Bak Çin klassik ədəbiyyatının diqqətəlayiq nümunəsini – iki cildlik "Şuy-xu-Xuan"-ı romanını ingilis dilinə çevirib, "Bütün insanlar qardaşdır" adı altında ABŞ-da çap etdirmişdi.

1938-ci ildə Perl Bak Amerika qitəsində Nobel alan ilk qadın oldu. Mükafat ona "Çin kəndlilərinin həyatının çoxtərəfli, həqiqi epik təsvirinə və yaratdığı bioqrafik şedevrlərə" görə verilmişdi. İsveç Akademiyası Çin haqqında yazan amerikalı müəllifin əsərlərini xalqlar arasındakı dil və mədəniyyət maneələrini aradan qaldırdığına, insanların qarşılıqlı ünsiyyətinə yol açdığına və ümumbəşəri idealın təntənəsinə xidmət etdiyinə görə də yüksək qiymətləndirmişdi.

"Bu mükafat təkcə məni deyil, bütün amerikan yazıçılarını ruhlandıracaqdır. Bizim ölkədə qadının Nobel mükafatı almasının son dərəcə böyük önəmi var" – deyərək Perl Bak cavab nitqində yaradıcılığına verilən yüksək qiymətə görə İsveç Akademiyasına, əsərlərinin qəhrəmanını kimi isə Çin insanlarına dərin təşəkkür və minnətdarlığını bildirmişdi.

Bir sıra laureatlar kimi Perl Bakın Nobel mükafatına layiq görülməsi də ədəbi dairələrdə birmənalı qarşılanmamışdı. Öleyhdarları onun istedadlı yazıçı olması faktını inkar etmirdilər. Lakin sentimentalizm və didaktika ünsürləri ilə zəngin yaradıcılığının əhəmiyyət və miqyas baxımından bu qədər yüksək qiymətə layiq görmürdülər. Belə düşünənlərin iradəsindən asılı olmayaraq Perl Bakı oxuyurdular, o isə yorulmaq bilmədən yazırdı. Yazıçı qadın təxminən 40 illik yaradıcılığı dövründə müxtəlif janrlarda 80-dən çox əsər çap etdirmişdi.

1933-cü ildə Perl Bak həmişəlik ABŞ-a qayıtmışdı. 1935-ci ildə isə birinci ərindən ayrılıb naşiri Riçard Uolsla ailə qurmuşdu. Onlar Şərq-Qərb Assosiasiyasının qurucuları və fəal üzvləri idilər. Xeyriyyəçilik işləri ilə məşğul olur, Asiya-Afrika mənşəli uşaqları övladlığa götürmək istəyənlərə yardım göstərirdilər. Özləri də bir neçə çinli uşağı övlad kimi ailələrinə qəbul etmişdilər.

Perl Bak bir sıra Amerika universitetlərinin fəxri doktoru idi. 1951-ci ildə isə Amerika Elm və İncəsənət Akademiyasının üzvü seçilmişdi.

1939-cu il

FRANS SILLANPAA

(18 sentyabr 1888 – 3 iyun 1954)

Fin romançısı Frans Emil Sillanpaa ölkənin cənub-qərbində, kəndli ailəsində doğulmuşdu. Fermer atası əski ənənəyə uyğun şəkildə yaşadığı yerin adını özünə soyad götürmüşdü. Sillanpaa soyadı belə yaranmışdı.

Ailələri nə qədər kasıb olsa da, Fransın Tampere'də oxuması üçün pul tapa bilmişdilər. O da öz növbəsində valideynlərinin ümidlərini doğrultmuş, hətta təhsilini Helsinki universitetində davam etdirməyə təqaüd qazanmışdı. Universitetdə biologiyani öyrənir, gələcəkdə həkim olmaq istəyirdi. Helsinkidə yaşaması Fransa şəhərin ədəbi bohəması ilə tanışlıq imkanı yaratmışdı. Kifayət qədər geniş mütaliəsi vardı. Ibsen və Strindberq yaradıcılığını dərinlən bilirdi. Bütünlükdə ədəbiyyat gənc Frans Sillanpaa üçün içərisinə düşdüyü mənəvi burulğanlardan yeganə xilas yolu idi. Sillanpaa tələbəlik dövründə qəzet və məcmuələrdə ilk hekayələrini çap etdir-

miş və tezliklə fin oxucuları arasında populyarlıq qazanmışdı.

Yazıçı olmaq artıq həyat amalına çevrilmişdi. Universitetin bu məsələdə əngələ çevrildiyini hiss edən kimi o, çox da heyifsilənmədən təhsilin daşını atdı. Bir neçə il öyrəndiyi tibbi ədəbiyyat isə gələcəkdə bədii yaradıcılığına təsirsiz qalmadı. İri həcmli, epik xarakterli əsərlərə daha böyük üstünlük verən Sillanpaa "Həyat və günəş" adlı ilk romanını 1916-cı ildə çap etdirmişdi. Fin tənqidçisi L.Vilyanenin fikrincə, "ilk roman üçün bu əsər müstəsna dərəcədə gözəl" idi".

Finlandiyanın dövlət müstəqilliyi qazandığı 1917-ci ildə Sillanpaanın "İnsan övladları həyatın axarında" adlı novellalar məcmuəsi çap olunmuşdu. Bunun ardınca müəllif ölkəsində yaranmış vəziyyətin dərin bədii təhlilini verən "Şərəfli yoxsulluq" (1919) romanını həmvətənlərinə təqdim etmişdi. Həmin dövrdəki fin yazıçılarından ilk dəfə Sillanpaa "ağlarla" "qırmızılar" arasındakı mübarizənin ölkənin və xalqın gələcəyi baxımından dəhşətli perspektivlər açdığını ibrətamiz, inandırıcı lövhələrlə əks etdirmişdi. Bu mənada Finlandiyanın vətəndaş müharibəsi girdabına yuvarlanmamasında Sillanpaanın da müəyyən xidmətləri vardı. Məhz buna görə də fin hökuməti 1920-ci ildə yazıçıya önlülük təqaüdü təyin etmişdi.

"Xilti və Raqnar" (1923), "Mələklərin qanadı altında" (1923), "Dağlarda ev" (1925), "Bu anlar üçün şükür sənə, İlahi!" (1928), kimi novellalar məcmuələri Sillanpaanı təkcə vətəninə deyil, bütün Skandinaviyada tanıtmışdı. "Gəncliyində haqqa qovuşan" (1931) romanı isə fin yazıçısının şöhrətini bütün Avropaya yaymışdı. Bu əsərdə içərisində yaşadığı eybəcər mühitlə tam dissonans təşkil edən, əsil-nəcabətli, lakin yoxsullaşmış ailədən çıxan gənc və tənha qızın sakit ölümü təsvir olunurdu. Tənqidçilər romanı yalnız humanist mahiyyətinə deyil, həm də dil və üslubunun gözəlliyinə görə yüksək qiymətləndirmişdilər.

Bu romanla eyni vaxtda yazıçı başqa bir epik əsəri – "Kişinin yolu" (1932) epopeyası üzərində işini tamamlamışdı. Fin ədəbiyyatşünasları epik siqləti və insan xarakterləri ilə zənginliyi baxımından həmin epopeyanı Dikkensin romanları ilə müqayisə edirdilər. Nəhayət, "Yay gecəsində adamlar" (1934) Sillanpaa yaradıcılığının mühüm yekunu kimi qəbul olunur. Formasının yaygınlığına və yüksək emosionallığına görə bəzən həmin əsəri mənsur poema da adlandırırlar.

İkinci Dünya müharibəsinin başlanması, SSRİ-nin kiçik Finlandiya ilə savaşı, nəhayət, uzun illər birlikdə yaşadıkları və 8 övlad böyütdükləri arvadının vəfatı 1939-cu ildə Sillanpaanın dərin mənəvi böhran keçirməsi ilə nəticələnmişdi. Yazıçı nicat yolunu ikinci dəfə evlənməkdə görsə də, yeni nikahı uğursuz olmuşdu.

Həyatının məhz belə çətin, ziddiyyətli dövründə fin yazıçısı Stokholmdan Nobel mükafatı qazanması xəbərini almışdı. Mükafat ona "fin kəndlilərinin həyatına dərinlən nüfuz etməsinə, onların adət-ənənələrini, təbiətlə əlaqələrini son dərəcə gözəl canlandırmasına görə" veril-

mişdi. Avropa müharibə içərisində olduğundan hər hansı mərasim keçirilməmişdi. İlk fin laureatının diplomu və medali İsveç Akademiyasının adı iclaslarından birində təqdim edilmişdi. Akademiya üzvləri adından çıxış edən Per Xalstryom fin yazıçısına üz tutaraq: "Biz təkcə sizinlə deyil, sizin xalqınızla da fəxr edirik," – demişdi.

30-cu illərin ortalarından etibarən Sillanpaada əqli və emosional böhran əlamətləri özünü göstərməyə başlamışdı. Yazıçı qorxu və dəhşət içərisində yaradıcılıq ehtirasının, yazmaq istəyinin tədricən yoxa çıxdığını görürdü. Məlhəmə çevriləcəyi düşünülməyən Nobel mükafatı müharibənin daha da dərinləşdirdiyi bu prosesin qarşısını ala bilməmişdi. 1940-1943-cü illərdə psixiatriya klinikasında müalicə olunan Silanpaa bədbin ruhlu "Avqust" (1941), "İnsan həyatının gözəllik və iztirabları" (1945) kitablarını yazmış, nəhayət, üç cildlik xatirələrini tamamlamışdı.

Həyatının son illərində bu uca boylu, daz başlı, uzun saqqallı, içki aludəsi olan qoca millətin sevimlisinə çevrilmiş və Baba təxəllüsü qazanmışdı. O, fin ədəbiyyatının XX əsrdəki ən görkəmli nümayəndəsi kimi öz ölkəsində və Finlandiya hüduqları xaricində bizim günlərdə də kifayət qədər populyardır.

1944-cü il

YOHANNES YENSEN

(20 yanvar 1873 – 25 noyabr 1950)

İkinci dünya müharibəsinin başlanması ilə İsveç Akademiyası bütün sahələr üzrə Nobel mükafatının verilməsini dayandırmışdı. Proses savaşı artıq başa çatmaqda olduğu 1944-cü ildə bərpa edildi. Danimarka yazıçısı Yohannes Vilhelm Yensen müharibədən sonrakı dövrün ilk laureatı oldu.

Danimarkalı veterinar oğlu təhsilini evdə – valideynlərindən almışdı. Sonra yerli məktəbdə, özəl müəllim yanında və Vıborq kafedral məktəbində oxumuşdu. Nəhayət, ali təhsilini Kopenhagen universitetində tamamlamışdı. Burada tibb və təbiət elmləri üzrə ixtisaslaşsa da, ədəbiyyata böyük maraq göstərmişdi. Danimarka müəllifləri ilə bir sırada Şekspir, Heyne, Zolya yaradıcılığını diqqətlə öyrənmişdi. Sevimli sənətkarları sırasına Knut Hamsun və Redyard Kiplinq də daxil idi.

Yohannes Yensen tələbəlik dövründə İvar Lyukke təxəllüsü ilə silsilə detektiv romanlar yazmaqla həyatını təmin edirdi. Belə romanlardan birinin qonorarı ilə 1896-cı ildə ilk dəfə ABŞ-da olmuş, ölkədə gördüyü zənginlik və tərəqqidən heyrətə gəlmişdi. Amerikada həm-

vətənlərinin həyatı onu daha çox maraqlandırır. Kopenhagenə qayıtdıqdan sonra avtobioqrafik məqamların yer aldığı "Eynar Elker" (1897) romanını çap etdirmişdi. Əsər ədəbi mühitdə müsbət qarşılanmışdı.

Bu uğurdan ruhlanan Yensen tibb təhsilinin daşını atmaq qərarına gəlmişdi. Növbəti ildə isə müxbiri olduğu "Politika" qəzeti onu İspan-amerikan müharibəsini işıqlandırmaq məqsədi ilə İspaniyaya ezam etmişdi. 1902-1903-cü illərdə yazıçı özünün ilk dünya səyahətinə çıxmışdı. Müxtəlif ölkələrdə üzləşdiyi hadisələr və qarşılaşdığı insan tipləri onun əsərlərinin əsas qida mənbəyi idi.

Kiçik vətəninin – Yutlandiya sakinlərinin həyat tərzini və adət-ənənələrindən bəhs edən "Himmerləndin insanları" (1898) realist hekayələri Yensen yazıçı kimi daha yaxşı tanıtdı. "Yeni Himmerlənd tarixçələri" (1904) və "Himmerlənd tarixçələri. Üçüncü cild" (1910) kitablarında müəllif ədəbi tənqidin və oxucuların məmnunluq hissi ilə qarşıladığı mövzunu uğurla davam etdirmişdi.

Danimarka kralı II Kristianın həyatından bəhs edən üç cildlik "Kralın süqutu" romanını başa çatdıranda (1901) Yensenin vur-tut 28 yaşı vardı. İndiyə qədər Danimarka tarixi romanının diqqətəlayiq nümunələrindən biri kimi gündəmdə qalan bu əsərdə müəllif mifik və realist ünsürləri məharətlə sintez edə bilmişdi. 1906-cı ildə isə Yensen ilk poetik məcmuəsini – "Şeirlər" kitabını çap etdirmişdi.

1912-ci ildə yazıçı ikinci dəfə dünya səyahətinə çıxmışdı. Bu səyahəti zamanı o, avropalılar üçün ekzotik təsir bağışlayan Seylon, Sinqapur, Çin, Monqolustan kimi ölkələri gəzib dolaşmışdı. Səfər təəssürləri bir neçə il sonra "Dövrümüzə giriş" (1915) kitabında əks olunmuşdu.

Yensen yaradıcılığı mövzu və janr baxımından rəngarəng idi. O, əsərlərində bədilik və elmlilik ünsürlərini məharətlə uzlaşdırmağı bacarırdı. 1922-1924-cü illərdə Yensen altı cildlik "Uzun səyahət" kitabını çap etdirmişdi. Ədəbi janrını müəyyənləşdirmək bir qədər çətin olan bu əsərdə yazıçı təkamül təlimlərini bədiliyin qanunları ilə izah etməyə çalışırdı. Onun fikrincə, sərt təbiət şərtləri insanı həyata hazırlayan, onun güclü və bacarıqlı olmasına kömək edən mühüm amillərdən biridir. Ümumiyyətlə, yaradıcılığı boyu Yensen müxtəlif elmi və fəlsəfi problemlərin bədii-populyar izahına həsr olunmuş on iki cild əsər yazmışdı.

Üçüncü və sonuncu dünya səyahətinə 1925-ci ildə çıxan yazıçı vətənə qayıtdıqdan sonra insan və təbiətin təkamülü probleminə toxunan "Şüurun əsas xətləri" (1927) traktatını başa çatdırmışdı. 30-cu illərdən başlayaraq həyatının sonuna qədər Yensen artıq elmi dərinlik və dəyəridən daha çox üslubunun cəlbediciliyi ilə seçilən esselər yazmağa meyl göstərirdi.

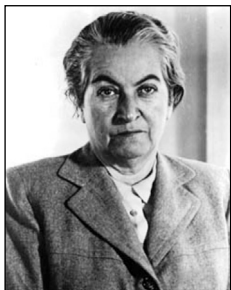
Yensen siyasətə qarışmadığını, siyasi proseslərin fəvqündə olduğunu dəfələrlə vurğulasa da, alman orduları Danimarkanı işğal etdikləri zaman Hitler və nasizmin ünvanına kəskin sözlər söyləməkdən çəkinməmişdi. Faşistlərin əlinə düşməməsi üçün o, gündəliklərinin və şəx-

si yazışmalarının bir hissəsini məhv etmişdi.

İsveç Akademiyası 1944-cü ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatının növbəti sahibi kimi Yohannes Yensenin adını açıqladı. Mükafat ona "intellektual maraq və özünəməxsus yaradıcılıq üslubunun nadir gücə və zənginliyə malik poetik təxəyyüllə məharətlə uzlaşdırılmasına" görə verilmişdi.

Təqdimat mərasimi növbəti il keçirilmişdi. İsveç Akademiyasının üzvü Anders Esterlinq Yensenin geniş ədəbi irsinin "ən müxtəlif epik və lirik janrları, romantik və realist əsərləri, habelə tarixi və fəlsəfi esseləri ehtiva etdiyini" bildirmişdi. Laureatın Nobel mühazirəsi yaradıcılığına həmahəng bir ruhda idi. Yensen nitqinin böyük bir hissəsini Alfred Nobel və məşhur Danimarka təbiətşünası Karl Linneyin elmi fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə həsr etmişdi.

Yensenin çoxlu və müxtəlif əsərlər yazmasına baxmayaraq, onun yazıçı kimi Nobel mükafatına layiq görülməsini İsveç Akademiyasının növbəti təsadüfi seçimi hesab edənlər də var. Amerikan tənqidçisi Hamilton Basso bütünlükdə Yohannes Yensenin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirsə də, onu aşağı liqadan yüksək liqaya keçirilmiş beysbolçu ilə müqayisə etmiş və Nobel mükafatı alsa da, əslində yüksək ədəbi liqada yerinin olmadığını göstərmişdi.

1945-ci il

QABRIELA MİSTRAL

(7 aprel 1889 – 10 yanvar 1957)

Qabriela Mistral Çili şairəsi və pedaqoq Luiza Qodoy Alkayaqanın təxəllüsüdür. O, And silsiləsindəki yüksək dağ kəndlərinin birində dünyaya gəlmişdi. Gəzəri sənətkar-mins-trel olan atası hindu tayfasından, anası isə İspaniya basklarının nəslindən idi. Ögey bacısı Evelina Luizanın müəlliməyə və ədəbiyyata marağının yaranmasında mühüm rol oynamışdı.

Evelina müəllim idi. Luiza da bacısı kimi müəllim olmaq istəyirdi. Lakin o, müvafiq təhsil ala bilməmişdi. Bunun üçün sadəcə imkan yox idi. Luiza daha çox müəllimə yolu ilə özünü yetişdirmişdi. Müəllim köməkçisi kimi işə başlayan sonra yerli mətbuatda məqalə və şeirlərini çap etdirməyə başlamışdı.

Luizanın 18 yaşı olanda dəmiryolçu Romelio Ureto ilə nişanlanmışdı. Xasiyyətləri tutmadığından tezliklə ayrılmalı olmuşdular. Bir müddət sonra isə Ureto intihar etmişdi. Bu hadisə gənc qızın həyatında sarsıdıcı izlər buraxmışdı. Eyni zamanda onun böyük ədəbiyyata

gəlməsinə təkan vermişdi. Məsələ buradadır ki, Luiza həyatının dəhşətli hadisəsi haqqında "Ölüm sonetləri" şerini yazmış və onu Santyaqoda keçirilən poeziya müsabiqəsinə göndərmişdi. Şeir müsabiqədə birinci yer tutmuşdu. Müəllif məhəbbət sonetləri yazmağın pedaqoq adına kölgə salacağından qorxaraq ilk əsərini Qabriela Mistral təxəllüsü ilə çap etdirmişdi. Təxəllüs Luizanın iki sevimli sənətkarının – italyan şairi Qabriele D'Annunzionun adının və provansal şairi, Nobel laureatı Frederik Minstralın soyadının birləşməsindən yaranmışdı.

Qabrielanın ikinci məhəbbəti də uğursuzluqla nəticələnmişdi. Düzdür, bu dəfə sevdiyi adam intihar etməmişdi. Sadəcə, onu atıb varlı qadına evlənmişdi. Həyatının sonuna qədər tənha yaşayan Qabriela Mistral taleyinə yazılan tənhalığı, analıq sevinci və ailə ocağından uzaqlığını bir çox şeirlərinə mövzu seçmişdi. Şair kimi məşhurlaşmamışdan əvvəl o, pedaqoji sahədə uğur qazanmışdı. Müəllim, inspektor, Temuka şəhərindəki qadın liseyinin, nəhayət, paytaxt Santyaqo liseyinin direktoru olmuşdu. Temukada gələcəyin böyük Çili şairi Pablo Nerudaya bacardığı qədər yardım göstərməyə çalışmışdı. 1922-ci ildə Kolumbiya universiteti yanındakı İspan institutu Qabriela Mistralın "Ümitsizlik" adlı ilk şeirlər kitabını çap etmişdi. Məcmuənin adı ilə məzmunu səsləşirdi. Qüssə, kədər, ümitsizlik motivləri kəndə, kənd uşaqlarına məhəbbət və müəllimin cəmiyyətdəki yüksək missiyası haqqındakı nikbin notlarla tamamlanırdı.

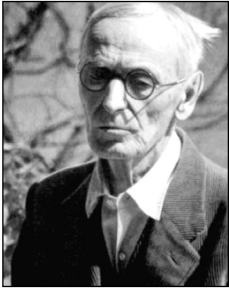
İlk kitabı Qabriela Mistralı İspan dilli ölkələrdə tanıtdı. Amerika ədəbiyyatşünası Alfred Ortis-Varqas yazırdı ki, Mistral kimi bir şairin meydana çıxması "epoxal hadisədir, çünki onun şeirlərinə ədəbiyyət öz möhürünü vurub". Çilidə universitet təhsili almayanların müəllim işləmələri qadağan olunanda Meksika təhsil naziri şairəni öz ölkəsinə çağırırdı, məktəb və kitabxana sahəsində islahat layihəsi hazırlamağı ona həvalə etdi. Layihə uğurla həyata keçirildi. Meksikada yaşadığı illərdə Qabriela Mistral hindu sivilizasiyasının öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirmişdi. ABŞ və Avropa səyahətindən sonra Çiliyə qayıdanda nəhayət, vətəninə də onu layiqincə qiymətləndirdilər – Mistral hökumət yanında Latin Amerikasına mədəniyyəti üzrə məsləhətçi təyin edildi.

Şairənin "Zəriflik" (1924) adlı ikinci kitabı da böyük uğur qazandı. 1926-cı ildən Mistral Parisdə, Millətlər Liqasının İntellektual əməkdaşlıq komitəsində çalışırdı. Fəaliyyət sahəsinə Avropada çap olunmaq üçün Latin Amerikasına ədəbiyyatından nümunələrin seçilməsi və tərcümələrinin təşkili daxil idi. 1930-1932-ci illərdə Qabriela Mistral ABŞ-ın bir sıra kolleclərində və Puerto-Riko universitetində Latin Amerikasına ədəbiyyatını tədris etmişdi. Ardınca Çilinin İtaliya, İspaniya və Fransada konsulu olmuşdu. 1938-ci ildə şairənin kəskin antifaşist ruhlu "Məhvölma" kitabı işıq üzü görmüşdü. Eyni ildə o, öz xahişinə əsasən Fransadan Braziliyaya dəyişdirilmiş və konsul kimi ölkəsini Rio-de-Janeyroda təmsil etmişdi. Şairənin həyatının dəhşətli səhnələri də bu ölkə ilə bağlı olmuşdu. 1942-ci ildə yaxın dostu, faşizmdən qaçıb

Braziliyaya pənah gətirən Avstriya yazıçısı Stefan Sveyq və arvadı, yarım il sonra isə dörd yaşından övladı kimi böyütdüyü 18 yaşlı qardaşı oğlu Xuan Migel burada intihar etmişdilər.

Qabriela Mistral 1945-ci ildə ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatına layiq görülməyə ilk Latin Amerikası şairi olmuşdu. Mükafat ona "bütün Latin Amerikasının idealist təşəbbüslərinin simvoluna çevrilmiş yüksək hisslər poeziyasına" görə verilmişdi. İsveç Akademiyasının üzvü Yalmar Qulberq Çili şairəsini "Latin Amerikası ədəbiyyatının şahzadəsi" adlandırmışdı. Qabriela Mistral isə minlərlə ədəbiyyat adamı içərisində fərqləndirilməsinin səbəbini şeirlərində qadınların və uşaqların səsinin eşidilməsi ilə əlaqələndirmişdi.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Qabriela Mistral əsasən Nyu-Yorkda yaşayırdı. 1951-ci ildə o, Çilinin milli ədəbi mükafatını almış, 1954-cü ildə isə Santyaqo universitetinin fəxri doktoru seçilmişdi. Bu münasibətlə keçirilən təntənələrə qatılmaq üçün gəldiyi Çili paytaxtında onu milli qəhrəman kimi qarşılamışdılar. Nitqini dinləmək üçün paytaxt bələdiyyəsi qarşısındakı meydan da iki yüz min nəfərdən çox həmvətəni toplaşmışdı. 1954-cü ildə Qabriela Mistralın "Məhək" adlandırdığı sonuncu şeirlər kitabı işıq üzü görmüşdü. Nyu-Yorkda vəfat edən şairə vəsiyyətinə əsasən Vətəninə torpağa tapşırılmışdı. Baş daşı üzərinə şeirlərinin birindən götürülmüş "Sənətkarsız xalq ürəksiz bədən kimidir" misraları haqq olunmuşdur.

1946-cı il

GERMAN HESSE

(2 iyul 1877 – 9 avqust 1962)

Alman yazıçısı, şair və publisist German Hesse Vürtemburqda, missioner ailəsində doğulmuşdu. Valideynləri uzun müddət Hindistanda xristianlığın yayılması ilə məşğul olmuşdular. Onlar Germanın da ailə ənənəsini davam etdirərək missioner olmasını istəyirdilər. Gələcək yazıçı bu arzuya qarşı çıxmasa da, təhsil aldığı Latin məktəbində və protestant seminariyasında məhz valideynlərinin istəyini yerinə yetirmək baxımından heç bir parlaq nəticə göstərməmişdi. Seminariyadakı nizam-intizam qaydalarını mütəmadi şəkildə pozmağa başlayan da isə onu sərt qaydaları ilə seçilən bu təhsil ocağından yerli-dibli qovmuşdular.

Bir müddət atasının dini kitablar çap edən nəşriyyatında işləmişdi. Sonrakı illərdə də müxtəlif peşələr dəyişmişdi. Nəhayət, 1895-ci ildə Tübingen universitetində ki-

tab satışı ilə məşğul olmağa başlamışdı. Kitablara gündəlik təmas və daimi mütaliə onun yaradıcılığa həvəslənməsinə təkan vermişdi. 1899-cu ildə "Kiçik dərnək" adlanan ədəbi cəmiyyətə üzv qəbul edilmiş, eyni zamanda poeziya, nəsr və mənşur şeirlərdən ibarət iki kitabının çapına nail olmuşdu.

"German Lauşerin ölümündən sonrakı əsərləri və şeirləri" romanı 1901-ci ildə çap edilsə də yazıçı həqiqi ədəbi nailiyyəti üç il sonra, "Peter Kamensind" adlı ikinci romanı ilə qazanmışdı. Bu avtobiografik əsərdə German Hesse sonralar yaradıcılığında dəfələrlə toxunulan mövzuya – şəxsiyyətin təkmilləşməsi və bütünləşməsi məsələsinə ilk dəfə müraciət etmişdi. Müəyyən qədər tənəbirdən sonra kəndə köçmüş əsərlərinin nəşrindən gələn gəlir hesabına yaşamışdı.

"Təklər altında" (1906) povestində Hesse seminariya illərinin təcrübəsi əsasında burjuva cəmiyyətində yarıdıcı şəxsiyyətin üzləşdiyi problemləri araşdırmağa çalışmışdı. Birinci Dünya müharibəsinə qədər müəllif çoxlu hekayə və esselər, habelə "Gertruda" (1910) və "Roshalde" (1914) romanlarını çap etdirmişdi. 1911-ci ildə Hindistana səyahəti "Hindistandan" (1913) kitabını meydana çıxarmışdı.

Uzun müddət ailəsi ilə birlikdə İsveçrədə yaşayan yazıçı 1923-cü ildə ölkənin vətəndaşlığını qəbul etmişdi. Almaniya baş qaldıran millətçilik əleyhinə kəskin çıxışları onun tarixi vətəndəki populyarlığına ciddi zərbə vurmuşdu. Lakin bu, Birinci Dünya müharibəsi illərində Hessenin alman hərbi əsirlərinə mümkün olan bütün vasitələrlə yardım göstərməkdən çəkilməmişdi. Onun fikrincə, savaş Avropa sivilizasiyasının və dəyərlərinin uğradığı böhranın nəticə idi.

1916-cı ildə müharibənin məhrumiyyətləri, oğlunun mütəmadi xəstəlikləri, psixikası pozulmuş arvadının problemləri, atasının ölümü German Hessenin dərin əsəb sarsıntısı keçirməsinə səbəb olmuşdu. O, bir müddət, Karl Yunqun şagirdlərindən birinin klinikasında psixoxanaliz metodu ilə müalicə almışdı. Həyatının bu səhifəsi Emil Sinkler təxəllüsü ilə çap etdirdiyi "Demian" romanında (1919) öz əksini tapmışdı. "Demian" müharibədən sonrakı Almaniya gəncliyinin ən çox oxuduğu kitablardan biri idi. Həmvətəni Tomas Mann "Demian" Coysun "Uliss" və Andre Jidin "Qəlp pul kəsənlər" romanları qədər cəsarətli əsər" sayırdı.

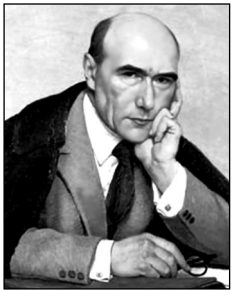
Valideynlərinin Hindistanla bağlılığı kiçik yaşlarından German Hessedə bu ölkəyə və ümumən Şərq mədəniyyətinə, fəlsəfəsinə böyük maraq doğurmuşdu. 1922-ci ildə yazılan "Siddharta" povestini də bu marağın nəticəsi hesab etmək mümkündür. Mövzu baxımından povest müəyyən dərəcədə ekzotik görünürdü. Çünki hadisələr Budda dövrü Hindistanında cərəyan edirdi.

20-ci illərin sonunda yenidən alman reallığı ilə bağlı mövzulara qayıdan Hesse "Yalquzaq" (1928) romanında həyatda yerini tapa bilməyən insanların timsalında "Faust" dualizmini inkişaf etdirmişdi. "Narsis və Holdmunm" (1930) romanında isə hadisələr orta əsr Almani-

yasında cərəyan edirdi. Müəllif bu əsərdə ruh – həyat, tərkidünyalıq – həyatsevərlik anlayışlarını üz-üzə qoymuşdu. Nəhayət, 30-cu illərdə Hesse yaradıcılığının başlıca nəticələrindən biri saydığı "Muncuq oyunu" romanını tamamlamışdı. Əsər ilk dəfə 1943-cü ildə nəşr olunmuşdu. German Hesse 1946-cı ildə "humanizmin klassik ideallarının getdikcə daha böyük yer aldığı ilhamlı yaradıcılığına və parlaq üslubuna görə" Nobel mükafatı almışdı. İsveç Akademiyasının başəriyyəyə sağalmaz yaralar vuran İkinci Dünya müharibəsindən dərhal sonra alman yazıçısını fərqləndirməsi Hitler faşizmi ilə alman xalqı və alman mədəniyyəti arasında heç bir bağlılığın olmamasının rəmzi ifadəsi idi. Yazıçının minnətdarlıq sözlərini təqdimat mərasiminin iştirakçılarına İsveçin mədəniyyət naziri Henri Valloton çatdırmışdı.

German Hesse Almaniya və İsveçrənin bir sıra ədəbi mükafatlarına da layiq görülmüşdü. Hələ faşistlərin hakimiyyətə gəlmədiyi 1926-cı ildə o, Prussiya Yazıçılar Akademiyasının üzvü seçilmişdi. Lakin Almaniyada nasional-sosialistlərin yürütdükləri siyasətə etiraz əlaməti olaraq 1930-cu ildə Hesse bəyanat verərək həmin qurumun tərkibindən çıxdığını elan etmişdi.

Nobel mükafatı laureatı olduğdan sonra Hesse ortaya elə bir sanballı əsər qoymamışdı. Daha çox məqalə və esselər yazmış, romanlarının yeni nəşrləri və xarici dillərə tərcüməsi ilə məşğul olmuşdu. Bu dövrdə o, əsasən almandilli mədəni arealda tanınırdı. Ötən əsrin 60-80-ci illərində kitablarının bir sıra xarici dillərə tərcüməsi German Hesseyə ölümündən sonra müəyyən populyarlıq qazandırmışdı.

1947-ci il

ANDRE JİD

(22 noyabr 1869 – 19 fevral 1951)

Fransız romançısı, tənqidçi və esseist Andre Pol Giyom Jid Paris universitetinin professoru Pol Jidin oğlu idi. 11 yaşında atasını itirdiyindən təhsili və tərbiyəsi ilə anası Jülyetta Rondo-Jid məşğul olmuşdu.

Səhhətindəki problemlər ucbatından Andre ardıcıl təhsil ala bilməmişdi. Paris protestant liseyində oxuduğu illərdə ədəbiyyata, xüsusən də qədim yunan poeziyasına böyük maraq göstərmişdi. Anasının məsləhəti ilə musiqi ilə də ciddi maraqlanmışdı. 1889-cu ildə liseyi bitirəndə yazıçı olmaq qərarı qəti idi. Atasından qalan maddi və mənəvi irs buna tam imkan verirdi.

İlk kitabı – "Andre Valterin dəftərləri" 1891-ci ildə çap edilmişdi. Başlangıç mərhələdə Stefan Mallarme və

digər simvolistlərlə tanışlıq nəticəsində bu ədəbi cərəyanın təsiri altına düşmüş və simvolist üslublu iki povest yazmışdı. Lakin həmin maraq öləri xarakter daşımışdı. Hətta "Bataqlıq" (1895) adlı əsərində Andre Jid simvolist salonlarının daimi sakinlərinin satirik portretlərini yaratmışdı.

Aralıq dənizi sahillərində – Tunis və Əlcəzairdə keçirdiyi bir neçə il gənc yazıçının uşaqlıqdan əziyyət çəkdiyi vərəmdən sağalmasına kömək etmişdi. Əvəzində isə başqa xəstəliyə tutulmuşdu-təkcə həyatına deyil, yaradıcılığına da ciddi təsir göstərən homoseksual əlaqələri ilk dəfə burada başlamışdı.

İnsanın şəxsi azadlıq və sərbəstliyi ilə bağlı fikirlərini Andre Jid ilk dəfə mənsur şeirlə yazdığı "Yer nemətləri" (1897) kitabında ifadə etmişdi. Əsər xüsusi maraq doğurmamışdı. Üstəlik də real mövzularda yazmağa başlaması simvolist dostları ilə o qədər də səmimi olmayan münasibətlərini tamam korlamışdı. Lakin "Yer nemətləri" Andre Jidin diqqətəlayiq əsərlərindən biri kimi gənc fransız yazıçılara, ilk növbədə isə ekzistensializm cərəyanının nümayəndələrinə – Alber Kamyu və Jan Pol Sartra təsirsiz qalmamışdı.

Andre Jid fransız mədəniyyəti tarixinə həm də səviyyəli ədəbi məcmuələrdən birinin – 1909-cu ildə təsis olunan "Nuvel revyü fransez" jurnalının yaradıcısı kimi daxil olmuşdu. Sonralar bu jurnalın bazasında Jidin sevimli müəlliflərinin – Dostoyevski, Cozef Konrad, Uolt Uitmen və b. dünya ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərini nəşr edən "Qallimar" nəşriyyatı qurulmuşdu.

1902-1919-cu illərdə Andre Jid "Immoralist", "Dar qapılar", "İzabella" və "Pastoral" simfoniya" adlı dörd kiçik psixoloji roman yazmışdı. Fransız ədəbiyyatı mü-təxəssisləri şəxsiyyətin özünü-təsdiq uğrunda mübarizəsinin əsas yer tutduğu bu romanları müəllifin uğuru kimi qiymətləndirmişdilər. Mövzunu davam etdirən Andre Jid kompozisiya və psixologizm baxımından daha mürəkkəb, çoxlaylı "Vatikan zirzəmiləri" (1914) romanında katolik kilsəsinin və mason təşkilatının konformizmini kəskin istehza hədəfinə çevirmişdi. Roman protestant tərbiyəsi almış müəllifin bir sıra katolik dostları ilə münasibətlərinin korlanmasına, şəxsiyyətinə və yaradıcılığına hücumların daha da artmasına səbəb olmuşdu.

"Nuvel revyü fransez" məcmuəsindən və əsərlərindən nəşrindən gələn gəlir sayəsində Andre Jid maddi müstəqilliyini tam təmin etsə də, rəsmi dairələr və kilsə tərəfindən daim təzyiqlərə məruz qalırdı. Onu ilk növbədə gənclərin əxlaqını pozmaqda günahlandırır-dılar. Andre Jid ünvanına söylənən tənqidlərə cavab kimi 1924-cü ildə homoseksualizmə haqq qazandıran "Koridon" adlı dialoqlarını çap etdirmişdi. Fransız cəmiyyətinin seksual azlıqlara indiki kimi dözümlü yanaşmadığı dövrdə bu çox riskli addım idi. Yazıçı tələskənliyinin acı nəticələrini tezliklə gördü. Ən yaxın dostları da ondan uzaq gəzməyə başladılar. Üzərinə hər tərəfdən tənqid yağanda müdafiəsinə qalxan olmadı. Andre Jidin ilk gənclik illərində xalası qızı ilə qurduğu ailə də onun homoseksual

meyllərinə görə tezliklə dağılmışdı.

20-ci illərdə yazıçının "Sən haradansan?", "Əgər toxum çürümürsə" kimi fərqli qarşılanan, ciddi mübahisə doğuran əsərləri çap olunmuşdu. Xüsusən də avtobioqrafik çalarlarla zəngin olan etiraf xarakterli ikinci povest yarandığı dövrün əxlaqi əndazələrini aşan əsər kimi dəyərləndirilmişdi. Lakin aradan keçən müddətdə münasibətlər və zövqlər dəyişdiyindən Andre Jidin "Əgər toxum çürümürsə" povesti indi Jan Jak Russonun "Etiraf"ı ilə bir sıraya qoyulur.

Andre Jid "Qəlp pul kəsənlər" (1926) əsərini özünün yeganə həqiqi romanı hesab edirdi. Çünki o həm həcm, həm də ədəbi siqlət baxımından müəllifin digər əsərləri ilə müqayisədə daha sanballı təsir bağışlayırdı. "Qəlp pul kəsənlər" həm də Jidin adını Avropa miqyasına çıxaran, ondan XX əsrin görkəmli sənətkarlarından biri kimi bəhs etməyə imkan yaradan uğurlu yaradıcılıq nümunəsi idi.

İctimai fəallıq, önəmli məsələlərə zamanında və obyektiv münasibət bildirmək hər zaman Andre Jidin fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biri olmuşdu. 1927-ci ildə Konqoya uzunmüddətli səyahətdən qayıtdıqdan sonra o, Afrikada fransız müstəmləkəçiliyini sərt şəkildə pisləyən səfər qeydlərini çap etdirmişdi. İspaniyada və təndəş müharibəsi başlananda da Jid laqeydlər sırasında qalmamışdı. 30-cu illərdə Avropada get-gedə güclənməkdə olan faşizmə qarşı çıxmaq üçün kommunist ideologiyasını dəstəkləyənlərin sıralarına qoşulmuş, bir neçə dəfə SSRİ-də olmuşdu. Amma Sovet İttifaqına son səfərdən sonra çap etdirdiyi "SSRI-dən qayıdış" (1936) kitabı ilə sovet modelinin və kommunizmin qatı əleyhdarı kimi tanınmışdı.

1942-ci ildə Andre Jid Şimali Afrikaya köçmüşdü. İkinci Dünya müharibəsi başa çatana qədər fransız müstəmləkəsi olan Tunisdə yaşamış və "ədəbi vəsiyyəti" adlandırdığı "Tezey" povestini burada yazıb başa çatdırmışdı.

Fransız yazıçısı "insanın problemlərini həqiqətə qorxu bilməyən məhəbbət və dərin psixoloji müdrikliklə təqdim edən mühüm və bədii cəhətdən əhəmiyyətli əsərlərinə görə" 1947-ci ildə Nobel mükafatı laureatı olmuşdu. Eyni ildə onu həm də Oksford universitetinin fəxri doktoru seçmişdilər. İctimai ünsiyyətdən qaçan yazıçı şərəfinə düzəldilə təntənələrin heç birinə qatılmamışdı.

Fransanın İsveçdəki səfirinin mərasim iştirakçılarına təqdim etdiyi nitqində Andre Jid İsveç Akademiyasına müraciətlə deyirdi: "Uzun illər boyu mənim səsim səhrada fəryad qoparan tənha adamın səsinə bənzəyirdi. Sonra mənə elə gəldi ki, sözlərimi çox az adama deyirəm. Lakin bu gün siz öz qərarınızla məhdud sayda oxuculara müraciətimdə haqlı olduğumu sübut etdiniz. Siz yalnız mənim əməyimə qiymət vermədiniz, mənim kitablarımda özünə yer alan, ancaq təəssüflər olsun ki, indi də təqiblərə məruz qalan azad və müstəqil ruha tərəfdar çıxdınız".

Andre Jid 1950-ci ildə son əsərini – altmış il ərzində fasiləsiz şəkildə üzərində işlədiyi, Fransa cəmiyyətinin və ədəbi-mədəni həyatının tarixinə işıq salan məşhur "Gündəliklər"inin sonuncu cildini çap etdirmişdi.

Jan Pol Sartr Andre Jidin ölümündən az sonra yazmışdı: "O, yorulmadan bizi öyrədərək deyirdi ki, hər şey haqqında yazmaq olar, təki bunlar yaxşı yazılsın". Görünür, yazıçının əsərləri bu meyarlara cavab verdiyindən onun yaradıcılığına olan maraq və diqqət bu gün də yə-tərinəcə böyükdür.

1948-ci il

TOMAS STERNZ ELİOT

(26 sentyabr 1888 – 4 yanvar 1965)

Amerikan-İngilis şairi Tomas Sternz Eliot Missuri ştatında, yeddi övladı olan ailənin sonbeşiyi kimi doğulmuşdu. Valideynlərinin hər ikisi tərəfdən nəsilərində Amerika tarixində mühüm iz qoymuş şəxsiyyətlər vardı. Atası Henri Uer Eliot varlı sənayeçi idi. Anası Şarlotta Sternz isə bədii bioqrafiyalar müəllifi kimi tanınmışdı.

Eliot mükəmməl təhsil almışdı. Harvard universitetini magistr diplomu ilə bitirmişdi. İlk şeirlərini 1909-1910-cu illərdə redaktoru olduğu "Harvard advokeyt" jurnalında dərc etdirmişdi. Sonra Sorbonna universitetində mühazirələri dinləmiş, fransız ədəbiyyatını öyrənmişdi. Harvardda ikən yaradıcılıqlarını maraqla izlədiyi simvolist şairlərin bir çoxu ilə Fransada şəxsən tanış olmuşdu.

ABŞ-a döndükdən sonra İngilis idealist-filosofu F.Bredli haqqında dissertasiya yazmışdı. Sanskrit ədəbiyyatı və buddizmlə marağı da bu dövrə təsadüf etmişdi. Harvardın ayırdığı Şelton təqaüdü ona İngiltərə və Almaniya fəlsəfəni daha dərinləndirən öyrənməyə imkan yaratmışdı. Uzun tərəddüdlərdən sonra Tomas Eliot professor kürsüsü tutmağa hazırlaşdığı Harvarda qayıtmamaq qərarına gəlmişdi.

O, Londonda yaşamağa üstünlük vermişdi. Ezra Pound və Uindem Lyuisin köməyi ilə 1915-ci ildə ilk şeirlərini də burada çap etdirmişdi. Özünü pedaqoji sahədə, bank və nəşriyyat işində sınamışdı. "Egoist" adlı ədəbi jurnalın baş redaktor müavini olmuşdu. Əsasən ümid-sizlik və ruh düşkünlüyü ifadə edən şeirləri müxtəlif dövrlər nəşrlərdə və antologiyalarda çıxmış və tədricən Eliot tanınmağa başlamışdı. İlk diqqətəlayiq əsərində – "Alfred Pryforkun məhəbbət nəğməsi" (1917) poemasında Eliot poeziyasının özəllikləri daha aydın şəkildə üzə çıxmışdı. Con Berimenin fikrincə, XX əsr Amerika poeziyası bu poema ilə başlayırdı.

Şairliklə müvazi şəkildə Eliot-tənqidçinin şöhrəti də durmadan artırdı. O, "Taym" jurnalının ədəbi əlavəsinin fəal müəlliflərindən biri idi. İngiltərədə "Kembric məktə-

bi", ABŞ-da isə "yeni tənqid" adlanan nüfuzlu ədəbi tənqid cərəyanının yaradıcıları sırasında T.Eliotun da adı vardı. Müasir ədəbiyyatla bir sırada o, Şekspir, Dante, Drayden, Marlo, Con Donn, Herbert, Endryü Malvell və b. Avropa klassikləri haqqında da münasibət yeniliyi ilə seçilən məqalələrin müəllifi idi.

Tomas Eliotun əcdadları XVII əsrdə İngiltərədən Amerikaya getmişdilər. Şair isə tarixi vətəninə qayıtmaqda qəralı idi. Hələ ABŞ-da universitet təhsili aldığı dövrdə tələbə yoldaşları onun "tələffüzündən və vətəndaşlığından başqa hər cəhətdən tam bir ingilis olduğunu" sezmışdilər. Eliot 1927-ci ildə anqlıkan kilsəsinin tələblərinə uyğun şəkildə yenidən xaç suyuna salınmış və Britaniya vətəndaşlığını qəbul etmişdi. Ümumiyyətlə, o, özünü "dində anqlokatolik, ədəbiyyatda klassist, siyasətdə royalist" adlandırmağı xoşlayırdı.

30-cu illərdən başlayaraq Eliot qələmini dramaturgiya janrında da sınamışdı. Onun dini mistifikasiya üslubunda yazılmış "Kilsədə qətl" (1934) pyesi ABŞ və Avropa teatrlarında uğurla tamaşaya qoyulmuşdu. Müasir mövzulu "Ailənin birləşməsi" (1939), "Axşam kokteyli" (1950), "Şəxsi katib" (1954), "Yaşlı dövlət xadimi" (1959) pyesləri isə, ədəbi tənqidin fikrincə uğurlu alınmamışdı.

"Bəhərsiz torpaq" (1922) poeması ilə janrın hüdudlarını genişləndirən Tomas Eliot 40-cı illərdə poemanın bir sıra klassik nümunələrini yaratmışdı. Tənqidçilərin yetkin əsərlər hesab etdikləri "İst Koker" (1940), "Byorn Norton" (1941), "Balaca Gidding" (1942), "Dörd kvartet" (1943) və s. poemaların hər biri müəllifin tarix, zaman, şəxsiyyət və mənəviyyatla bağlı düşüncələri üzərində qurulmuşdur. Xüsusi ilə "Dörd kvartet" poemasının çapından sonra Eliot həyatda olan ən məşhur ingilisdilli şair kimi qəbul edilmişdi.

"Müasir poeziyada görkəmli novator xidmətlərinə görə" Tomas Eliot 1948-ci ildə Nobel mükafatı qazanmışdı. İsveç Akademiyasının üzvü Anders Esterlinq Eliot poeziyasının özəlliklərini qeyd edərək onun almaz itiliyi və sərtliyi ilə insanın yaddaşına həkk olunduğunu vurğulamışdı. Laureat cavab nitqində demişdi: "Mən şairlərə Nobel mükafatı verilməsini poeziyanın ümumbəşəri dəyərinin daha bir təsdiqi hesab edirəm. Təkcə elə buna görə ara-sıra şairləri mükafatlandırmaq lazımdır. Mənə verilən mükafatı şəxsi xidmətlərimin qiymətləndirilməsindən daha çox poeziyanın əhəmiyyətinin rəmzi etirafı kimi qəbul edirəm".

Tomas Eliot İngiltərə və Fransanın ali ordenləri ilə təltif olunmuş, Göte mükafatına layiq görülmüşdü. O, ABŞ və Avropanın 16 universitetindən fəxri doktorluq mantıyası almışdı. Həyatının son yarım əsrini Britaniyada yaşasa da, ABŞ-la əlaqələrini heç vaxt kəsməmişdi. O, hər il doğulduğu ölkəyə gedir, dostları və yaxınları ilə görüşür, universitet və elmi cəmiyyətlərdə çıxışlar edirdi.

Şairin şəxsi həyatı o qədər də uğurlu olmamışdı. 1915-ci ildə Vivyen Heyvudla evlənmişdi. 19 il birlikdə yaşasalar da, anlaşılmaya nail ola bilməmişdilər. Heyvud isə həyatını psixiatriya xəstəxanasında başa vurmuşdu.

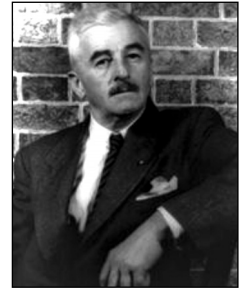
Tomas Eliot Somerset əyalətində, bir vaxtlar əcdadlarının tərk edərək Amerika qitəsinə köçdükləri Ist Koker kəndində dəfn olunmuşdu. Öz mürəkkəb poetikası, düşüncə və hissələrinin dərinliyi, ifadə vasitələrinin orijinallığı ilə seçilən Tomas Eliot poeziyası bu gün də diqqət mərkəzində qalmaqdadır. Şairin vəfatından sonra onun yaradıcılığına həsr olunan tədqiqat əsərlərinin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

1949-cu il

UİLYAM FOLKNER

(25 sentyabr 1897 – 6 iyul 1962)

Amerika yazıçısı Uilyam Folkner Missisipi ştatının Nyu-Olbani şəhərində doğulmuşdu. O, nəsillərində ilk yazıçı deyildi. Cənubla Şimalın müharibəsi zamanı cənubluların ordusunda xidmət etmiş babası Uilyam Klark Folkner öz dövrü üçün kifayət qədər populyar olan "Memfisin ağ qızılgülü" romanının müəllifi idi. Qapalı və çəkingən xarakteri ilə seçilən Uilyam ilk təhsilini anasından almışdı. 13 yaşında isə o, artıq gənc rəfiqəsi Estell Oldhemə sevgi şeirləri yazırdı. Çox güman bu səbəbdən də məktəbi bitirə bilməmiş və babasına məxsus bankda iş başlamışdı.

Amma şeirlərin bir təsiri olmamışdı. 1918-ci ildə Estell başqasına ərə getmişdi. Qardaşı Conun dediyinə görə "bundan sonra Uilyam üçün həyat bitmişdi". Könüllü orduya yazılmaq istəsə də, boyunun balacılığına görə qəbul etməmişdilər. Nələc qalıb Torontodakı hərbi-hava qüvvələri məktəbinə daxil olmuşdu. Bu arada Birinci Dünya müharibəsi bitdiyindən Folkner evə qayıtmışdı. Missisipi universitetində məşğələlərə davam etməkdən və yazmaqdan başqa bir yol yox idi. 1919-cu ildə çap etdirdiyi "Favnin günorta yuxusu" şeri onun ədəbi debütü sayılır.

Bir il sonra Folkner universiteti buraxıb yazıçı və teatr tənqidçisi Stark Yanqın dəvəti ilə Nyu-Yorka getsə də, ədəbi aləmə yol tapa bilməmişdi. Kitab mağazasında satıcı, poçtalyon kimi işlərdə çalışmışdı. 1925-ci ildə Şervud Andersenlə tanışlığı həyatında dönüş yaratmışdı. Andersen onun şeirlərini oxuduqdan sonra qələmini nəsr sahəsində sınağa məsləhət görmüşdü. Folknerin növbəti şeir kitabının uğursuzluğu bu məsləhətin yerinə düşdüyünü bir daha sübuta yetirmişdi.

Amerikalı oxucular "Əsgər qisməti" (1926), "Ağcaqanadlar" (1927) kimi ilk romanlarına xüsusi maraq göstərməsələr də bu Folkneri ruhdan salmamışdı. O, uğursuzluğun əvəzini "Sartoris" (1929) romanı ilə çıxmışdı. "Sartoris" hadisələrin uydurma Yoknapatofa əyalətində

cərəyan etdiyi 15 cildlik romanlar silsiləsindən ilk əsər idi. Lakin "Sartoris" ümumən xeyirxahlıqla qarşılandı da, yazıçı kimi Folknerə şöhrət gətirən eyni ildə çap etdirdiyi "Səs-küy və qəzəb" romanı oldu. Amerika tənqidci bu əsəri "böyük kitab" kimi dəyərləndirdi. Amma Uilyam Folknerin novator təhkiyəsi oxucunun onu qavramasını çətinləşdirirdi.

Ədəbi həyatı ilə eyni vaxtda yazıçının şəxsi həyatındakı problemlər də həllini tapmışdı. 1927-ci ildə Folknerin ilk məhəbbəti Estell Oldhem birinci ərindən boşandı. Az sonra isə keçmiş sevgililər ailə həyatı qurdular.

59 monoloqdan ibarət "Ölüm yatağında" (1930) romanını Folkner bir neçə həftə ərzində yazmışdı. Bütün monoloqlar "şüur axını" prinsipi əsasında qurulmuşdu. Tənqidçi Konrad Eyken bu romanı "yüksək pilotaj" adlandırsa da, müəllifin digər romanları kimi o da pis satılırdı. Ailəsini dolandırmaq üçün qələmindən başqa vasitəsi olmayan Folkner nə isə "dəhşətli bir şey" yazmaq qərarına gəlmiş və üç həftə sonra yeni əsərini – "Müqəddəs yer" (1931) romanını ortaya qoymuşdu. Roman qanqsterlər tərəfindən zorlanan və sonda fahişəxanaya düşən gənc bir qadının həyat hekayəsini anlatırdı. "Müqəddəs yer" bestsellerə çevrildi. Yazıçı müvəqqəti də olsa, maliyyə çətinliklərini aradan qaldıra bildi.

Daha gəlirli ədəbi fəaliyyət sahəsi axtaran Folkner 30-40-cı illərdə Hollivudla əməkdaşlıq etmişdi. Həmin dövrün "Şöhrətə aparan yol" (1936), "Qunqa Din" (1939), "Malik olmaq və olmamaq" (1945), "Əbədi yuxu" (1946) kimi məşhur filmləri onun romanlarının motivləri əsasında çəkilmişdi.

Bu dövrdə Folkner "Sütun" (1934) "Absalom, Absalom" (1936), "Vəhşi palmalar" (1939), "Kənd" (1940) və "Düş, Moisey" (1942) kitabına daxil olan hekayələrini yazmışdı. Məhz yazıldıqları dövrdə əksər əsərləri fransız dilinə tərcümə olunmuş və Avropada çoxsu ilə qarşılanmışdı. Məsələn, Folkner nəsrilə tanış olan Jan Pol Sartr amerikan tənqidçisi Malkolm Kuliyə məktubunda "Folkner sözün Allahıdır!" – deyərək heyranlığını bildirmişdi.

Amerikada isə ədəbiyyata yeni üslub və düşüncə gətirmiş Folkneri hələ də başa düşmür və yetərincə qiymətləndirmirdilər. Həmvətənin yaradıcılığını "əlcətməz ədəbi hünər" sayan Malkolm Kuli vəziyyəti qismən də olsa düzəltmək üçün 1946-cı ildə Folkner nəsrindən seçmələri "The Portable Faulkner" ("Daşına bilən Folkner"-V.Q.) kitabında toplamışdı. Kitab amerikalıların yazıçının yaradıcılığı ilə daha yaxından tanış olmalarına imkan yaratmışdı.

1949-cu ildə Folkner Nobel mükafatı laureatı oldu. İsveç Akademiyası yazıçını "bədiilik baxımından müasir Amerika romanının inkişafına verdiyi qeyri-adi töhfəyə görə" fərqləndirmişdi. Folknerin laureatlığı birmənalı qarşılanmamışdı. Onun vətəndaş müharibəsi dövründə Cənubdakı nifrət və zorakılığa daha çox diqqət yetirməsi müəyyən narazılıqlara səbəb olmuşdu. Lakin İsveç Akademiyasının üzvü Qustav Helstryom bu nifrət və zorakılığın yazıçının əsərlərində həmişə günahkarlıq məsuliyyəti,

humanizm və ədalət hissi ilə neytrallaşdırdığını bildirmişdi. Folkner qısa cavab nitqində nüvə silahı təhlükəsi altında yaşayan müasir insanın ilk növbədə öz ürəyi, ruhu və inancları ilə şəərə qalib gələcəyi fikrini əsaslandırmışdı.

Folkner Nobel mükafatını yaradıcılıq böhranı keçirdiyi dövrdə almışdı. Onun başqa bir problemi isə içkiyə həddindən artıq aludəliyi idi. Ancaq bununla belə "Rahibə üçün rekviyem" (1951), "Şəhər" (1957), "Malikanə" (1959) kimi mühüm əsərlərini məhz 50-ci illərdə yaratmışdı. Eyni zamanda ABŞ-ın görkəmli ziyalı və ictimai xadimi kimi ölkəsini beynəlxalq tədbirlərdə təmsil etmişdi.

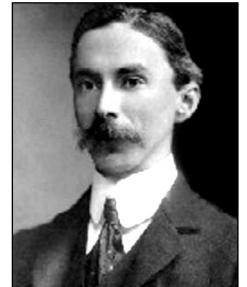
Sağlığında Amerikada o qədər də başa düşülməyən Folkner əsl ədəbi şöhrətə ölümündən sonra qovuşmuşdu. Yaradıcılığından ayrı-ayrı nümunələr mərhum Natiq Səfərli tərəfindən yüksək ustalıqla Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

1950-ci il

BERTRAN RASSEL

(18 may 1872 – 2 fevral 1970)

İngilis filosofu, məntiqşünas, riyaziyyatçı və ictimai-siyasi xadim Bertran Artur Uilyam Russell tam əsasla ensiklopedist adlandırmaq mümkündür. O, Britaniyanın siyasi həyatında XVI əsrdən fəal iştirak edən Russell nəslindən idi. Nəslin görkəmli nümayəndələrindən biri, Bertranın babası lord Con Russell 1832-ci ildə kraliça Viktoriyanın hakimiyyəti dövründə baş nazir vəzifəsini tutmuşdu. İki yaşında anasını, dörd yaşında isə atasını və körpə bacısını itirən Bertran nənəsi, qrafinya Russellin himayəsində böyümüşdü. Onun və böyük qardaşının təlim-təربiyəsi ilə alman, İsveçrə quvernəntları, eləcə də ingilis müəllimlər məşğul olurdular. Bertran 1890-cı ildə Kembriç universiteti yanındakı Trinitı Kollecdə təhsilə başlamış, 1894-cü ildə incəsənət bakalavri dərəcəsi almışdı. Elmin müxtəlif sahələrini öyrənsə də, maraq dairəsinə əsasən riyaziyyat və fəlsəfə daxil idi. 1897-ci ildə o, "Həndəsənin əsasları" mövzusunda magistr dissertasiyası müdafiə etmişdi. Yeniyetməlik və ilk gənclik illərində Bertran Russell tənhalıqdan əziyyət çəkmiş, hətta bu səbəbdən bir neçə dəfə intihar fikrinə düşmüşdü. Etirafına görə yalnız riyaziyyata marağı və üzərində işlədiyi riyazi məsələlərin həllini sona çatdırmaq istəyi onu bu qaramsar niyyətdən çəkəndirmişdi. Britaniya səfirliyinin fəxri attaşesi kimi 1895-ci ildən Parisdə yaşayan Russell iqtisadiyyatla bağlı tədqiqatlar aparmaq məqsədi ilə bir müddət Almaniya və ABŞ-da da olmuşdu. "Alman sosial demokratiyası" (1896) və "Leybnis fəlsəfəsinin tənqi-

di şərh" (1900) kitablarının yazılmasında bu səfərlər mühüm rol oynamışdı. 1910-1913-cü illərdə Bertran Rassel Trinitı-kollecın professoru N.Uaythedlə birlikdə "Riyaziyyatın əsasları" adlı 3 cildlik fundamental tədqiqat çap etdirmişdi. Bu dövrdə alim həm də ictimai-siyasi fəaliyyətlə məşğul olurdu. O, İngiltərədə sosializm ideyalarını yayan Fabian cəmiyyətinin üzvü idi. Qadınlara seçki hüququ verilməsi ilə bağlı keçirilən tədbirlərdə fəal iştirak edirdi. Parlament seçkilərinə qatılma da, dini baxışlarına görə lazımi miqdarda səs toplaya bilməmişdi.

İngiltərənin Birinci Dünya müharibəsində iştirakı Rasselın sərt tənqidi ilə qarşılanmışdı. O, "Sosial yenidənqurmanın prinsipləri" (1916), "Müharibə və ədalət (1916)", "Siyasi ideallar" (1917), "Azadlığa aparan yollar: Sosializm. Anarxizm. Sindikalizm" (1918) kitablarında dəyişməkdə olan dünyanın mənzərəsini yaratmağa çalışmışdı. Müharibə əleyhdarı Bertran Rassel orduda xidmətdən boyun qaçırdığına görə böyük məbləğdə cərimə ödəməli, hətta bir müddət həbsxanada yatmalı olmuşdu. ABŞ-ın müharibədə iştirakına kəskin tənqidi reaksiyası nəticəsində 1918-ci ildə o ikinci dəfə həbsxanaya salınmışdı.

1920-ci ildə Bertran Rassel beş həftə SSRI-də olmuş, Lenin, Trotski və Maksim Qorki ilə görüşmüşdü. Sosialist ideyalarına müəyyən rəğbətlə yanaşsa da, "Bolşevizmin nəzəriyyəsi və təcrübəsi" (1920) kitabında sovet rejimini ciddi tənqid etmişdi. 1920-1921-ci illərdə Rassel Asiya ölkələrinə uzunmüddətli səyahətə çıxmış, bir müddət Pekin universitetində mühazirələr oxumuşdu.

Bertran Rassel təhsil problemlərinə mühüm diqqət yetirmişdi. Hətta bir ara pedaqogika ilə sıx maraqlanmış və özünün təcrübə məktəbini təşkil etmişdi. "Təhsil haqqında" (1926), "Təhsil və təmiz həyat" (1926), "Təhsil və ictimai quruluş" (1932) əsərlərində filosof-alimin müasir təhsillə bağlı fikirləri əks olunmuşdur. İkinci Dünya müharibəsi başlayanda Bertran Rassel pasifist baxışlarından imtina etmişdi. Xüsusən faşist Almaniyaşının Polşaya hücumundan sonra İngiltərənin hərbi əməliyyatlara mümkün qədər tez qoşulmasının qızgın tərəfdarlarından biri kimi tanınmışdı. Müharibə illərində əsasən ABŞ-da yaşamışdı. Çikaqo və Kaliforniya universitetlərində mühazirələr oxumuş, Siti-Kollecın və Harvardın fəlsəfə professoru olmuşdu. ABŞ-dakı oxuduğu mühazirələri əsasında 1945-ci ildə "Qərb fəlsəfəsinin tarixi" monoqrafiyasını çap etdirmişdi.

Müharibədən sonra yenidən Londona, Trinitı-kollecə qayıdan Rassel "Fəlsəfə və siyasət" (1947), "İnsan bilii: hədudlar və sərhədlər" (1948), "Hakimiyyət və şəxsiyyət" (1949), "Dünyanın dəyişməsinə yeni ümidlər" (1950) kitablarını çap etdirmişdi. Böyük Britaniya kraliçasının əmri ilə 1932-ci ildə qardaşı Frankın ölümündən sonra o, Rassel ailəsinin sayca üçüncü qrafı titulu almış, 1949-cu ildə isə ölkənin ali mükafatı olan "Xidmətlərə görə" ordeni ilə təltif edilmişdi. 1950-ci ildə İsveç Akademiyası daha əvvəllər ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı almış filosoflar Rudolf Eyken (1908) və Anri Berq-

manın (1927) ardınca filosof və riyaziyyatçı Bertran Rassel də bu yüksək mükafata layiq görmüşdü. İsveç Akademiyasının üzvü Anders Esterlinq yeni laureatı "rasionalizm və humanizmin ən parlaq nümayəndələrindən biri, Qərbdə fikir və söz azadlığının qorxmaz mübarizi" kimi səciyyələndirmişdi. Bertran Rassel Nobel mühazirəsi oxumamışdı. Nobel laureatı Rasselın yazdığı mühüm əsərlər sırasına "Elmin cəmiyyətə təsiri" (1952), "Yaddaş portretləri" (1956), "Bəşəriyyətin gələcəyi varmı?" (1961), "Fakt və uydurma" (1962) və digər çoxsaylı kitabları, habelə üç cildlik "Avtobioqrafiya"sı" (1967-1969) daxildir. Bir çox tədqiqatçılar Rassel müasir dövrün ən böyük filosofu, eyni zamanda ən ziddiyyətli şəxsiyyəti kimi xarakterizə edirlər. İngilis tədqiqatçısı Maykl Holroydun fikrincə, Rassel "əsrimizin ən qeyri-adi hadisələrindən biridir və həyat yolu başdan-başa heyratamiz paradokslardan toxunmuşdur". Onu Volterə bənzədənlər də yox deyildir.

Nəhayət, Rasselın ən uzun ömür sürən (97 il) və ən çox evlənen (5 dəfə) Nobel laureatı olması da onun özünəməxsus rekordları kimi qeyd edilə bilər.

1951-ci il

PER LAQERKVİST

(23 may 1891 – 11 iyul 1974)

Per Fabian Laquerkvist İsveç romançısı, şair və dramaturqdur. Sadə ailənin övladı idi. Atası əvvəlcə fermer, sonra isə dəmiryol fəhləsi olmuşdu. Ailədəki yeddi uşağın içərisində Per erkən yaşlarından ağıl və fərasəti ilə fərqlənirdi. Orta təhsilini bitirdikdən sonra iki il Upsala universitetində incəsənət və ədəbiyyatı öyrənmişdi.

21 yaşında ilk yazılarını – bir neçə şeir və "İnsanlar" povestini dərc etdirmişdi. 1913-cü ildə Parisdə olması Laquerkvistin ədəbiyyat və sənətə baxışlarında inqilab yaratmışdı. O, fovizm və kubizm cərəyanları ilə ciddi maraqlanmışdı. "Söz sənəti və təsviri sənət" əsəsində Skandinaviyada geniş yayılan naturalizmə qarşı çıxmışdı. Tezliklə nəzəri müləhizələrinin bədii yaradıcılığına tətbiqi kimi "Motivlər" (1914), "Dəmir və insanlar" (1915) kitablarını çap etdirmişdi.

İsveç ədəbiyyatında ekspressionizmin ilk nümunəsi sayılan "Kədər" (1916) adlı şeirlər kitabında Laquerkvist Birinci Dünya müharibəsinin doğurduğu ümitsizlik, qüssə və qorxu əhvali-ruhiyyəsini yaddaqalan obrazlarla əks etdirmişdi. Müharibə dövründə neytral Danimarkada yaşamış, əsasən dramaturgiya sahəsində çalışmışdı. Laquerkvist şeir və nəsrə olduğu kimi dram sənətinin

də də naturalizmin qəti əleyhdarı idi. O, Albert Strindberqin simvolist dramlarını daha çox təqdir edirdi. Stokholmda çıxan "Svenska daqblad" qəzetinin sənət icmalçısı kimi Laqerkvist həm də çoxsaylı teatr resenziyaları, ədəbi-tənqidi məqalələr və esselər yazmışdı.

İnsan yaşamının sirr və problemləri dramaturq Laqerkvisti düşündürən əsas mövzu idi. "Xaos" (1919), "Göylərin sirri" (1920), "Əbədi təbəssüm" (1921) kimi səhnə əsərlərində müəllif insanla Yaradan arasındakı görünməyən telləri araşdırır, mövcudluq mübarizəsində insanın ilahi qüvvəyə deyil, öz şüurunun və qəlbinin gücünə arxalanmasının daha pozitiv yol olduğu qənaətinə gəlirdi.

Laqerkvistin ilk əsərlərindəki ümitsizlik və bədbinlik əhvali-ruhiyyəsi "Xoşbəxt adamın yolu" (1921), "Ürəyin nəğməsi" (1926) kitablarında artıq öz yerini tədricən həyata, insanın yaradıcı gücünə bəslənən inama verirdi. Pyeslərində də müəllif bir zaman qatı əleyhdarı kimi çıxış etdiyi naturalizm ünsürlərinə, realist təsvirlərə daha geniş yer ayırmağa başlayırdı.

Avropada faşizm təhlükəsi artdıqca ölkəsinin nüfuzlu söz adamı kimi Laqerkvistin fəal həyat mövqeyi və yaradıcılığının humanizm ruhu da qüvvətlənirdi. O, müharibə öncəsi Avropanın siyasi və mənəvi problemlərini daha çox və daha ardıcılıqla əsərlərinin mərkəzi mövzuna çevirməyə çalışırdı. Almaniyada faşistlərin hakimiyyətə gəldiyi 1933-cü ildə Laqerkvist "Cəllad" povestini yazmışdı. Bir il sonra pyes variantını da ortaya qoyduğu bu əsərdə müəllif qaranlıq orta əsrlərlə yaşadığı dövrü müqayisə edir və bəşəriyyətin çoxəsrlik səylərinə baxmayaraq şərin məğlubedilməzliyi qənaətinə gəlirdi.

Müəllifin "Poeziya və döyüş" (1940) kitabında toplanan şeirlərin çoxu faşistlərin Skandinaviya ölkələrini - Norveç və Danimarkanı işğal etmələrinin doğurduğu acı təəssürat əsasında yazılmışdı. "Cırtan" (1944) adlı alleqorik romanında Laqerkvist İntibah dövrü İtaliyasına müraciət etsə də, əslində insana aid bütün mənfi çalarları özündə birləşdirən Cırtanın timsalında Hitleri və onun antibəşəri hakimiyyətini nəzərdə tutduğu sirr deyildi.

İncil mövzusunda müraciətlə yazılmış "Varavva" (1950) romanı, heç şübhəsiz, bir yazıçı kimi Laqerkvistin ən güclü əsəri idi. İsadan fərqli olaraq, çarmıxa çəkilməkdən canını qurtaran quldur və yolkəsən Varavvanın timsalında müəllif insanın inanc və əqidə sahibi olmasının, Allaha tapınmasının zəruriliyi fikrini bədii inandırıcılıqla əks etdirə bilmişdi. Roman qısa müddətdə əsas Avropa dillərinə tərcümə edilmiş, 1952-ci ildə isə motivləri əsasında bədii film çəkilmişdi.

Per Laqerkvist 1940-cı ildən İsveç Akademiyasının üzvü idi. 1951-ci ildə həmin Akademiyanın qərarı ilə "yaradıcılığında insanı maraqlandıran əbədi suallara cavab tapmağa çalışdığına və bu zaman nümayiş etdirdiyi bədii qüdrətə və mülahizələrinin tam sərbəstliyinə görə" ona Nobel mükafatı verilmişdi. Təqdimat mərasimində yaradıcılığı haqqında həmkarı Anders Esterlinq danışmışdı. Təbiət etibarlı ilə çox qapalı və çəkingən adam olan Laqerkvist Nobel mühazirəsindən imtina etmişdi.

Bir neçə təşəkkür sözündən sonra 30 il əvvəl yazdığı və heç yerdə çap olunmayan "Bəşəriyyət mifi" əsərindən bir fəsil oxumuşdu.

Sonrakı illərdə də müəllif eyni məhsuldarlıqla çalışmışdı. "Axsam torpağı" adlı onuncu şeirlər məcmuəsini (1953) tamamlamış, "Sibilla" (1956), "Aqasferin ölümü" (1960), "Zəvvarlar dənizdə" (1962), "Müqəddəs torpaq" (1964) və "Mariamna" (1967) romanlarını yazmışdı.

Bir sıra tədqiqatçılar yaradıcılığının mistik xüsusiyyətlərinə, şəxə qarşı mübarizədə fəvqəlgüvvə axtarılarına görə Laqerkvisti Frans Kafka və Alber Kamyu kimi sənətkarlarla müqayisə edirlər. İsveç yazıçısının əsərləri bu ehtimalların həqiqətdən o qədər də uzaq olmadığını söyləməyə əsas verir.

1952-ci il

FRANSUA MORİAK

(11 oktyabr 1885 – 1 sentyabr 1970)

Fransız yazıçısı, şair və dramaturq Fransua Şarl Moriak Bordo şəhərində, varlı kommersant Jan Pol Moriakın çoxuşaqlı ailəsində doğulmuşdu. İki yaşında atasını itirdiyindən anasının valideynləri Marqarita Moriakı və uşaqlarını öz himayələrinə götürmüşdülər. Marionitlər kollecinə təhsil almış, 1905-ci ildə Bordo universitetinin ədəbiyyat bölümünü bakalavr dərəcəsi ilə bitirmişdi. Fransız ədəbiyyatına, xüsusən də Rasin və Paskal kimi klassiklərin yaradıcılığına marağı kollec illərindən başlanmışdı.

Magistratura təhlili üçün medievist və arxivşünaslar hazırlayan Ekol de Şarta daxil olsa da, "Le Tempes present" jurnalından aldığı təklif nəticəsində təhsilini yarımçıq buraxmışdı. Jurnal onun şeirlər məcmuəsinin nəşrini vəd edirdi. Həqiqətən də, 1910-cu ildə müəllifin "Birləşən əllər" adlı ilk kitabı işıq üzə çıxdı. Tanınmış yazıçı Moris Barresin tərəfli rəyindən sonra Moriakın ədəbiyyata gedən yolu açıq idi.

1913-cü ildə o, "Zəncirin ağırlığını daşıyan uşaq" adlı ilk romanını çap etdirdi. Fransanın da qatıldığı Birinci Dünya müharibəsi başlananda Fransua Moriak səhətinə görə hərbi xidmətə çağırılmamışdı. Lakin könüllü kimi Qırmızı Xaç sıralarına qoşulmuş və Bolqarıstandakı hərbi hospitallarda xidmət etmişdi. Təxris olunandan sonra daha iki roman yazsa da, yalnız "Cüzamlı xəstəyə bəxş edilən öpüş" (1922) əsəri ilə adını tanıdı bilmişdi. Roman eybəcər, lakin zəngin bir adamla kəndli qızının baş tutmayan izdivacından bəhs edirdi.

Fransa Akademiyasının mükafatını alan, həcmcə böyük, kompozisiya baxımından isə daha mürəkkəb "Mə-

həbbət səhrası" (1925) romanında müəllif ata ilə oğulun eyni vaxtda soyuq, hissiz və ehtirassız bir qadına bəslədikləri məhəbbəti psixoloji planda təsvir etməyə çalışmışdı. Ümumiyyətlə, Moriak məhəbbət mövzusunə yaradıcılığında geniş yer ayırmışdı və müxtəlif əsərlərində bu yüksək bəşəri hissi fərqli rakurslardan işıqlandırmağa çalışmışdı. Lakin xristian əxlaqının tələbləri və əndazə hissi hər dəfə sona qədər gözlənilmədiyindən müəllifin bir sıra əsərləri katolik kilsəsinin qəzəbinə tuş gəlmişdi.

Çox güman ki, həm kilsənin tənqidlərindən, həm də dindar anasının öyüd-nəsihətlərindən nəticə çıxaran yazıçı 30-cu illərdə dini esselər və "katolik romanı" yazmağa təşəbbüs göstərmişdi. Din onun yaradıcılığına daha geniş nüfuz etmişdi. Xüsusilə "İlan yığnağı" (1931) romanında Moriak yüksək katolik dairələrin həyatını müsbət və mənfi tərəfləri ilə inandırıcı təsvir etməyə nail olmuşdu.

1933-cü ildə Moriak Fransa Akademiyasının üzvü seçilmişdi. Eyni ildə udlaq xərçəngindən əməliyyat olunmuş və səsinə demək olar ki, tamam itirmişdi.

Moriak "katolik romanı" yaratmaq axtarışlarını yaradıcılığının sonrakı dövrlərində də davam etdirməsinə baxmayaraq, tənqidçilərin fikrincə, bu sahədə uğur qazana bilməmişdi. Müəllif din mövzusunə "Allah və Mammon" (1929), "İsanın həyatı" (1936) traktatlarında elmi-tarixi aspektdən yanaşmışdı.

30-cu illərdə Moriak özünü dramaturq kimi də sınaqdan çıxarmışdı. Təşəbbüs uğurlu alınmışdı. Onun "Asmodey" pyesi 1937-1938-ci il teatr mövsümündə Parisdə, "Komedi fransez"in" səhnəsində yüz dəfədən çox tamaşaya qoyulmuşdu.

Fransanın Hitler Almaniyasının işğalına məruz qaldığı illərdə Fransua Moriak məqalə və esseləri ilə antifaşist hərəkətində iştirak etmişdi. Bu sahədə fəaliyyəti kifayət qədər geniş idi. Hətta ələ keçəcəyindən qorxaraq bir müddət gizlənmişdi. Mühəribədən sonra isə o, əsl humanizm nümunəsi göstərərək müəyyən səbəblərə görə faşistlərlə əməkdaşlığa məcbur olan həmvətənlərə anlaşıqlı və şəfqətli münasibətin tərəfdarı kimi çıxış etmişdi.

Moriak Nobel mükafatına ilk dəfə 1946-cı ildə iddia olarsa da, laureat adını yalnız 1952-ci ildə "romanlarında insanın həyat dramlarını dərin mənəvi nüfuz və yüksək bədiiiliklə işıqlandırdığına görə" ala bilmişdi. "Dilin aydınlığı və ifadəliliyi baxımından Moriakin tayı-bərabəri yoxdur. O, bir neçə sətirdə ən mürəkkəb mətləbləri izah etməyi bacarır. Yazıcının ən yaxşı əsərləri özünün məntiqi aydınlığı və ifadə vasitələrindən son dərəcə yığcamlıqla istifadə edilməsi ilə seçilir. Bu mənada onun əsərləri Rasinin faciələrini xatırladır". İsveç Akademiyasının üzvü Andres Esterlinq Moriak sənətkarlığını belə dəyərləndirmişdi.

Yazıçı Nobel müəhazirəsini insanı öz əsarəti altına alan ümitsizlikdən, onun aqlını və iradəsini dumanlandıran yalançı miflərdən necə və hansı yollarla qurtarmaq haqqında fəlsəfi mülahizələr üzərində qurmuşdu.

Nobel mükafatı aldıqdan sonra Moriak "Quzu"

(1954) romanını çap etdirmişdi. Yaradıcılığının son dövründə o, daha çox jurnalistika ilə məşğul olur, "Fiqaro" qəzetində "Bloknot" adlanan və böyük oxucu auditoriyası toplayan guşə aparırdı. Həqiqi fransız və Fransa vətənpərvəri olmasına baxmayaraq, o, Şarl de Qollun müstəmləkəçiliyə zidd siyasətini dəstəkləmiş, Mərakeş, Əlcəzair kimi keçmiş müstəmləkələrə müstəqillik vermək tərəfdarı kimi çıxış etmişdi. Şarl de Qollun təqdimatı ilə 1958-ci ildə Fransua Moriak "Fəxri Legion" ordeninin Böyük Xaçı ilə təltif edilmişdi. Yazıcının "Keçmişin uşaqları" (1968) adlı sonuncu romanı ölümündən az əvvəl nəşr olunmuşdu.

Müasir fransız tənqidçisi Anri Peyrin fikrincə, əgər 1930-1945-ci illərdə Moriaki Marsel Prustdan sonra Fransanın ikinci yazıçısı adlandırmaq mümkün idisə, sonrakı dövrlərdə onun yaradıcılığına maraq əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Lakin buna baxmayaraq tənqidçi Moriakin 4-5 romanının yaşayacağına ümid etdiyini bildirir və bunun özünü də o qədər pis nəticə saymırdı.

1953-cü il

UINSTON ÇÖRÇİLL

(30 noyabr 1874 – 24 yanvar 1964)

Uinston Leonard Spenser Çörçill ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatı alan ilk və yeganə hökumət başçısıdır. Yarım əsr ərzində Böyük Britaniya dövlətinə sdaqətlə xidmət edən, onun bir çox uğurlarına imzasını atan Çörçill təkcə böyük siyasətçi deyil, həm də zəmanəsinin görkəmli yaradıcı şəxsiyyətlərindən biri idi.

Əslində onu siyasət zirvəsinə aparan yol da yaradıcı əməkdən – jurnalistikadan başlanmışdı. Sandxersdəki quru qoşunları məktəbini bitirdikdən sonra 1895-ci ildə leytenant Çörçill "Deyli qrafik" qəzetinin müxbiri kimi İspan-amerikan müharibəsinin qızıdığı Kubaya getmişdi. Göndərdiyi məqalə və xəbərlər təkcə operativliyi ilə deyil, həm də təsvirlərinin canlılığı ilə diqqəti çəkirdi.

Hindistanın şimal-qərb sərhəddində xidmət etdiyi 1896-1897-ci illərdə də Çörçill hərbi vəzifə borclarını yerinə yetirməklə bir sırada yaradıcılığını da davam etdirmişdi. Bu dövrdə o, "Malakand səhra hissələrinin tarixi" kitabını, habelə ilk və son bədii əsərini – "Savranola, Lauraniyada inqilabın tarixi" romanını yazmışdı.

1899-cu ildə isə Çörçill həm zabıt, həm də "Morning post" qəzetinin hərbi müxbiri kimi lord Kitçenerin rəhbərliyi ilə Sudana göndərilən Nil ekspedisiyasında iştirak etmişdi. Topladığı materiallar əsasında "Çay müharibəsi. Sudanın yeni fəthinin tarixi" (1899) kitabını çap etdirmişdi.

Mühafizəkarlar partiyasından parlamentə seçilmək planı baş tutmayanda Çörçill "Morninq star"ın hərbi müxbiri kimi bu dəfə dünyanın digər bir qaynar nöqtəsinə-İngilislərlə burlar arasında müharibənin yenidən alovlandığı Cənubi Afrikaya getmişdi. Başgicəlləndirici Afrika macərələrindən – əsirlikdən, qısa müddətli həbsdən sonra o qəhrəman kimi İngiltərəyə dönmüşdü.

Çörçill 1908-ci ildən başlayaraq müxtəlif vaxtlarda Böyük Britaniya hökumətində müstəmləkələr nazirinin müavini, daxili işlər naziri, müdafiə naziri – Admirallığın birinci lordu, hərbi sənaye naziri, müstəmləkələr naziri, maliyyə naziri, iki dəfə baş nazir vəzifələrini tutmuşdu. Hər iki Dünya müharibəsi zamanı İngiltərənin dövlət sükamı bu müdrik və uzaqgörən siyasi liderin əlində olmuşdu. Çörçill Britaniyanın hər iki savaştan minimal itkilərlə çıxmasını təmin etmişdi.

Və bütün bu son dərəcə mürəkkəb dövlət işlərindən azacıq vaxt tapan kimi o, yazmaqla məşğul olmuşdu. Təkcə qələmindən çıxan əsərlərin adları Çörçillin maraq dairəsi və dərin zəkası haqqında təsəvvür yaradır. 1923-1929-cu illərdə o, Birinci Dünya müharibəsinin tarixini əks etdirən dörd cildlik "Dünya böhranı" kitabını yazmışdı. İngilis tarixçisi Troper-Rover bu kitabı "tarixdə ən parlaq hərbi memuarlar" kimi dəyərləndirmişdi.

Parlamentə seçilmədiyi, dövlət işindən kənarda qaldığı 1929-1939-cu illərdə Çörçill bütün qüvvəsini yaradıcılığa vermiş, nəslinin tarixinə müraciət edərək dörd cildlik "Malboro. Onun həyatı və dövrü" əsərini yazmışdı.

Çörçill qeyri-adi istedadla malik natiq idi. Şifahi çıxışlarının hər biri əslində öz ritmi, kompozisiyası, süjeti olan bitkin əsər sayıla bilərdi. Faşistlər İngiltərəyə hücumlarını intensivləşdirəndə o, baş nazir kimi xalqa müraciətlə demişdi: "Biz öz adamızı nəyin bahasına olursa olsun müdafiə edəcəyik. Biz dəniz sahillərində vuruşacağıq. Biz aerodromlarda vuruşacağıq. Biz çöllərdə və küçələrdə vuruşacağıq. Biz dağlarda vuruşacağıq. Biz heç zaman təslim olmayacağıq!"

Keçmiş sosializm sistemi ilə Qərbin münasibətlərinə dair çox işlənən "dəmir pərdə" ifadəsini siyasi leksikona ilk dəfə Uinston Çörçill gətirmişdi. İkinci Dünya müharibəsi başa çatanda o, tərkibinə Almaniyanın da daxil olduğu Avropa Birləşmiş Ştatları – indiki Avropa Birliyi modelini təklif etmişdi. 1948-1954-cü illərdə Çörçill altı cildlik "İkinci Dünya müharibəsi" əsərini yazmışdı. Bu əsərdə tarixi faktlarla şəxsi memuarlar son dərəcə bacarıqla uzlaşdırılmışdı.

1953-cü ildə, Uinston Çörçill sonuncu dəfə Böyük Britaniyanın baş naziri olduğu dövrdə İsveç Akademiyası onu "tarixi və bioqrafik xarakterli əsərlərinin böyük ustalığına, habelə ən yüksək insani dəyərlərin müdafiəsinə yönəlmiş parlaq natiqlik məharətinə görə" yekdilliklə Nobel mükafatına layiq bilmişdi. Təqdimat mərasiminin keçirildiyi gün – dekabrın 10-da Çörçill Baham adamlarında beynəlxalq konfransda olduğundan mükafatı İsveç kralından yarım əsrə yaxın birgə ömür sürdü-yü həyat yoldaşı Klementina Hozer almışdı.

Ömrünün sonunda, yaşına və səhhətinə görə siyasi fəaliyyətdən uzaqlaşdığı dövrdə Çörçill dörd cildlik "İngilisdilli xalqların tarixi" tədqiqatını tamamlamışdı. Gözəl rəsm əsərləri və bənnalıq sənətinin sirlərinə bələdliyi də baş nazirin sənətə yad olmadığına əlavə dəlil-sübutları sayıla bilər.

Uinston Çörçill kifayət qədər uzun həyatı və siyasi karyerası dövründə bir çox dünya ölkələrinin ali mükafatlarına layiq görülmüşdü. Onların sırasında Nobel mükafatının da təbii və qanunauyğun yeri vardır.

1954-cü il

ERNEST HEMINQUEY

(21 iyul 1899 – 2 iyun 1961)

Amerikan yazıçısı Ernest Miller Heminguey Çikaqo yaxınlığındakı Ouk-Park şəhərciyində doğulmuşdu. Ailədə altı uşaqdan ən böyüyü idi. Anası opera müğənnisi, 1928-ci ildə həyatına intiharla son qoyan atası isə həkim olmuşdu.

Orta təhsilini başa vurduqdan sonra cəbhəyə getmək istəsə də, gözlərində problem yarandığından arzusuna çatmamışdı. Bir müddət Kanzasda çıxan "Star" qəzetində çalışdıqdan sonra könüllü dəstənin tərkibində Avropaya, Birinci Dünya müharibəsi cəbhələrinə yollana bilmişdi. Amerika Qırmızı Xaçının sürücüsü kimi hərbi əməliyyatlarda iştirak etmiş, ayağından yaralanmışdı. İgidliyinə görə İtaliyanın iki hərbi medalı ilə təltif olunmuşdu. On il sonra yazacağı "Əlvida, silah" (1929) romanındakı bir sıra hadisə və personajları şəxsən görüb müşahidə etmişdi.

Çikaqoya qayıtdıqdan sonra Heminguey yazıçı Şervud Andersenlə tanış olmuşdu. Yaşlı həmkarının məsləhəti ilə "mənaəviyyatsız həyatdan" canını qurtarmaq üçün Parisə yollanmışdı. Amerikanı tərk etməmişdən əvvəl, 1921-ci ildə Elizabet Riçardsonla evlənmişdi. Bu yazıcının dörd rəsmi evliliyindən birincisi idi.

Parisdə Ernest Heminguey həmvətəni olan yazıçılarla – Gertruda Stayn, Ezra Paund, Skott Ftsçeraldla görüşmüş, "Toronto star" qəzeti üçün yazmağa başlamışdı. Müəllifin "Hekayələr və üç şeir" (1923), "Bizim zamanəmizdə" (1924) adlı ilk kitabları da Parisdə çıxmışdı. 1926-cı ildə isə Heminguey ədəbi tənqiddən xeyirxahlıqla qarşıladığı "Günəş çıxır" romanını çap etdirdi. Roman da Fransa və İspaniyada yaşayan amerikalıların həyatından bəhs olunurdu. Bu insanların arasında müəllifin özü də vardı. Onlar Birinci Dünya müharibəsindən sonra meydana çıxan "itirilmiş nəslin" nümayəndələri idilər.

Onları yalnız qadın, boks, korrida, balıq tutmaq və sərxoşluq etmək maraqlandırır.

"Yazıçıya nə mane olur? İçki, qadınlar, pul və şöhrət. Eləcə də içkinin, qadınların, pulun və şöhrətin olmaması" Heminqueyin bu sadə və müdrik sözləri onun təkcə gənclik həyatının deyil, bütün ömrünün və yaradıcı bioqrafiyasının əsas devizi sayıla bilərdi.

"Kişilərsiz qadınlar" (1927) kitabının nəşrindən sonra Heminquey Rarisdən ABŞ-a qayıtmışdı. O, Florida ştatında, Karib dənizi sahilindəki Ki-Vest kurort şəhərciyində məskunlaşmış və ikinci romanı "Əlvida, silah!" yazıb başa çatdırmışdı. Nisbətən sonrakı dövrün məhsulu olan "Zəng kimin üçün çalınır" (1940) romanı ilə birlikdə "Əlvida, silah!" üslub gözəlliyi və ifadəliliyi baxımından Heminqueyin ən yaxşı əsəri sayılır. Bu ədəbi yüksəlişin ardından qanuna uyğun tənəzzül dövrü başlanmışdı.

30-cu illərdə Heminquey yaradıcılığında müəyyən geriləmə nəzərə çarpırdı. Bunun da səbəbi "müvəffəqiyyətdən başı gicəllənən" yazıçının "ulduz xəstəliyinə" tutulması və özünü əsl maço kimi aparması idi. İspan korridasına maraq, Afrikada şir ovuna çıxmaq və digər ekzotik əyləncələr əslində Heminqueyin cəmiyyətdə olduğundan fərqli görünmək arzusundan irəli gəlirdi.

Təbii ki, öz-özünə münasibətdə yol verilən bu saxta karlıq yazıçının yaradıcılığından yan keçə, onun əsərlərinin səmimiyyət və həyatiliyinə təsirsiz qala bilməzdi. Doğrudur, yazıçının İspan korridasından bəhs edən "Günortadan sonra ölüm" (1932), yaxud "Afrikanın yaşıl təpələri" (1935) sənədli povestləri ümumən maraqlı idi, lakin burada həqiqi Heminquey sənətkarlığı duyulmurdu. Tənqidçilərin fikrincə, bu dövrün ən uğurlu əsərləri "Frensis Makomberin ani xoşbəxtliyi" və "Klimancaro qarı" (1932) kimi hekayələr sayıla bilərdi.

İspaniyadakı vətəndaş müharibəsi vətəndaş və yazıçı Heminqueyin bir sıra diqqətəlayiq cəhətlərini üzə çıxarmışdı. O, hərbi jurnalist kimi iç savaşın ən qaynar nöqtələrində olmuşdu. İnsan qəhrəmanlığının və xəyanətinin dəhşətli səhnələrini müşahidə etmişdi. "Beşinci dəstə" (1937) pyesi və "Zəng kimin üçün çalınır?" (1940) romanı bu dövrün acı ibrət dərslərinin nəticəsi kimi meydana çıxmışdı.

Heminquey 1940-cı ildə Havana yaxınlığında ev almışdı. Yazıçının bütün sonrakı həyatı Kuba ilə sıx bağlılıq şəraitində keçmişdi. İkinci Dünya müharibəsinin başa çatdığı ərəfədə o, yenidən cəbhəyə yollanmış, reportaj və oçerklərində müttəfiqlərin Normandiyaya desant çıxarmasını təsvir etmiş, amerikan qoşunları ilə birlikdə Parisə daxil olmuşdu. Hərbi jurnalistlərlə bağlı Cenevrə konvensiyasının tələblərini pozduğuna görə Heminquey hərbi tribunal qarşısında dayanmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdi. Lakin bu, yazıçının qəhrəmanlıq və rəşadətine görə Bürünc Xaç medalı ilə təltif edilməsinə mane ola bilməmişdi.

On illik fasilədən sonra 1950-ci ildə Heminquey "Çayın o tayında, ağacların kölgəsində" romanını oxucuların mühakiməsinə vermişdi. Hadisələrin İkinci Dünya müharibəsi dövründə İtaliyada cərəyan etdiyi roman birmənalı şəkildə uğursuz əsər kimi qarşılanmışdı. Hətta müəllifin ünvanının parodiya və felyetonlar da yazılmışdı. Əsərlərinin məziyyət və üstünlüklərini hamıdan yaxşı bilən Heminquey haqlı iradları sükutla qarşılamışdı.

Biabırçı uğursuzluğun əvəzini yazıçı iki il sonra "Layf" jurnalında dərc etdirdiyi "Qoca və dəniz" povesti ilə çıxdı. "İnsanı məhv etmək olar, amma məğlub etmək mümkün deyildir" – əsərin əsas leytmotivi müəllifin bu qanadlı ifadəsində öz əksini tapmışdı. İnsanını gücünə, iradəsinə, dözümlünə və ədəbiyyət sevgisinə ehtirashimn olan bu əsər heç kimi laqeyd buraxmadı. Növbəti il "Qoca və dəniz" Puliser mükafatına layiq görüldü, Ernest Heminquey itirilmiş yazıçı nüfuzunu bərpa etdi. Yenidən milyonların sevimli müəllifinə çevrildi.

Ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatı ayrı-ayrı əsərlərə görə verilməsə də, heç şübhəsiz, "Qoca və dəniz" povesti İsveç Akademiyası üçün 1954-cü il nominantlarının siyahısından məhz Ernest Heminqueyin seçilməsində ciddi stimula oldu. Bu mükafatın preambulasında da öz əksini tapmışdı. Heminquey ədəbiyyat Nobelinə "Qoca və dəniz" povestində bir daha nümayiş etdirdiyi təhkiyə ustalığına, habelə müasir nəsrə göstərdiyi təsirə görə" layiq görülmüşdü.

İsveç Akademiyasının üzvü Anders Esterlinq təqdimat nitqində "zəmanəmizin ən görkəmli yazıçılarından biri" adlandırdığı Heminqueyin yaradıcılığı haqqında əsasən "Qoca və dəniz" in təmsalında danışmışdı. Heminquey səhhətində yaranmış problemlər ucbatından mərasimə qatıla bilməmişdi. Onun Nobel mühazirəsini iştirakçılara İsveçdəki ABŞ səfiri Con Kebot təqdim etmişdi. Laureat burada son dərəcə mürəkkəb proses olan ədəbi yaradıcılığın anatomiyasını açmağa çalışmışdı.

Həyatının son illərində Heminquey tez-tez depressiyadan əziyyət çəkirdi. 1960-cı ildə depressiya və ciddi əqli pozuntu diaqnozu ilə Minnesota ştatındakı Mayo klinikasına yerləşdirilmişdi. Sonradan aşkarlandığı kimi, həkimlər düzgün müalicə apara bilməmişdilər. Nəticədə yazıçı daha dərin ümitsizliyə qapılmışdı. Bundan sonra heç vaxt yaza bilməyəcəyinə özünü inandıran Ernest Heminquey dərin ruhi sarsıntı içərisində ov tüfəngindən atəş açaraq intihar etmişdi. Maraqlıdır ki, yazıçının babası və atası da həyatlarına intiharla son qoymuşdular.

Heminqueyin bir sıra əsərləri ilk dəfə onun ölümündən sonra çap olunmuşdu. Lakin 20-ci illər Paris həyatı ilə bağlı "Həmişə səninlə olan bayram" adlı xatirələri istisna olunmaq şərti ilə qalan əsərlər milyonların tanıdığı və sevdiyi sənətkarın portretinə yeni heç bir cizgi əlavə edə bilməmişdi.

Ernest Heminquey yaradıcılığı həm sağlığında, həm də ölümündən sonra diqqət mərkəzində olmuş, davamlı mübahisə və polemika mövzusunə çevrilmişdi. Onun haqqında təriflər də deyilmiş, yazıçını məhdudluqda, üslub bəsitliyində, mövzu kasadlığında, təkrarçılıqda günahlandırmağa cəhdlər də göstərilmişdi. Lakin Heminquey bu gün də dünya miqyasında çox tanınan, tərcümə olunan və oxunan amerikan müəlliflərindən biri olaraq qalmaqdadır. Yazıçının "Qoca və dəniz" povesti, habelə bir sıra digər əsərləri Azərbaycan dilinə də tərcümə edilmişdir.

1955-ci il

HALDOUR LAKSNESS

(23 aprel 1902 – 8 fevral 1998)

Əsl adı Haldour Qudonsson olan island yazıçısı Haldour Kilyan Laksness Reykyavikdə, yol nəzarətçisi ailəsində doğulmuşdu. O, üç yaşında ikən ailələri Laksness adlı fermaya köçmüşdü. Island dilində "maral yarımadası" mənasını verən bu söz sonralar yazıçının təxəllüsünə çevrilmişdi. Kiçik yaşlarından atasından island saqaları dinləyən Haldour yenə də onun təşviqi nəticəsində musiqi ilə maraqlanmış, skripka ifaçılığına yiyələnmişdi. Yazmağa məktəb illərində başlamışdı. "Təbiətin övladı" adlı ilk povesti çap ediləndə Laksnessin cəmi 17 yaşı vardı.

Atasının ölümündən sonra (1919) Avropa ölkələrinə səyahətə çıxmış, Danimarka, Avstriya, Almaniya və Fransada olmuşdu. Parisdə sürrealistlərlə yaxınlaşmışdı. Avropa səyahəti dini əqidəsində ciddi təbəddülat yaratmışdı. Laksness 1923-cü ildə Lüksemburqda lüteranlıqdan katolikliyə keçmişdi.

Yazıçının bir island uşağının həyatını təsvir edən "Müqəddəs dağın ətəyində" romanı 1924-cü ildə çap olunmuşdu. Eyni ildə İslandiya qısamüddətli qayıdışdan sonra Laksness Siciliyaya köçmüş və bir müddət burada yaşamışdı. İlk iri həcmli əsəri – "Kəşmirli böyük toxucu" (1927) romanı da İtaliyada yazılmışdı. Məzmunca avtobiografik, yazı manerası baxımından sürrealist olan roman Avropada Laksnessin ədəbi uğuru kimi qiymətləndirilmişdi. Lakin üslubi eksperimentlərin ifratlığına, habelə əcnəbi söz və ifadələrdən yersiz, bol istifadəyə görə İslandiya romanı milli mədəniyyətin qayə və prinsipləri ilə uzlaşmayan əsər adlandırmışdılar.

1927-1929-cu illərdə Laksness Şimali Amerikada yaşamışdı. Kanadadakı island mühacirlərinin acınacaqlı həyatını gerçək boyalarla təsvir etdiyinə görə yazıçı deportasiya təhdidi ilə üzləşmişdi. Onun dini-siyasi baxışlarında da ciddi dəyişiklik yaranmışdı. Laksness bir neçə il əvvəl qızğın tərəfdarı olduğu katolisizmdən uzaqlaşaraq solçu-sosialist mövqeyinə keçmişdi.

İsland parlamentinin min illik yubileyinin qeyd olunduğu 1930-cu ildə yazıçı doğma vətəninə qayıtmışdı. İki cildlik "Salka Valka" romanının nəşri (1931-1932) və bir müddət sonra ingilis dilinə tərcüməsi Laksnessi ABŞ və Avropada orijinal yaradıcılıq üslubuna malik təkrarsız island sənətkarı kimi tanıtmışdı.

30-cu illərin ortalarında yazıçı digər dialogiyasını – "İmkanlı adamlar"ı (1934-1935) çap etdirmişdi. Hər iki roman island cəmiyyətinin aşağı təbəqəsini təşkil edən

insanların ağır, əzab və məhrumiyyətlərlə dolu həyatından söz açırdı. Island insanının üzləşdiyi problemlər, onun təbiəti, dünyaya baxışı, istək və arzuları milli ədəbiyyat nümayəndəsinin əsərlərində ilk dəfə belə psixoloji dəqiqlik, epik genişlik və fəlsəfi dərinliklə əks olunurdu.

Müasir saqa adlandırdığı dörd cildlik "Dünyanın işığı" (1937-1940) romanını Laksness nəsr yaradıcılığının zirvəsi sayırdı. Romanda dünya ədəbiyyatı üçün universal sayılan mövzulardan biri – sənətkar və cəmiyyət problemi island reallıqları nöqtəyi-nəzərindən işıqlandırılmışdı. "Island zəngi" trilogiyasında isə (1943-1946) yazıçı ilk dəfə tarixi mövzuya üz tutaraq XVII əsrdə Danimarka ağalığı altına düşən İslandiya xalqının iztirab və mübarizələrini əks etdirməyə çalışmışdı.

Bir sıra Avropa intellektualları kimi Laksness də 30-cu illərdə "dünyadakı ilk fəhlə-kəndli hökumətinə"-SSRI-yə rəğbəti ilə seçilirdi. O, 1933-cü ildə Sovet İttifaqında olmuş və səfər təəssüratlarını "Şərqə yol" (1933), "Rus nağılı" (1938) kitablarında əks etdirmişdi. Yazıçının kommunizmə rəğbəti bədii əsərlərinin, ilk növbədə isə atom epoxası haqqındakı satirik əhvali-ruhiyyəli "Atom stansiyası" (1948) romanının mövzusunə çevrilmişdi. Laksnessin 1950-ci ildə "İslandiya-SSRI" cəmiyyəti"-nin sədri seçilməsi də onun siyasi rəğbəti ilə bağlı idi.

İslandiyanın kiçik və kasıb ölkə olduğunu, hətta ən məşhur yazıçının da burada qələmi ilə dolana bilməyəcəyini nəzərə alan hökumət 40-cı illərdə Laksnessə xüsusi təqaüd ayırmışdı. Lakin təqaüdün miqdarı ilbəlil azaldığından yazıçı bir müddətdən sonra ondan imtina etməli olmuşdu.

1955-ci ildə Haldour Laksness "İslandiyanın böyük təhkiyə sənətini dirçəldən parlaq epik gücə malik əsərlərinə görə" Nobel mükafatı aldı. İsveç Akademiyasının üzvü E.Vessenin fikrincə, Laksness island ədəbiyyatını öz həqiqi mənşəyinə qaytarmış və müasir məzmunu ifadə etmək üçün milli dili yeni ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmişdi. Laureat Nobel mühazirəsində bütün uğurları üçün ilk növbədə, orijinal ədəbi janr olan və dünyanın ən ifadəli dillərindən birinin yaranmasına təkan verən island saqalarının naməlum müəlliflərinə minnətdar olduğunu bildirmişdi.

Laksnessin 50-60-cı illərdəki yaradıcılığı və ictimai-siyasi baxışları bir sıra dəyişikliklərlə səciyyəvidir. Məsələn, "Balıq oxumağı bacarır" (1957) romanında o, əvvəlki əsərləri üçün çox da səciyyəvi olmayan lirik-emotional mövzu və təhkiyəyə üstünlük vermişdi. Tərcümeyi-halı kimi düşünülmüş "Poetik əsr" kitabında (1963) isə siyasi mövqeyini dəyişərək kommunizmin sovet modelini kəskin tənqid etmişdi.

İsland ədəbiyyatının XX yüzillikdəki inkişaf yolu əsrin əvvəllərində doğulan, sonunda isə vəfat edən Haldour Laksnessin şəxsiyyətində və yaradıcılığında özünün ən parlaq ifadəsini tapmışdır.